

ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» НА СУМЩИНІ

Документи і матеріали
Том I (1917–1923)

Сумська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України
Сумське обласне товариство «Просвіта»
імені Тараса Шевченка

ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» НА СУМЩИНІ

Документи і матеріали
Том I
(1917–1923)

УДК 061.23(477.52)«19»(06)

T50

*Проект здійснено за підтримки Управління молоді та спорту
Сумської обласної державної адміністрації*

Рекомендовано до друку Вченою радою Сумського
державного університету (протокол № 4 від 14 листопада 2019 р.)

Рецензенти:

Піскул Валентина Миколаївна, доктор історичних наук (Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України);

Бажан Олег Григорович, кандидат історичних наук (Інститут історії України НАН України);

Власенко Валерій Миколайович, кандидат історичних наук (Сумський державний університет)

T50 Товариство «Просвіта» на Сумщині. Документи і матеріали: у 2 т. Том 1 (1917–1923) / упорядники: В. О. Артюх, Г. М. Іванущенко. Суми : Триторія, 2022. 436 с.

ISBN 978-617-7971-13-8

У збірнику подаються документи й ілюстративні матеріали, що всебічно розкривають діяльність товариства «Просвіта» на теренах Сумщини в 1917–1923 рр. Близько 300 джерел, переважно архівних та інформацій з преси, відтворюють широку географію просвітянського руху, його впливи на перебіг культурного й політичного життя краю.

Для дослідників, краєзнавців, учителів, студентів, усіх, хто цікавиться історією рідного краю.

© В.О. Артюх, 2022 р.

© Г.М. Іванущенко, 2022 р.

© ТОВ «Триторія», 2022 р.

ISBN 978-617-7971-13-8

ЗМІСТ

Передмова	4
Документи і матеріали	39
Розділ I.	
Початок просвітянського руху на території Сумщини (1910–1916)	40
Розділ II.	
«Просвіти» Сумщини в період Української революції (1917–1920)	43
Розділ III.	
Советизація та ліквідація «Просвіт» (1920–1923)	247
Ілюстративні матеріали	343
Примітки	371
Список скорочень	391
Іменний покажчик	393
Географічний покажчик	402
Перелік документів, вміщених у збірнику	409
Перелік ілюстративних матеріалів, вміщених у збірнику	426
Summary	434

ПЕРЕДМОВА

Історична передмова. Формування української сучасної нації відбувалося на етнічній основі. За такого варіанту націєтворення саме у неповторності й окремішності етнокультурного самоозначення вбачається джерело для творення своєї власної держави. Починаючи з середини XIX століття, в межах українського етносу розпочинаються консолідаційні процеси на нових культурницьких і політичних принципах, що врешті-решт зафіксують цей новий рівень його історичного буття — рівень нації. У структурі формотворчих чинників нації важливу роль відіграють культурницькі організації, через діяльність яких «будителі»-інтелігенція мобілізують народ на створення своєї справді національної культури й держави. Першими організаціями такого типу були товариства «Громади» (в Києві, Петербурзі, Харкові, Полтаві, Чернігові, Одесі). Після них, починаючи з 60-х рр. XIX ст. і до початку XX ст., і в Західній Україні, і на Наддніпрянщині виникає ще ціла низка товариств — «Січі», «Соколи», Українські клуби, наукові товариства, театральні та музичні гуртки. Завданням-максимум їх діяльності було: привнесення української ідеї у свідомість широких народних мас та зміцнення етнічного фундаменту нації. До таких організацій належить і товариство «Просвіта». «Просвіта» — одна з найстаріших національно-просвітницьких організацій в Україні. Це товариство заснувала 8 грудня 1868 р. у Львові група молодих людей народовського (українського) спрямування. Першим головою «Просвіти» став відомий у Галичині композитор, педагог і журналіст Анатоль Вахнянин (1841–1908). Товариство ставило своїм завданням піднесення національно-культурного та освітнього рівня всіх українців краю, а також зростання рівня їх національної самосвідомості.

У Наддніпрянській Україні діяльність товариства «Просвіта» була уможливлена результатами російської революції 1905–1907 рр., коли після виходу 4 березня 1906 р. указу царя Миколи II «Про тимчасові правила про товариства і спілки» виникла змога легально закладати неурядові просвітницькі організації. Та ще раніше, восени 1905 р., зусиллями української інтелігенції вже почали утворюватися «Просвіти» в Катери-

нославі й Одесі, а в 1906 р. — у Києві, Кам'янці-Подільському, Житомирі, Чернігові, Миколаєві, Мелітополі. Всього на 1908 р. було зареєстровано 14 «Просвіт», які, у свою чергу, мали ще багато своїх філій по містечках і селах. У статуті однієї з найбільших «Просвіт» — київської, який послужив зразком для написання статутів інших «Просвіт» ставилася така мета діяльності цього товариства: «1. Товариство має на меті допомагати розвиткові української культури і першим чином просвіті українського народу його рідною мовою... 2. А для того Товариство має: а) видавати книжки, журнали, часописи і т. и. українською мовою; б) заводити свої бібліотеки, музеї, читальні, книгарні і т. и.; в) споряджати публичні лекції і відчити, загально-просвітні курси, спектаклі, літературно-музичні вечори, концерти, вистави і т. и.; г) заводити стипендії, школи, захистки про дітей і дорослих, бюро праці і т. інші просвітні і добродійні заклади; д) оповіщати конкурси і премії за найкращі твори письменства та умілости»¹.

І хоча «Просвіти» позиціонували себе російському царату (а пізніше й більшовицькій владі) як позаполітичні й надпартійні організації², однак конструктори «єдиной общерусской нації» прекрасно розуміли їх значення для розгортання українського національного руху. Тому вже за указом Урядового Сенату від 18 липня 1908 р. діяльність «Просвіт» і подібних до неї організацій була визнана шкідливою і «могущей вызвать последствия, угрожающие общественному спокойствию и безопасности»³ або, як висловив-

¹ Статут київського товариства «Просвіта», затверджений губернським у справах про товариства присутствієм 26 травня 1906 р. за № 1. *Київская старина*. 1906. Т. ХСІІІ. Май-июнь. С. 27.

² Як писала щоденна україномовна газета «Рада»: «“Просвіти” є єдині українські інституції, які уряд мусів признати законними. Вони, ухиляючись партійности, являються тим осередком, коло якого на цілком легальному ґрунті могли б сполучитись біля роботи на користь рідного народу всі свідомі українці, що до цього часу ховалися із своїм патріотизмом, жили нарізно і не мали змоги працювати прилюдно. Так воно і мусіло б бути та не зовсім так сталося» [*Рада*. 1906. 26 листопада. С. 1].

³ Щеголев С. *История «украинского» сепаратизма*. М., 2004. С. 219.

ся голова Ради міністрів П. Столипін, такі товариства «под видом культурно-просветительных целей, может быть, сами того не сознавая, содействуют возрождению украинского сепаратистического движения»⁴.

Щодо виникнення просвітянського руху в цей час на території сучасної Сумської області, то відомо нам поки що небагато. У 1907 р. письменник Михайло Коцюбинський пише листа студенту з Глухова Костянтинові Зленку, в якому висловлює побажання відкрити в цьому місті філію Чернігівської «Просвіти»⁵. Але філія так відкрита й не була. Тут потрібно додати, що у реєстрі членів Чернігівського товариства «Просвіта» за 1907 р. 16 осіб із 323 проживали або в Глухові, або в Кролевці, або в Конотопі, тобто на території сучасної Сумщини⁶.

Відомо також, що гурток української молоді с. Підлипне Конотопського повіту, який виник ще у 1910 р. і називав себе «Просвітою»⁷. А 2 квітня 1917 р, коли в цьому селі на основі гуртка організовується вже справжнє товариство «Просвіта», то воно розгортає бурхливу діяльність і через деякий час його члени переходять до складу новопосталої партії українських соціалістів-революціонерів⁸.

Перед Першою світовою війною майже всі товариства «Просвіт» були або заборонені владою, або зазнали занепаду. Катеринославська «Просвіта» проіснувала до 1916 р., а до Лютневої революції 1917 р. формально продовжила свою діяльність лише Миколаївська «Просвіта».

Після повалення царату навесні 1917 р. «Просвіти» у Наддніпрянській Україні стали стрімко відроджуватися. На хвилі національного піднесення масово почали виникати сотні самостійних просвітянських осередків у всіх губерніях, повітах і волостях, насе-

⁴ Белоусенко О. Гибель «Просвіт». *Украинская жизнь*. 1912. № 1. С. 37.

⁵ Коцюбинський М. *Твори в семи томах*. Т. 6. К., 1975. С. 80–81.

⁶ Справоздання Товариства «Просвіта» в Чернигові за 1907 рік // *Море-нець В. «Просвіта» інкогніта*. Ніжин, 2015. С. 305–309.

⁷ ДАСО. Ф. Р-7641. Оп.1, Спр. 322 Арк. 5, 5зв.

⁸ Там само.

лених українським етносом⁹. Лютнева революція 1917 р. підняла на новий рівень процеси національного українського самоусвідомлення і на Сумщині. Осередки «Просвіт» тут були головними «українізаторами» малоросійського народного середовища через систему освіти, бібліотек, театральної і хорової діяльності, курсів української мови та українознавства, читання лекцій.

Після утворення 3–4 березня 1917 р. Української Центральної Ради 4 квітня був сформований осередок товариства в містечку Миропіллі¹⁰. 6 квітня «Просвіта» була створена в Лебедині. Її головою був обраний Павло Зайцев. 9 квітня 1917 р. було започатковано «Просвіту» в Сумах на чолі з Василем Покровським¹¹. При ній були утворені комісії: фінансова, господарська, театральномузична, лекційна та агітаційна. За основу своєї діяльності сумські просвітяни взяли статут колишньої Одеської «Просвіти», а почесними членами обрали Михайла Грушевського та Миколу Василенка. Тоді ж, у квітні, була створена й «Просвіта» в Охтирці, її очолив нотаріус Базилевський¹². У Шостці, як засвідчує виступ Микити Петача на Українському з'їзді в Чернігові 8 червня 1917 р., товариство «Просвіта» разом із Українським клубом розпочало свою діяльність 29 квітня 1917 р.¹³. 6 липня 1917 р. на загальних зборах Української громади м. Ромни було вирішено перетворити її на «Роменське товариство Просвіта» (а Українська громада тут, у свою чергу, виникла на основі реорганізованого Російсько-ма-

⁹ Бо «Просвіта», як образно висловився Олекса Снявський, «се найхарактерніша і найулюбленіша на Україні дитина Революції» [Снявський О. Просвіта. *Рідне слово*. 1917. 3 червня. С. 1].

¹⁰ *Нова Рада*. 1917. 4 мая. С. 4.

¹¹ *ДАСО*. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 31.

¹² Вже 16 квітня на першому Губернському з'їзді представників Українського народу в Харкові керівництво «Просвіт» Сум (Покровський), Охтирки (Прийменко), Нижньої Сироватки (Нечипоренко) у своїх виступах розповідають про заснування та початки діяльності осередків Товариства [Губернський український з'їзд в Харкові. *Рідне слово*. 1917. 22 квітня. С. 2].

¹³ *Український з'їзд у Чернігові: (8-10 червня 1917 р.): матеріали та коментарі*. Чернівці, 2012. С. 27.

лоросійського драматичного товариства). В Конотопі Товариство виникло дещо пізніше, у грудні місяці. Але вже 11 березня 1917 р. на перших загальних зборах українці міста створили своє товариство з культурно-просвітніми відділами при ньому¹⁴.

У 1917 р. «Просвіти» Сумщини дієво підтримували революційний парламент України та його політику та фактично були осередками Центральної Ради в регіоні¹⁵.

В уявленнях ідеологів просвітянського руху завдання, які ставилися перед цими організаціями були набагато ширшими за просто просвітницькі цілі. «Просвіти» — «се ніби маленькі лабораторії, в яких темний заляканий український народ переробляється в велику могутню націю»¹⁶. Або ще, як писав у 1918 р. активіст Вовчанської «Просвіти» Володимир Коряк про головну мету діяльності товариства: «“Просвіти” мають утворити тіло нації, живий національний організм з первісної аморфної хохляцької національної протоплазми»¹⁷.

«Просвіти» брали активну участь у дерусифікаційних кампаніях на території Сумщини в 1917–1918 рр., залучалися до процесу українізації навчального процесу в початковій та середній школах. У Роменському повіті Полтавської губернії вже в 1917/1918 навчальному році була українізована початкова школа. Курси з українознавства в Ромнах, які опікувалися підготовкою учителів для навчання дітей рідною мовою, розпочали свою роботу вже 15 червня 1917 р.¹⁸. Ці курси доручено було організувати відомому пізніше педагогу Григорію Вашенку

¹⁴ *Черниговская земская газета*. 1917. 14 апреля. С. 9–10.

¹⁵ Як буде сказано пізніше, у 1920 р. більшовиками: «Просвіти» «служили прямим оплотом мелкобуржуазной украинской государственности» [Второе Всеукраинское совещание по просвещению 17–25 августа 1920 г. (Протоколы пленарных заседаний, тезы и резолюции). Харьков, 1920. С. 44].

¹⁶ Олійник Т. «Просвіти» на Україні. *Нова громада*. Харків. 1917. 30 листопада. С. 2.

¹⁷ [Коряк] Торський В. *Українська державність і нова роль «Просвіт»*. Вовчанськ, 1918. С. 51.

¹⁸ Курси по українознавству для учителів. *Наша спілка*. 1917. 11 червня. С. 4.

(1878–1967). В Сумському, Охтирському та Лебединському повітах Харківської губернії українізацію початкової освіти було розпочато на рік пізніше — у добу Української держави гетьмана Скоропадського, влітку 1918 р. Щодо середньої освіти, то тут планувалося, що ті приватні гімназії, які зорганізувалися з ініціативи «Просвіти» були початково україномовними (хоча у сумській гімназії, як повідомлялося в оголошенні, «буде викладатись і руська мова по програмі гімназій»).

Далі черга дійшла й до українізації державного управлінського апарату. При «Просвітах» відкривалися курси з українознавства та української мови для державних службовців. Так, у Лебедині такі тритижневі курси для урядовців та приватних осіб з української мови працювали, починаючи з 29 серпня 1918 р.¹⁹

Одним із завдань роботи товариства було, як ми тепер кажемо, формування нової, історичної ідентичності українського етносу. Так, на запрошення місцевих «Просвіт» в Охтирці, Лебедині і Сумах читав лекції з історії влітку і восени 1918 р. український письменник, історик і етнограф Гнат Хоткевич. Лекції з української історії читалися й по селах. Скажімо, Калинівська «Просвіта» (Роменський повіт) розпочала свою діяльність саме з таких лекцій²⁰. У 1919 році Підставська «Просвіта» Бірківської волості проводила читання виключно з історії²¹. Влітку 1919 р. при Роменському робітничо-селянському університеті «Просвіта» також організувала читання лекцій з історії України та української культури²². У Саївській «Просвіті» (Капустинська волость) 8 березня 1920 р. також «було улаштовано читання з Історії України “Козаччина” з Грушевського, з Кобзаря Шевченка “Катерина”, з тв[ору] Тесленка “Син”», а «15 березня були улаштовані читання з Історії України — опов[іданню] Кащенко “Над козацьким порогом” і “Зруйнована

¹⁹ *Земские известия*. 1918. 27 августа.

²⁰ Калинівське Т-во «Просвіта». *Просвітянин-Кооператор*. Ромен, 1919. № 4. С. 22.

²¹ ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 40зв.

²² *Известия Исполнительного Комитета Роменского Совета рабочих и сельских депутатов*. 1919. 27 июня.

Січ²³». Систематичні читання з історії України проводила в 1920 р. й Синівська «Просвіта»²⁴. А із п'яти лекцій, які були прочитані в Русанівській «Просвіті» у грудні 1921 р. дві були з історії України²⁵. Взагалі, як свідчать звіти осередків «Просвіт» повітовим відділам освіти за 1920–1921 рр. селянам постійно читалися лекції на історичну тематику.

У програмах курсів з української мови та українознавства в 1917–1918 рр. до 20 занять відводилось на українську історію як історію самостійного народу, а не як регіональну складову в межах російської імперської історичної парадигми. У програмі лекцій з історії України, які планувала видавати Полтавська Спілка Споживчих Товариств під назвою «Український селянський університет» у 1917 р. і які пропонувалось читати лекторам від «Просвіти» селянам історія України розпочиналася з доісторичної доби й доводилася до Першої світової війни. Йдучи за схемою української історії М. Грушевського, вона включала теми про великокнязівську та польсько-литовську добу української історії, була й окрема тема про гетьмана Мазепу. Ще одна тема, що висвітлювала події II пол. XVIII — поч. XIX ст. мала назву «Україна у безпросвітній неволі Московській»²⁶. Інша програма з історії України, що була укладена влітку 1917 р. в Харкові істориком Василем Данилевичем також орієнтувалася виключно на погляди Грушевського: історія України — це історія окремого українського народу, що бере свої початки від праслов'янських племен антів (IV ст. н. е.)²⁷.

Історичні твори Миколи Аркаса («Історія України-Русі»), Григорія (Грицька) Коваленка («Українська історія»), Михайла Грушевського, Андріана Кашенка («Запорозька слава», «На руїнах Січі», «Оповідання про славне Військо Запорозьке низове») у книгозбірнях «Просвіт» були найвідомішими. Варто вказати також і на історико-виховний потенціал таких популярних серед просві-

²³ ДАІО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 159.

²⁴ Там само. Арк. 23.

²⁵ ДАІО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 86. Арк. 5.

²⁶ ЦДАВО України. Ф. 1009. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 13зв.–14.

²⁷ Там само. Ф. 1409. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 14–14зв.

тянських драматичних гуртків п'єс як «Богдан Хмельницький» та «Тарас Бульба» Михайла Старицького, «Гетьман Петро Дорошенко» Людмили Старицької-Черняхівської, «Мазепа» Івана Карпенка-Карого. Формування історичної свідомості відбувалося також і за допомогою художніх засобів та популяризації інших історичних книжок з книгозбірень «Просвіт».

Результатом такої історико-просвітницької діяльності осередків Товариства ставало формування в протонародній свідомості образу єдиної, існуючої неперервно в часі української спільноти, заглибленої в далеке минуле. У свою чергу, «розбуджуючи» національні почуття, історичні знання ставали важливою складовою нової української національної ідентичності.

Найактивнішою на Слобожанщині в 1917–1918 рр. була діяльність Сумської «Просвіти». Розташовувалася вона в 1917 р. у будинку Антона Карасика на початку вулиці Петропавлівської, а у 1918 р. у будинку Бережного на Покровській площі. Ця організація вперше голосно заявила про себе під час велелюдного свята Національного відродження, яке відбулося в Сумах 21 травня (за ст. ст.) 1917 р. Тоді в місті пройшла багатотисячна маніфестація, яку біля міської думи вітали виконуючий обов'язки голови міської думи Микола Крамаренко та повітовий комісар Олександр Мещанінов. На Покровській площі була відправлена, влаштована «Просвітою», урочиста панахида по Т. Шевченкові. А ввечері товариство «Просвіта» провело у помешканні громадського зібрання український вечір, де продавалися українські книжки й листівки. Вся виручка від цього вечора пішла на користь Національного Українського фонду²⁸. Тоді ж за результатами мітингу «Просвіта» внесла до міської думи пропозицію назвати одну з вулиць іменем Тараса Шевченка, а також поставити йому пам'ятник.

Уже в перший рік свого існування Сумський просвітянський осередок на чолі з Василем Покровським навіть намагався брати участь у місцевому політичному житті. Так, у союзі з Українським технічним та агрономічним товариством «Праця» Сумська «Про-

²⁸ З життя «Просвіт». В Сумах (Харківщина). *Вісник товариства «Просвіта» у Катеринославі*. Катеринослав, 1917. 25 червня. С. 3–4.

світа» взяла участь у виборах 30 липня 1917 р. до міської думи. Набрал цей блок при цьому, правда, найменше голосів: із 9882 виборців Сум за нього проголосувало лише 112²⁹.

Всього ж у Сумському повіті Харківської губернії 1917–1918 рр. діяло шість осередків Товариства: в Сумах, Білопільлі, Стецьківці, Юнаківці, Нижній та Верхній Сироватках. Найдовше з них проіснувала Юнаківська «Просвіта» — до 1921 р. У Лебединському повіті цієї ж губернії на листопад 1918 р. їх існувало 12 (Лебединська, Кам'янська, Біжівська, Аннінська, Маловорожбянська, Маловисторопська, Буймерівська, Рябушкінська, Чупахівська, Бишкінська, Тернівська). А в Охтирському на цей же період — 13 (м. Охтирка, сл. Краснопілля, сс. Боромля, Хухра, Білка, Котельва, Тростянець, Кириківка, Янків Ріг, Пархомівка, Нижньовеселівка, Рясне та х. Климентієве)³⁰. Знову ж, мова йде просто про зареєстровані осередки товариства, але це ще не означає, що всі вони проводили активну роботу з виконання своїх статутних завдань.

Головну увагу «Просвіти» приділяли праці в українських селах. Як зазначалося в статуті тієї ж Сумської «Просвіти»: «Наша ціль — просвітницька робота серед темного нашого найменшого брата, знайомити людь український з його рідною історією, літературою і музикою, а також найбільш зрозумілим способом поширювати поміж нього всякі агрономічні і сільськогосподарські відомості»³¹.

Осередки товариства по селах і хуторах засновувались не лише місцевою інтелігенцією, а часто й за безпосередньої участі з боку селянства. Спочатку якогось керівництва з київського центру при організації «Просвіт» не існувало, тому цей процес ішов знизу — як реалізація ініціативи з місць. Про широту просвітянського руху на селі може свідчити масова організація «Просвіт» у селах Роменського та Гадяцького повітів у 1917 р. Хоча на Роменщині масове створення осередків цієї організації розпочалося трохи пізніше, ніж на Гадяччині та Слобожанщині, але, починаючи з квітня місяця, во-

²⁹ ДАСО. Ф. Р-2362. Оп. 1. Спр. 29. Арк. 62.

³⁰ ІР НБУВ. Ф. 114. Спр. 457. Арк. 173в.–18 зв

³¹ ДАСО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 31.

ни були створені в таких селах повіту як Томашівка, Великі Бубни, Новолозівка, Пекарівка, Гаврилівка, Плавинище, Вовківці, Коржі, Процівка, Засулля, Перекопівка, Гринівка, Ведмеже³². Якусь частину «Просвіт» (а також відділень Селянської спілки) у селах повіту заснували (приміром, у Хоружівці, Іванівській Слободі, Бацманах та ін.) також інструктори губернського та повітового інформаційних бюро, які були започатковані при таких органах самоврядування як громадські комітети³³. Тому на кінець 1917 р. на Роменщині було вже близько 40 сільських «Просвіт»³⁴. Роботу місцевих осередків «Просвіт» координувало Роменське повітове Бюро «Просвіт».

Щодо сільських «Просвіт» Гадяцького повіту, то потрібно зазначити, що на травень місяць 1917 р. їх було вже 35. А на першому повітовому зібранні «Просвіт» 18 червня 1917 р., на якому також було створено Спілку «Просвіт» Гадяцького повіту, були присутні представники цього товариства з шести сіл, які зараз входять до складу теперішньої Сумської області: Липової Долини, Русанівки, Беєвого, Лучок, Капустинець та хутора Хоменки³⁵. Крім того, осередки «Просвіт» у 1917 р. розпочали свою діяльність також і в таких селах сучасної Липоводолинщини як Подільки, Синівка та Підставки. Всі вони входили в Гадяцьку повітову Спілку як автономні члени, але частину свого прибутку передавали на її потреби.

Одним із чільних завдань осередків цих сільських «Просвіт» була ліквідація неписьменності. І треба сказати, що цю місію деякі товариства виконували аж до 1922 р. За цю справу сільські осередки взялися досить рішуче. Так, на грудень 1917 року лише в Роменському повіті «Просвітами» було створено 30 недільних шкіл для дорослих³⁶, при багатьох товариствах працювали також школи грамоти та загально-освітні курси з навчання грамоти дітей і дорослих. Початкові знання в таких школах подавалися рідною для селян українською мовою.

³² ДАСО. Ф. Р-5810. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 19–20.

³³ Див., наприклад: *Наша спілка*. 1917. 28 липня. С. 4; 30 липня. С. 4.

³⁴ Повітовий з'їзд Просвіт. *Наша спілка*. 1917. 13 грудня. С. 4.

³⁵ Спілка «Просвіт» у Гадяцькому повіті. *Газета Гадяцького земства*. 1917. 26 червня. С. 3.

³⁶ Повітовий з'їзд Просвіт. *Наша спілка*. 1917. 13 грудня. С. 4.

Іншим завданням просвітянських осередків була організація театральної справи. При товариствах утворювалися театральні секції, а то й просто драматичні гуртки, куди входила місцева інтелігенція та ініціативні селяни; саме вони й репрезентували театральну справу в «Просвітах». Через брак коштів та невисокий інтелектуальний рівень неписьменного селянства «Просвіти» не могли дозволити собі постановку «складних» вистав. Найчастіше все обмежувалося простими за змістом та невеликими за обсягом п'єсами-жартами та водевілями. Інколи, йдучи назустріч невибагливим смакам глядачів, організатори вистав вводили до їх змісту співи й танці, яких у самих творах не було. До того ж серед консервативно налаштованого старшого покоління селян, священників та чорносотенного елемента часто спостерігалася ситуація нерозуміння й неприйняття театральних ініціатив просвітян. Та спостерігалася й інша тенденція: багатьом селянам були образливими й швидко набридали п'єси про «придуркуватого хохла» й вони вимагали чогось серйознішого. Як зауважували самі селяни: «І без того тяжке життя, а піди на теє «представлення», то не побачиш, щоб з панів сміялись, а все з нашого брата-мужика глузують, забавляючи нас як малих дітей»³⁷. Як би там не було, але робота драматичних гуртків — це основний вид діяльності «Просвіт», саме через вистави серед сільського населення поширювалися освітні ідеї, пробуджувалися національні почуття, формувалися естетичні смаки; вони були важливим чинником піднесення їх загального духовного рівня. Треба сказати, що основним джерелом грошових надходжень сільських «Просвіт» (крім членських внесків, звичайно) були якраз кошти, виручені від продажу квитків на такі вистави. Прибутки від театральних заходів часто йшли на благодійні цілі: на Український національний фонд, дітям з бідних родин, інвалідам, армії. Самодіяльний селянський театр, що творився «Просвітами» — явище справді унікальне. Важко знайти щось подібне навіть серед інших традиційних культур європейських народів.

Найвідомішим вважався театральний просвітянський центр у Ромнах. Вже у березні 1918 р. до Роменської «Просвіти» було при-

³⁷ Дух К. Я. Без Просвіт. *Рідний край*. 1918. 3 жовтня. С. 2.

писане реорганізоване музично-драматичне товариство, що отримало назву «Драматична секція Роменської «Просвіти». Саме тут з листопада 1918 року починає працювати знаменитий режисер і скульптор Іван Кавалерідзе³⁸. З діяльністю Роменського драматичного театру була пов'язана творча доля таких акторів-корифеїв загальноукраїнського масштабу як Ганна Затиркевич-Карпинська (1855–1921), Василь Яременко (1895–1976), Степан Шкурат (1886–1973), Ірина Підпригора (Воликівська) (1902–1979)³⁹. Роменська «Просвіта» могла дозволити собі навіть запрошувати на гастролі до міста у 1918 та 1920 рр. київську трупу Саксаганського під керівництвом режисера Олександра Корольчука.

Для забезпечення більш професійного підходу при постановці вистав у сільській місцевості Роменське бюро «Просвіт», починаючи з лютого місяця 1919 р., організовувало двомісячні регентсько-режисерські курси. Цікавою видається програма курсів, яка складалася з таких предметів:

- «1) Історія України — 18 год.
- 2) Історія Греції та Риму — 10 г.
- 3) Історія Українського письменства — 18 год.
- 4) Історія Української культури — 6 год.
- 5) Історія музики — 10 год.
- 6) Історія мистецтва — 18 год.
- 7) Історія Українського театру — 10 год.
- 8) Елементарна теорія музики та співу — 50 год.
- 9) Сольфеджіо — 50 год.
- 10) Проходження репертуару — 20 год.
- 11) Історія театру Греції Риму та Західньо-Європейського — 10 год.»⁴⁰.

³⁸ Палій О. Український драматичний театр у Ромнах (1918–1925 рр.). *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого*. 2013. Вип. 13. С. 56.

³⁹ Пізніше, в 1954 р., Василь Яременко отримує звання народного артиста СРСР, Степан Шкурат у 1935 р. стане заслуженим артистом РРФСР, а в 1971 р. — народним артистом УРСР, Ірина Підпригора (Воликівська) з 1941 р. — народна артистка УРСР.

⁴⁰ До відкриття регентсько-режисьорських курсів при бюро Співки «Просвіт». *Просвітянин-Кооператор*. Ромен, 1920. Ч. 3–4. С. 62.

Крім того, за ініціативи Роменського Бюро «Просвіт» було відкрило художню майстерню, в якій було виготовлено декорації до вистав для 26 товариств⁴¹.

Та крім постановки спектаклів багато «Просвіт» популяризували ще й традиції хорового співу. Так, лише в Роменському повіті при «Просвітах» на 1 березня 1918 р. існувало 16 таких хорів⁴².

Майже кожна сільська «Просвіта» мала свою, часто невеличку, книгозбірню, хати-читальні, а більші, міські (Роменська, Сумська, Конотопська, Кролевецька) та деякі сільські (наприклад, у с. Вовківці Роменського повіту) ще й книгарні. В них у цей час відчувалася гостра нестача україномовної книги.

Деякі «Просвіти» на території Сумщини намагалися, починаючи з 1917 р., налагодити ще й книговидавничу справу. Відомі видання Підлипенської⁴³, Конотопської⁴⁴ та Охтирської⁴⁵ «Просвіт». Кілька брошур і плакатів видала й Роменська «Просвіта»⁴⁶. Але в силу різних обставин подальшого розвитку такі просвітницькі акції свого продовження не знайшли.

Окремо потрібно зупинитися на внеску «Просвіт» у культивування образу Тараса Шевченка, як «батька» української нації. Так, в Ромнах 9 квітня 1917 р. на великому народному святі одногolosно було вирішено встановити у місті пам'ятник Шевченку. А міська

⁴¹ Там само. С. 58.

⁴² ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 2. Спро. 464. Арк. 14.

⁴³ Підлипенська «Просвіта» в 1917 р. видала в Конотопі п'ять брошур: № 1: «Організуйся або голодай», № 2: «Український катехизис (з нагоди трьохрічного ювілею Підлипенської Товариської Книгозбірні)», № 3: «На апостольським престолі чернець годований сидить», № 4: «Пісні й вірші народньої волі», № 5: «Програм Української Народньої Партії» [Нова Рада. 1917. 6 липня. С. 4].

⁴⁴ Кооперація и жизнь. Конотоп, 1919. № 8. С. 11.

⁴⁵ Збірник. Охтирка: Вид-во Спілки споживчих т-в «Просвіта», 1920, 31 с. Цей збірник за редакцією Матвія Довгополока і коштом споживчого товариства «Кооперація» був присвячений пам'яті Тараса Шевченка і вийшов до 59 роковин з дня смерті Кобзаря.

⁴⁶ Нові Видання Роменської Просвіти. *Просвіт'янин*. Ромен, 1919. № 1. С. 13.

дума 7 липня 1917 р. повторно прийняла рішення про перейменування вулиці Панської та Ігольної на вулицю Шевченківську (вперше ще за царату в 1911 р.). У встановленні пам'ятника великому поету, який був урочисто відкритий у Ромнах 27 жовтня 1918 р. основну роль відіграла якраз місцева «Просвіта». При «Просвіті» була створена комісія з будівництва пам'ятника великому Кобзарю і міська управа саме їй доручила вести всю організаційну роботу. У Сумах 27 травня 1917 р. «Просвіта» також прохає міську думу одну з центральних вулиць назвати ім'ям Тараса Шевченка, присвоїти ім'я Кобзаря одній із шкіл та встановити йому пам'ятник. Правда, цю ініціативу «Просвіти» зреалізували вже більшовики, коли рішенням Сумського повітового виконавчого комітету від 5 липня 1920 р. центральна Соборна вулиця була перейменована на вулицю Шевченка, а в 1926 р. на цій вулиці біля колишньої 1-ї жіночої гімназії був встановлений пам'ятник Шевченкові роботи Івана Кавалерідзе. Крім цього, гіпсове погруддя Шевченка з ініціативи місцевої «Просвіти» було встановлено влітку 1921 р. і в містечку Вороніж Глухівського повіту.

Велике значення для утвердження виключності постаті Шевченка для української нації мало влаштування «Просвітами» урочистостей до дня його народження (Шевченківські дні, 10–11 березня). Ось як описала газета «Роменский день» святкування дня народження Шевченка у селі Перекопівка 9 березня 1918 р.: «Декілько промовців уявили громаді про життя і твори батька України Т. Г. Шевченка. Хор під орудою вчителя П. Б. Н. проспівав «Заповіт», «Вже воскресла Україна» і інші нац[іональні] пісні. Після цього громада с прапорами — червоними і жовто-блакитними, малюнком Т. Г. Шевченка, котрий був весь в квітках; під спів хором, маніфестація пішла по селу. В цей день кожен мешканець як-то ясно почував себе українцем в душі, навіть в цей день у кожного, текла по жилам українська козацька кров. Де-які з громадян раділи і від радости і плакали, що на їх віку прийшлося побачити велике національне свято, котре празнувалось всією громадою, але не гуртком маленьким на край села де-небудь в хаті-пусті, чи в руїні, діброві... В цей день і сонце якимось ясніше дивилось і світило на нашу неньку Україну. Ко-

ли хор співав «Заповіт» і нац[іональний] гімн, громада скидала шапки...»⁴⁷.

Після приходу до влади більшовиків святкування роковин Шевченка наповнилось новими смисловими відтінками. Антиросійська, антиколоніальна складова його поезії починає приглушуватися і образ самого Кобзаря та його творчості має тепер подаватися крізь призму класового принципу. Так, у вказівках Охтирського повітового відділу народної освіти сільським культурно-освітнім установам щодо святкування 10–11 березня Шевченківських днів ця настанова проголошується чітко: «Необхідно твердо запам'ятати і з'ясувати се населенню, що ми святкуємо Шевченка не як національного генія, а як всесвітнього велетня пролетарської поезії, як оборонця скривдженого люду; тому вечірки та концерт повинні носити виразний класовий характер, уникаючи традиційної національно-шовіністичної окраски, як се робилось в попередні роки»⁴⁸.

В часи Української держави гетьмана Скоропадського (квітень — грудень 1918 р.) розвиток просвітянського руху зіштовхнувся з великими труднощами. Безпосереднє оточення гетьмана, що складалося переважно зі зрусифікованих українців в цілому доброзичливо ставилося до національно-культурних потреб українського народу, але на місцях багато повітових старост були управлінцями зі старим імперським мисленням і російським шовіністичним світоглядом. Їх ставлення до «Просвіти» було негативне і тому діяльність цих організацій ними контролювалася й обмежувалася. Тепер для проведення своїх статутних заходів (проведення загальних зборів, вистав, концертів, читання лекцій) «Просвіти» провинні були отримувати спеціальні дозволи від місцевих адміністрацій.

І якщо в Сумах можна було спостерігати в цілому лояльне ставлення до місцевої «Просвіти» з боку старости Сумського повіту російського генерал-майора Сергія Гребенщикова («общеросса» за політичним світоглядом), то в інших повітах антиукраїнськи

⁴⁷ Національне свято в с. Перекопівці. *Роменский день*. 1918. 8 марта. С. 4.

⁴⁸ Від Повітвіднаросу. *Трудова освіта. Неперіодичний орган Охтирського повітового відділу народньої освіти*. 1921. № 8. С. 16.

налаштовані російські управлінці, на яких зробив ставку Скоропадський, різко виступили проти українізаторської діяльності «Просвіт». Так, староста Конотопського повіту Сергій Кандиба влітку 1918 р. взагалі забороняв утворювати товариство «Просвіта» в Конотопі й повіті. А в приміщенні Крелевецької «Просвіти» Державною вартою було здійснено трус і з книгарні вилучена соціалістична література⁴⁹. В Ромнах повітовий комендант заборонив завершити третій повітовий з'їзд «Просвіт»⁵⁰. Тому на другому Всеукраїнському з'їзді «Просвіт» у Києві (5 листопада 1918 р.) навіть було прийнято резолюцію про необхідність просвітянами «домагатись припинення переслідувань з боку старост і адміністрації, увільнення помешкань «Просвіт» од реквізицій, увільнення з під арешту просвітянських діячів і видання наказу вищою владою, на підставі якого була би можливість працювати»⁵¹.

Не потрібно також забувати, що осередки «Просвіт» виникали на хвилі великого національного піднесення та вся їхня подальша діяльність трималася на «голому» ентузіазмі просвітянського активу. Велика кількість селян-просвітян, які включилися в активу роботу на початку хотіли негайних успіхів і тому, зіштовхнувшись з проблемами, вони часто розчаровувались у розпочатій справі. Звідсіля, було ініціативне керівництво з великим запасом енергії і бажанням працювати — осередок «Просвіти» існував, не було — і він поступово занепадав. Не дивно, що в газеті Гадяцького земства «Рідний край» у жовтні 1918 р. вийшла стаття за підписом «Галь-Галь», в якій критикується бездіяльність «Просвіти» в с. Беєве і її причиною називаються якраз такі розчаровані селяни⁵².

Найбільш значущим у діяльності Сумської «Просвіти» часів Української держави гетьмана Скоропадського було відкриття її зусиллями українських гімназій. Гімназії були започатковані в

⁴⁹ ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 367. Арк. 162–164.

⁵⁰ Роменський Повітовий з'їзд товариств «Просвіта». *Народное слово*. 1918. 26 июня. С. 2.

⁵¹ Всеукраїнський з'їзд «Просвіт». Резолюції. *Відродження*. 1918. 7 листопада. С. 4.

⁵² Галь-Галь, Небіжниця — «Просвіта». *Газета Гадяцького земства «Рідний край»*. 1918. 3 жовтня. С. 2.

Сумах та селах Нижня Сироватка й Юнаківка. Крім того, Сумське товариство в 1918 р. організувало курси української мови та курси українознавства, проводило лекції з історії української культури, орендувало приміщення театру Дмитра Корепанова для проведення своїх вистав, організувало національний хор, намагалося відкрити історико-філологічний факультет в Сумському народному університеті імені Т. Шевченка та книжковий кооператив. Така активна діяльність сумських просвітян була відзначена на четвертому з'їзді спілки «Просвіт» Слобожанщини, що проходив 13 жовтня у Харкові⁵³. До всього ж, приміщення Сумської «Просвіти» восени 1918 р. було тим легальним місцем, де збиралися незадоволені владою Гетьмана та німців⁵⁴.

Крім Сумського повіту місцеві «Просвіти» доклали також великих зусиль до відкриття реальної школи в с. Боромля⁵⁵ Охтирського повіту, народної гімназії в с. Вовківці⁵⁶ Роменського повіту та організації гімназії для дівчат⁵⁷ та реальної школи для хлопців⁵⁸ у Шостці Глухівського повіту.

У жовтні 1918 р. під час розгортання дискусії про впровадження в Україні двох державних мов — української і російської з'їзд товариств «Просвіт» Сумського повіту однозначно висловився за українську мову, як єдину державну і резолюція з цього приводу була направлена гетьманові Скоропадському⁵⁹.

Для висвітлення роботи «Просвіт» у тому ж Роменському повіті, починаючи з лютого місяця 1919 р., спочатку виходив часопис «Просвітянин», а потім за підтримки кредитного й споживчого союзів інший двотижневий часопис — «Просвітянин-Кооператор» (травень 1919 — лютий 1920 рр.). Тут також ще раз потрібно наголосити на зв'язках руху просвітянства з кооперативним рухом на

⁵³ Даниленко К. Четвертий з'їзд Спілки «Просвіт» Слобожанщини в м. Харкові. *Земське діло*. 1918. 28 жовтня. С. 3.

⁵⁴ ДАСО. Ф. П-9. Оп. 2. Спр. 9. Арк. 92.

⁵⁵ ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 1. Спр. 594. Арк. 4.

⁵⁶ Там само. Оп. 2. Спр. 376. Арк. 38.

⁵⁷ ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 1. Спр. 169. Арк. 24–24зв.

⁵⁸ Там само. Арк. 23–23зв.

⁵⁹ Съезд Просвित. *Луч*. 1918. 9 октября. С. 4.

селі. Кооперація, яка служила економічною базою для задоволення потреб простого народу в той же час сприяла й задоволенню його національно-культурних потреб. Не дивно, що серед завдань, які намагався зреалізувати часопис «Просвітянин-Кооператор» було і таке: «Життя показує, що не можуть розвиватись кооперативи без розвитку культурно-просвітньої справи серед народу і навпаки — культурно-просвітні справи вимагають кооперативної допомоги. Тому цілком зрозуміло, що кооперативні і культурно-просвітні організації ідуть в своїй роботі рука об руку»⁶⁰. У Конотопі в 1918 р. також почав виходити кооперативний часопис «Кооперація и жизнь» і також, починаючи з 1919 р., частина матеріалів була присвячена просвітянському рухові на Конотопщині.

Кооперативи виступали одними з головних спонсорів діяльності «Просвіт». Як приклад тут може слугувати допомога місцевого споживчого товариства коштами «Просвіті» с. Рясне Охтирського повіту при постановці нею спектаклів або надання допомоги такого ж споживчого товариства коштами Мельниківській «Просвіті» Гадяцького повіту на першому, найтруднішому етапі її існування. Також і в Ромнах, коли там у районі Новолозівки 29 лютого 1920 р. організовується нова «Просвіта», то місцеве споживче товариство перераховує їй весь свій чистий прибуток — 45,000 крб.

Та після антигетьманського повстання, зречення влади Скоропадським і відновлення УНР у грудні 1918 р. кількість «Просвіт» починає поступово зростати. Хоча, зважаючи на несприятливі політичні умови у 1919 р., бойові дії та часту зміну влади, багато «Просвіт» працювали нерегулярно. Але у листопаді-грудні 1918 р., як впливає зі звіту Конотопської повітової народної управи до Міністерства народної освіти (департамент позашкільної освіти) про наявні в Конотопському повіті культурно-просвітницькі організації відновили свою роботу дванадцять осередків «Просвіт» (у Конотопі, Батурині, два осередки у Бахмачі, Гирявці, Попівці, Мітченках, Голінці, Красному, Дмитрівці, Соснівці та Гайвороні)⁶¹. Всього ж на кінець 1918 р. на території сучасної Сумщини функціо-

⁶⁰ Наші завдання. *Просвітянин-Кооператор*. Ромен, 1919. Ч. 1. С. 3.

⁶¹ ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 2. Спр. 380. Арк. 126зв.

нувало близько 100 осередків товариства «Просвіта» (до половини з яких — у Роменському повіті). А по Україні ж за підрахунками департаменту шкільної освіти в цей час їх налічувалося близько 952⁶².

Та захоплення на кілька місяців території Сумщини Добровольчою армією генерала Антона Денікіна в серпні 1919 р. взагалі призупинило їх роботу. Військова адміністрація денікінців розпочала тотальний наступ на «свідоме» українство, а значить і на «Просвіти». У своєму «Обращенні к населению Малороссии» А. Денікін забороняв у державних школах викладання українською мовою (а ось «частные школы, содержимые на частные средства, могут вести преподавание на каком угодно языке»). Тому, зважаючи на такий стан справ, Роменська «Просвіта» у жовтні 1919 р. вирішує збирати кошти на відкриття в місті приватної української гімназії й засновує «Фонд на відкриття Української гімназії в Ромні»⁶³. Як зазначалося у звіті бюро «Просвіт» на роменському повітовому з'їзді «Просвіт»: період «панування Денікіна — період повної бездіяльності»⁶⁴. Взагалі, це були складні часи. У пізнішому звіті Русанівського осередку «Просвіти» Гадяцькій повітовій політосвіті від 1 червня 1922 р. повідомлялося: «Завдяки різним умовам почасти місцевого характеру, а здебільшого частим змінам влади Т-во занепало. А коли стали помічати утиски організації, як от з боку Гетьманщини і Деникинщини, настала повна руїна — більшість членів розбіглося, документи часто знищені, часто розгублені, із 512 книжок не залишилося майже ні однієї. Тому ніяких відомостей за ці часи занепаду Т-ва не мається, бо ніяких документів в архіві ніде не залишилось. Відомо тільки, що існувала драмсекція, якою досить часто улаштовувались вистави, але ж це не була секція при Т-ві, а група аматорів, що не мала нічого спільного з Т-вом «Просвіта», відомо також, що Т-во багато разів відновлялось, деякий час животіло і знову умірало»⁶⁵.

⁶² *Нова Рада*. 1918. № 193. 22 жовтня. С. 1.

⁶³ Українська гімназія в м. Ромні. *Просвітянин-Кооператор*. Ромен, 1919. Ч. 9–10–11. С. 25.

⁶⁴ Роменський повітовий З'їзд представників Просвіт. *Просвітянин-Кооператор*. Ромен, 1920. Ч. 3–4. С. 58.

⁶⁵ ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 86. Арк. 36зв.

Денікінська політика терору проти ідейних супротивників привела до того, що за свою проукраїнську діяльність у Ромнах ними був розстріляний один із керівників місцевої «Просвіти» вчитель Іван Василенко. У с. Підлипному, що біля Конотопу за зберігання українських книг денікінці розстріляли О. П. Коломійця, а П. Я. Судака відшмагали шомполами за читання «Кобзаря»⁶⁶. Крім того відомо про погроми приміщень «Просвіт», вчинених цими прихильниками «єдиної і неделімої Росії» в Ромнах (Гурток ім. І. Котляревського) та в с. Перекопівка (Роменський повіт). У цьому ж повіті пограбовано було також Лозово-Магдалинівську «Просвіту». А у Русанівці (Гадяцький повіт) денікінцями був убитий скарбник Товариства і кошти осередку були ними привласнені⁶⁷. На Гадяцькому повітовому з'їзді «Просвіт», який відбувся 8 лютого 1920 р. також повідомлялося про терор, розв'язаний денікінцями щодо драматичного гуртка Підставської «Просвіти»: його голова був «забитий», а члени позаарештовувані⁶⁸.

Після вигнання більшовиками Збройних сил Півдня Росії наприкінці листопада — початку грудня 1919 р. та встановлення советської влади більшість осередків «Просвіт» відновлює свою діяльність. У більшовиків вже було розуміння того, що ці організації є традиційною (а часто й єдиною) формою культурно-освітньої роботи на селі і тут вони до цього, третього, їхнього приходу в Україну вже проробили величезну культурницьку роботу та пустили глибоке коріння. Крім того, широка розгалуженість мережі просвітнянських осередків, концентрація всіх інтелектуальних і культурних сил села (і не лише місцевої інтелігенції) саме в «Просвітах» змусила правлячу більшовицьку партію піти на співробітництво з ними. Кінець 1919 — першу половину 1920 рр. можна охарактеризувати як період вимушеного співіснування більшовицької влади з «Просвітами». А наступну політику більшовиків щодо «Просвіт»

⁶⁶ Лисий І. Підлипенська «Просвіта». *Подвижник (У вінок світлої пам'яті незабутнього Івана Андрійовича Лисого до 100-річчя від дня народження)*. К., 2010. С. 75.

⁶⁷ ДАІО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 13.

⁶⁸ Там само. Арк. 149.

можна розділити на такі етапи: 1) завоювання вже існуючих «Просвіт» і навіть ініціювання створення нових, далі: 2) їх реорганізація та перехід зі стану громадських організацій до мережі державних культурно-освітніх одиниць і, нарешті, 3) закриття (через перетворення в «хати-читальні» та селянські будинки).

Завоювання «Просвіт» розпочалося з рішень керівництва компартії в червні-липні 1920 р. Так, на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У 12 липня 1920 р. більшовицьким організаціям на місцях був даний лозунг завоювання «Просвіт», а там, де вони не піддаються їх впливу — закриття. Голова РНК УСРР Християн Раковський на цьому засіданні висловив думку, що націоналістичні організації «Просвіт» повинні бути замінені «власними організаціями»⁶⁹. Під «власними організаціями» потрібно розуміти заснування комсомольських організацій, організацію хат-читалень і навіть «Червоних Просвіт».

Потім Наркоматом народної освіти 20 липня 1920 р. був підготовлений «зразковий» статут для «Просвіт» і, врешті, за ним розпочалася перереєстрація статутів окремих просвітянських осередків. У супровідній записці до цього нового статуту за підписом наркома освіти Григорія Гринька навіть рекомендувалося брати перереєстровані «Просвіти» на повне державне утримання. Ті ж «Просвіти», які залишаться на «шляху контрреволюції і бойового націоналізму» та не йтимуть на співпрацю з відділами народної освіти — ліквідувати⁷⁰. Таким чином, «Просвіти» перетворювалися з дійсно народних культурницьких організацій на державні структури, що стояли на єдиновірній більшовицькій ідеологічній платформі.

Щодо початкових спроб «советизувати» «Просвіти», то ця політика добре може бути простежена на прикладі просвітянського руху в Роменському повіті. Отже, спочатку абсолютна більшість осередків «Просвіт» у грудні 1920 — січні-лютому 1921 рр. тут перейшла у своїй діяльності на новий советський статут, а у квітні-травні 1921 р. вони були офіційно перереєстровані. Всього

⁶⁹ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 7. Арк. 46.

⁷⁰ Цит. за: Моренець В. «Просвіта» інкогніта. Ніжин, 2015, С. 193.

таких осередків у Роменському повіті виявилось 83. Тепер метою їх діяльності вже стало «поширення соціалістичної культури на підвалинах широкої самодіяльності трудових мас України. Просвіта, в склад котрої входять всі працюючі, стоїть на ґрунті диктатури пролетаріату і незаможного селянства і всіма засобами бореться проти старого складу державного будівництва»⁷¹. Поряд з національним у їхній діяльності чітко витримувався і класовий принцип, а тому «капіталісти-поміщики, фабриканти, попи, куркулі й інші вороги Радянської влади не можуть бути членами Товариства»⁷². За цим новим статутом діяльність «Просвіт» була строго уніфікована такими видами діяльності: театр, хор, бібліотека, лекції, проведення мітингів, співбесіди на політичні та загальноосвітні теми.

У новому статуті також сказано, що «Просвіти» повинні мати «найтісніший органічний зв'язок з місцевим Відділом Наросвіти»⁷³. Фактично ж всі місцеві осередки «Просвіт» були приписані до позашкільного підвідділу Роменського повітового відділу народної освіти, який і керував усією їхньою діяльністю. Саме у цей підвідділ зверталися «Просвіти» за дозволом про перереєстрацію і здавали звіти («відчити») про виконану роботу тощо. А коли 14 грудня 1920 р. при Народному комісаріаті освіти УСРР був створений ще й Головний комітет політосвіти (політосвіта, політпросвіт), то «Просвіти» перейшли під його контроль. Структурні одиниці політосвіти були приписані до місцевих відділів народної освіти, замінивши там підвідділи позашкільної освіти. В цей час інколи навіть самі інструктори політосвіти створювали по селах і хуторах нові осередки «Просвіт». Правда, спочатку спробам такого підпорядкування відділу народної освіти та політпросвіті роменські просвітяни опиралися. В рішеннях Роменського повітового з'їзду «Просвіт», який відбувся 23 квітня 1919 р. наголошувалося, що мова може йти лише про співпрацю, але не про підпорядкування і за-

⁷¹ До Т-в Просвіта. Статут. *Трудова освіта. Неперіодичний орган Охтирського повітового відділу народної освіти*. 1920. Серпень. С. 7.

⁷² Там само.

⁷³ Там само.

боронялося окремим осередкам «Просвіт» без узгодження з Бюро «Просвіт» вступати в самостійні (сепаратні) зносини з повітовим відділом освіти⁷⁴. Ще раз влітку 1921 р. Роменська повітова спілка «Просвіт» також прийняла рішення про своє самостійне існування⁷⁵. Але більшовицька влада на такі рішення не звертала великої уваги. Наприклад, в іншому повіті, Гадяцькому, на з'їзді «Просвіт» 8 травня 1920 р. представник Саївської «Просвіти» (Капустинська волость) Юрко Сай наголошував, що «Просвіта» безпосередньо організовується самим сільським населенням і працює для цього населення. Тому, «ніхто, ні влада, ні правління не може нав'язати роботу в «Просвітах», бо це не буде мати ніякої користі. Само населення є організатор цих «Просвіт» і йому треба давати те, чого воно бажає»⁷⁶. На що завідувач Гадяцького повітового відділу народної освіти Семен Клочко-Жовнір відповів, що «... Відділ Освіти тільки допомагає в даннім разі, тим більше тим «Просвітам», де в осередку панує сільська буржуазія»⁷⁷. Остаточо ж підкорити своєму впливу «Просвіти» Гадяччини більшовикам вдалося вже в 1921 р., на наступному повітовому з'їзді 24 квітня⁷⁸.

У цей час деяка кількість «Просвіт» вже була і під прямим впливом більшовиків. Для прикладу, в роменській газеті «Пламя революції» від 28 травня 1920 р. повідомлялося, що Бобринська ком'ячейка має великий вплив на місцеву «Просвіту». Крім цього, на середину 1920 р. в руках більшовиків перебували «Просвіти» в Перекопівці, Засуллі, Ведмежому⁷⁹. Всього ж на вересень 1920 р. із 90 осередків «Просвіт» Роменського повіту комуністи мали вплив на⁸⁰. На жовтень 1921 р. в Роменському повіті перереструвалося,

⁷⁴ Повітовий з'їзд Просвіт. *Просвітязини-Кооператор*. Ромен, 1919. Ч. 2. С. 9.

⁷⁵ Євселевський Л., Фарина С. «Советизація» та занепад товариств «Просвіта» в 1920-1923 рр. *Чорна книга України*. К., 1998. С. 25.

⁷⁶ ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 137зв.

⁷⁷ Там само. Арк. 138зв.

⁷⁸ ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 84. Арк. 22-23зв.

⁷⁹ Золотоверхий І. Д. *Становлення української радянської культури (1917-1920)*. К., 1961. С. 329.

⁸⁰ ДАСО. Ф. П-442. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 11.

як говорилося вище, за новим більшовицьким статутом 83 осередки «Просвіт»⁸¹ (при цьому в самому м. Ромни діяло 7 осередків), а ось більшовицьких і комсомольських організацій у місті й по всіх селах повіту було не більше 20⁸². Та вже у червні 1922 р. кількість осередків «Просвіт» пішла на зменшення і на Роменщині їх функціонувало 64⁸³. Цікавим видається в цей час функціонування «Просвіт» в робітничому середовищі. Мова йде про існування осередку Товариства на тютюновій фабриці Дунаєва в Ромнах⁸⁴.

Для порівняння — в Кролевецькому повіті на кінець 1921 р. реально діяло до 20 осередків «Просвіт», хоча офіційно було зареєстровано 58⁸⁵, Конотопському повіті на 1920 р. — 42⁸⁶. Хоча на 1921 р. Конотопською повітовою політосвітою й було заплановано подальше розширення мережі сільських «Просвіт»: планувалося, що вони повинні бути у кожному селі та розширити їх кількість не вдалося і на вересень 1921 р. ця кількість зменшилася до 38, а на початок 1923 р. залишилося вже 22⁸⁷ просвітнянські осередки). У Лебединському повіті на травень 1921 р. їх було 25⁸⁸ (в самому м. Лебедин працювало 3 осередки), в Охтирському на січень 1921 р. було зареєстровано 35 осередків «Просвіт»⁸⁹ (починаючи з 1920 р., після вигнання більшовиками денікінської Добровольчої армії «Просвіти» на Охтирщині та Тростянецьчині відновлювали свою діяльність вже як «Червоні Просвіти»).

На Охтирщині советизацію «Просвіт» активно проводила команда молоді, що стала на чолі Охтирського повітового відділу народної освіти: Борис Антоненко-Давидович, Григорій Сергієнко,

⁸¹ Там само. Ф. Р-5810. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 8зв.

⁸² Золотоверхий І. Д. *Становлення української радянської культури (1917–1920)*. К., 1961. С. 332.

⁸³ ДАСО. Ф. П-442. Оп. 1. Спр. 276. Арк. 6.

⁸⁴ Робітничє Т-во «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка. *Просвітязин-Кооператор*. Ромни, 1919. Ч. 6–7. С. 37.

⁸⁵ ДАСО. Ф. Р-4525. Оп. 2. Спр. 33. Арк. 5.

⁸⁶ Там само. Ф. Р-4565. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 3.

⁸⁷ Там само. Спр. 30. Арк. 43.

⁸⁸ Там само. Ф. Р-81. Оп. 1. Спр. 75. Арк. 2–3.

⁸⁹ ДАХО. Ф. Р-820. Оп. 1. Спр. 132. Арк. 2.

Юрій Самброс та Матвій Довгополюк. Як пізніше свідчив Г. Сергієнко, будучи заарештованим СМЕРШ у березні 1945 р., на початку 1920 р. на колегії Б. Антоненком-Давидовичем було поставлене питання про відновлення товариства «Просвіта» в повіті. І ця ідея була зреалізована⁹⁰. 25 липня 1920 р. відбулися збори Охтирської «Просвіти», на яких була прийнята резолюція «щоб всі Просвіти Охтирського повіту мали комуністичний напрямок»⁹¹. Сама ж Охтирська «Просвіта» була названа іменем місцевого уродженця, поета-романтика Якова Щоголіва (1824–1898)⁹².

Можна бачити як добре ці нові акценти щодо місця «Просвіт» в структурі советської реальності розставлені в тезах, що їх написав один з керівників того ж Охтирського повітового відділу народної освіти Матвій Довгополюк (до речі, у 1917 р. — засновник Краснопільської «Просвіти») на основі рішень Третьої Всеукраїнської наради з освіти (Харків, червень 1921 р.). Окреслюючи перспективи культурно- і політично-освітньої роботи на селі, він пише, що головною організаційною одиницею, навколо якої групуються всі інші повинен бути Селянський будинок (сельбуд). А «всі інші» для нього — це «Червона Просвіта, хата читальня, книгозбір-

⁹⁰ ГДА УСБУ в СО, Спр. П-13667. Т. 1. Арк. 46зв.

⁹¹ *Известия Ахтырского Уездисполкома и Уездпарткома КП(Б)У*, 1920, № 134, 28 июля.

⁹² А ось як пояснював у своїх спогадах необхідність советизації «Просвіт» керівник підвідділу позашкільної освіти Охтирського повітового відділу народної освіти Юрій Самброс: «Значною політичною кампанією було також перетворення «Просвіт» на «Червоні просвіти». Ми цим мали на оці дві мети: з одного боку — радянлізували політичний зміст їхньої роботи, вичищаючи з них, наскільки, звичайно, це було здійснимо на практиці, старий ультранационалістичний та етнографічний зміст просвітнянської роботи часів Центральної Ради (особливо в роботі їхніх драмгуртків і бібліотек), а, по-друге, й це, власне кажучи, нас особливо турбувало, — ми тим самі зберігали саме існування й мережу «Просвіт», бо їм загрожувала масова ліквідація з боку партійного комітету більшовиків, що почав надто вороже ставитися до них, як до джерел запідозрюваного ним скрізь потенціального націоналізму» [Самброс Ю. *Щаблі. Мій шлях до комунізму*. [Б. м.]: Сучасність, 1988. С. 133–134].

ня, драматичні гуртки»⁹³. Тобто, якщо до остаточного закріплення влади більшовиків «Просвіти» часто були головною формою культурно-просвітницької роботи на селі, то з 1920 р. у них з'являються соціалістичні культурно-освітні конкуренти — хати-читальні, клуби, селянські будинки, які, врешті, і поглинають їх.

На якомусь етапі співіснування в межах села більшовики та їх молодіжні спілки (комсомол) не могли не вступити в боротьбу з «Просвітами» за ту ж сільську молодь. Тут інколи траплялися досить курйозні випадки. За спогадами одного з організаторів комсомолу на Лебединщині Донченка в с. Межиріч на загальних зборах, які скликав інструктор Харківського губкому КСМ товариш Крюков 6 вересня 1920 р. у залі колишньої «Просвіти» місцева молодь почала масово записуватися до комсомолу, вважаючи цю організацію тією ж такою звичною «Просвітою» та трохи пізніше, ознайомившись з статутом і програмою РКСМ, вона так же масово почала з цієї молодіжної комуністичної організації виходити⁹⁴.

У «Просвітах», які відновлювали свою діяльність (чи наново утворювалися) з ініціативи позашкільного підвідділу повітового відділу освіти (а з 1921 р. — політосвіти) національний момент діяльності був вже далеко не основним. Тому, наприклад, і листування між повітовим керівництвом та місцевими осередками «Просвіт», і їх звіти про виконану роботу велися такою звичною з імперських часів російською мовою. А сама українська мова часто переставала для них бути обов'язковим фактором національної ідентифікації. Тут для ілюстрації варто назвати Кролевецький повіт, де зденаціоналізовані «Просвіти» в 1921–1922 рр. поряд з Народними домами та хатами-читальнями органічно вписалися в більшовицьку структуру організацій, що вели культурницьку роботу на селі.

З часом накази чиновників політосвіти ставали все імперативнішими. Так, Гадяцька політосвіта довела до всіх «Просвіт» повіту план роботи на березень-квітень 1922 р., де вони повинні були з'ясувати розміри голоду і домагатись аби віруючі віддавали

⁹³ Довгополюк М. Тези. *Трудова освіта. Періодичний орган Охтирської Повітпартосвіти*. 1922. № 19–20. С. 23–24.

⁹⁴ Як народився комсомол на Сумщині. *Юнацький рух*. 1931. № 4. С. 111–112.

церковні цінності на користь голодуючих; робить їм відрахунки від своєї заробітної плати; боротися з темрявою, відкриваючи школи для неписьменних; у зв'язку з посівною кампанією читати лекції з сільського господарства (тематика: колективне господарство, сівба чистим зерном, повний засів весняного клина, сухостійкі рослини, меліорація); вести антирелігійну пропаганду; вести підготовчу працю до святкування робітничого дня 1 травня тощо⁹⁵. Фактично, знову ж таки, національна сутність осередків «Просвіт» в результаті такого керівництва більшовиками була вихолощена і самі вони були перетворені в бездіяльні додатки до бюрократизованої повітової політосвіти.

Особливе зростання «Просвіт» помічається з грудня 1921 по лютий 1922 р., коли завдяки, не в останню чергу, зусиллям політосвіти їх кількість по Україні збільшилась з 4003 до 4500 осередків і вони об'єднували близько 400 тис. осіб⁹⁶. Після цього підйому ця кількість різко йде на спад. А вже з другої половини 1922 р. розпочалася їх фактична ліквідація через перетворення в хати-читальні та селянські будинки. А ось одна з двох міських «Просвіт» Конотопу в листопаді 1922 р. була «влита» у «Дом Просвещения»⁹⁷.

У листопаді 1921 р. на Полтавщині було прийнято рішення влаштувати чистку осередків Товариства, від «политически неблагонадежных не приносящих никакой пользы Просвите». Для цього, наприклад, Роменською повітовою політосвітою була створена спеціальна комісія⁹⁸. І вже 16 червня 1922 р. вона повідомила Роменському повітовому комітету КП(б)У, що така чистка, а також реорганізація «Просвіт», проведена⁹⁹. Обстеження Харківською губерньською політосвітою становища на Охтирщині теж показало, що «Просвиты, когда они находились под руководством петлюровской интеллигенции работали в соответствующем духе.

⁹⁵ ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 186. Арк. 1. 1зв.

⁹⁶ Касьянов Г. *Українська інтелігенція 1920-х — 30-х років: соціальний портрет та історична доля*. К.: Едмонтон, 1992. С. 74.

⁹⁷ ДАСО. Ф. Р-4565. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 9зв.

⁹⁸ Деятельность Политпросвета. Реорганизация просвит. *Известия Роменского Исполнительного Комитета и Паркому КПУ*. 1922. 1 января. С. 4.

⁹⁹ ДАСО. Ф. П-442. Оп. 1. Спр. 276. Арк. 6.

Нині же после реорганізації вони працюють тільки в тих місцях, де маєтся комуністическая і лояльная інтелігенція...»¹⁰⁰. В цей час більшовики вже проводили чітку різницю між «старими» «Просвітами», заснованими в 1917 р. та «Просвітами», які почали виникати після 1920 р., коли вони остаточно закріпилися при владі. До перших вони ставилися з підозрою й недовірою. Для керівництва КП(б)У «старі» «Просвіти» продовжували залишатися пристанищем «петлюрівської інтелігенції» та «контрреволюції», провідниками «самовільної українізації», завоювати які більшовикам так остаточно і не вдалося. Приміром, більшовицький публіцист Володимир Коряк (Волько Блюмштейн) трохи пізніше так напише про феномен «просвітянства»: «“Просвіти” вмерли, звиродніли і розклалися. Але ще деякий час житиме «просвітянство» як певне психологічне явище. Що таке тее «просвітянство»? Це надусім особливий стан душі так званого «свідомого українця», що кохається в співах, рідному театрі, рідній культурі, неньці Україні і не визнає нічого в світі, що не є суто українським, національним»¹⁰¹.

На початку 20-х рр. «Просвіти» залишилися серйозним конкурентом більшовицької ідеологічної машини у боротьбі за вплив на свідомість українського населення. Приміром, коли на початку 1919 р. більшовики захопили в Ромнах владу вдруге, продовживши проводити таку знайому з царських часів русифікаторську політику, то повітовий з'їзд «Просвіт» висловив свій рішучий протест. З цього приводу з'їздом було прийняте таке рішення: «З'їзд «Просвіт» Роменського району висловлюється, що найкраще можна поставити просвітню справу серед народу тільки на тій мові, якою народ говорить. Протестуючи проти нехтування мови в різних урядових та городських установах, не дивлячись на декрети уряду, з'їзд настоює, щоб наше найрідніше не топталось ногами»¹⁰². Роменські ко-

¹⁰⁰ ДАХУ. Ф. Р-820. Оп. 1. Спр. 269. Арк. 40.

¹⁰¹ Цит. за: Євселевський Л., Фарина С. «Советизація» та занепад товариств «Просвіта» в 1920-1923 рр. *Чорна книга України*. К., 1998. С. 33.

¹⁰² Повітовий з'їзд Просвіт. *Просвітяни-Кооператор*. Ромен, 1919. Ч. 2. С. 10.

муністи у 1920 р. ніяк не могли забути, що в попередньому, 1919 р., «Просвіта» в повіті також агітувала проти влади «совітів»¹⁰³.

Останні «Просвіти», як легальні, організовані форми українського національного руху, на Сумщині зникають у 1923 р. Так, у роменській газеті «Влада праці» від 24 березня 1923 р. в замітці про політичну й культурно-освітню роботу в повіті констатовувалася «смерть “Просвіт”». В ній повідомлялося: «Просвіти на чолі з так званим «свідомим українським громадянством» ліквідовані, влились в сільбудинки як драмгуртки і працюють цілком по вказівках волосних політпросвітніх Рад». Ну, а все майно тієї ж Роменської «Просвіти» (фарфор, кераміка, книги, рушники) 23 березня було перевезено до Роменського краєзнавчого музею¹⁰⁴. Тому, коли навесні 1923 р. розпочалася офіційна українізація, то «Просвіти» в цьому більшовицькому варіанті конструювання української советської нації участі вже не брали.

І потрібно сказати, що пам'ять про широкорозгалужену мережу «Просвіт» на тій же Роменщині збереглася на довгі часи. Навіть у 1950 р. в характеристиці управління МГБ політичного стану в Роменському районі зазначалося, що в часи української революції та на початку 20-х рр. «... часть городского и сельского населения была охвачена петлюровской «Просвитой» с центром в Ромнах. Этот центр руководил сельскими ячейками “Просвиты”»¹⁰⁵.

Отже, незважаючи на всі спроби «розчинити» «Просвіти» у своїх ідеологічно-культурницьких структурах, у свідомості представників більшовицької влади ці організації продовжували залишатися конкуруючим вогнищем української культури й освіти, кузницею виховання національно-патріотичних кадрів, що привносили ідею українства в етнографічне селянське середовище. Більшовики чітко собі засвоїли, що центральною в ідеології просвіт'янського руху є

¹⁰³ Известия Исполнительного Комитета Роменского Совета рабочих и сельских депутатов. 1920. 24 мая.

¹⁰⁴ Федько О. В. Живописні полотна Роменського осередку «Просвіти» в фондівій збірці ДКЗ «Посулля». *Протокол Науково-методичної ради ДКЗ «Посулля» за 2017 рік. № 8.*

¹⁰⁵ Реабілітовані історією: у трьох книгах. Сумська область. Суми, 2013. Кн. 2. С. 86.

«так называемая «украинская идея», мелко-буржуазное национальное государство — центральная ось этой идеологии. Нетерпимость ко всему неукраинскому (и прежде всего русскому), как к чужому, — характерная психологическая черта просветянина. Неизгладимая печать сельской зажиточной демократии лежит на всем этом движении. Первые годы революции подняли эту среду и крепко спаянную цепь организаций на положение государственного политико-просветительского аппарата Центральной Рады и Петлюровщины»¹⁰⁶. Ось так характеризував у 1922 р. природу просвітнянського руху тодішній нарком освіти УСРР Григорій Гринько (до речі, уродженець с. Штепівка Лебединського повіту).

Як видно з вищесказаного, осередки «Просвіт» своєю діяльністю виконували, принаймні, дві важливі функції: по-перше, вони вели просвітницьку роботу серед нижчих проршарків станів населення, по-друге, формували українську національну свідомість. Але на час своєї ліквідації вони вже символізували й певний тип та рівень розвитку української культури. Так, оте привнесення початкових, елементарних знань у середовище часто неписьменного сільського населення породжувало до цих організацій зверхницьке ставлення з боку представників «елітарних», модерних прошарків української культури. Приміром, письменник-«олімпієць» Микола Хвильовий (уродженець м. Тростянець) протиставляє у своєму циклі памфлетів «Камо грядеши» образу «психологічної Європи» «гопачно-шароварну» «Просвіту». «Просвіта» для нього — це уособлення відсталості України, традиційного народництва та етнографізму, «гніздо дрібнообивательських низькопробних культурницьких уподобань». Але щоб повніше зрозуміти ставлення Хвильового до «Просвіт», потрібно ще й наголосити на класовому принципі, що чітко проглядає у поглядах цього українського націонал-комуніста. Тому він побоюється, що в добу прискореної українізації, зініційованої більшовиками, «рідненька «Просвіта» в вишиваній сорочці і з задрипанським світоглядом, що в свій час була ідеологом куркульні» повилазить зі свого традиційного сіль-

¹⁰⁶ Гринько Г. Очерк истории и системы политпросвета. *Путь просвещения*. 1922. № 2. С. 26.

ського кубла і хмарою посує в город. Тепер, зробившись уже «червоною просвітою» вона буде «селозувати» (певніш — профанувати) міську пролетарську культуру»¹⁰⁷.

Та зрозуміло, що програмою-максимум у діяльності «Просвіт» того історичного періоду було не плекання модерних зразків культури, а кристалізація протонаціональних почуттів у стійкий компонент свідомості широких народних мас шляхом реактуалізації народного способу життя, поданого в мистецьких та літературних образах (із додаванням до цих образів уже смислів не «малоросійськості», а «українськості»). Національні театр, література, хоролий спів, ритуали поклоніння національним «пророкам» — ось ті «сильні» форми впливу на народні маси (і не лише сільські), через які утверджувалася українська національна самосвідомість завдяки діяльності «Просвіт».

Археографічна передмова. Вводячи до широкого наукового обігу та публічного дискурсу цей тематичний масив документів, упорядники ставлять своїм завданням: а) дати історикам зібрання документальних джерел для вивчення історії просвітянського руху в ХХ ст. на території сучасної Сумської області; б) крім того, ці документи є ще й самодостатніми оповідачами, що допоможуть широкому читачькому загалу самостійно скласти цілісне уявлення про просвітянський рух на Сумщині.

Історія «Просвіт» Сумщини у цьому, першому томі, збірника представлена найрізноманітнішими видами джерел: архівними документами, мемуарними, епістолярними, пресовими, художньо-літературними, зображувальними. До публікації включено близько 300 документів та ілюстративних матеріалів: 16 — з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України), 1 — з фондів Центрального державного архіву громадських організацій (далі — ЦДАГО України), 74 — з Державного архіву Сумської області (далі — ДАСО), 19 — з Державного архіву Полтавської області (далі — ДАПО), 2 — з Держ-

¹⁰⁷ Хвильовий М. Камо грядеши // М. Хвильовий. *Твори в двох томах*. К., 1991. Т. 2. С. 394.

жавного архіву Харківської області (далі — ДАХО), 6 — з Архіву СБУ в Сумській області (далі — ГДА УСБУ в СО), 9 — з фондів Сумського обласного краєзнавчого музею (далі — СОКМ), 26 — з фондів Державного історико-культурного заповідника «Посулля» (далі — ДІКЗ «Посулля»), 4 — з фондів Охтирського міського краєзнавчого музею (далі — КЗ «ОМКМ»), 1 — з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі — ІР НБУВ). Частина документів уже публікувалася в збірнику «Українське Відродження на Сумщині», укладеному Г. Іванушенком. Але із-за невеликого накладу цей збірник давно вже став малодоступним для сучасного читача, що робить їх повторну публікацію виправданою.

Крім архівних джерел у збірнику широко використовуються неопубліковані раніше матеріали газетної та журнальної періодики 1917–1923 рр. До збірника включені повністю або частково 129 публікацій з таких газет як «Наша спілка» (Ромни), «Лебединские известия» (Лебедин), «Вістник т-ва “Просвіта” в Катеринославі», «Рідний край» (Гадяч), «Нова Рада» (Київ), «Голос села» (Охтирка), «Рідне слово» (Харків), «Нова громада» (Харків), «Черниговская земская газета» (Чернігів), «Земське діло» (Харків), «Земские известия» (Лебедин), «Народное слово» (Ромни), «Наше слово» (Ромни), «Сумской вестник» (Суми), «Луч» (Суми), «Роменский день» (Ромни), «Известия Исполнительного Комитета Роменського Совета рабочих и селянских депутатов» (Ромни), «Боротьба» (Чернігів), «Пламя революции» (Ромни), «Известия Ахтырского Уездисполкома и Уездпарткома КП(Б)У» (Охтирка), «Голос незаможника» (Охтирка), «Голос селянина» (Ромни), «Знамя труда» (Суми); часописів: «Вільна українська школа» (Київ), «Кооперация и жизнь» (Конотоп), «Луч» (Суми), «Просвітянин» (Ромни), «Просвітянин-Кооператор» (Ромни) та «Трудова освіта» (Охтирка).

Крім того, до збірника ввійшли фрагменти спогадів Сергія Гребенщикова, Григорія Ващенка, Юрія Самброста та оповідання Бориса Антоненка-Давидовича «Просвітяни».

Окремим блоком у збірнику представлені ілюстративні фотографіальні матеріали.

У всій своїй сукупності документи й матеріали збірника дозволяють отримати досить повне уявлення про діяльність товари-

ства «Просвіта» на теренах Сумщини в 1917–1923 рр. В матеріалах видання подається велика кількість свідчень як про саме товариство, так і, ширше, про просвітянський рух на Сумщині. Вони стосуються інституційного становлення «Просвіт», організаційної структури Товариства, статутної діяльності, яку воно проводило (книговидання, театр, бібліотеки, хорова діяльність, лекції, відкриття шкіл та курсів з ліквідації неграмотності), взаємовідносин як з органами державної влади та політичними організаціями, так і про власну політичну діяльність «Просвіт». Документи дають також уявлення про кількісний склад організації та її керівництво, економічну складову діяльності тощо. Таким чином, застосовуючи методи й прийоми генералізації та типологізації, можна створити узагальнюючу картину просвітянського руху на Сумщині, що спирається на досить сильне емпіричне джерельне підґрунтя.

Упорядники сподіваються, що публікація документів з історії просвітянського руху на Сумщині буде стимулювати подальші дослідження в цьому напрямку.

Кожен документ має заголовок, в якому зазначений номер, різновидність документу, адресат, визначається його зміст, а також дата публікації чи написання документу справа під заголовком. Документи у збірнику в межах розділів розташовуються в хронологічному порядку; окремі подаються за датою події.

Більшість документів публікується повністю. Коли ж публікується частина документу, то пропущені місця відмічаються квадратними дужками з трьома крапками — [...] й оговорюються в заголовках — «Із протоколу», «Зі звіту», «Зі статті» тощо. У «квадратні» дужки взято також відновлені пропущені в оригіналі частини слів або пропущені ініціали.

Діловодні заголовки, місце і час написання документів у текстах також опущено й використано в редакційних заголовках, складених упорядниками. Газетні заголовки також опускаються, якщо вони співпадають із заголовками, що даються упорядниками.

Документи публікуються мовою оригіналу зі збереженням мовних особливостей того часу: орфографії та елементів застарілої лексики для відтворення специфіки історичної доби (наприклад, збережено застосування літер «е», «і» замість «є», «ї»), що часто

пояснюється елементарною відсутністю цих останніх літер, при-
таманних лише українській мові, у гарнітурах шрифтів тогочасних
друкарень). Описки виправляються без застережень. Подекуди,
згідно з нормами сучасного правопису, розставлені розділові знаки.
Помітки й резолюції на документах, як правило, опускаються.

У легенді документу вказується місце його зберігання (ско-
рочені назви архівів, номери фондів, описів справ, аркушів). Зазна-
чається також автентичність документів (оригінал, копія), спосіб
відтворення інформації (машинопис, рукопис), а також попередні
його публікації (якщо такі є). Скорочені назви архівів розшифровані
ні у переліку скорочень.

Крім історичної та археографічної передмов до складу на-
уково-довідкового апарату ввійшли примітки, список скорочень,
перелік документів та ілюстративних матеріалів, а також іменний
та географічний покажчики.

Подяки. Упорядники висловлюють щире вдячність за цінні
консультації краєзнавцям: Олексію Ленському (Суми), В'ячеславу
Кириєвському (Шостка), Тетяні Рязановій (сmt Вороніж), Михай-
лу Маньку (Суми); просвітянам: Григорію Діброві (Ромни); Зої
Шалівській (Конотоп), Олексію Шевченку (Суми) — за надані
матеріали зі своїх власних зібрань документів; керівництву і спів-
робітникам Сумського обласного краєзнавчого музею (Владислав
Терент'єв, Ніна Євтушенко, Владислава Панасенко), Роменського
краєзнавчого музею (Володимир Панченко, Наталя Савченко), а та-
кож працівникам Охтирського міського краєзнавчого музею, який
очолює Людмила Міщенко — за надану можливість працювати з їх-
німи бібліотеками та фондами; працівникам сумських архівів Ользі
Клюєвій, Інні Кузьменко, Ірині Величко, Людмилі Гончаровій — за
сприяння в доступі до архівних джерел. Велике спасибі також Рос-
тиславу Мартинюку за надані скани рідкісних часописів.

Окрема подяка рецензентам рукопису цього збірника Вален-
тині Піскун, Олегу Бажану та Валерію Власенку за велику кількість
зроблених зауважень, підказок та пропозицій, які ми у міру можли-
востей намагалися врахувати.

ДОКУМЕНТИ
І
МАТЕРІАЛИ

Розділ I
ПОЧАТОК ПРОСВІТЯНСЬКОГО РУХУ НА ТЕРИТОРІЇ
СУМЩИНИ (1910–1916)

№ 1

Лист письменника Михайла Коцюбинського до студента
Костянтина Зленка про намір відкрити у Глухові
філію Чернігівської «Просвіти»

18 травня 1907 року.

Високоповажаний добродію!

На сей раз мушу прохати вибачення, що так спізнився з одповіддю на Ваш лист од 18/IV.

Дуже Вам вдячний за Ваші заходи придбати нам членів.

Тих 5 добродіїв, про яких писали, прийнято вже членами чернігівської «Просвіти», і посилаються їм повідомлення про се, а 3-м ще й квитки на вкладки.

А як там далі стоїть справа? Коли б знайшлося хоч 10 чоловік, ми відкрили б філію в Глухові. Звісно, на чорносотенні елементи рахувати нічого, нам таких не треба, бо вони запаскудили б нам «Просвіту». У нас надія тільки на демократичні і поступові сфери — звідти ми хотіли б мати членів.

Ви радите, щоб ми зав'язали переписну з деким з нових глухівських членів, розворушили їх. Та таким шляхом трудно чогось досягти, краще було б приїхати до Глухова кому-небудь з членів ради товариства, зібратись разом, обговорити справу. Коли б була надія на яких 10-15 чоловік, що можуть заснувати філію, то варто б було приїхати. Напишіть, будьте ласкаві, свою думку про се: чи добре було б приїхати, коли саме і яким способом найкраще, по місцевих умовах, обладнати се діло. Нетерпляче чекатиму одповіді і рекомендації нових членів.

Діяльність нашої «Просвіти» поки що не велика, бо товариство ще молоде (всього 4 місяці йому), але дещо зроблено вже, дещо робиться. За цей час ми відкрили при «Просвіті» читальню-бібліотеку для членів (яких маємо більше 200 чоловік); в бібліотеці зібра-

но уже коло 400 книжок, маємо звиш 20 українських часописів — з Галичини, Буковини, Америки. Спорядили 2 концерти — Лисенка і в пам'ять Шевченка; маємо будувати кіоск в українському стилі для продажу книжок і часописів. Лекційна комісія працює над тим, щоб читалися в «Просвіті» лекції з українознавства, а для народу — популярні недільні читання. Одкрили філію в Ніжині, де вже є коло 40 членів. От все, над чим працюємо зараз.

Хоч небагато, але робота йде.

Друкованих адресів «Просвіти» не маємо. Адреса її така: Чернигов, Николаевская ул[ица], д[ом] Богдановой, товариство «Просвіта».

Бувайте здорові і не гнівайтесь за пізню відповідь: дуже був зайнятий, дихнути ніколи було.

Чекаю од Вас звісток.

Ваш М. Коцюбинський.

Коцюбинський М. *Твори в семи томах*. К., 1975. Т. 6. С. 80–81.

№ 2

Інформація зі звіту Чернігівської «Просвіти» за 1907 р. про намагання відкрити філію Товариства у Глухові

1908 рік

[...] В травні глухівські члени «Просвіти» висловили надію, що при заходах Ради в Глухові можна б одкрити філію. Рада послала туди свого делегата з спеціальною місією підготувати ґрунт для заснування філії. Однак ці заходи не принесли ніякої користі, бо делегат поїхав у такий час, коли більшість глухівських членів роз'їхались і не було з ким вести переговори. Тоді Рада звернулася до одного з глухівських членів, що має з глухівчанами тісніщі зносини, хоч сам пробуває у Києві — з проханням поїхати до Глухова і на місці розвідатись, чи можна там одкрити філію. Відповідь того члена, після поїздки до Глухова в кінці грудня, показала, що поки що такого ґрунту в Глухові нема і філії закласти там не можна. [...]

Справоздання Товариства «Просвіта в Чернигові за 1907 рік. Чернигів, 1908. С. 21–22.

Опубліковано: Моренець В. «Просвіта» інкогніта. Ніжин, 2015. С. 295–296.

№ 3

**Інформація з протоколу допиту Івана Довгого¹
з с. Підлипного Конопського району про існування
в ньому «Просвіти» в 1910 р.**

1 грудня 1929 року

[...] В 1910 році чи раніше у Підлипному була заснована «Просвіта», членом якої я теж з'являвся, а потім почав цікавитися укр[аїнською] літературою, виписуючи «Дзвін»², «Рілля»³, «Рада»⁴ та інш[і].

Просвіта існувала до 1917 року і весь час я брав участь у її роботі як член. [...]

*ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 1. Спр. 322 Арк. 5, 5зв.
Оригінал. Рукопис.*

№ 4

**Інформація з протоколу допиту члена Центральної Ради
Івана Довгого, мешканця с. Підлипне Конопського
району, про учасників місцевої «Просвіти»**

29 вересня 1937 року

[...] В 1913 или 1914 г. в с. Подлипном организовалось товарищество Просвита, инициатором ее был Елисей Трофимович Лысенко, задание ее было распространение националистической литературы, а так же и революционной, т. е. свержение самодержавия и раскрепощение наций⁵. В этой организации и я принимал участие, а также и следующие лица: Крицкий Игнат Романович, житель с. Подлипного, Ткач Николай Романович, тоже с. Подлипное, Ворона Ульянов Титович, житель ст. Коноп, Буденовская ул., Лакиза Никита Карпович, жит[ель] с. Подлипного, Тхорь Михаил Федорович, как говорят, работает в Управлении ж[елезными] д[орогами] Юго-западных, Киев, Беспалый Игнат Иванович, Поляченко Кондрат Никитович. В 1917 году во время революции Просвита была ликвидирована и реорганизована в укр[аинскую] пар[тию] с[оциалистов]-р[еволюционеров]⁶. [...]

*ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 5. Спр. 70. Арк. 29.
Оригінал. Рукопис.*

Розділ II
«ПРОСВІТИ» СУМЩИНИ В ПЕРІОД
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
(1917–1920)

№ 5

Листівка із закликом «Просвіти» с. Підлипне
на Конотопщині до відстоювання національних
прав українців

2 квітня 1917 року

УКРАЇНЦІ!

«Розкуються незабаром заковані люди»

263 роки Україна стогне під московським гнітом. До року 1654 Україна жила самостійним життям. Тому що Вона лежала на дорозі переходу народів з Азії до Європи, тому, що вона уявляла країну з великими природними багатствами — сусіди завсіді простягали свої пазури, аби загарбати її до себе. Знесилена в боротьбі з ними Україна мусила шукати союзу з Москвою. Але Богдан помилився: в Москві він знайшов не спільницю, а найлютішу гнобительку. Помалу почала забирати ця «спільниця» до своїх рук керування усім українським життям. Зпочатку по містах Москалі поставили своє військо ніби для захисту України від ворогів. Аби зтерти всі ознаки національного й політичного життя Петро перехрестив Україну на «Малоросію». Катерина зкасувала Гетьманство, зруйнувала Славну Запоріжську Січ, поділила Україну на губернії і посадовила губернаторів з усіма прибічниками. Землю Козаків Катерина роздала панам та своїм байстрюкам, а вільних Козаків зробила їх кріпаками. Щоб дощенту доконати Україну московський уряд впень підтяв національну освіту, котрою славилися на весь світ Наші Батьки. Нашу мову вигнали зі школи, суду та других громадських установ. Відтоді запанувала на Україні безпроглядна темрява. В другій частині України — Галичині — в цей час національне життя удержалося аж доки року 1905 Українці мали змогу продовжувати його також і в російській Україні. Від року 1905 до

початку нинішньої війни заснували ся на Україні різні культурно-просьвітні установи, що розбуджували національну свідомість Українського люду. Настала війна — все було скасовано... Упав московський царат. Відчиняє ся брама національної «тюрми народів» Російської держави.

Мы, Українці — одна з поневолених націй мусимо рішуче домотати ся своїх національних прав.

Нашими гаслами в цей мент най будуть:

- 1) НАЙ ЖИЄ СВЯТА УКРАЇНСЬКА МОВА ПО ВСИХ ГРОМАДСЬКИХ ТА УРЯДОВИХ УСТАНОВАХ!
- 2) НАЙ ЖИЄ РІДНА ШКОЛА!
- 3) НАЙ ЖИЄ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІЙСЬКО!
- 4) НАЙ ЖИЄ НЕЗАЛЕЖНА Україна !!!

Підлипенська «Просьвіта»

2-го Квітня року 1917

ДАСО. Листівки. № 2672. Арк. 27.

Типографський друк.

Опубліковано: Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині / упорядник Г. М. Іванушенко. Суми, 2010. Т. 1. С. 30.

№ 6

Повідомлення в харківській газеті «Рідне слово» про заснування «Просвіти» в с. Нижня Сироватка Сумського повіту

8 квітня 1917 року

— *Нижча Сироватка.* На другий день Великодня у Нижчій Сироватці Сумського уїзду Харківської губернії заснувало ся нове товариство «Просвіта». Того дня зібрало ся у бувшій чайній чимало людей. Після других промовців, що балакали про землю виступив сироватчанин М. Нечипоренко і предложив заснувати «просвіту», котра буде для селян школою, де вони можуть прочитати свою газету, свою книжку, почути правдиве слово про всякі партії, про те, який порядок за для нас самий потрібний. Багато з тих, що були тут охоче стали записуватися до Просвіти. Зараз же записало ся 40 чоловік. Членську вкладку установили 20 коп. на місяць; завали більше: по 25 коп., 30 коп., 50 коп., 70 коп., по 1 руб. і по 3 руб. Усього

назбирали грошей 33 руб. 5 коп. Після того вибрали правління з 10 душ і ревізійну комісію з 4 душ. У правління вибрали: Сухоноса Ониська, Пуме Зінаїду, Черненка Андрія, Хоменка Степана, Чешка Захара, Закорка Пилипа, Корнієнка Микиту, Шоломія Омельяна, Надточія Василя і Ткаченка Карпа. У ревізійну комісію: Шерстюк Ніну, Надточія Лук'яна, Токаря Тараса і Кавцевича Романа. Зараз же одбулося засідання правління, на котрому вибрали головою товариства Сухоноса Ониська, товаришем голови Закорка Пилипа, скарбничим Пуме Зінаїду і писарем — Черненка Андрія.

Постановлено було виписати газети: харківську — «Рідне слово», київську — «Нову Раду» і московську — «Русское слово», а також доручено було М. Нечипоренкові купити в Харькові українських книжок для бібліотеки. Дай Боже, щоб наше нове товариство «Просвіта» росло та розвивалося на користь нашому народові.

Рідне слово. 1917. № 2. 8 квітня. С. 4.

№ 7

Повідомлення в газеті «Рідне слово» про збір коштів у м. Лебедин на «Просвіту», повітовий учительський з'їзд та про призначені на 6 квітня збори для заснування «Просвіти»

8 квітня 1917 року

Лебедин. 27 марта зібралося засідання ініціативної групи на яким вибрано Тимчасовий Комітет (голова д. Зайцев, тов. голови о. К. Брус) і зібрано 40 руб. грошей на «Просвіту». В той же день відбувався учительський з'їзд, на котрім делегатом петроградських українців було підняте питання про українську школу і обговорювалося прихильно. Але коли делегат на де-який час оставив залу — зараз же певні елементи підняли голову і почали лякати учителів, що вас, мовляв, відразу примусять учити по українському, а що ви будете робити і т. д. І з'їзд, перелякавши ся, постановив зоставити питання одкритим, так що коли вернув делегат, то вже не можна було формально вертати до питання, але все ж з'їзд виніс резолюцію: вимагати від Правління Учебного Округу аби тепер же були організовані курси українознавства для учителів народної школи. Окрім того з'їзд на пропозицію д. Базавлука постановив заснувати

в Лебедині «Дім Науки імені Т. Г. Шевченка», який би був осередком учительського життя у повіті (ініціатор дав велику жертву на цей «Дім»); тут була би Педагогічна бібліотека, Педагогічний музей і т. п.

На 6-те число призначені збори для заснування «Просьвіти», для чого Комітет випустив відозви.

Рідне слово. 1917. № 2. 8 квітня. С. 4.

№ 8

Повідомлення в газеті «Лебединские известия» про заснування «Просвіти» в м. Лебедин

8 квітня 1917 року

6 апреля в Народном Доме состоялось собрание украинской организации «Просвіта». Председателем был избран ст[удент] П. Духно, товарищем председ[ателя] — свящ[енник] К. Брус, секретарем — А. Калюжный. Собрание было посвящено, главным образом, обсуждению устава организации.

После окончательной выработки устава, собрание избрало «раду» организации, в состав которой вошли: П. И. Зайцев⁷ (председатель), Базавлук и Дзюба (товарищи председ[ателя]), Н. А. Таранушенко (казначей), А. А. Калюжный (секретарь), А. Стешенко, А. В. Пономаренко, А. В. Бородаевский и Т. А. Лобко (члены); А. Картавченко, Бурлюк, Будник, А. Авраменко и Д. Демченко (кандидаты), К. Брус, А. Дьятленко и М. Никитина (члены ревиз[ионной] комиссии).

Там же принималась запись в члены «Просвіти» (общее число коих — около 100), была организована продажа украинск[ой] газеты «Рідне слово» и принимались пожертвования на нужды организации.

За справками, касающимися организации, можно обращаться временно к секретарю «рады» Калюжному (Любарская, 39).

Лебединские известия. 1917. № 5. 8 апреля. С. 3.

№ 9

**Повідомлення в газеті «Лебединские известия»
про заснування «Просвіти» в м. Суми**

13 квітня 1917 року

В воскресенье 9 апреля состоялось под председательством В. В. Покровского в помещении земской управы собрание учредителей «Українського товариства Просвіта ім. Т. Г. Шевченко в Сумах».

На это собрание явилась масса публики, которая не могла поместиться в зале управы. Тем не менее собрание носило организованный характер. На заседании присутствовал председатель Киевской центральной войсковой рады и представитель киевской центральной рады.

После речей собрание рассмотрело и утвердило устав общества, цель которого просветительное воспитание украинцев.

В члены общества принимаются украинцы, достигшие 16 летнего возраста, и учащиеся средне-учебных заведений трех последних классов.

Собрание избрало почетными членами профессора Грушевского и попечителя украинского учебного округа Василенко.

Затем собрание избрало раду общества из 28 человек и были отправлены приветственные телеграммы Родзянко, Львову, Мануйлову и Киевской центральной раде.

Был устроен книжный базар; вся литература распродана. Деньги поступят в пользу украинского национального фонда.

Лебединские известия. 1917. № 9. 13 апреля. С. 4.

№ 10

**Прохання Ради Роменської Української Громади
до Роменської міської управи про побудову
своєї книгарні-кіоску**

16 квітня 1917 року

В Роменську Городську Управу

Рада Роменської Української Громади честь має прохати Роменську Городську Управу дозволити Раді побудувати Українську книгарню-кіоск скраю у сквері, що прослався ліворуч, йдучи від Олександрівської церкви на Полтавську улицу як раз біля того міс-

ця, де ще давно і тепер, 9 квітня сього року, вирішено поставити пам'ятник Т. Г. Шевченкові. Об цім Рада прохає Управу якомога швидше дати відповідь⁸. Книгарня буде в Українськiм стiлю.

За Голову Ради [підпис]

Писарь [підпис]

ДАСО. Ф. 1153, Оп. 1, Спр. 3718. Арк. 224.

Оригінал. Рукопис.

№ 11

Повідомлення в газеті «Лебединские известия» про заснування «Просвіти» в с. Бишкінь Лебединського повіту

20 квітня 1917 року

14 апреля в заседании земской школы собралась вся Бишкiнская интеллигенция для обсуждения вопроса об открытии украинского товарищества «Просвіта». После обмена мнений был прочитан Н. Н. Литвиненком примерный устав «Просвіты» и разъяснена цель этого общества.

Собравшейся публикой устав был принят сочувственно, при чем все присутствующие записались в члены «Просвіты» и приступили к выбору временного совета («Рады»), при чем тайным голосованием выбраны следующие лица:

М. А. Березова, А. С. Булгакова, У. Е. Гурнак, И. Ф. Ивашенко, П. А. Кашин, Н. Н. Литвиненко, С. И. Лысенко, А. Мельник, И. А. Тарахно 2-й, И. В. Улько, А. К. Федоров, В. К. Федоров. Здесь же на собрании собрано в фонд «Просвіты» 54 р. 17 к.

Лебединские известия. 1917. № 14. 20 апреля. С. 4.

№ 12

Повідомлення в харківській газеті «Рідне слово» про заснування «Просвіти» в містечку Миропiлля Суджанського повіту Курської губернії

22 квітня 1917 року

«Просвіта» в містечку Миропiллі (на Курщині). В Миропiллі вже давненько існує культурно-просвітне товариство під прапором «Общества любителей драматического искусства». Хоч

Миропілля є цілком українське містечко, однак в тому товаристві українська течія творила значну меншість, і виявлялась крім українських драматичних вистав лише невеличким відділом в книгозбірні «Общества». Радикально перетворилось це товариство тільки зараз, в квітні. На загальних зборах товариства 4-го квітня було відкинуто як назву, так і офіціальний статут, котрий перероблено на більш демократичних підставах в статут української «Просвіти». За основу був взятий «зразковий статут» виданий «Рідним Словом». Після довгих змагань і суперечок з російською опозицією більш правою, котра навіть в обструкційних цілях порушила питання про те, що населення Миропілля є тільки дуже з'українізованим великоруським, довелося аргументувати протилежне, починаючи з історичних даних, етнографічних і кінчаючи прізвищами то що. Зрештою росіяне й сами визнали недотепність такої постановки питання на окраїні України і тільки настоювали, аби до розроблення цього питання спеціальною комісією й вирішення його так би сказати самим населенням — справу українізації товариства одсунути на необмежений час. Але значною більшістю ся пропозиція була відкинута і «Просвіта» розпочала діяльність. Обрано було тимчасове бюро товариства в такому складі: — О. Богомаз, Е. Гончаренко, О. Кравченко, Є. Михайличенко і О. Опанасенко. Кооптовано тт. Гн. Михайличенка⁹, Хв. Помаленького і Ів. Співака-Чарівника. Докладне затвердження статуту, розроблення комісій і обрання Ради перенесено на другі загальні установчі збори «Просвіти». Тимчасове Бюро спільно з «Союзом Робітників» Миропільських улаштує в робітничому клубі вечірку з докладом про біжучі події, а також запрохує спеціального роз'їздного оратора задля охрестних сел.

І. Михайлич

Рідне слово, 1917, № 4, 22 квітня. С. 4.

№ 13

Інформація в газеті «Лебединские известия» про резолюції, прийняті Радою Лебединської «Просвіти»

27 квітня 1917 року

На III-му і IV-му засіданнях «Ради» (22 і 24 квітня) були внесені такі резолюції:

1. Сторожу при 7 городській школі додавати до його місячного жалування із просвітянських коштів 7 карбованців ввесь, поки «Просвіта» буде користуватись цією школою.

2. Придбати в читальню: графин, стакани і таз.

3. Прохати вкупі з вчительським союзом, щоб Народний Дім був предоставлений в розпорядженне «Просвіти» й вчительського союзу.

4. Заснувати курси для неграмотних.

5. Надрукувати 100 примірників статуту «Просвіти» для розповсюдження.

6. Прохати членів «Просвіти» подати свою точну адресу й точне прізвище; не внесших повного вступного внеску (1 карб.) прохати доповнити його.

7. В читальні щоденні газети лежать три дні, недільні — 2 тижні, місячники — 1 місяць; після цього вони переходять в книгозбірню, відкіль їх можно брати на дім як звичайні книжки.

8. На дім із читальні нічого не видається.

9. Виписати для читальні словники: 1) Тимченка і 2) Грінченка.

10. Передплатити в читальню російські партійні газети: 1) «Земля і воля» і 2) «Пролетарій».

11. Виписати для продажу 100 примірників «Кобзаря».

12. Організувати кадр районих читачів (які прочитували селянам по неділям укр[аїнські] газети, книжочки, брошури, відозви й т. п., об'ясняючи незрозумілі слова і вирази).

13. Для одержання книжок із книгозбірні треба ручательну записку від кого-небудь з слідуєчих осіб: 1) член «Ради», 2) батько або мати, 3) священник, 4) вчитель або вчителька (для не-Лебединців можно записку й від сільских або волостних комитетів).

14. Коли записка не буде пред'явлена, то береться залог 1 карб. (коли книжка дороще 1 карб., то береться залог її стоїмости).

15. Заснувати просвітянській хор.

16. Заснувати просвітянське музично-драматичне товариство.

17. Надалі «Ради» має збиратись що п'ятницю о 2 годині дня.

Запис на курси для неграмотних й запис в кадр читальників робиться в «Просвіті» в ті часи, коли вона відчинена (днем від 11 до 2; ввечері від 7 до 10. Майдан, 20).

Лебединские известия. 1917. № 20. 27 апреля. С. 4.

№ 14

**Повідомлення в газеті «Нова Рада» про заснування
«Просвіти» в містечку Миропілля Суджанського повіту
Курської губернії, про скликане нею віче та про рішення,
ухвалені на ньому**

4 травня 1917 року

МИРОПІЛЛЯ (на Курщині). В містечку Мирополі Суджанського повіту ще в 1915 році заснувалось Українське Культурно-Просвітнє Т-во, але воно по обставинам часу жило під назвою «Миропольское О-во Любителей Драматического Искусства». Але тепер, коли явилась можливість скинути з себе цю личину, то воно негайно на своїх загальних зборах, котрі відбулись 4-го квітня 1917 року, постановило мати назву «Миропільське Т-во Просвіта». Своєю найближчою метою воно постановило: готуватися до майбутніх Установчих Зборів¹⁰, ширення національної свідомости серед населення, українізацію місцевих шкіл і т. ин.

На віче 11-го квітня, засноване т-вом «Просвіта» зібрались громадяне містечка Миропілля в кількості до 300 чоловік. З докладом по Національному Українському питанню виступав тов. Щелинський. Дуже радісні і щирі нотки чулись від простих селян, які почули в словах дорадника рідне слово, що було живою струночкою між річчями безгрунтовних космополитів — місцевої інтелігенції (вчителів і др.). Треба зауважити надзвичайно малу національну свідомість і майже повну відсутність знайомства інтелігенції з Національним Українським рухом. Після довгих і гострих суперечок, була винесена і прийнята більшістю така постановова: «зібравшись на віче 11 квітня, 1917 року, ми громадяне, містечка Миропілля визнаємо:

1) що ми як українська нація не можемо більш жити без рідної школи, бо російська чужа нам і робить нас тільки каліками, а не освіченими людьми і через те ми постановили, щоб з початку нового року були заведені у нас українські народні школи.

2) Щоб для вчителів наших влітку 1917 р. заснували курси для поширення науки українознавства і удосконалення ними української мови.

3) Тим часом щоб були видані за державний кошт нові гарні підручники для народьних українських шкіл».

Нова Рада. 1917. № 30, 4 мая. С. 4.

№ 15

Програма свята Національного відродження в Сумах 21 травня 1917 р.

21 травня 1917 року

Порядок Украинского праздника

В 11 часов с площади перед Духовным училищем по Троицкой улице направляются в город 1) рабочие бельгийского завода, 2) ученики сельско-хозяйственной школы, 3) рабочие павловского завода, 4) крестьяне с. Луки и Барановки, 5) рабочие завода Погуляченко и Гвоздь, 6) лазареты красного креста и земской больницы.

Возле главной конторы Харитоненко в перечисленным группам присоединяются служащие конторы и делегация чехов и процессия направляется к городской управе, где ее встречает рада «Просвиты», представители города, земства и общественного комитета. Последние приветствуют здесь процессию. Тут же присоединяются к процессии торгово-промышленники, купцы и служащие в торгово-промышленных заведениях и направляются к собору, где их встречает духовенство. От собора шествие направляется к Покровской площади, где будет отслужена панихида по Т. Г. Шевченко.

Сумской вестник. 1917. № 109, 21 мая. С. 2.

№ 16

Стаття в газеті «Сумской вестник» керівника «Просвіти» Василя Покровського з нагоди свята Національного відродження в м. Суми

21 травня 1917 року

Суми 21-го травня

Всякому лиху буває край, і ми знаємо, що після лиха знов прийде радість, які б густі хмари не обступали нас, та ми знаємо, що вітер розвіє їх і знов безмірне блакитне небо обійме і приглубе землю, знов усміхнеться з гори ясне сонце і за ним усміхнеться

від щастя всяка жива істота. Без надії на світлу будучину не можна було б жити на світі і краще людині смерть, коли в душі погасає остання іскра надії і залишається одне холодне зневірря.

Тяжке і здавалось безпросвітне лихо панувало на Україні від лих і кайданів, які кували їй царі-кати і їх прислужники майже на протязі 3-х століть! Все стогнало, все сумувало од краю й до краю на всім просторі нашої землі. Сумували люде, сумували степи, на яких «родилась і гарцювала козацька воля», сумували «могили-гори» — що тільки з вітром розмовляли, згадуючи тих, котрі кров'ю і життям своїм заплатили за любов до рідного краю; сумував Дніпро і його кручі, сумувала на ціх кручах і та могила, яка притягала до себе серця і думки вірних синів нашого народу. Безмірний був сум, але іскра надії на кращу долю ніколи нас не покидала і боронила нас від того одчаю, за яким уже настає смерть. Таку надію кохав у своєму серці і наш незрівняний геній Т. Г. Шевченко, що пророчим оком своїм передбачав той час, коли він «і Дніпро і кручі — все покине і полине до самого Бога молитися... за Україну», а огненне його «слово» завше було на сторожі коло «малих оттіх рабів німих», душу яких готов був заморозить холод одчаю.

Та лихо минуло... Нема катів, тюрмів й кайданів і знов ми вільні сини вільнолюбної нашої Матері-України, на всім просторі якої одправляється сьогодні Велике свято національного Відродження. Чиє ж серце тріпочеться від щастя й радості під час цього свята?

З цім щастям, з цією радістю й здоровлю Вас всіх сестри й брати мої українці! Ще не все зроблено, ще буде сум, буде й боротьба з темними силами, але сьогодні, під час свята нашого Воскресіння, геть сум і нехай по всій Україні лунають тільки радісні побідні гімни: де твоє, смерте, жало? Де твоя, пекло, побіда? Смерті прайднуємо умерщвлення!

Ще раз бажаю, щоб часта радість Ваша і чисте Ваше щастя, сестри й брати мої, нічим не були засмучені сьогодні, і щоб цей день назавше залишився в Ваших спогадах як один з найсвітліших днів нашого життя!

Василь Покровський
Сумской вестник. 1917. № 109. 21 мая. С. 4.

№ 17

Інформація в газеті «Лебединские известия» про заснування «Просвіти» в с. Червлене Лебединського повіту

28 травня 1917 року

В с. Чернели Лебединського повіту 21 травня 1917 року заснувалось товариство «Просвіта». Рахується біля 35 членів. Членській зніс I кар. Велика потреба на книжки, журнали і газети, але їх нема.

Лебединские известия. 1917. № 44. 28 мая. С. 2.

№ 18

Прохання Товариства «Просвіта» до Сумської міської думи про увічнення пам'яті Т.Г. Шевченка

29 травня 1917 року

В Сумскую городскую думу

Товарищества «Просвита» имени Т.Г. Шевченка

ЗАВЛЕНИЕ

21 мая 1917 года в г. Сумах на глазах многочисленной толпы народа всех положений и состояний происходили украинския торжества, на которых выступали с приветом и. д. Городского Головы Н. С. Крамаренко. —

Торжества эти по величию и красоте производили сильнейшее впечатление. —

Цель их пробудить национальное сознание среди украинцев и вместе с этим сделать сбор в пользу образования национального фонда украинского¹¹. —

Несмотря на краткость времени для организации торжеств эти сопровождались и значительным материальным успехом; в свое время количество собранной суммы будет обнародовано в местной печати. —

Украинския торжества целиком были осуществлены товариществом «Просвитой» при сочувственном отношении многих общественных организаций, а в особенности при участии «украинских работников». —

В украинских торжествах красной нитью проходило имя великого певца Украины Т. Г. Шевченка. —

Город Сумы и Сумской уезд должны увековечить это великое для Украины имя, тем более, что жители города и уезда суть прямые потомки выходцев из правобережной Украины. —

Эти выходцы под именем «черкас» в 1657 г. под предводительством полковника Кондратьева образовали Сумской полк занимавший тогда теперешнюю территорию г. Сум и его уезда; на эту территорию «черкасы» с полковником Кондратьевым получили жалованную грамоту от Московского царя Алексея Михайловича. —

Таким образом настоящие потомки Сумских обывателей кровно связаны с родиной Т. Г. Шевченка — правобережной Украиной, ибо Т. Г. Шевченко происходил оттуда же, а именно из нынешнего Каневского уезда Киевской губернии. И общее значение Т. Г. Шевченка для всей Украины и эта частная подробность, связывающая обывателей г. Сум с правобережной Украиной, дают товариществу «Просвита» надежду, что гласные г. Сум согласятся увековечить имя Т. Г. Шевченка путем переименования одной из лучших улиц г. Сум, напр. Петропавловской в улицу Т. Г. Шевченка, а также согласятся наименовать одну из городских школ его именем, вместе с этим в будущем предположено поставить и памятник Т. Г. Шевченку в г. Сумах, на что надо надеяться откликнется в свое время городское самоуправление.

В виду изложенного товарищество «Просвита» просит Сумскую Городскую Думу увековечить имя Т. Г. Шевченка в памяти подрастающих поколений Сумских обывателей вышеуказанным путем.

29 мая 1917 года.

Голова [підпис]

Товарищи [підпис]

Рада Просвіты [5 підписів]

ДАСО. Ф. Р-2362. Оп. 20. Спр. 1. Арк. 27, 27зв.

Копія. Машинопис.

Опубліковано: Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині / упорядник Г. М. Іванушенко. Суми, 2010. Т. 1. С. 32.

**Допис підпоручика Вялківа до газети «Рідне слово»
про заснування «Просвіти» в с. Янків Ріг
Охтирського повіту**

3 червня 1917 року

Янків Ріг¹² (Ахтирський повіт, Харківщина). Приїхав я до дому в отпуск в квітні цього року з позиції. В селі стрівся з деякими селянами; почав їх розпитувати, що у їх зробило ся гарного. З розмов довідав ся, що не дивлючись на те, що тут є і цукроварня, і економія — село як було темне, так і не рухнуло ся. Є дві школи: одна недавня церковна, а друга однокласова вже 19 років, але у селі нема письменного, щоб заступив посаду у ратуші — такі то школи.

Пояснити се можна тим, що служаші вчителі й вчительки є таких категорій: одні такі, що не можуть помиритись, що вони пани, а то мужики; другі не хочуть робити, бо вони є москалі, і не хочуть допомагати українському люду, з якого живуть. Треті такі, що питати будуть батьків, хто вони українці чи москалі, щоб потім не жаліти, приставши не до своїх. Четверті — хотіли би робити, але не знають, що робити. П'яті такі, що роблять, але у російському дусі.

Мені було цікаво, чи селяне цікавляться новинами; вони кажуть, що з великою радістю послушали б як би хто розповів; запитують селян, салдат, хто приїде або пройде по селу і жалують, що ніхто не хоче розказати, що дієть ся. Я спитав їх, може б я вам дещо розказав, то вони на се пішли з великою радістю. Була мова про «Просвіту», всім сподобало ся, де-які зразу записали ся, а де-які на другий день. Потім усі ті, що були записані у члени «Просвіти» пішли до одної хати, вибрали раду поки що з 7, а потім будуть і решта. Дістали пожертви: малюнками, рушник, календарь, книжки, вівіску. Виписали поки що «Рідне слово»¹³ і «Нову Раду»¹⁴.

До Ради вибрали: 1. Клименко Демид — *голова*. 2. Марія Рокитська — *товар. голова*. 3. Новик Антон — *тисарь*. 4. Кравченко Пилип — *скарбник*. 5. Мирошниченко Павло. 6. Мирошниченко Ігнат. 7. Мирошниченко Обрам. Вчителька відає книгозбірнею.

Прохав бранців Галичан і «Ахтирську Українську Громаду» піддержати нове діло. По селу де-хто пустив чутку, що ті, хто запишуться зі мною, підуть або до Сибіру або до тюрми, але пішла і друга чутка, що так у члени, як і у нас, записують ся і у сусідньому селі, волості.

З великою повагою

Підпорушник *Вялків.*

Рідне слово. 1917. № 10. 3 червня. С. 4.

№ 20

**Прохання Семенівського сільського комітету
Берестівської волості Гадяцького повіту¹⁵ до Ради
Полтавського Товариства «Просвіта» надіслати їм
Статут для організації осередку товариства**

6 червня 1917 року

Постановлением Семеновского общественного собрания совместно с сельским комитетом от 4 июня с/г о организации в селе Семеновке народной Просвита. Сельский комитет просит Раду Полтавского Товарищества Просвита выслать Статут для руководства организации Просвита в селе Семеновке.

Председатель Семеновского сельского комитета

Е. Маляренко

Секретарь *С. Кравченко*

ЦДАВО України, Ф. 1009. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 74.

Оригінал. Рукопис.

№ 21

**Стаття в газеті «Наша спілка» з поясненням
обставин, що унеобходнюють перетворення Роменської
«Української Громади» на «Просвіту»**

11 червня 1917 року

Роменська Українська Громада.

Останніми часами звідусіль чуються усе більші і більші нарікання на Роменську Українську Громаду. Визнають її буржуазною, а інколи чуть не чорносотенною організацією. І не свідомі люди вірять усьому цьому, тим більш, що сама громада не дає ніяких з

приводу цього пояснень. Заплутується якийсь клубок, котрий якось треба роз'язати. Причина усього цього, на наш погляд в тому, що громада дуже не вдало була з'організована і взяла програм, який не відповідає її назві.

Раніше в часи до-революційні усе свідоме українське громадянство єдналось на однім — підготувати людей до автономії України, нести освіту на рідній мові і за ці гасла вони в купі і боролись. Оці ж люде зразу утворили і громаду. І як тільки громада утворилась, і як тільки широко розгорнулось серед нашого люду питання про автономію України — до громади пристало багато людей, які колись були чужі українському рухові, а може й ворожі. Окрім того входили люде без певного політичного програму. Це в цілому значно змінило дух і вигляд української організації, яка раніш була цілком і строго демократичною, глибоко народньою. Разом з ростом вашого українського руху почався і цілком природній поділ людей на політичні партії, єднання національного питання з соціальним — і ці два питання для демократичного люду стали ясним і твердим гаслом, головним завданням.

При таких обставинах організація громади опинилась трохи в скрутному стані: місцевим українським самоуправлінням вона не могла бути, бо не була обібрана широким людом, не могла бути і якоюсь певною партійною організацією, а тому не могла бути цілком і авторитетною.

Таким чином в самій організації громади лежать ті причини, які не дають громаді можливості широко повести роботу.

І от на нашу думку треба з цим якось покінчить. Треба громаді цілком одмовитись від політичної роботи, від авторитету, як українського політичного органу, и рішуче і послідовно стати на шлях культурно-просвітної діяльності. На цей ґрунт громада почасти вже стала, і зараз тільки треба ширше і поставити цю справу і змінить саму назву на «Просвіту» тоді розуміється отпадуть і всі непорозуміння та обвинувачування громади в буржуазности і т. п.

А разом з тим треба закласти негайно, як правовий український орган, повітову Українську Раду, куди б увійшли представники від волостей, представники і українських соціал[істичних] партій, представники селянської спілки, ріжних професійних

організацій — учителів, земських служащих; і коли тільки закладеться така повітова Українська Рада, вона й буде тим правовим українським органом тут на місці, якому й буде належати вирішати усі поточні справи. І до організації цієї Ради треба перейти негайно, яко мога скоріш. І ми сподіваємося, що всі наші українські організації — громада, партії с.-д.¹⁶ і с.-р. і інші ясно зрозуміють вагу цієї організації в даний момент і візьмуться до закладання її, не одкладаючи на далі.

Мусь Пролісок.
Наша спілка. 1917. № 19. 11 червня.

№ 22

Повідомлення в «Газеті Гадяцького земства» про поставлений Товариством «Просвіта» с. Подільок спектакль та розподіл коштів від продажу квитків

12 червня 1917 року

с. Подільки.

Справоздання Подільської «Просвіти».

В с. Подільках 4 червня відбувся спектакль, на котрому зібрано від продажу квитків 85 р.

від продажу квитків і програмів 7 р. 72 к.

Всього прибутку 92 р. 72 к.

На упорядкування спектакля витрачено ... 34 р. 89 к.

Чистого доходу зосталось 57 р. 83 к.

На половину сих грошей (28 р. 92 к.) Т-во «Просвіта» купить книжок, а другу половину (28 р. 91 коп.) відослало в Київ на «Український народний скарб»¹⁷.

Товариш голови Т-ва «Просвіта»

Г. Коркішко

Писарь В. Добкина

6 червня 1917 р.
Газета Гадяцького земства. 1917. № 63. 12 юнія.

№ 23

Повідомлення в газеті «Вістник т-ва «Просвіта» в Катеринославі» про участь Сумської «Просвіти» у святі Національного відродження у місті 21 травня 1917 р.

25 червня 1917 року

В Сумах (Харківщина) одбулась велика українська маніфестація при участі кілька тисяч мійського громадянства і представників місцевих політичних і професійних організацій. Коло мійської думи маніфестантів вітали теплим словом д. повітовий комісар Міщанінов і п. голова мійської думи Крамаренко. Біля Собору, злучившись з духовенством, під передзвін соборних дзвінів, з охрестю маніфестанти великою лавою сунули далі, до Покровської площі, де до цього зібралась також сила народу. Почалась урочиста одправа панахиди по Т. Шевченкові, упоряджена місцевою «Просвітою». Могуче з тисяч грудей лилися звуки «вічна пам'ять» Тарасу і всім борцям за волю.

Цього ж дня був упоряджений карнавочний збір грошей на користь «Національного Українського Фонду». Ще з ранку молодь, як учні так і робітники розсипалися по місту з карнавками, продають національні ознаки і прапориці...

Увечері «Просвіта» упорядила в помешканні громадського зібрання український вечір. Садок громадського зібрання було декоровано плахтами, прапорами. Тут же «Просвіта» продавала українські книжки і картки. Вся чиста виручка від цього вечора також має піти на користь Національного Фонду. Українські прапори було вивішено на будинках земської і мійської управи та на приватних будинках.

*Вістник т-ва «Просвіта» в Катеринославі. 1917. № 14.
25 червня. С. 3–4.*

№ 24

Повідомлення в «Газеті Гадяцького земства» про утворення «Просвіти» в с. Лучка Гадяцького повіту

26 червня 1917 року

с. Лучка.

4-го червня сього року за призвоном члена основника І. Панасейка в нашій селі заведено Товариство «Просвіту» імени Т. Шевченка.

На відкриття «Просвіти» було закликано селян до Земської школи; промовці вказали, що нашим селянам дуже треба освіти і що для цього треба заснувати Товариство «Просвіту», котре допомогло б розвитку селян, їх розумінню політичних, економічних та військових справ. Всі присутні зустріли цю промову з великим спочуттям і зразу стали записуватись у члени, положивши плату по 1 карбованцю з кожного. Записалося зразу 75 членів. Вибрали Раду Товариства з 10 чоловік, ухвалили статут «Просвіта» і таке інше, що до цієї справи.

Рада вибрала з себе Головою Ради Ф. Бутримина, Товаришем Голови І. Годобородька, Писарем Ф. Попова, Скарбником Г. Рябокonia.

Рада Лучанської Української «Просвіти».

Газета Гадяцького земства, 1917. № 67, 26 червня.

№ 25

Повідомлення в «Газеті Гадяцького земства» про зібрання «Просвіт» Гадяцького повіту та утворення на ньому Спілки «Просвіт»

26 червня 1917 року

Спілка «Просвіт» у Гадяцькому повіті.

Скликаючи на 18 червня цього року своє загальне зібрання, і гадяцька «Просвіта» запросила теж і повітові «Просвіти» прислати своїх заступників на те зібрання, для поєднання.

Зібрання те й відбулося в Мужеській гімназії. Прибули на засідання Заступники від «Просьвіт»: з Гадяча, з Красної Луки, з Сар, з Липової Долини, з Бобрика, з Харьківців, з Русанівки, з Бірок, з Ціпків, з Беевого, з Лучок, з Сергієвки, Петрівки, Лютеньки, х. Стешевщини, з Рашівки, з Капустинець, з Веприка, з хут. Хоменкового, з Свинарні, з Хітців, з Книшівки і Розбишівки.

Засідання відкрила голова Гадяцької «Просвіти» *Олена Пчілка*¹⁸ промовою про значіння українських «Просьвіт» і привітала учасників «Просьвіт» гадяцьких.

Товаріщ голови *П. Базіченко*, в коротенькій промові згадав про заслуги Олени Пчілки на ниві рідного українського письменства і про її теперішню роботу при видаванні гадяцької української газети.

Головою спільного засідання «Просвіт» вибрано *Е. Чижова*, його товаришем *д. Опацького*, а писарем *Д. Криха*.

Делегат з Полтави пан-отець *Чайківський*, вітаючи зібраних заступників від гадяцьких «Просвіт», вияснив, яку велику вагу мають «Просвіти» на теперішній час.

З відчитом про поєднання «Просвіт» гадяцького повіту для спільної роботи, виступив від імени Гадяцької «Просвіти» *М. Західний* і подав нарис статуту для поєднання усіх «Просвіт» у повіті.

В розмовах про поданий нарис статуту взяли участь: *Е. Чижов*, *О. Пчілка*, пан отець *Чайківський*, *П. Базиченко*, *дд. Швидкий*, *Якименко*, *Західний*, *Рудченко*, *Апостол* і інші заступники від «Просвіт».

Голосуванням вирішено, що «Просвіти» гадяцького повіту вступають у Гадяцьку «Просвіту» як у Спілку «Просвіт», що виконавчим осередком «Спілки Просвіт» стає Рада Гадяцької «Просвіти», до котрої має бути вибрано по одному заступникові від кожної «Просвіти», що правними для усіх «Просвіт» будуть постанови, ухвалені Радою Гадяцької «Просвіти», коли на тому зібранні буде щонайменше 5 заступників від повітових «Просвіт».

Про відношення України до Тимчасового Уряду¹⁹ говорив *Е. Чижов*. Він коротенько розказав про минувшину нашого народу, вияснив відношення російської демократії до наших національних справ — під сучасну добу і прочитав — **Універсал Української Центральної Ради²⁰ до українського народу.**

По відчитанню Універсалу, *Е. Чижов* проголосив славу Укр[аїнській] Центр[альній] Раді²¹ і озброєному українському військові. Рясними оплесками і гучними окликами: Слава! — зустріли присутні Універсал.

Одноголосно, під бурю оплесків, постановлено вислати Українському Найвищому Урядові телеграму такого змісту:

«Київ, Центральній Українській Раді.

Прийнявши Універсал, оповіщений Центральною Радою перед збором війська українського, вітаємо Раду при її рішучому крокові на шляху, що веде до самостійного життя України. Віримо, що свідомою, організаційною силою український народ досягне вільного розвитку і визволення од визискувачів, та стане рівним

між культурними народами всього світу. — Спілка «Просвіт» Гадацького повіту».

Порішено скільки біжучих справ і закінчено зібрання співом «Заповіту»²².

М. З.

Газета Гадацького земства. 1917, № 67. 26 червня.

№ 26

Постанова Роменської міської думи про передачу в користування місцевій Українській Громаді-«Просвіті» Народного Дому

7 липня 1917 року

Роменская Украинская Громада просит предоставить в пользование Громады помещение Народного дома.

Гласный Я.М. Данилов: Ми віддали городський сад Громаді, так всі роблять. Громаді треба віддати і будинок, коли не даром, то за не велику плату.

Гласный Пейсахович заметил, что Совет Рабочих и Солдатских депутатов²³ имел намерение занять Народный дом.

Городской Голова П. П. Огнев объяснил, что Украинская Громада имеет нравственное право занять Народный дом, ею сделаны там дорогие приспособления и ей помещение это принципиально обещано, что он вел по этому поводу переговоры с представителями Совета Рабочих и Солдатских депутатов и они согласились занять другое помещение и никаких претензий на Народный дом²⁴ не предъявляют.

Гласный И.Н. Василенко: Громада, преобразовавшаяся в Просвиту, имеет в виду приступить к капитальному ремонту здания Народного дома, а потому на первый год Думе следовало бы отдать помещение Громаде бесплатно.

Гласные В. В. Александров и Ровинский поддерживали предложение гласного И.Н. Василенко, при чем из них Ровинский предлагал поставить условием, чтобы Громадой был произведен ремонт здания.

Гласный И. Ф. Чигринцев полагал, что так как Громада предполагает сделать серьезный ремонт, то правильно было бы, чтобы

Городская Дума уполномочила Управу заключить с Громадой договор на несколько лет, не назначая никакой платы.

Гласный Т. В. Царицын предлагал разрешить принципиально вопрос о сдаче Народного дома Громаде, а вопрос о назначении платы отложить до составления сметы на 1917 год.

Гласный П. Н. Василенко просил разрешить Громаде, если понадобится, сделать пристройки.

Городской Голова объяснил, что если Громада будет нуждаться в пристройках, то правильнее чтобы проект пристройки был представлен на рассмотрение Управы.

Гласный И. Н. Василенко признавал необходимым, чтобы в договоре было упомянуто о предоставлении Громаде права делать пристройки.

Гласный Ровинский заметив, что в будущем Городская Управа, быть может, решит устроить Народный дом в другом месте, а на теперешнем месте устроить парк.

Гласный И. И. Кроленко предлагал обусловить, чтобы Просвіта поддерживала здание.

Городская Дума *постановила*:

Ходатайство Украинской Громады удовлетворить, в обсуждение же вопроса о сроке и назначении платы войти по представлении Громадой плана и сметы проектируемых пристроек и ремонта здания.

ДАСО. Ф. 1153. Оп. 1. Спр. 3717. Арк. 129зв., 130.
Оригінал. Машинопис.

№ 27

Звіт у газеті «Наша спілка» про загальні збори, на яких Роменську «Українську Громаду» було перетворено в «Просвіту»

13 липня 1917 року

Загальні Збори Роменськ[ої] Укр[аїнської] Громади.

6 липня у четвер в помешканні літнього театру одбулися загальні збори Ромен[ської] Укр[аїнської] Громади. Збори відчинив Голова ради І. Ф. Чігриньцев і пропонував обікрати голову зборів.

Головою обібрали М. Є. Івченка²⁵, писарем М. Ф. Мищенка. Д-ій Івченко спинився на останньому моменті в розвитку національно-політичного життя на Україні і зазначив, що трудно собі навіть уявить увесь смисел і значіння цього моменту. Ще чотири місяці тому назад навіть не снилось, що ми здобудемо автономію. Але це сталось і сталось дякуючи тій боротьбі організованного Українського народу в особі Центральної Української людности. Нас обвинувачують, що наші домагання автономії буржуазні, але ми ще раз зазначаємо, що це не так.

Не буржуазія, не пани здобули автономію, а демократія і дякуючи тільки їй, її тактиці ми маємо фактичну автономію.

Далі голова зборів читав Універсала, виданого Центр[альною] Укр[аїнською] Радою по згоді з Тимчасовим Урядом. Збори вислухують стоя.

Після того оголошується постанова Тимчасового Правительства проте, шой Центр[альній] Укр[аїнській] Раді надаються права найвисшого Краєвого Уряду на Україні. Вноситься пропозиція надіслати привітання Центр[альній] Укр[аїнській] Раді і Тимчасовому Правительству. Збори одногосно приймають цю пропозицію. Член Ради М. К. Богданович читає грошовий відчит громади, причому з цього відчиту вияснюється, що найбільші прибутки має Громада від драматичних вистав.

Заслухавши цей відчит збори ухвалюють доручить ревізійній комісії перевірити цей відчит і внести на затвердження других зборів.

Виступає з докладом М. Івченко.

Форма, назва і самий смисл організації «Громада» має під собою значний історичний ґрунт. Ще більш 20 літ і переважно в ті часи, коли ні в яким разі не можна було вести політично-соціальної агітації громади уже були і крок за кроком йшли до автономії, цеглину за цеглиною несли для будовання нового життя. В громаді єднав усіх один ґрунт національно-політична робота. І в склад неї входили усі свідомі в той час Українці, представники ріжних прогресивних течій. Колиж починався ширити політичний рух, значна частина діячів громади поверталась знову до партійної роботи і так разом з соціальною роботою вела і національно-політичну. Остан-

ня революція несподівано об'єднала на національно-політичному ґрунті майже увесь Український народ. І тепер уже громади в тім складі як були раніш не могли існувати (существовать). Громада, як ціле повинна роз'язувати усі політичні і соціальні справи, а між тим в склад громади входять представники різних класових інтересів. При такому стані повинна вестись боротьба.

І тому не дивно, що незабаром після революції почалась цілком натуральна диференціація (розмежування) партійна, де усіх членів єднала однаковість політичних, національних і соціальних інтересів. При таких умовах для громади нічого не оставалось робити і вона в такому складі мусілаб заснути.

На чому-ж може одначе поєднатись усе наше прогресивне Українське громадянство?

Ґрунт один найбільш твердий і життьовий — культурно-просвітня діяльність. І тому докладчик радить негайно перетворить «Громаду» в «Просвіту». І зараз же перейти до широкої культурно-просвітної діяльності. Зазначивши в коротких рисах історію «Просвіт» докладник підкреслює, що ці т-ва в свій час відіграли велику роль в відродженні України, тай зараз вони усюди дуже поширились. Т-ва «Просвіти» повинні бути і правовою установою. Вони повинні об'єднати усі «Просвіти» і організації в повіті, повинні намітити широкий плян шкільної сітки, дбати про заснування професійних шкіл.

Далі вони повинні задовольнити як найширше люд книжками, улаштувати лекції, драматичні вистави, дбати про поліпшення (улучшанье) театру і взагалі давати духовну страву народу.

Після нього бере слово І. Ф. Чігрінцев і заявляє що Рада Громади ухвалила обмежитись тільки культурно-просвітною діяльністю і тому перетвориться в «Просвіту». Все майно Громади переходить в «Просвіту».

Виступають з промовами т. Миславський, Мищенко, Омельченко і ще де-кілька промовців, після чого збори ухвалюють, що би Громада перетворилась в «Просвіту». В голосованні приймають участь тільки члени Громади.

Намічається склад правління і комісії. В склад правління обібрано 9 чоловік і 3 кандідата — (І. Ф. Чігрінцев, М. Івченко, М. Ло-

макин, Мищенко, Ващенко²⁶, Миславський, Богданович, Лисенко, Василенко, Вареник, Омеляненко). Обібрали також і комісії — шкільно-лекційна, театральна, бібліотечна, технічна і ревізійна. В склад кожної комісії увійшло по 5 чоловік. На збори прибуло більш 300 чоловіка, серед них ніж иншим було багато учителів.

Скінчилися збори коло години ночі.

Наша спілка. 1917. № 27. 13 липня. С. 3–4.

№ 28

Повідомлення в газеті «Наша спілка» про передачу Роменською міською думою Народного Дому «Просвіти» та асигнування на відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку 1000 карбованців

13 липня 1917 року

Засідання Роменської Городської Думи.

7 липня одбулося Засідання Ромен[ської] Город[ської] Думи. На засіданні було розглянуто питання, кому оддати в руки Народний дом. Після обмірковування цього питання, було ухвалено оддати дом на всю зиму Ромен[ському]. Культурно-просвітн[ьому] т-ву «Просвіта», і окрім, того там же було ухвалено Панську вул. назвати вулицею Шевченка і асигновано на пам'ятник Т. Г. Шевченку в Ромні 1000 карб.

Наша спілка. 1917. № 27. 13 липня.

№ 29

Лист голови Глухівської Української Громади Дометія Онацького до Секретаріату Центральної Ради з інфор- мацією про стан справ у Громаді та з проханням призна- чати на посади вчителів у середні та початкові школи міста Глухів свідомих українців

18 липня 1917 року

В березні цього року в Глухові заснувалася «Глухівська Українська Громада» Зараз в неї записалося щось кого 150 душ, але вступні внески зроблені тільки 126 чоловіками і через те по списковій рахуються тільки оті 126 ч.; в дійсности ж згідно з §12 Статуту Громади є всього тільки 78 чоловік. Майже всі оці члени є люди, які

тільки прагнуть до України, свідомости ж у їх — ніякої. Працювати ж в Громаді при такому її складі нема ніякої змоги (двоє загальних зборів лишилися без «Журналів», нікому скласти!). Сяк так у Раду вдалося назібрати «свідомих» українців, але відношення їх до громадських справ надзвичайно байдуже, — настільки байдуже, що иншим часом мимоволі думаєш: «Та чи не провокатори де-хто з їх? Чи не ввійшли вони в Раду нарощни на те, щоб гальмувати справу?».

Зовсім опускаються руки. Єдиний вихід — «закрити крамничку», — але як це морально тяжко зробити!

Усе вищенаведене є наслідок денационалізації інтелігентного українського елементу м. Глухова. Щоб розбудити національну свідомість у людности Глухова необхідно влити в неї інтелігенцію не тільки спочуваючу українським справам, але й виявившу енергійну діяльність у цьому напрямі.

Зважаючи на все вищенаведене, а також і на те, що місцеве (мійське) учительство не тільки не бере ніякої участі в Громаді, а навіть здебільшого становиться, здається мені, вороже до українських справ уклінно прохаю (не роблючи з цього ніякого секрету) Секретаріат ужити всіх заможних заходів, щоб на всі вакантні посади, які будуть відкриватись в середніх та «вищих початкових» школах у Глухові призначалися свідомі українці більш-менш заявивші себе працею на користь українських справ.

Голова Ради *Д. Опацький*

[...]

ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 159. Арк. 11, 11зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 30

Повідомлення в газеті «Наша спілка» про утворення осередку «Просвіти» на хуторах Велико-Бубнівської волості Роменського повіту

30 липня 1917 року

27 липня хуторянам: х. Косаровщини, Политикиного, Галочки Велико Бубновської волости, зібравшись для обговорювання своїх справ, вчитель місцевої школи, вияснив про велике значіння

освіти взагалі, пропонував заснувати товариство «Просвіту». Більшість хуторян на це згодилась і ухвалили заснувати це т-во і відкрити читальню в помешканні Косаровської земської школи. Зібрали зараз же членських внесків 33 карбованці, за які негайно виписали Українських газет та книжок. Головою то-ва обібрано вчителя Д. С. Филипенка, писаром С. Циганенка.

Наша спілка, 1917. № 34. 30 липня. С. 4.

№ 31

Повідомлення про перетворення «Української громади» на «Просвіту» в с. Перекопівка Роменського повіту

5 серпня 1917 року

с. Перекоповка. 27 липня було зібрання членів Укр[аїнської] громади з приводу вироблення статуту. Голова ради д. Бацман прочитав статут, котрий після докладного обговорення був ухвалений. Незабаром він буде прочитаний на загальних зборах для затвердження. Ухвалено також змінити назву «Громади» на «Просвіту». Що ж до бібліотеки, то можна побажати, щоб замість товстих філософських книг як наприклад «Жизнь Ісуса» Штрауса²⁷ і т. и., треба мати невеличкі книжечки, але більш цікаві, а хоч і на цю тему, то всеж таки замість творів Штрауса можна порадити А. Бебеля²⁸ «Христіанство і Соціалізм», а «Жизнь Ісуса» не Штрауса, а Е. Ренана²⁹.

Інформаційне бюро.

Наша спілка, 1917. № 36. 5 серпня. С. 4.

№ 32

Інформація про заснування «Просвіти» в с. Гаврилівка Бацманівської волості Роменського повіту

8 серпня 1917 року

Заснування «Просвіти» в с. Гаврилівці, Бацманської волості 1917 року 1 серпня. Після загального зібрання голова Гаврилівської Спілки³⁰ И. С. Губа пропонував, що треба заснувати «Просвіту» в с. Гаврилівці, на що селяни згодились. Головою «Просвіти» обібрано вчителя Олексія Юхимовича Вовкушевського, членами — Кучера Юхима Трохимовича і Кієнка Митра Івановича, секретарем Башту Свирида Петровича і скарбником Потія Івана Івановича. В

«Просвіту» записались всі члени «Спілки». Внесок 20 копійок щомісяця.

Газети «Нова Рада», «Наша спілка»³¹ й «Народна воля»³² і деякі книжки для читання виписані ще раніш.

Голова *О. Вовкушевський*.

Наша спілка. 1917. № 37, 8 серпня. С. 4.

№ 33

Допис Бориса Давидова в газеті охтирських есерів «Голос села» про роботу Тростянецької «Просвіти»

8 серпня 1917 року

Тростянець, Охтирського повіту. На селі Тростянець вже місяць як існує «Просвіта». Членів налічується більш 130-ти. В червні (іюні) місяці було послано два представники на Охтирський Повітовий Український З'їзд, був також предвставник на і на робітничому з'їзді в Києві, котрий одбувся на початку липня (іюля).

Не так давно «Просвіта» улаштувала в місцевому театрі шкільний вечір, перед початком котрого одним членом Ради «Просвіти» та українцем-солдатом були сказані промови про сучасні політичні події. Велике вражіння на слухачів мала музика відомого кобзаря д. Кожушко, а також жива картина «Відродження України».

По дорученню «Просвіти» одним промовцем було з'ясовано про Україну і українців робітникам на сахарному заводі та селянам сусіднього села Радомлі. Люде взагалі прихильні до українства, але треба сказати, що де-які «темні сили» мутять люд і підговорюють солдаток учинити «Просвіті» шкоду.

Необхідно, на мій погляд, зібрати схід, щоб розвіять ті наклепи контр-революційних темних сил і з'яснити селянам про сучасні події на Україні.

Член Ради Тростянецької «Просвіти»

*Б. Давидів*³³

КЗ «ОМКМ». *Голос села*. 1917. № 2. 8 августя. С. 2–3.

№ 34

Допис голови Боромлянської «Просвіти» Охтирського повіту Д. Маликова до газети «Голос села» про заснування Товариства

8 серпня 1917 року

В Боромлі заснувалася «Просвіта», записалось до неї поки що до 70 членів. Лично од себе я скажу, що я рад «Просвіті», рад способувати її росту і розширенню. Без «Просвіти» нам не можна по людські жити. Дітям же нашим без неї буде ще гірше.

А тому, постараймося ж, товариші, внести в «Просвіту» і в Українську літературу все те найкраще, що ми можемо дати, постараймося ж, щоб на Україні наші читальні, наші бібліотеки ширились та росли, а з ними щоб і росла просвіта українського народу.

– *«Так ну ж брати милі, брати дорогі,
Дайте хоч дітям цю мду як-небудь
Працею в «Просвітах» по світу розвієм
І нас добрим словом вони спомянуть!..»*

Голова Боромлянської «Просвіти»

Д. Маликов

КЗ «ОМКМ». *Голос села*. 1917. № 2. 8 августа. С. 3.

№ 35

Повідомлення в газеті «Голос села» про утворення осередку «Просвіти» в с. Білка Охтирського повіту

8 серпня 1917 року

Село Білка. 9-го іюля в нашому селі, у двокласній школі, зібралось установче зібрання, щоб закласти в селі товариство «Просвіта». На зібрання прийшло чимало народу. Прийняли зразковий устав «Просвіти» з невеличкими поправками. Членський взнос на цей рік установили в 1 карбованець, записалось 65 членів, і грошей зібрали 68 карб. 90 коп. (3 карб. 90 коп. пожертвовано). В просвітську раду зібрали 7 чоловік. Голова ради — народний учитель Я. А. Мяло; писарь або секретарь — земський хвершал Л. С. Петренко; скарбник — Трохим Прохватило.

Постановили виписати побільше книжок та газет на українській мові і дурно роздавати їх людям читати.

Зібрали артистичну комісію, порішили незабаром устроїти український спектакль, щоб побільше залучити молодих і старих до «Просвіти».

Ель Пе.

КЗ «ОМКМ». *Голос села*, 1917. № 2. 8 августа. С. 3.

№ 36

Допис в газеті «Сумской вестник» із закликом до українців Сумського повіту активізувати свої націєтворчі зусилля

22 серпня 1917 року

До українців

Сумською радою т-ва «Просвіта» на 11 серпня назначались в земстві загальні збори.

Всіх членів т-ва «Просвіта» зьявилось на зібрання всього до 30 осіб. Голова ради Покровський зробив обяву, що при такому числі неможливо відчинить зібранне, бо треба в згоді з статутом найменше 100 осіб, через те, що всіх членів налічується більше 200. Призначені другі загальні збори в тому же земстві на 27 серпня (августа).

Щирі українці, до вас мое слово, до вас мій заклик. Життя по всій Россії хвилює, будуються скрізь нові порядки, нові закони, єднаються до куп і міцно працюють на користь рідного краю, всієї Россії і нашої неньки України.

Настав час величезного будування до установчих зборів (учредительного собрания), до виборів у волосні земства; закликаються найкращі люди до праці, до освіти темного люду. В Полтавщині, в Києві і інших країнах, скрізь українці пориваються підтримують один другого, щоб як по волостним земствам, так і в установчих зборах як найкраще захищались наше життя, наша воля, наша федеративна демократична республіка. Борються, несуть своє життя, свої сили на алтарь громадської любові і вічної правди. Мов ті бчолы несуть по краплиночки меду, вливають свій освічений розум в бурхливе житейське море. Бо визнають синами рідного краю, бо сповивають в собі гражданській обовязок, боліють душею, не мають не жадної хвилини спокою в своїм напруженні творчих сил.

Але ж ви щирі українці Сумського повіту? Де ваші творчі хвилі? Чому не існують на користь нашої нььки України, чому не виявляють свого політичного обличья, чому не захищають своєї волі, своєї України, політою кривавими сльозами нашого батька Т. Шевченко і кращими борцями за волю, поклавших свої буйні голови.

Що діяти? Що робити? Взагалі, селяне-хлібороби по всьому Сумському повіту не знають, що таке Україна?, що таке автономія?, що таке федерація? і таке інше — для цього треба великої організації: скрізь їздить по селах і пробужувать, нагадувать про колишню славу України і про її права і вільності, котрі зломані були московськими царями. Певно, що пробувши в кайданах 268 роки, українці деякі забули свою мову і про те, якого батька вони діти.

Велика туга обгортає душу, дивлячись на забитий не освіченний люд, на його безталання. А життя од кожної людини потребує власної праці, освіти, боротьби. Тимчасовий уряд не приєднав до України Харьковської губернії, а з нею і Сумського повіту, аж поки сами земства не заявлять об цім Тимчасовому уряду. Зіньковське земство дало на Українські справи Центральній раді 10 тис., Полтавське 200 тис. Київське само цілком стало в гущі обновленья України, на чолі всіх українських справ. Черга за нашим земством, і я певен, що як би українці заявили на земськім зібранні, то і не одмовилось би допомогти на українські справи. Бо на земськім зібранні селяне-хлібороби асігнували на газету Щербаку 10 тис. і ці 10 тис. зостались в земстві, бо Щербак відмовився од грошей.

І які тільки організації не прохали грошей, всі получили.

Сором українцям, що цей час проспали, а тепер на агітаційну мету треба кошту, а його свиня зьїла. А ньька мати Україна, як старчиха по під тинню, по під панськими хоромами своїх діток виглядає, вигукує, нам кращої долі, автономії добуває, — випрохує той останній шматок щастя, котрий украли в неї царі-царенятка та недолюдки.

Щирі українці! Годі спати, годі давати будувати, розплюжувати нікчемні будяки по нашому краю.

Сонце волі сяє, сонце пече в очі. Зоря нового життя освітила залила Вкраїну і Шевченко з того світу вигукує як несамовитий:

«що українці Сумського повіту родилися, щоб нудити світом» — а кобзарі перехоплюють той згук та несуть до Полтавців, до Київців — українців... щоб ми очнулися, посоромилися, почервоніли і повстали повні надхнення, вогню, сили, до боротьби за волю, за правду, за освіту, за рідний край і щоб ніяка тварюка не сміла з нас глузувати. Невже ти 30 мільонний український народ — бидло, нічого не варт, не вже ти великий і вільний народ, знову захочеш затягнути у Московське ярмо свою і голову і не захочеш, одцурасься і од своєї мови і од своєї рідної школи і од своїх пекучих пісень? У твоїй хаті будуть совіти солдацьких і робітничих депутатів, а також і в Сумському повіту, — збираються на фабриках, заводах великі кошти, алеж тільки не на твої, рідна ненька, справи, не на твоє політичне обрання, а на своє. Багацько в їхніх балачках про свої пекучі справи, алеж про твої мовчать і мовчать перед твоїм темним, замученим народом, котрий своєю кров'ю і кістками їх вивів у люди. Твої вільності, твої права, це мовляв таке діло, — що і опісля можна деколи побалакати, погомоніть, а тепер краще поборемось за 8 ч[асовий] робочий день, за велику плату і таке інше. Автономія, федерація, Україна, національна школа, рух — це дурниця, шкода і говорить. Мовчи, вільний народ — мовчи та диш?! А спати дуже соромно, як сонце пече.

І. Берестовський.

Сумской вестник, 1917. № 183. 22 августа. С. 4.

№ 37

Інформація в газеті «Наша спілка» про роботу новоствореної «Просвіти» в с. Перекопівка Роменського повіту

27 серпня 1917 року

Чотири місяці як існує в Перекопівці «Просвіта». Засновниками цього великого діла явились де кілька відомих енергійних людей, і чого-чого тільки вони не перетерпіли? То крик громадян: «не треба нам цього», то глузування, то дикий крик салдат-дезертирів нацькованих противниками. Здавалось: — ось-ось й зруйнують.

Навіть учитель, Перекопівський мешканець, і той на превеликий жаль одхиляв людей від «Просвіти» всякими соромливими речами. Але ж засновники «Просвіти» боролись з темними силами, правдою і поборолі.

Громадяне опам'ятались, їм самим стало соромно, що вони пішли на лукаві речі, переіменували свої погляди, і «Просвіта» знову стала на ноги, світ їй став ще ясніший ніж раніш.

Тепер і бібліотека, і читальня. Крім того гурток молоді заснував відділ аматорів, співаків і музикантів.

Ця молодіж до того розпалилась бажанням до роботи на рідкій ниві, що на свій кошт зробила декорацію. Раніш улаштовувались вистави в чужих і позичених декораціях, а тепер улаштовує все в своїй власній.

6 Серпня цим гуртком аматорів була улаштована вистава «Борці за Мрії»³⁴, а 15 серпня друга вистава «Панна Штукарка»³⁵ і «По ревизії»³⁶. Не дивлячись на те, що все робилось без режисера і своїми силами, і ці вистави пройшли дуже гарно: глядачі задоволені, а грошей і виручено до 400 карб., які наведено на книгарню. Цими аматорами готується до вистави і пьеса «Наймичка»³⁷, яка не забаром буде улаштована. Як гарно, як любо глянуть тепер на Перекопівку. Замість роспуття, уличних криків і вигукування, вся молодь звернулась до «Просвіти» і всі шукають собі дороги для праці на користь рідного села.

Слава і честь Перекопівським діячам-просвітянам, котрі направляють молодіж на широкий і, шлях, ламають на своїй дорозі стару темряву і будують нове і вільне життя.

Хай буде так і далі! Сили й здоров'я бажаю Вам любі Перекопівці!

Ф. Шов-с.

Наша спілка. 1917. № 45. 27 серпня. С. 4.

№ 38

Повідомлення в газеті «Нова Рада» про лист Сумської «Просвіти» до Центральної Ради з протестом проти спроб відокремити Харківську губернію від України

10 вересня 1917 року

Протест проти відокремлення Харківщини. Сумське товариство «Просвіта» на Харківщині послало до Центральної Ради такого листа:

«Загальні збори сумського товариства «Просвіта», протестуючи проти відокремлення Харківщини від Автономної України, сподіваються, що Центральна Рада, як оборонець народних прав, вживе всіх заходів для об'єднання вилучених частин української території в єдину Автономну Україну»³⁸.

Нова Рада, 1917, № 134, 10 вересня. С. 3.

№ 39

Привітання загальних зборів «Просвіти» і Селянської Спілки с. Малий Самбір Конотопського повіту Українській Центральній Раді та її Генеральному Секретаріату

10 вересня 1917 року

«Загальні Збори Мало-Самборської Селянської спілки та Просвіти Конотопського повіту, на Черніговщині, які одбулись в один і той же час щиро вітають Укр[аїнську] Центральну Раду та Генеральний Секретаріат, яко вищі органи влади на Україні й бажають успіху й сил в їхній праці на користь всіх народів України, і також, прислухаючись та придивляючись до сучасності, селянство, стурбоване все зростаючим у Києві контр-революційним рухом і одвертою діяльністю темних сил, заявляє всім, що на випадок якого-небудь насильства над Українською Центральною Радою організоване селянство і всі виступлять на допомогу в боротьбі Центральної Ради з контр-революційними силами».

Черниговская земская газета, 1917, № 82–83, 27 октября. С. 9.

№ 40

Повідомлення про роботу Першого Всеукраїнського з'їзду «Просвіт»³⁹ та ухвалені на ньому постанови

20 вересня 1917 року

Від відділу Позашкільної Освіти при Генеральному Секретаріатові.

Додаючи велику вагу постійному єднанню з громадянством взагалі, з організованим учительством особливо, Відділ Позашкільної освіти при Генеральному Секретаріатові користується «Вільною Українською школою» щоб постійно повідомлювати

шановних читачів з напрямом діяльності Відділу. За перший місяць свого існування Відділ перш за все поєднався з найбільш демократичними просвітними організаціями — з «Просвітами» і скликав з'їзд представників «Просвіт» — 20 Вересня. На з'їзді прийняло участь більш 400 членів, які з'їхалися з усіх країн поза межами офіційно визнаної української території — і з Донщини і з Чорноморщини і з Бессарабії, навіть з Курщини і Вороніжчини.

Представники «Просвіт» на Харківщині, Катеринославщині і Херсонщині одразу висловили свій протест проти поділу України, і цей протест був прийнятий зборами як постанова всього з'їзду. На з'їзді було визнано потребу об'єднання усіх Просвіт, обрано було тимчасове Центральне Бюро для вироблення Статуту Спілки «Просвіт». На з'їзді було прочитано де кілька дуже цікавих докладів (список їх подаємо) й ухвалено такі постанови.

Загальні постанови

1. Перший Всеукраїнський з'їзд «Просвіт» від щирого серця вітає всі просвітні товариства і всіх діячів, що досі трудилися і трудяться для освіти, добра та волі народу українського, і висловлює їм велику увагу та славу.

2. З'їзд доручає Головній Управі «Просвіт» завести звичай святкувати велике всеукраїнське свято української «Просвіти» в один з цих днів, — 1 квітня (сонячне свято), 25 лютого, або на третій день Великодня.

3. Вислухавши звідомлення про те, що окружні суди в Києві, Полтаві, Винниці та інших містах зрікаються реєструвати українські статuti, вважаючи українську мову на Україні чужоземною, — з'їзд «Просвіт» постановив рішуче протестувати проти такої зневаги і домагатися, щоб судові справи на Україні підлягали владі Генерального Секретаріату та щоб російське правительство затвердило генеральних секретарів по справах судових, продовольчих, військових, поштово-телеграфних та шляхів.

4. Вважаючи на те, що робота «Просвіт» взагалі має характер державної ваги, з'їзд «Просвіт» визнає, що все листування, як окремих «Просвіт», так і їх Спілок повинно пересилатись по пошті безплатно.

5. Вислухавши звіт делегатів Катеринославщини, Херсонщини, Таврії та Харківщини, з'їзд «Просвіт» постановив рішуче протестувати проти відділення цих губерній від автономної України і домагатися негайного об'єднання всіх українських земель.

6. Визнаючи причиною великого політичного, національного та економічного занепаду неграмотність нашого народу, з'їзд «Просвіт» домагається заведення обов'язкової шкільної науки, а всіх своїх членів закликає до боротьби з неграмотністю через заведення курсів для неграмотних при кожній «Просвіті».

7. Вважаючи на те, що з усіх шкіл України вийдуть діячі, котрим прийдеться працювати на Україні, З'їзд визнає, що всі школи повинні бути українізовані, з забезпеченням прав національних меншостей.

8. Всіх учителів треба повернути з війська.

9. Неодмінно треба подбати про те, щоб австрійці-Українці поставлені були в більш відповідне для них становище, а всі засланці галичани повернені на Україну, щоб «Просвіти» могли краще використати їхню інтелігентність та національну свідомість.

Про шкільну та позашкільну освіту

1. Навчання повинно бути обов'язковим, як для хлопців, так і для дівчат, починаючи з восьми років, та безплатним, як у початковій, так і в середній та вищій школі.

2. «Просвіти» повинні подбати про заведення при гімназіях та інших міських школах бурс для незаможних учнів.

3. З'їзд вважає потрібним звернути увагу на поширення навчання малювання по українських початкових школах.

4. Бажано улаштувати по «Просвітах» лекції-концерти, як одну з найпотрібніших форм нешкільної просвітньої роботи.

5. При кожній «Рідній Хаті» (народному домі) повинен бути дитячий захисток.

Для підготовки юнацтва до роботи в дитячих захистках треба в Києві та на місцях позаводити курси дошкільного виховання.

6. При народних домах повинні бути заведені клуби-осередки, щоб сільська молодь могла знайти розвагу після роботи; в цих клубах треба утворити класи рукомел, малювання, ліпки, співу та музики, через які молодь краще об'єднається для самоосвіти.

7. Бажано використати для позашкільної освіти кінематограф та грамофон.

Про школи нового будівництва

Тому, що Україна бідна лісами і лісовий матеріал все дорожчає, треба закладати негайно будівельні школи за для виховання спеціалістів-інструкторів по залізньо-бетонному та інших способах будівництва.

Про народний спів та музику

1. Маючи на увазі, що українські співи мають велике національне значіння, з'їзд «Просвіт» ухвалює, щоб генеральне секретарство освіти відкрило інструкторські курси для навчання співу — по можливості, — літом, щоб у курсах могли взяти участь учителі.

2. Матеріальну допомогу курсам повинні дати державні інституції.

3. Зараз потрібно заснувати зразкові та мандрівні хори.

4. За для того, щоб люде, які мають музичний талант, могли його розвивати, генеральний секретар народної освіти повинен виробити проєкт збування народної консерваторії, де могли б учитись талановиті люде на державний кошт.

5. З'їзд визнає потрібним заснування музичного фонду ім. Миколи Лисенка.

6. При кожному хорі треба закласти, школу нотного співу.

7. Треба звернути велику увагу на науку співу по всіх школах, бо спів має велике педагогічне значіння.

8. З'їзд «Просвіт» звертає увагу на потребу організування народних оркестрів.

9. При музичному відділі генерального секретарства освіти треба завести видавництво нот та склад музичних інструментів.

Про народний театр

1. Неодмінно потрібно, щоб при генеральному секретарстві народної освіти утворено було такі театральні курси, куди «Просвіти» могли б посилати своїх кращих виконавців для навчання режисерському та інструкторському ділові. Окремі чи об'єднані «Просвіти» повинні посилати на ці курси своїх представників на свої кошти.

2. Треба, щоб театральний відділ при секретарстві народної освіти видав підручники до народного театру.

3. При секретарстві народної освіти повинні бути створені зразкові мандрівні театри, також бажано щоб такі театри утворювалися і на місцях.

4. В кожному більш-менш людному селі конче треба збудувати народний дім, а де це неможливо, то треба пристосувати до потреб театру існуючі помешкання.

5. Бажано утворити Музей театральних вистав та Театральну Книгозбірню.

При Центральній Раді неперемінно потрібно утворити «Український Театральний Фонд».

Про видавничу справу

1. Бажано утворення при всіх губерніяльних «Просвітах» редакційно-видавничих комітетів.

2. Книжки треба видавати популярно-наукового характеру.

3. Губерніяльним «Просвітам» доручити організування на місцях книжних комор для потреб «Просвіт».

4. Розпочати при участі всіх провінціальних «Просвіт» анкету в видавничій справі.

5. Бажано звернути увагу на найкращу форму викладу та мову в популярних виданнях, а також не вживати дрібного друку.

Про організування «Просвіт»

1. «Просвіти» мають здобувати кошти на освіту не стільки з членських вкладок і жертв, скільки з скарбів державних та громадянських.

2. Конче треба, щоб земства мали інструкторів «Просвіт» котрі могли б бути також і лекторами.

3. Спілки «Просвіт» мають бути по повітах, бо як школи, так і позашкільну освіту удержує своїми коштами повітове земство.

4. В кожному районі, який відрізняється умовами життя, можуть закладатись Спілки «Просвіт» незалежно від адміністративних кордонів.

Головна Управа

З'їзд обрав Головну Управу Всеукраїнської Спілки Т-в «Просвіт».

До президіума Головної Управи обрано таких осіб: за голову В. Корольова, товаришами Голови М. Синицького та д. Чайківського, М. Ішуніну та д. Єрмоленко і скарбником Є. Лукасевича.

Крім того, відділ з'єднався з завідуючими народною освітою по де яких губерніях і на невеличкій нараді визнано було потрібним улаштувати курси задля підготовки інструкторів позашкільної освіти. До сього часу кадри таких діячів не мають сталої фізіономії ані певної організації. Інструкторські курси ставлять собі метою дати слухачам широке розуміння значіння поземельної освіти і плям певної її організації. Програм курсів подаємо при цьому.

Курси мають бути шеститижневі, слухачами бажано було б мати переважно з кола учителів, бо до них спрага поза шкільної освіти стоїть найближче. Земства закликаються присилати своїх стипендіатів і субсидувати ці курси.

Програм курсів для інструкторів в справі Позашкільної та Дошкільної Освіти, що мають бути відкриті в жовтні місяці Відділом Позашкільної та Дошкільної Освіти при Генеральному Секретаріатові Шкільної Освіти:

1) Історія і сучасний стан Позашкільної Освіти в Росії, Україні і за кордоном і його організація, 2) Історія України, 3) Українська Література, 4) Українська мова, 5) Географія і Геологія України, 6) Агрономія, 7) Санітарія, 8) Народним театр — теорія, 9) Народний театр — практика, 10) Музейна справа і мистецтво, 11) Музика, пісня, 12) Справа народніх домів, 13) Бібліотекознавство, 14) Позашкільне виховання дітей, 15) Історичні екскурсії, 16) Теорія природничих екскурсій, 17) Навчання, як обходитись з ліхтарем і кінематографом, 18) Теорія і практика кооперації.

Обік з організацією Просвіт, інструкторських курсів в Відділі позашкільної освіти виробляються: план програм вечірніх і недільних шкіл для дорослих; списки книг для шкільних бібліотек, списки читань з чарівним ліхтарем. Получаючи з усіх кінців України замовлення на книжки, Відділ бачить потрібність організації складу книжок задля продажу і розсилки книжок, і план так складу виробляється.

За останні часи виявилась негайна потреба організації бурс для учнів українських гімназій. Відділ одкрив уже першу бурсу в

місті Києві (на Звіринці) при III українській гімназії і тепер в Відділі виробляється зразковий статут і план організації таких бурс в найкращім напрямку виховання. [...]

Голова Від[ділу] поз[ашкільної] осв[іти]

С. Русова

Вільна Українська Школа, 1917. № 1. С. 39–42.

Опубліковано: Освітня хроніка на сторінках періодичних видань 1917–1920 рр. (з фондів Педагогічного музею України) / укладачі: В. О. Гайдей, О. П. Міхно. Київ, 2017. С. 25–30.

№ 41

Інформація про відкриття «Просвітою» в с. Ведмежому Роменського повіту недільної школи для дорослих

21 жовтня 1917 року

З діяльності «Просвіти». 15 жовтня у с. Медвежому Ромен[ського] повіту одбулись загальні збори «Просвіти». Збори були зібрані з приводу відкриття воскресної школи для дорослих. По промові секретаря Ромен[ського] Кред[итного] Союзу А. Шеремецінського, висловившогося про ті обов'язки, котрі повинні і взяти на себе Селянські просвіти, щоб стати користними для людності, збори одногосно постановили негайно одкрити воскресну школу для дорослих. Шкільна комісія «Просвіти» зараз же приступила до вироблення програму школи, кооптировавши у свій зміст місцевих учительок, котрі з готовністю запропонували «Просвіті» свою працю в будучій школі. Для читання лекцій по історії України, історії Укр[аїнського] письменства та політичних наук, постановили прохати наізжати з Ромна д. д. Кураковського, Омельяненка та Шеремецінського. Зараз же після зборів почався запис слухачів та слухачок до школи. Записувався поки що виключно жіночий елемент — жінки і дівчата.

Наша спілка, 1917. № 64. 21 жовтня. С. 4.

№ 42

Інформація в газеті «Наша спілка» про переведення з ініціативи Ведмежівської «Просвіти» вчителя-українофоба на інше місце роботи та про необхідність навчання дітей у початковій школі вчителями — «свідомими» українцями

21 жовтня 1917 року

с. Медвеже. По домаганню Медвежівської «Просвіти» повітова земська управа перевела у Перекопівку завідуючого Медвежівською міністерською школою, котрий ворожнече ставив себе до українства взагалі і до українзації школи в частності. Треба було б взагалі земствові звернути увагу на те, щоб у національній початковій школі навчання велось свідомими українцями, а не людьми, котрі у часи війни наїхали до нас з забраних німцями країн і котрі не тільки не розуміють нашої мови, а і не хочуть її розуміти, одверто виявляючи своє вороже відношення до «хохлов».

Наша спілка. 1917. № 64. 21 жовтня.

№ 43

Допис у газеті «Наша спілка» про «Просвіту» в с. Волошинівці Роменського повіту та про опір її діяльності з боку священника й завідувача народної школи

21 жовтня 1917 року

Пастирі просвітителі народу. В с. Волошинівці, ще до революції був заснований Український гурток, виписували Укр[аїнські] книжки і читали їх сільській молодезі. Звичайно робилось це таємно і от як вибуяла революція, голова нашого гуртка д. Приходько заснував т-во «Просвіта». Гурткові книжки були повернуті в «Просвіту». Виписали ще книжок і часописів, і кожну суботу в школі була читанка, яка збирала багацько людей. Частенько людям читав тутешній крамар-еврей (єсть у нас один студент, але він каже: «Пусть по українски читает тот, кто на курсах был»), він гарно чита по Українські, чоловік досить розвитий і взагалі приносить нашій Просвіті багацько користи, за те праця Просвіти не подобалась нашому попові і завідуючій школою народною. І от, щоб одбити людей від Просвіти, піп почав казати людям, чого ви ходите

на читанку, там чита «жид» і взагалі настроює людей проти всього Українського, навмисно переверта тексти з Укр[аїнських] евангелій. Наприклад він каже: «Як я буду читати евангеліє, коли там написано «Шмуль повернись до попа і т. ин.» Ми б радили цьому попові їхати в Великоросію, там йому не прийдеться служити по Українські. А завідувача так вовком завела як почула, що людям були прочитані «Пауки та мухи»⁴⁰. Це, каже, німецького письменника, і прямо мало з кулаками не лізла до бібліотекаря, нашо таку книжку дав читати. І от що ж своєю працею нарobili проводирі та просвітители народу. На виборах люди не знають за кого голосувати, бо не ходять на читанку, де б їм могли добре пояснити.

*Волошинівський просвітянин.
Наша спілка. 1917. № 64. 21 жовтня.*

№ 44

Повідомлення в газеті «Нова Рада» про заснування осередку «Просвіти» в с. Угроїди Охтирського повіту

24 жовтня 1917 року

«Просвіта». У селі Угроїдах Ахтирського повіту на Харківщині заклалася «Просвіта». Записалося 40 душ. Більшість місцевої інтелігенції ставиться до українства байдуже. Обрано раду товариства: за голову — І. Вітку (лісничий), товаришем голови — І. Кучменка (селянин), писарем і скарбником В. Овчаренка (учитель). На загальних зборах «Просвіти» постановлено: закласти книгозбірню, передплатити українські книжки та газети, закласти вечірню школу для дорослих (українською мовою), по святах улаштувати читанки, а також заснувати артистичний гурток.

Нова Рада. 1917. № 170. 24 жовтня. С. 2.

№ 45

Протокол зібрання членів правління Товариства «Просвіта» с. Синівка Гадяцького повіту

2 листопада 1917 року

[...] Зібрання членів правління Т-ва «Просвіта», котре відбулось [...] в помешканні школи в складі голови «Просвіти» Петра Ів. Ставицького; членів зібрання: Дауа Івана Николаевича, Петра

Івановича Минюка, Якова Никоновича Миколаєнка, учительки Синів[ської] школи Ксенії Василювни Ярошенко і секретаря Івана Решетника.

На зібранні були поставлені такі питання: помешкання для «Просвіти».

Ришили, що помешкання для «Просвіти» повинно бути в школі, позаяк помешкання це саме краще для цієї мети.

Порядок відкриття «Просвіти» 5 листопада

а) молебень, промови. Зв'язок відкриття вечірніх занять з дорослими і Т-ва «Просвіти».

Поришили виписати газети: «Нову Раду», «Кіевскую Мысль»⁴¹.

Винести на загальне зібрання Т-ва «Просвіта» вирішити впрос за доставку пошти для «Просвіти».

Про Подільковську бібліотеку; вирішили командировать Івана Решетника і Івана Дауа поїхати 3 листопада в Подільки і забрати книги; казначея Якова Никоновича просить, щоб він 3 листопада поїхав забрати гроші, котрі ассігновані для Синівської «Просвіти».

Голова Т-ва Просвіти [підпис]

Члени [підписи]

Діловод [підпис]

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1.
Оригінал. Рукопис.

№ 46

Лист від Сумської «Просвіти» до повітової земської управи з висвітленням завдань цієї організації та проханням про виділення коштів для бібліотеки

23 листопада 1917 року

В СУМСЬКУ ПОВІТОВУ ЗЕМСЬКУ УПРАВУ

В квітні цього року в Сумах заснувалось Українське товариство «ПРОСВІТА» мета котрого культурно-просвітна діяльність серед темного нашого «найменшого брата».

Головним чином «ПРОСВІТА» має знайомити люд український з його рідною історією, літературою і музикою, а також най-

більш зрозумілим способом — поширювати проміж нього всякі агрономичні, технічні і сільсько-господарські відомості. Для цього «ПРОСВІТА» відкрила в Сумах Українську бібліотеку-читальню і невеличку книгарню, в якій з охотою купують писані українською мовою книжки, як літературного змісту, так і спеціального по різним галузям сільського господарства. Окрім того «ПРОСВІТА» має впоряджати лекції, літературно-вокально-музичні вечірки, театральні вистави і інші розумні розваги як для дорослих, так і для дітей; але на все це треба багато грошей, котрих бракує у «ПРОСВІТИ».

Беручи на увагу, що діяльність «ПРОСВІТИ» однакова з діяльністю відділа позашкільної освіти при Сумському Земстві, і що «ПРОСВІТА» таким чином допомагає Земству сіяти світ серед темних народніх мас, Рада «ПРОСВІТИ» в засіданні своїому 11-го листопаду постановила просити у Сумського Повітового Земства грошової допомоги в 5000 рублів (на побільшення бібліотеки-читальні — 3000 р. і на утворення спеціального капіталу на куплю книжок для продажу — 2000 р.).

Виконуючи постанову «РАДИ», маю честь просити Сумську Земську Управу доложити про вищенаведене прохання найближчому зібранню п. п. гласних Сумського Земства. 1917 р. Листопаду 22 дня.

ГОЛОВА «РАДИ»

Василь Покровський

ДАСО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 31.

Оригінал. Машинопис.

№ 47

Допис у газету «Наша спілка» з інформацією про заснування Товариства «Просвіта», Селянської спілки та Вільного козацтва в с. Вовківці Роменського повіту

25 листопада 1917 року

В с. Вовківцях як і по всій Росії, з давніх часів панувала темрява над робочим людом, ця темрява панувала доти поки народ не здмухнув як сміття царя з міністрами і як почув народ себе свободним, то зразу взявся за освіту. Не буду торкатися других сторін, але скажу за свої с. Вовківці. З перших часів, як спочув себе на-

род с. Вовківець свободним, то він почав працювати над освітою. В квітні місяці громадяни с. Вовківець зорганізувалися під назвою: Вовківська Українська «Просвіта». Ця «Просвіта» зорганізована громадянами за допомогою студента Івана Зацаринного, який приклав послідні енергії на користь громадян с. Вовківець.

Він од імені громадян с. Вовківець взявся клопотатись перед вищими інституціями про відкриття 4 класа для учнів скінчивших Вовківську народню Освіту. Окрім цього Іван Зацаринний упорядковує вечірні курси для дорослих чоловіків і жінок.

12 листопада окрім товариства «Просвіта» ще зорганізовано товариство: «Селянська спілка». На перших порах в «Спілку» приписались дуже гарні люди, на котрих можна покладати надію, що не буде занедбане завдання «Селянської спілки». Окрім цього в Вовківцях зорганізовується «Вільне козацтво»⁴². До козаків приписуються не тільки юнаки, але й старі чоловіки. До Вовчанських «Вільних козаків» приписуються ще і Велико-Будянські «Вільні козаки», щоб мати один в Вовківцях курінь.

Ці козаки ставлять метою дбати про спокій в с. Вовківцях, щоб не було ніяких безладів і руйництв. Громадяне с. Вовківець прохають студента Івана Зацаринного, щоб він допоміг громадянам клопотатись де це треба буде, щоб відокремиться від Коровинської волості і таку зорганізувати самостійно в с. Вовківцях, бо громадяни с. Вовківець більше як 20 років клопотались перед старим урядом, но старий уряд, котрий панував над робочим людом відокремити в отдільну самосійну волость не міг.

З першого часу, коли зорганізувалось товариство «Просвіта» громадяни с. Вовківець як один взяли за читанку ріжних книжок і таким чином побачили, що за сотні років Український народ жив вільним і незалежним. Як настане ранок то до книгарні «Просвіти» як хмара пливе народ с. Вовківець за обмінкою книжок. Колиб увесь Український народ взявся за освіту, так як громадяни с. Вовківець, то думаю, що на землі Українській більше не панувала-б темрява і народ з перших пір ставби обороняють свої вільні права, котрі здобув. Громадяни с. Вовківець закликають весь народ України стать як один чоловік на сторожі прав і вольностей України, котру оце за декілько сот років дождали. З приводу цього скажу про

відносини громадян с. Вовківець до читанки «Універсалу» Української Центральної Ради.

Студент Іван Зацаринний 10 листопада читав Універсал У.Ц.Р. з поясненнями, котрий громадяни з великим задоволенням слухали і що було не зрозумілим для громадян, то почувались прохання І. Зацаринного ще краще пояснять. Іван Зацаринний декілько разів читав і поясняв, бо громадяни до читанки «Універсалу» однеслися дуже гарно. При читанні «Універсалу» всі громадяни встали і з голови поскидали шапки, хоч це було і холодно. Після скінчання «Універсалу» рознеслось «Слава» Українській Центральній Раді, Секретаріату і всьому Українському народові.

Одно мене хвилює, що в нашому селі Вовківцях піп і місцеві панки не йдуть в купці з громадою, а становляться на перешкоді громадянських робіт і бунтують темний люд, але це їм не помага, бо як почав я що народ с. Вовківець зрозумів добре лікарство від такої хвороби як агітація по між темними людьми і став добрим лікарем. Полупанка, що був Головою в Вовківському Тимчасовому Виконавчому Комітеті прогнали і наказали йому більше не торкатися до громадських робіт, а попові сказали, щоб він через 3 місяці місто попа в с. Вовківець очистив, а до того часу, щоб собі підшукував місто, бо ми народ вільний Український, а піп на мову українську дуже не милостивий, яка йому важким каменем.

Олександр Ємець.

Наша спілка. 1917. № 74. 25 листопада. С. 4.

№ 48

Інформація в харківській газеті «Нова громада» з проханням Ради Самотоївської «Просвіти» Охтирського повіту до Харківської губернської земської управи про допомогу у справі народної освіти й українізації

26 листопада 1917 року

Рада Самотоївської «Просвіти» звернулася до губернської земської управи з проханням прийти їй на поміч в справі освіти селян. Для цього треба:

1) Негайно прислати для шкіл та вечірних курсів підручників на українській мові. Підручників ще не прислали зовсім.

2) Прислати для бібліотек, які «Просвіта» засновує вкупі з земством різних книжок на укр[аїнській] мові.

3) Прислати інструкторів по українізації.

Нова Громада. 1917. Ч. 14. 26 листопада. С. 2.

№ 49

Повідомлення в газеті «Наша спілка» про заснування «Просвіти» в с. Аксютинці Роменського повіту та про протидію її діяльності селян старшого покоління

30 листопада 1917 року

В с. Аксютинцях Роменського повіту Засульської волости в липні 1917 року заснувалось т-во «Просвіта». Членами цього т-ва була тільки молодь, старі люди не тільки відмовились прийняти участь в «Просвіті», а навіть одхрещувались од неї, давали назвисько «Публій дім». Таким робом в селі народились дві течії: молоді і старшого віку, котрі по всяк час ставили перепони об'єднанню молоді. Т-во «Просвіта» не падало духом, а шукало собі оборони у місцевих просвітних людей, яким був тільки пан-отець Якименко, но і він на великий сором відмовив в допомозі молодим силам, які прагнуть світла і зостався на боці протилежної течії. Алеж молодь не губила віри в будуче, збиралась, едналась, за свої кошти придбала книжки для книгозбірні. Колиж почалося вчення в школі прибули в село учительки; молодь зразуж кинулась до їх шукаючи захисту. Учительки не дивлячись на прохання ворожої партії, яка просила допомогти їм розігнати «пришествіє анцихриста», як вони називали «Просвіту», пішли їм назустріч, бажаючи примирити дві течії. Алеж всі зусилля були даремні, ніхто з сільської громади на зібрання не являвся і нарешті вистава улаштована в школі «Просвітою» 19 листопаду при допомозі учительок, що в кінець привело зовсім до розриву між ціми двома течіями і нарешті учителькам прийшлося тікати з села, покинувши школу. В день вистави декілька членів місцевого сільського комітету під проводом їх голови Омеляна Сиволапого йшли в школу з метою розігнати членів «Просвіти», які там зібрались, але їх удалось умовити не перешкоджувати виставі, пояснили їм значення цієї вистави з проханням прийти подивитися, що робиться в школі. Даремні були сподіван-

ки «Просвіти», вони не прийшли. Вистава «По ревізії» пройшла з матеріальним і моральним успіхом, збор 114 карбов. 98 коп., хоч прийшла тільки молодь. З старших чоловіка, котрі торгувались на-бавляючи по гривенику за квиток, який коштував всього 50 коп., прийшли вони з цікавості «а ну як вони там дуріють»(як вони ка-зали). І вся ця боротьба батьків з дітьми виникає завдяки агітації декількох людей узявших усю громаду в свої руки, зустрічаючих підмогу з боку їх духовного пастора, вишеназваного пан-отця. І от за ціма несвідомо впливаючими людьми, а іменно Василем Шере-мета з його сином Тимофієм, Віктором Шеремета, Михайлом Гу-дик, Степаном Гудик, Іваном Пятяним, Олексієм Пятяним з його братом громада іде тільки тому, що «проти вітру піском не кинеш», це слова окремих людей безсилих і жалких своєю темрявою.

Наша спілка. 1917. № 75. 30 листопада. С. 4.

№ 50

Статут «Спілки Просвіт» Гадяцького повіту, ухвалений на з'їзді «Просвіт», що відбувся 29 жовтня 1917 р. в м. Гадяч

2 грудня 1917 року

§ 1. Для поєднання у Гадяцькому повіті всіх заснованих «Просвіт» до спільної праці, для заснування товариств «Просвіт» у тих селах, присілках, та хуторах Гадяччини, де їх ще не має, для ведення впорядкованої роботи в існуючих «Просвітах», збирається «З'їзд Повітової Спілки «Просвіт».

§ 2. На З'їзд висилають товариства «Просвіти» Гадяцького повіту — двох своїх заступників, посланих Загальними Зборами, або Радою кожної «Просвіти».

В З'їзд входять: один заступник від Повітового Земства, один — від Шкільної Ради, заступники Селянської Спідки, Учительської Спілки, по одному заступнику від культурно просвітних товариств. Інші особи — по ухваленню Спілкою.

З'їзд збирається що-два місяці на нараду для вирішення всіх справ, що торкаються просвітнього життя у повіті, в межах, дозво-лених статутом «Просвіти». З'їзд намічає план роботи по «Просві-тах».

Опріч звичайних нарад, скликуваних що-два місяці, збирається З'їзд на *надзвичайні наради*, тоді, як такий внесок подасть вибрана З'їздом Рада, або 1/10 частина з загального числа існуючих у повіті «Просвіт».

З'їзд стає дійсним, коли на його з'явиться четверта частина загального подвійного числа заступників.

§ 3 Ухвали З'їзду виконує «Рада Повітової Спілки «Просвіт». В раду цю входить 5 душ: Голова, Заступник голови, Писарь, Скарбник і Просвітний Урядовець.

Голова і його заступник завідують справами Ради, писарь полагожує письмєнну роботу Ради, скарбник веде рахунковість ради, просвітний урядовець в означених годинах у базарні та святочні дні приймає звістки від сільських та хуторських «Просвіт», і дає пораду в просвітних справах.

§ 4. Кошти на потреби «З'їзду Повітової Спілки «Просвіт», та його Ради, складають усі «Просвіти», з своїх фондів, у високості: 10% від членських вкладок і 5% від чистого прибутку «Просвіт».

§ 5. Повітова Спілка «Просвіт» має право на допомогу Повітового Земства.

Газета Гадяцького земства. 1917. № 112. 2 декабрия. С. 2.

№ 51

Повідомлення в харківській газеті «Нова громада» про заснування «Просвіти» в с. Журавне Охтирського повіту

2 грудня 1917 року

У нас уже давно розмовляли селяне, щоб відкрити яку небудь «Просвіту» та не було кому про це потурбуватись. Аж ось прийшов з військової служби додому на відпочинок тутешній селянин добродій Міщенко, і дякуючи його заходам 13 ноябрия в сільській школі зібрались селяне і вчителі й тут же порішили відкрити «Просвіту». Почали записувати членів, яких записалось більше 140 чоловік.

Вибрали п'ять членів правління й почали збирати гроші. Гуртом рішили внести по 50 коп. вступних, а по 2 карб. членського внеску. Багацько було жертв грішми і книжками. Члени що дня записуються й усі чогось ждуть від «Просвіти» особливого. Всі про-

сять, щоб показували вечорами якісь картини, читали та справді просвіщали народ.

Голова Просвіти *Л. Мороз*.
Нова Громада. 1917. Ч. 18. 2 грудня. С. 4.

№ 52

Протокол повітового з'їзду «Просвіт» Роменщини

3 грудня 1917 року

З'їзд був скликаний Радою Роменської «Просвіти». На з'їзд прибули представники від «Просвіт» слідуєчих сел 1) Лозово-Магдалиновка, 2) Бобрик, 3) Засулья, 4) Житнього, 5) Овлашив, 6) Герасимовки, 7) Томашівки, 8) Ведвежого, 9) Артюхівки, 10) Галки, 11) Плавинища, 12) Аксютинців, 13) Бацманівки, 14) Хрещатика, 15) Локні, 16) Хоминець, 17) Вовківець, 18) Слободки, 19) Великих Бубнів, 20) Гаврилівки, 21) Мал[их] Бубнів, 22) Погребів, 23) Королівщини, 24) Бесідівка, 25) Салогубовки і інших, представники котрих не залишили своїх посвідчень. Усього на з'їзді було більше 60 душ.

Першим на порядку деннім стояло повідомлення з міст. Знаючи як багато часу одбірають ці повідомлення, «Просвітою» був вироблений ряд запитань, як то: 1) Коли заснувалась «Просвіта», 2) Скільки членів має, 3) Як платиться вноска, 4) Скільки грошей має «Просвіта», 5) Чи є книгозбірня в «Просвіті», 6) Скільки книжок, 7) Чи відбувшись народні читанки, 8) Що читали, 9) На які б теми бажали, щоб були прочитані лекції, 10) Чи є в селі недільна школа, 11) Чи є хор, 12) Чи давались вистави, 13) Чи користуються члени «Просвіти» льготами-полектами, коли беруть у книгозбірні книжки і як бувають на виставах. Ці запитання буди розіслані разом з запросинами на з'їзд, так що представники привезли уже заповнені листочки, котрі були зведені до відчинення зборів.

Головою зборів був обраний представник од Засульської «Просвіти» Добродій Степан Степанович Міняйло. За писаря учителька, представниця од Аксютинської «Просвіти».

Головою зборів були відчитані повідомлення з міст, виявилось: що усі «Просвіти» засновані не раніш квітня, травня цього року, а де які то тільки в жовтні. Членів «Просвіти» мають

од 10 до 237. Членські вноски платять ріжно, в деяких, хто скільки дасть, але переважно од 1 карб. до 6; грошей уже по витратах на книгозбірні мають од 10 до 250 карб.; книгозбірні мають майже усі «Просвіти» (крім Засульської, Артюхівської, Галківської, Хрещатикської, В.-Бубнів і Королівщини), в книгозбірнях од 15 до 600 книжок, читанки відбуваються при всіх Просвітах на теми сучасного моменту, історичні та національні і газети; бажали б щоб читані були лекції по історії, письменству, по аграрним питанням, медичні (гігієні) і про будову людського тіла, по історії культури і політичні. Скрізь по «Просвітах» є хори і драматичні гуртки за малим винятком.

Далі були прочитані Л. О. Скрипник постанови I Всеукраїнського з'їзду «Просвіт» в коїх і давались де-які пояснення що до постанов. Слідуючими були прочитані М. К. Богдановичем доклади про діяльність «Просвіти» Роменської і про значення рідної пісні. В останньому стисло дуже гарно було розказано про вплив на людську душу пісні та про те, що наш нарід дуже чуйний до краси і до співу, і чі то горе, чі радість, чі при роботі і на гулянці скрізь у його пісня — вона і спочинок, і порада, і втіха. Потім був прочитаний Л. О. Скрипник доклад по позашкільній освіті, виготовлений для Зборів Народньої Ради. Читався він по пунктах: разом обговорювався. Тут же буди приведені данні анкети, переведеної Інструктором по позашкільній освіті, звідки видно, що пекуча потреба в освіті задовольняється випадково і непланомірно, хочь самодіяльність людности виявилась у великій мірі: так в повіті одчинилось до 40 «Просвіт», недільних шкіл для дорослих — 30, од 20 до 300 душ в одній групі для неграмотніх, читанки велись в 40 селах од 6 до 30 разів, хорів і драматичних гуртків 39 засьова, а також видно, що в нашому повіті мало культурних сил і робота позашкільної освіти лежить на вчителях. І першим обговорювалось питання про недільні школи для дорослих і про плату за працю в них. Були голоса за те, щоб учителі працювали в недільних школах дурно. А то казав один молодий парубок «хіба можна за те платить, що я щось знаю і розкажу — це виходе — дай 100 карбованців, то розкажу». Але тут будо зауважено, щоб нарід, котрий здобув собі сало і пішов з того становища, що жде подачки добрих людей

як жебрак, він може за працю заплатити і добродійність йому не потрібна. По обговоренню одноголосно ухвалили: що учительку і працю в недільних школах треба оплачувати.

Що до плати, було внесено три пропозиції 40–25–50 карбованці. Ухвалили 40 карбованців з тим, що плата тільки тоді одержуватиметься, коли буде не менш 15 учнів, а щоб знати скільки треба грошей для обрахунку на 1918 рік для зборів народної Ради прийнято 9 учених місяців. Підручники вирішили купувати на кошти «Просвіт» місцевих і учнів дорослих.

II. Другим обговорювалось питання про книгозбірні районні. В докладі намічено було 3 пункти для книгозбірень-читалень: Хмилов, Коровинці і Гаврилівка. З тим, що Народня Повітова Управа допомагає одчинити їх на половинних началах по 250 карбованців. Виявилось, що трьох пунктів мало і ще треба одчинити в Глинську або Перекопівці, Червоній і Чорнечій Слободі. Друга була внесена пропозиція відчинити в усіх волостях районах. Зауважували, що цього разом не можна зробити і треба встановити чергу, так як це зроблено для сітки шкільної. Та пропозицію піддержували, доводячи, що це потреба негайна, мало навчить грамоті, треба дати і горну книжку та, що коли і будуть великі податки, то це будуть трати на освіту і лякатись податків не треба на таку справу.

Визначали потрібним відчинити книгозбірні в усіх волостних районах. За коштами звернутись до (Земських) Зборів Народної Ради, рахуючи на кожну книгозбірню по 1000 карбованців од Повітової Управи і 500 од волостних Народних Управ.

За завідування книгозбірнею визнано плату 40 карб. на місяць. Вирішили вдатись з проханням до Учитальської Спілки, щоб учителі допомогли в цій справі і взяли завідування книгозбірнями на себе; і запрохати до цієї роботи інших приватних освічених людей.

Вдатись до Губер[нської] Нар[одної] Управи з проханням одчинити в м. Ромен книгозбірню і прислати 2 кинематографи за кошти Губ[ернської] Нар[одної] Управи.

Щож торкається шкільних книгозбірень, то прохати Повітову Раду подбати щоб вони були поширені. Прохати збори Нар[одної] Ради ассігнувати на придбання картин до ліхтарів чарівних⁴³ 3000 карб.

Визнали необхідним: прохати збори Н[ародної] Ради закликати для позашкільної освіти 5 лекторів з тим, щоб 2 з них були з підготовкою такою, щоб допомогли поставити театральну і хорову справу в повіті на належну височінь. За плату не менш учительської.

Що ж до справ хорів, закрема, визнано вдатись до Генерального Секретарства освіти з проханням заснувати курси для вивчення співів як можна швидче (в змінні місяці) в м. Ромен і прохати Н[ародну] Управу Повітову і Губернську допомоги коштами на цю справу.

Щоб задовольнити потребу в декораціях и приладдях до вистав вирішено прохати збори Н[ародної] Р[ади] ассігнувати 10,000 авансу з тим, що ці гроші будуть брати «Просвіти» в позику для збудування декорацій і будуть виплачувати 50% прибутку од вистав. Мандрівні декорації визнані непрактичними, бо скоро жуються при перевозках.

Визнано необхідним одчинити Повітову палятурно-перепльотню і прохати Н[ародну] Управу вжити заходи до її оборуудання.

При обговорюванні питання про статут «Просвіти» визнано: поки буде вироблений Статут для всіх «Просвіт» на Україні Упрвою Всеукраїн[ської] Спілки Просвіт, встановити для всіх членів «Просвіт» річний вносок 1 карбов[анець].

На організацію Повітової Спілки Просвіт одчислить 10% від членських внесків і від прибутків од вистав. Управу Повітової Спілки Просвіт обрано не було через те, що збори мають надію, що відділом позашкільної освіти буде скликаний другий з'їзд Просвіт незабаром.

Гроші вирішено надіслати на адресу Роменської Просвіти і прохати її в купі з театральною комісією придбати на ці гроші комплектів паріків і грім, і книжок для театральної бібліотеки за для сільських Просвіт.

Прохання до земських зборів Народи Ради за ассігнування коштів для позашкільної освіти доручено передати відділу позашкільної освіти, а також і прохання до Губ[ернської] Н[ародної] Управи і Генерального Секретарства.

На цьому збори закінчились.

Після закінчення ще висловлені були побажання улаштувати на селах на користь «Просвіт» колядки і подбати про ялинки в школах для дітей.

Давалась порада що до читанок лекцій і інше.

Голова Зборів

Писарь

ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 159. Арк. 89–90зв.

Копія. Машинопис.

№ 53

Протокол загального зібрання членів Синівського Товариства «Просвіта» Подільківської волості Гадяцького повіту

9 грудня 1917 року

Виніс таку постанову.

1) Временно обібрати головою Володимира Дмитровича Козюру і писарем Івана Миколаєвича Дауа.

2) Постоянним головою правління Товариства Просвіта був вибраний діякон Питро Іванович Ставицький.

3) Зібрання Просвіти зробило таку постанову, щоб діти на загальне зібрання не ходили, а також і ті люди, хто не вніс членської вкладки, той права голоса в Просвіті не має.

4) Придсідателем був зроблений доклад про карасір, де його добувати. Постанову зробили таку, що на празник карасіру можна взяти з потрибитильської лавки, а дали запросити голову Подолянського волосного земства, щоб він давав розрішення на получения із продовольчого комітету.

5) Вписати газету Совіт[ських] солдацьких і робітничих депутатів з 1-го лютого 1918 року.

Вопроси всі кончині і голова оголошує засідання закритим.

Голова загального зібрання Товариства Просвіта

Козюра

Писарь *Дауа*

Члени [26 підписів]

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 5–6.

Оригінал. Рукопис.

№ 54

**Повідомлення в газеті «Наша спілка»
про з'їзд «Просвіт» Роменського повіту**

13 грудня 1917 року

Повітовий з'їзд Просвіт.

З ініціативи інструктора по позашкільній освіті добр[одійки] Л. О. Скрипник Роменська Рада просвіти скликала на день 3-го грудня с. р. повітовий з'їзд Просвіти.

Представників прибуло 50. Як перше питання було постановлено: повідомлення з міст. Рада Просвіти Роменської приймаючи на увагу, що це питання займає звичайно багато часу, ще і перед скликанням з'їзду розіслала квестіонар анкети з питаннями, на котрі делегати привезли свої відповіді:

Відповіді незвичайно цікаві, дають достаточний інформаційний матеріал тому й перейду їх по черзі. І так:

1) В Роменському повіті маємо 40 просвіт. Всі вони засновані недавно в часах перевороту в більшій частині 2–3–4 місяці тому назад.

2) Членські внески є різні. Кожна просвіта встановлювала їх для себе. Ці внески вагаються між 1 а б карб[ованців] в рік.

3) Числа членів просвіт різні; є просвіти, що числять по 30 душ, а є такі, що по 300 й більше.

4) Головні доходи просвіт дають вистави. Готових грошей мають просвіти від 10–300 р[ублів] не вчислюючи витрат, котрі в деяких Просвітах доходять до 1000 карб.

5) Книгозбірень є в повіті 26. Крім Роменської просвіти, котра числить понад 2000 книжок майже виключно українських, решта книгозбірень багато менчі, числять до 600 книжок. В книгозбірнях повіту є багато книжок російських. Брак української книжки (її зараз дістати нігде) великий.

6) По читальнях відбувалися й читанки на різні теми, а перше всього політично-соціальні, економічні, із сучасного моменту, історичні, літературні. Читали усюди газети. На такіж питання, бажалиб селяне і надалше слухати читанок, але ці читанки повинні бути більше систематичні.

Про постанови Всеукраїнського з'їзду Просвіт в Києві про читали доклад Л. О. Скрипник, про українську пісню і значіння для нас говорив М. К. Богданович.

Із дальших справ розбіралися: Недільні школи.

По анкеті переведеній добр[одійкою] Л. О. Скрипник виявилось, що недільні школи, їх 30 в повіті, велись непланомірно. В цих 30-ти недільних школах відбувались читанки. Брак культурних сил, людей з вищою освітою в повіті не міг цієї так важкої справи посунути вперед. Зараз на селі одинокою людиною, що може вести просвітне життя — це вчителі, але вони переобтяжені зараз роботою.

Інтересні думки виникли із-за питання чи платити вчителям в недільних школах чи ні. Вирішено платити по карб. в місяць приймаючи з учебних місяців і число учеників не менше 15-ти. Характеристичні тут слова одного із делегатів, коли розбіралось питання платні в школах він сказав «хиба можна за це платити, що я щось знаю і розкажу. Це виходе так, дай 100 карб. то розкажу».

Із постанов, які виніс цей з'їзд подаю найважніші.

Книгозбірні. Прохати П.Н.Р.⁴⁴ щоби вона отворила у всіх 20 волостях Ром[енського] повіту і всігнувала на кожную з їх по 1000 карб. від себе, а Вол[осна] Нар[одна] Рада по 500 карб. кожна для своєї книгозбірні.

Книгарня. Прохати П.Н.Р. щоби вона відкрила в Ромні велику книгарню де б можна набувати книжки.

Для придбання відповідних картин для ліхтарів постановлено прохати П.Н.Р. о всігновку 3000 карб.

Лекторій. Для ведення планомірної просвітньої роботи в повіті з'їзд постановив прохати П. Н. Р. щоби вона приняла 5 лекторів, з котрих 2 повинні визнаватись в театральних справах і веденню хорів.

Декорації. Декорації повинні бути подвижні належалоб постарати найменше 20 комплектів декорацій (на кожную волость одна). На це треба суми 10.000 карб. щоби не обтяжувати Пов[ітові] Нар[одні] Ради З'їзд прийняв такий спосіб пригтовлений цих декорацій. П.Н.Р. справляє потрібні комплекти декорацій за свої гроші, а кожна просвіта беручи їх для вистав платить П.Н.Р. 50% своїх прибутків із вистави. Так з часом повіт зглядно його просвіти сплатять цю суму 10.000 карб.

Вражіння із з'їзду дуже симпатичне, далекий від бурливого політичного життя спокійний, безпретенсіональний, но повний діла. Коли намічена робота хоть в часті виконається в повіті на полі просвіти, недовго наш повіт стане бодай чи не першим на Полтавщині.

Люди до роботи є, люди з енергією! Не можна поминути, та хоч кількома словами згадати про інструктора по позашкільній та дошкільній освіті добр[одійку] Л. О. Скрипник. Місяць минув як добр[одійка] Скрипник появилася в Ромнах із знаними потрібними студіями, віддалася вона всею душою справі народньої освіти.

Зараз стала добр[одійка] Скрипник осередком, коло котрого концентрується вся праця, що має за завдання культурно-просвітний розвиток нашої суспільности.

Сьогодні можна сказати, що коли добр[одійка] Скрипник поведе дальше свою роботу так як досі, виповнить поставлене собі завдання то причиниться до піднесення культури й освіти нашого народу.

Наша стілка. 1917. № 78. 13 грудня. С. 3–4.

№ 55

Запрошення тимчасового комітету Конотопського Товариства «Просвіта» жителям повіту і міста взяти участь у загальному організаційному зібранні

15 грудня 1917 року

Тимчасовий комітет КОНОТОПСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»

З огляду на те, що справа широкої і вміло проведеної позашкільної освіти для народніх мас українського люду в повіті, особливо в теперешній нас, якій переживає наша країна є тією першою і основною умовою, без котрої не можуть успішно будуватись нові демократичні форми нашого національного державного життя, Тимчасовий Комітет Конотопського Т-ва «ПРОСВІТИ», що заклався 4 Грудня с. р., звертає на се найпильнищу увагу всіх громадян м. Конотопу і прилегаючих до нього населених містечостей і закликає прибути НА ЗАГАЛЬНЕ ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗІБРАННЯ,

котре обмішуватиме сю справу. Необхідно як найшвидче об'єднати в одне спільне велике просвітно-культурне Товариство всіх окремих особ і організації м. Конотопу і повіту, котрі працюють над національною освітою українського народу.

Всі, хто хотів би, щоб український нарід не перебував більш у темноті й убожестві, а пройнявся національно-політичною свідомістю і став нарівні з іншими культурними націями, хто хотів би, щоб український нарід не був погноєм, на котрому розвиваються квітки чужої культури, а жив своїм власним національним життям, **ТОЙ ПОВИНЕН, ПОДБАТИ, ШОБ У М. КОНОТОПІ І ПО СЕЛАХ ПОВІТУ ЧИТАЛИСЬ ПОПУЛЯРНІ ЛЕКЦІЇ, ШОБ БУЛИ ВІДКРИТІ КУРСИ ТА ШКОЛИ ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ, ШОБ УСЮДИ БУЛИ НАРОДНІ КНИГОЗБІРНІ — ЧИТАЛЬНІ.** Це завдання має виконувати Т-ВО «ПРОСВІТИ», що організовується у м. Конотопі. **УВЕСЬ КОНОТОПСЬКИЙ ПОВІТ ПОВИНЕН БУТИ ВКРИТИЙ СІТКОЮ ТОВАРИСТВ «ПРОСВІТА», «НАРОДНІХ ДОМІВ» та іншими просвітними Організаціями.**

Маючи все це на першому плані, і бажаючи поставити сю праву як на найширший і найміцніший ґрунт, **ТИМЧАСОВИЙ КОМІТЕТ КОНОТОПСЬКОГО Т-ВА «Просвіта»** звертається до всього свідомого громадянства з запрошенням прибути на **ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗІБРАННЯ «ПРОСВІТИ» 15 Грудня (декабря) о 10 год. ранку в помешкання кинематографа (що в міському саду) проти Міської Управи. КОМІТЕТ ПОКЛАДАЄ НАДІЮ, ЩО СВДОМЕ ГРОМАДЯНСТВО м. Конотопу і повіту широко відгукнеться на цей заклик і прийде на зібрання в як найбільшому числі, щоб підтримати організацію цього Товариства.**

Комітет має надію, що все свідоме громадянство не odmовиться своєю участю на цим зібранню, своїми і організаційними здібностями і порадами **ДОПОМОГТИ КОМІТЕТОВІ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЦЬЄЇ ВЕЛИКОЇ СПРАВИ.**

Конотопська «Просвіта», після першого ж з'їзду представників селянських «Просвіт», **МАЄ ПЕРЕТВОРИТИСЬ У «ПОВІТОВУ СПІЛКУ ПРОСВІТ»,** і стати огнищем, ogrіваючим духовно все населення повіту і постачаючим культурно-національну поживу народнім масам.

На зібрання запрошуються: всі діячі по народній освіті: педагоги, лектори, артисти, співці, музики, книгарі і завідуючи книгозбірень, урядовці, які працюють коло національного усвідомлювання українського народу, і всі інші, хто співчуває цій справі і бажав би допомогти її розвитку.

На організаційному зібранню будуть обмірковані такі питання:

- 1) ЗАТВЕРДЖЕННЯ СТАТУТУ «ПРОСВІТИ», УХВАЛЕНОГО КОМІТЕТОМ.
- 2) ВИБРИ РАДИ ТОВАРИСТВА, УПРАВИ І РЕВІЗІЙНОЇ КОМІСІЇ.
- 3) ІНШІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ.
- 4) ПЛАН ДІЯЛЬНОСТІ.

ДАСО, Листівки, № 2672, Арк. 15.

Типографський друк.

№ 56

Повідомлення в газеті «Наша спілка» про заснування «Просвіти» у Западинцях, передмісті Ромнів

23 грудня 1917 року

На Западинцях заснувалась нова Просвіта. В члени вписалось 50 чоловік. Головою т-ва вибрано д. Лихошерета.

Новозаснована Просвіта почала свою діяльність. На Різдво устроюється ялинка, щоб в той спосіб придбати хоч малу суму грошей, бо т-во без матеріальної помочі.

Наша спілка, 1917, № 81, 23 грудня, С. 2.

№ 57

Стаття в газеті «Наша спілка» з критикою діяльності Роменської «Просвіти»

23 грудня 1917 року

Просвітня робота.

Наш край як ранше держався в порядку, боронив особистість горожан, беріг населення від грабіжів убийств, так тепер лавіна безчинств посунула на Україну і що раз більш загрожує всякою руїною мирному населенню. Десь подівся запал мас народніх, прийшла байдужність, легковаження і безробіття на всякому полі.

Народ бачить, що його надії не здійснилися, обіцянки не дали бажаних наслідків, а слова і резолюції пропали як роса на сонці. І люди які так палкими промовами, в перших днях революції, загрівали народ до праці, десь сами мов павуки скрилися і не дають про себе і чутки. Такий застій, як скрізь, бачимо і в нашій Роменській Просвіті.

Просвіта наша обмежилась на даванні вистав, а більш можна сказати, що й праці у їх не видно.

Просвіта позичає немало книжок, якими покористовуються Роменці, однак це не заслуга Просвіти, що хтось чита книжки. Мало не що вечера сходяться люди, однак більш щоб погомоніть, чим зайнятися якою роботою, читкою, відчитами.

До цієї пори т-во не дало ні одного відчиту або лекції. Я певен, що народ, колиб в т-ві відбувалися лекції чи то на теми політичні, суспільні чи історичні то не булоб такої пустки як тепер. Вечером сходяться ті що щоденно бувають: хористки хористи, деякі члени (рідко) та учасники драматичного кружка. Свіжих людей не видно, або дуже мало.

Це знак що т-во не вміє зеднувати людей. Ограничуючись на самих виставах людей не заманиш. Тай вистави, які бувають, часом хоч утікай, або погано грають, та ще й кільканадцять разів те саме. Приміром послідні водевілі випали і погано і не дали зрителям нічого нового.

Вийшов за двері і забув. Просвіта не зробила нічого нового і в іншому напрямку.

Колись ще в золоті часи революції вибрано агітаторів, щоб по селах просвіщали людей.

І цього не стало. По селах народ відривається від свого завдання, заражується большевизмом і нечувані річі можна там почути. Яскраво видно, що там немало людей, які затуманюють людям голови, а наших бігма. Зближається день виборів в Установчі Збори на Україні⁴⁵. До цієї пори не було нічого сказано, на кого голосувати, за ким йти. Не було ні мітінгів і агітаційних зібрань, одним словом «тьма кромішня».

Певна річ, що коли правління Просвіти так дальше буде ставитися як досі, то т-во скоро розпадеться. Факти доказують, що в т-ві застій.

Певна річ, що не можна не подякувати деяким людям, які всю працю вкладають для добра «Просвіти», однак таких небагато.

Надіємось, що з новим роком настане нова доба. Наша Просвіта, як представник всіх Просвіт в повіті, займе інше місце та надолужить свою бездіяльність щирою працею.

Берега.

Наша спілка. 1917. № 81. 23 грудня. С. 3.

№ 58

Доповідь Сумської повітової земської управи Сумським повітовим земським зборам за клопотанням Українського Товариства «Просвіта» про призначення їй одноразової грошової допомоги в розмірі 5000 карбованців

*Кінець 1917 року**

Украинское товарищество «Просвіта» обратилось в Земскую Управу с просьбой ходатайствовать перед Собранием о назначении ему пособия в размере 5000 руб. (3000 р. на пополнение имеющейся при названном товариществе «Просвіта» библиотеки-читальни и 2000 руб. на образование специального капитала на покупку книг для продажи. Целью своею «Просвіта», как видно из ее заявления ставит знакомить украинское население с его родной историей, литературой и музыкой, а также распространение среди населения доступных знаний по агрономии, технике и сельскому управлению и наконец предоставлять разумные развлечения, как взрослому населению, так и детям: устраивать лекции, литературно-вокально-музыкальные вечера, спектакли и т.п.

Словом, «Просвіта» своей деятельностью приходит тут на помощь отделу по внешкольному образованию при Сумском Земстве.

Сумская Уездная Училищная Комиссия в заседании 21-го Декабря 1917 года, заслушав заявление «Просвіты», постановила просить Управу ходатайствовать передь Земским Собранием о назначении означенному товариществу пособия на указанный предмет в размере 5000 руб. с тем условием, чтоб в числе членов правления «Просвіты» был представитель от Земства по выбору Земскаго Собрания.

Исходя из тех соображений, что самой Управой с этого года намечается открытие книжного склада для продажи населению уезда книг и что библиотека-читальня при «Просвіте» будет обслуживать главным образом население города, который, по мнению Управы, и должен прийти на помощь этой библиотеке. Управа находит нужным просить Собрание удовлетворить ходатайство Украинского Товарищества «Просвіта» только отчасти, назначить ему в единовременное пособие 1000 руб., которые внести в смету 1918 года и избрать представителя от Земства в правление означенного Товарищества.

Подлинный за надлежащими подписями.

Полагаю возможным ходатайствовать о выдаче пособия в размере 5000 руб., избрать от Земского Собрания представителя в Правление «Просвіти» и обязать «Просвіту» представить Земскому Собранию отчет в израсходовании пособия¹⁶.

Подлинное за подписью Члена Управы *И. Нечипоренко*.

С подлинным верно:

Председатель Управы

Член Управы [підпис]

Секретарь [підпис]

ЦДАВО України, Ф. 2201с. Оп. 2, Спр. 362, Арк. 13, 13зв.

Завірена копія. Машинопис.

*Датування за змістом документу.

№ 59

Зразковий Статут Українського Товариства «Просвіта», затверджений Бюро Всеукраїнської Спілки «Просвіт»

1917 рік

1. Товариство «Просвіта» засновується для того, щоб просвітити своїх членів світлом доброї науки та через знання повести їх до кращого громадського національного життя.

2. Щоб досягти своїх завдань «Просвіта»:

1) відкриває книгозбірні, читальні, книгарні і заводить кінематограф;

2) упоряджує прилюдні читання, лекції, доклади і бесіди;

- 3) видає книжки, газети і листки для народнього читання;
- 4) щоб поширити освіту, заводять різні школи для дорослих і дітей, впоряджує читання та виклади з різних наук, закликає лекторів та інструкторів для роз'яснення різних питань;
- 5) заводять різні фонди і стипендії для допомоги кращим учням продовжувати свою науку далі;
- 6) ширить освідомлення про значіння народніх економічних закладів;
- 7) впоряджує освітні мандрівки, народні гулянки, національні свята і урочисті походи;
- 8) збирає і зберігає старовинні речі історичні і народнього побуту;
- 9) відкриває дитячі захистки, закладає різні дитячі гуртки і впоряджує дитячі вечорі і неодмінно різдвяні ялинки;
- 10) дбає про роз'яснення і заведення гуртків для фізичного виховання дорослих і дітей;
- 11) заводять співочі гуртки;
- 12) упоряджує театральні вистави і вечорі: співочі, музичні і літературні;
- 13) будує «Народні доми».
- 14) входить в зносини з іншими «Просвітами» та інституціями для найкращого виконання своїх завдань.

3. Щоб краще провадити роботу «Просвіти», з її членів закладаються окремі відділи, які дбають про поширення книгозбірні, про улаштування лекцій, вистав та вечорів, про виховання дітей і т. и.

Права та обов'язки Товариства.

4. Товариство може купувати і продавати нерухомі маєтки, засновувати капітали, приймати жертви, складати умови, брати обов'язки, а також шукати їй відповідати на суді.

5. Товариство має печаті з своїм назвищем.

Склад Товариства.

6. В члени Товариства «Просвіта» може записатись всякий, незалежно від того, що він приймає участь в других громадських установах та інституціях.

7. Особи, які підпишуть цей статут і подадуть його на окреме затвердження, як закладчини Товариства, увійдуть в него без голосування.

8. Інші особи приймаються в члени Радою Товариства «Просвіта».

9. Кожний член вносить, що року до скарбниці Товариства карб.

Увага I: Загальні Збори Товариства можуть своєю постановою побільшити, або, зменшити членську вкладку.

Увага II: Член, що не заплатив вкладки до 1-го квітня, виключається з складу Товариства і приймається знов в Товариство по постанові Ради Товариства, після того, як внесе належну вкладку.

10. Ті особи, що вносять до скарбниці Товариства членську вкладку за 25 років вперед одночасно, вважаються довічними членами Товариства.

11. Загальні Збори можуть за особливі заслуги і роботу перед Товариством вибирати почесних членів Товариства.

12. Загальні Збори Товариства можуть виключити з своїх членів всякого, хто чимсь шкодить «Просвіті».

Увага: Постанова про виключення з членів Товариства виноситья таємним голосуванням і має силу, коли за виключення висловиться 2/3 голосів присутніх членів.

Гроші й майно «Просвіти».

13. Гроші й майно «Просвіти» складаються:

а) з членських вкладок і запомоги від інституцій державних і народнього самоупорядкування;

б) запомоги і жертви від приватних товариств, інституцій і осіб;

в) доходу від продажу книжок, праць і закладів Товариства;

г) доходу від вистав, лекцій, концертів і т. и.;

Увага: Товариство може поділяти свої капітали на нерухомі, запасні і інши.

14. Рада Товариства може, по постанові Загальних Зборів, позичати гроші для потреб Товариства.

Управа Товариства.

15. Всіми справами Товариства порядкують Загальні Збори його членів і обрана для цього Рада «Просвіти».

16. Загальні Збори бувають річні і надзвичайні.

17. Річні Збори скликаються Радою Товариства по скінченню рахунків за рік і не пізніше 1-го березня по скінченню року.

Увага: Рахунки за рік — це з 1-го січня до з 1-го грудня.

18. Надзвичайні Загальні Збори скликаються при потребі Радою Товариства, Контрольною Комісією, або по заяві про це в Раду Товариства, підписаній не менше 1/10 числа членів Товариства.

Увага: Про день, годину, і місце Загальних Зборів Рада сповіщає по змозі за два тижні всіх членів Товариства, визначивши по оповістці всі справи, що мають розглядатись Загальними Зборами.

19. Загальні Збори відбуваються під проводом голови, котрого вибирають з поміж присутніх членів. Вибірають також писаря, щоб вів протокол зборів.

20. Загальні Збори вважаються дійсними, коли на них прибуде 1/10 частина членів Товариства.

Увага: Право голосу на Загальних Зборах мають тільки ті члени, які заплатили до дня зборів установлену членську вкладку на наступний рік.

21. Коли Загальні Збори не відбудуться через недостачу потрібного числа членів, то призначається нове зібрання, котре відбувається при всякохму числі членів.

22. Постанови на Загальних Зборах приймаються звичайною більшістю голосів присутніх на зборах членів, окрім справ, коли вирішається питання про зміну статуту, продаж нерухомого майна і закриття Товариства; в цім разі потрібна присутність не менше, як 2/3 всіх членів Товариства, і крім того більшість 2/3 голосів, присутніх на зборах членів.

Діяльність Загальних Зборів.

23. Загальні Збори:

1) зазначають порядок, розмір і план праці Товариства;

2) розглядають і ухвалюють справоздання Ради Товариства, обрахунок на другий рік і відчити Контрольної комісії;

- 3) розглядають запитання і внесення Ради Товариства;
- 4) вибірають таємним голосуванням членів Ради Товариства, Контрольної Комісії та інших органів і кандидатів до них;
- 5) визначають порядок трати капіталів Товариства і дозволяють Раді Товариства робити позички;
- 6) виключають членів Товариства;
- 7) розв'язують питання про зміну статуту, про продажі майна і закриття Товариства;
- 8) Назначають спосіб придбання нерухомого, запасного і др. капіталів і фондів Товариства.

Діяльність Ради Товариства:

24. Рада порядкує всіма справами Товариства і відповідає перед загальними Зборами за все, що зробить.

25. Рада Товариства складається не менше, як з п'яти членів і трьох кандидатів, яких вибірають Загальні Збори на три роки.

Увага: Число членів Ради і їх кандидатів може бути змінено постановою Загальних Зборів.

26. Члени Ради вибірають з поміж себе Голову Ради, Заступника голови, Скарбника й Писаря і поділяють проміж собою всі інші обов'язки, як завідування окремими відділами Товариства і т. и.

27. Рада збирається на засідання не менше одного разу на тиждень в призначений день.

Увага: Голова Ради, або його заступник повинні скликати засідання Ради, коли про це заявить два члени Ради, Контрольна Комісія, або 1/10 частина членів Товариства.

28. Постанови Ради рахуються дійсними, коли на зібранні її було не менше половини плюс один всіх членів Ради.

29. Рада:

- 1) виконує всі постанови Загальних Зборів Товариства;
- 2) Подає на загальні Збори своє справоздання й проекти роботи на другий рік;
- 3) приймає тих осіб в члени Товариства, які про це заявлять;
- 4) веде списки всіх членів Товариства;
- 5) має стосунки зо всіма потрібними особами та інституціями від імені Товариства і являється його заступником скріз і завжди;
- 6) збирає і приймає жертви на Товариство;

7) впроваджує читання, доклади, вистави, гулянки, національні свята, різні вечори і все те через що можна найкраще здійснити завдання Товариства.

30. Крім Ради Загальні Збори вибирають також трьох членів ревізійної Комісії і одного кандидата до них для перевірки справоздань, звітів, а також коштів і майна Товариства. Про свою роботу ревізійна Комісія складає звіт, який подається на Загальні Збори Товариства.

33. Коли Товариство закривається, то все майно по постанові останніх Загальних Зборів Товариства передається одному з українських просвітних Товариств.

*ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 369. Арк. 27–28зв.
Типографський друк.*

№ 60

Доповідь Сумської «Просвіти» повітовим земським зборам про вирішення питань народної української освіти

*3 січня 1918 року**

В СУМСЬКЕ ОЧЕРЕДНЕ ЗЕМСЬКЕ ЗІБРАННЯ.

Школа на Україні в старі часи була орудієм політики старого монархічнобюрократичного уряду. Вона повинна була виконувати централізаторські плани правительства. Ніяких національних (гражданських) мотивів не допускалось. З дитини нужно було виробити монархіста, її нужно було денационалізувати, нужно було щоб чоловік не считав себе окремою національною одиницею, а тільки «великоросом». Душі дітей і дорослий калічилися. Тепер при новому строї різні вчительські з'їзди (як наприклад 15–16 квітня с/р в Харкові⁴⁷ і 4-го грудня в Києві) виносять постанови, що школа повинна бути національна, народня. Для такої школи треба дати вчителя, здатного стати на висоті потреб педагогії. Треба починаючим вести перві відділення з будучого учбового року підготувитися навчати дітей на рідній (матерній) мові. Необхідно треба для учителів устроїти курси. Вони повинні бути місячні, літом після кінця занять (в маю наприклад) курси повинні мати такі розділи: а) Мова — 10 лекцій і 5 прак[ичних] занять — всього 15. б) Письменство — 10 лекц[ій] і 5 прак[ичних] занять — всього — 15.

в) Історія — 17 лекцій і 3 додаткових заняття — окремих епох (наприклад Богдана Хмельницького) — всього 20 занять. д) Географія України — 10 занять.

Всього 60 лекцій по 100 карбованців — 6.000 карбов.

Считаючи в середньому 200 перших отделеній, необхідно відкрити курси для 200 душ. Треба знайти підходячий зал і інтернат для курсистів. Такими будуть будинки під теперішніми лазаретами (винний склад, 4-а і 5-а земські школи, будинок Олександрівської Земської гімназії і Інтернат при ній, 1-а Жіноча гімназія і т. д.).

Часть з них оборудована кухнями, койками, посудом.

Бажано було-б там же дати помешкання лекторам.

Рахуючи по 75 руб. в місяць на курсиста для 200 душ потрібно 15.000 руб. Всього — 21.000 руб.

«Просвіта» бере на себе обов'язок пригласить лекторів.

Якщо «просвітяне» будуть слухати лекції, то плата з кожної особи за весь курс по всім дисциплінам по 15 руб., якщо захочуть слухати по сторонні, то по 25 руб. з особи. Ці кошти, маючи на увазі зменшення розходів, можна повернути в земську касу, або на побільшення числа лекцій і лекторів.

Економічну справу краще передати самовпорядкуванню самого вчительства.

Пропозиції першого напечатаного Шкільною Комісією доклада (котрий повинно було розіслати д.д. гласним) за минулий, такий довгий для нашого життя час, треба змінити. Так, на курсах лектори з слухачами повинні зробити критичний огляд підручників, які можна достати по всім предметам. Тут буде зорганізована Комісія по ухваленню, вибори, а може й по видавництву підручників.

Прохаємо почесне Земське Зібрання:

1. Доручити Сумській Земській Управі обібрати відповідний для літніх учительських курсів по українознавству в Сумах будинок на 200 душ, для чого заздалегідь законтрактувати і оборудувати його.

2. Асигнувати на ці курси 21 тисячу рублів.

3. Доручити Шкільній Комісії при Сумським Земстві, не обмежуючись учительським персоналом, допускати слухати лекції постійних слухачів з платою по 25 руб. за весь курс і з «просвітян» по 15 руб., повернув ці суми на побільшення коштів для курсів.

4. Признати за Шкільною Комісією право опреділять відповідну частину з асигновки на шкільні учебники на 1918/1919 уч[бового] р[оку] для покупки і видання українських підручників, ухвалених Генеральним Секретарством Освіти на Україні.

5. Асигнувати згідно пункта 4-го доклада Шкільної Комісії про національну народню школу в розпорядження «Сумського Т-ва Просвіти імені Т.Г. Шевченка» на видання українських підручників, на премії за улаштування їх — 6.000 руб.

6. Назначити в розпорядження об'єднаного журі з членів «Просвіти» і Шкільної Комісії на видачу наград вчителям Сумського повіту за зразкову постанову шкільного діла в національним напрямку (пункт 3-й докл[аду] шк[ільної] К[омісії]) вважаючи по 2 чоловіки в одно, двох класні і в вищі народні школи кожному по 500 руб., всього 6-ти душам — 3.000 руб.

Голова Просвіти *Колодяжний*

Секретар *Берестовський*

ДАСО. Ф. Р-2362. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 20, 21.

Оригінал. Машинопис.

Опубліковано: Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині / упорядник Г. М. Іванущенко. Суми, 2010. Т. 1. С. 60–62.

*Датування за суміжними документами

№ 61

Лист Ради Сумської «Просвіти» до Сумської повітової земської управи з пропозицією прийняти на посаду інструктора з позашкільної освіти колишнього голову цієї організації Василя Покровського

3 січня 1918 року

В Сумскую Уездную Земскую Управу

Рада Украинского Т-ва «ПРОСВІТА», представляя в Сумскую Уездную Земскую Управу доклад и смету расходов по устройству курсов для подготовки народных учителей к преподаванию в школах на украинском языке, высказывается за то, что и внешкольное образование должно быть поставлено на новых началах в связи с изменившимися условиями.

Т-во «ПРОСВІТА» полагает, что для достижения этой цели надзор за внешкольным образованием должен быть поручен лицу хорошо знавшему и владевшему литературным украинским языком, в виду чего выставляет своего кандидата на вакантную должность инструктора по внешкольному образованию в Сумском уезде В. А. ПОКРОВСКОГО, заявившего уже о своем желании занять эту должность в прошении своем на имя Земской Управы от 23 октября 1917 года.

ГОЛОВА РАДЫ *Колодяжний*

За СЕКРЕТАРЯ [підпис]

ДАСО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 33.

Оригінал. Машинопис.

№ 62

Рішення Сумської повітової земської управи про надання «Просвіті» приміщення для репетицій

11 січня 1918 року

№№ по порядку	Слушали:	Постановили:
4.	[...] Ходатайство Сумського Українського Товарищества імени Т. Г. Шевченко о предоставленні йому помещення в Сумском 2-х классном земском женском училище для репетицій как хоровых, так и сценических.	4) Предоставить Сумскому Украинскому Товариществу імени Т. Г. Шевченко помещенне в женском 2-х классном училище, с тем, что уплату вознаграждения прислуге училища Рада Просвиты принимает на себя. [...]

ДАСО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 83в., 9.

Оригінал. Машинопис.

№ 63

**Повідомлення в «Черниговской земской газете»
про селянські громадські організації с. Великий Самбір
Конотопського повіту, включаючи «Просвіту»**

19 січня 1918 року

Заглянеш в инше село і сумно робиться од тієї темряви, котра там панує: ще сумнійше стає як бачиш, що селяне і не помічають свого страшного ворога — темряви — а, навпаки, неначе шанують її, бо всіма засобами гонять від себе всякі просвітні організації, як щось непотрібне і зайве.

Зовсім протилежне вражіння роблять селяне Великого Самбора. Вони досить гарно організувались і пильно стежать за рухами життя. Там такі є організації: «Селянська Спілка», «Курінь вільного козацтва» і «Просвіта». «До “Просвіти” відношення дуже гарне. Кілька разів були улаштовані під орудою тутешніх вчительок вистави. На здобуті гроши зробили декорацію, виписали газети: “Народну волю”, “Раду” і “Чернігівщину”. Деякі із селян уже почали балакати і про “народній дім”». Бажано б було, щоб інтелігентні мешканці вхопили цю думку і яко мога швидче провели в життя.

Атось.

Черниговская земская газета. 1918. № 5–6. 19 января. С. 10.

№ 64

Прохання Роменської «Просвіти» до виконавчого комітету Роменської ради робітничих, солдатських і селянських депутатів про надання в користування піаніно

7 березня 1918 року

В культурно-просвітну секцію
Виконавчого Комітету Р. Р. С. і
С. Депутатів

Виконавчий Комітет Роменського Совіту С. і Р. Д. ще у вересні місяці 1917 року, реквізувавши піаніно, передав його для користування Роменському Т-ву «Просвіта».

Позаяк це піаніно дуже потрібне Т-ву за для репетіцій з хором, а також і для акомпаніменту співів та музики, Роменське Т-во «Просвіта» звертається до реорганізованого Совіту Робітничих,

Солдатських і Селянських депутатів в лиці культурно-просвітної секції його з щирим проханням дати в користування назване піаніно.

При чім «Просвіта» весь час, коли це піаніно буде потрібне яким небудь громадським організаціям для концертів неосдмінно його видавати. В цей час піаніно стоїть в залізничній школі, куди його взято з Народного дому для концертів.

Про своє рішення просимо «Просвіту» сповістити.

Голова Просвіти [підпис]

Писарь [підпис]

ДАСО. Ф. Р-4556. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 1. 1зв.
Оригінал. Рукопис.

№ 65

Повідомлення в газеті «Роменский день» про святкування дня народження Тараса Шевченка в с. Перекопівка Роменського повіту

8 березня 1918 року

Національне свято в с. Перекопівці.

25-го лютого в с. Перекопівці по ініціативі Укр[аїнської] Парт[іі] Соц[іалістів]-Рев[олюціонерів] за допомогою тутешніх педагогів відбулося велике національне свято ж пам'ять народження великого українського борця за свободу визволення пригноблених клясів з неволі і поета Т. Г. Шевченка. К 12-ти годинам дня до помешкання школи прибуло дуже багато громадян с. Перекопівки і представники Глинської Укр[аїнської] Парт[іі] Соц[іал]-Дем[ократів] і Соц[іалістів]-Рев[олюціонерів]. Декілько промовців уявили громаді про життя і твори батька України Т. Г. Шевченка. Хор під орудою вчителя П. Б. Н. проспівав «Заповіт», «Вже воскресла Україна» і інші нац[іональні] пісні.

Після цього громада с прапорами — червоними і жовто-блакитними, малюнком Т. Г. Шевченка, котрий був весь в квітках; під співи хора, маніфестація пішла по селу. В цей день кожен мешканець як-то ясно почував себе українцем в душі, навіть в цей день у кожного, текла по жилам українська козацька кров. Де-які з громадян раділи і від радості і плакали, що на їх віку прийшлося побачи-

ти велике національне свято, котре празнувалось всією громадою, але не гуртком маленьким на край села де небудь в хаті-пусті, чи в руїні, діброві...

В цей день і сонце ялось ясніше дивилось і світило на нашу неньку Україну. Коли хор співав «Заповіт» і нац[іональний] гімн, громада скидала шапки, виключно декількох антиукраїнців (мабуть вони дуже повиті московською бликотою), котрі не соромлячись своїх батьків, поруч з ними ішли в шапках. Але дуже боляче дивиться на це, що із цих добродіїв і особа, котра працює в «Народній Раді». Після обходу села, громада зібралась на мітінг.

На мітінгові промовці уявили громаді, що сьогодні велике і веселе національне свято, але як подивимось в якому становищі наш рідний край — наша ненька Україна, то сумно становиться на душі. Увесь край наш захвачен якимись людьми, котрі руйнують і нищать народне добро. Український народ під керуванням своєї демократії став самовизначаться строїти-творити своє нове життя на демократичних підвалинах; але комусь завидно стало і жалько розставатись з таким жирним кусочком. Великооруська демократія під вивіскою визволення українського народу — пішла завойовувать наш край.

Де таке бувало в історії народів, щоб демократія об'явила войну демократії?! Кожного чоловіка розуміють не по його мові, але по праці. Але ця праця мабуть не демократії братнього великоруського народу, а червоно-чорного імперіалізму і — централізму.

Сам батько України Т. Г. Шевченко побачивши в такому становищі неньку-Україну дуже обливається гіркими слізами в своїй домовині. В день маніфестації було добровольне пожертвовання на «Народний будинок» — назвою Т. Г. Шевченко в с. Перекопівці — всього зібрано 118 карб. 68 коп.

Партія українських соц[іалістів]-рев[олюціонерів] с. Перекопівки щиро дякує представників м. Глинська від партії і від всієї громади, що вони прийшли розділити вмісті національне велике свято, приносить подяку також вчителям і хором.

Один із членів громади промовив «самостійній Народній Українській Республіці — слава» і громада одногосно підтримала його. Мітінг був закритий як сонечко сідало за горою і громада задоволеною розійшлась по хатам.

26-го лютого в 12 годин ранку в с. Перекопівці на площі проти будинку «Народньої Ради» була відслужена панахида по Т. Г. Шевченко. На панахиді дуже багато було громадян. Пан-отець М. А. сказав промову, в якій підкреслив, що батько наш Т. Г. Шевченко все своє життя боровся за свободу всіх пригноблених людей, а особливо за свій український народ і за рідну неньку-Україну. Радісно дивитися, що люди продержані в ярмі під гнітом 263 роки, ніколи не уявляли собі вільного життя, завжди пристрахані палкою, в ці дні великого національного свята — народження батька України Т. Г. Шевченко і його день смерті, держали себе дуже чинно ніякого безладдя і сварки не було. Громадяни з с. Перекопівки показали, що у їх ще є українська козацька кров, що вони можуть жити так, як жили їх предки козаки — вільно самотійно без всякої опіки.

Дякую ініціаторів, котрі улаштували велике національне свято для мешканців свого села і бажаю їм, щоб вони гарно працювали на користь свого села і всієї неньки-України.

Селянин.

с. Перекопівка, 1918-го року, 2(15) березня.
ДКЗ «Посудля». *Роменский день*, 1918, № 13. 8 марта. С. 4.

№ 66

Клопотання Товариства «Просвіта до Сумської міської думи про перейменування вулиці Соборної на вулицю Т. Г. Шевченка та про встановлення погруддя Шевченка навпроти І-ої Сумської жіночої гімназії

28 травня 1918 року

До Мійської Думи м. Сум

На загальних зборах Т-ва «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка 8 квітня с. р. постановлено: прохати Думу Соборну вул. переіменовать у вулицю Тараса Шевченка, поставити бюст Т.Г. Шевченка у м. Сумах проти І-ї жіночої гімназії⁴⁸, а також назвати Червону Школу іменем українського письменника і педагога Бориса Грінченка, про що прізідія загальних зборів Т-ва «Просвіти» доводить до відому Мійської Думи.

Голова зборів [підпис]

Писарь [підпис]

ДАСО. Ф. 354. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 33.
Оригінал. Машинопис на бланку.

№ 67

**Допис в газету «Народное слово» про відкриття
«Просвітою» в с. Протасівка Роменського повіту
книгозбірні-читальні**

30 травня 1918 року

В неділю 14 (27) мая цього року в с. Протасівці одбулось урочисте свято одчинення товариством «Просвітою» книгозбірні-читальні. Радісно було бачить, як до старої школи поспішали на відкриття читальні і старі, і молодь, чоловіки і жінки. Багато зійшлося людей, не дивлячись на те, що накрапав дощ і всі були стомлені, бо ходили з процесією по полю. Була уже 5 година, коли пан-отець почав служити молебень.

В хаті так гарно — на стіні портрет Шевченка прибраний старовинним рушником, плакат «Як жив Ук[раїнський] народ» і де кілька написів правил поведінки в читальні та заклик до жертв; по під стінами гарні червоні осліни, столи коло них з газетами і шафи з книжками; в кутку ікона в таким, як і на портреті рушником, стіл накритий скатертиною; свічки горять і пахне ладаном і любистком. Перед молебнем батюшка сказав коротеньке тепле слово до селян, а після молебню збори одчинив голова «Просвіти». За тим інструктор по позашкільній освіті розказав про значіння «Просвіти» і зокрема про завдання книгозбірні-читальні і роль останньої в селі.

Учителька І. П. Кравченко оповіла історію заснування «Просвіти» і закінчила побажанням, щоб почата справа найшла відгук і співчуття у громадян.

Хор проспівав «Ще не вмерла Україна», «Заповіт». Тут же був відчитаний статут «Просвіти», приймались нові члени і були зібрані жертви на читальню.

Збори зкінчились, а люди ще не розходились і тихесенько мов у церкві, гомоніли про те як краще улаштувать читальню і направить просвітню справу. На душі було гарно — тихо, радісно. Почувалось бажання щось зробити для спільної мети, яка об'єднала людей поважного віку, молодь, багатих і бідних, вчених і не грамотних.

Почувалось, що утворіння читальні-бібліотеки є той нейтральний ґрунт для «Просвіт», та робота, з якої повинні починати усі товариства «Просвіти».

ДКЗ «Посулля». *Народное слово*. 1918. № 33. 30 мая. С. 3.

№ 68

**Повідомлення в газеті «Сумской вестник»
про заснування «Просвіти» в с. Юнаківка
Сумського повіту**

9 червня 1918 року

В Юнаковке открывається культурно-просветительное общество «Просвіта», имеющее целью удовлетворение потребности в образовании и самообразовании членов общества и населения и содействие поднятию просвещения.

Сумской вестник. 1918. № 35. 9 июня. С. 4.

№ 69

**Повідомлення в газеті «Сумской вестник»
про виставку дитячих іграшок у приміщенні
«Просвіти»**

11 червня 1918 року

В воскресенье в залах о-ва «Просвіта» была открыта небольшая, но интересная выставка игрушек работы детей под руководством «Жиночной спилки». Хорошо исполненные игрушки, главным образом звери и дом. животные, были скоро распроданы. Большой успех имели рисунки, выжженные на деревянных ножках девочкой Зиной Зайцевой. Сбор с выставки идет на усиление средств о-ва.

Сумской вестник. 1918. № 36. 11 июня. С. 4.

№ 70

**Повідомлення в газеті «Сумской вестник»
про вечір пам'яті Бориса Грінченка,
організований місцевою «Просвітою»**

12 червня 1918 року

В апреле месяце с. г. исполнилось 8 лет со дня смерти известного украинского писателя и общественного деятеля Бориса Дмитриевича Гринченка, бывшего, между прочим, в начале 80 гг. земским учителем в нашей Н.-Сыроватке.

По некоторым причинам в день годовщины смерти Гринченка местная «Просвіта» не могла так или иначе почтить память

писателя и только в субботу 8 июня, в театре Корепанова был дан спектакль памяти Гринченка постановкой одной из лучших его пьес «Степовий гість».

Перед началом спектакля голова «Просвіти» г. Колодяжный прочел довольно обстоятельный реферат, в котором рельефно была очерчена вся работа Гринченка на пользу родного края, а работа та была действительно колоссальна — не было кажется отрасли в области которой Гринченко не оставил трудов: он публицист пишет по вопросам педагогики, по вопросам истории; он был поэт и прозаик; он составил четырех-томный объемистый словарь украинского языка, за который получил премию от петербургской академии наук.

Он в бытность учителем составлял учебники на родном языке, по которым нелегально и преподавал в своей школе, а так как на печатание украинских учебников не имел ни средств, ни разрешения — он сам их для большего понятия писал от руки печатными литерами.

Под аплодисменты г. Колодяжный окончил реферат, после чего и начался спектакль

Подкладка, на которой написана драма — 1648 год, когда, под руководством Богдана Хмельницкого на Украине, возникло восстание за независимость Украины.

Написана пьеса ярко и в исполнении хотя и любителей — показанные иллюстрации истории прошлого оставили по себе сильное впечатление.

Роль Золотницкого — шляхтича исполнил безукоризненно г. Бузанем, так же хорошо г-жа Коваленкова провела роль Васылыны. Хорош был г. Таранец в роли Якыма, недурно провела свою роль г-жа Косикова — Наталю; не подражаем был и г. Дунайский в роли Мусия. Живо исполнили г. Иванов — Нечыпора и г. Сердюк — Мартына, остальные артисты дополняли ансамбль.

Сумской вестник. 1918. № 37. 12 июня. С. 4.

№ 71

**Договір Сумської земської повітової управи
з «Просвітою» про здавання під найм товариству двох
кімнат, арендованих земством у будинку Бережного**

14 червня 1918 року

№№ по по- рядку	Слушали:	Постановили:
5)	[...] Проект договора Президиума Рады товарищества Просвиты имени Т. Г. Шевченко с Сумскою Земскою Уездною Управою на передачу Уездною Управою в наем Товариществу Просвиты в заарендованном Земством помещения в доме Бережного двух комнат сроком с 5 Июня 1918 года по 1-е Августа 1919 года, с платою по 60 руб. в месяц и условием принятия Просвитою части расходов по топленнию и освещению помещения в части какая придется на нанятое ею помещение.	5) Подписать договор с Товариществом Просвита на изложенных условиях. [...]

*ДАСО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 154зв., 155, 155зв.
Оригінал. Машинопис.*

№ 72

**Повідомлення в газеті «Народное слово» про четвертий
Роменський повітовий з'їзд товариств «Просвіт»**

26 червня 1918 року

13 червні ц[ього] року одбувся у м. Ромні четвертий повітовий з'їзд «Просвіт».

На з'їзд прибули представники од 30 товариств з ріжних кутків повіту, як із самих далеких, так і ближчих до міста.

Після стількох політичних змін, після такого підвищеного настрю, глибокої зневіри і занепаду — здається, що скрізь в сучасний мент панує індіферентизм до громадських справ.

От же цей з'їзд показав, що на політичну роботу не всі сили витрачені, що де хто «ще не розгубив посвіту всеє свою любов до обездоленого люду» і що є люди котрих «віра в краще ще гріє».

Попередні з'їзди «Просвіт» відбувались в дуже тяжких несприяючих роботі обставинах. — Так перший з'їзд, що відбувся 3 декабля 1917 року припав разом з з'їздом Селянської Спілки (представників було од 26 товариств), другий на масляній, якраз коли большевики справляли своє свято у Ромні, а пів повіту уже було одрізано од міста (пред[ставників] 18) і нарешті третій відбувся на четвертий день Великодних свят — разом з з'їздом хліборобів-власників і був не скінчений, бо повітовий комендант заборонив провадити збори (пред[ставників] 20). Той час був недобрий не тільки для з'їздів, а і взагалі не сприяв культурній роботі і коли «Просвіти» працювали, то це була героїчна робота при тих тяжких обставинах.

Величезний інтерес до політики одштовхнув людей од культурної роботи в «Просвітах», бо останні, додержуючи строго меж своєї наміченої роботи, не встрявали до політики. Керовники в декількох випадках захоплювались моментами, лишали на призволяще культурну роботу, яка не давала ні слави, ні почоту, не задовольняла самолюбства і здавалась такою занадто звичайною, буденною для тодішніх бурхливих часів. Багато було нападів на товариства за те, що вони не мали політичної окраски, не зливались з селянськими спілками і, мовляв, не відповідали вимогам і потребам часу.

Під час большевизму приходилось зовсім зовнішне припинити роботу, бо коли чадають смолоскіпи, виють шакали, вітри зривають останню надію, чи каганчики можуть не вгаснути?

Та от же змінились обставини, чи на краще, чи на зле видно буде далі, а «Просвіти» знов запалили свої вогники і розкладають багаття.

Громадянство звикло до потрясаючих подій і його зір не привабить каганчиком «як не заглушить згуками селянської сопілки роялю».

З'їздом не цікавилось громадянство широке і навіть мійських людей не було на зібранні, тут тільки де-не-де було вкраплено шкільну одіж молоді, а переважно були селяне старшого віку.

Треба зауважити, що і по передні з'їзди завжди велись в діловому тоні і ні разу не було і натіяків на мітингові промови, цей же особливо мав поважний діловий характер.

Багато балачок викликало перше питання порядку денного, це про розподілення 6000 кар. асігновки зем[ського] зібрання на книгозбірні повіту.

Треба було бачити, яка велика потреба в освіті в селянстві, коли так гаряче викладались усі данні для того чи іншого села, щоб одержати підпомогу в 1000 карб. на книгозбірню.

Претендувало більш як 15 товариств і майже всі задовольняли вимогам поставлен ним з'їздом, а одержали тільки 6 товариств.

Дуже цікаві були повідомлена з міст про роботу «Просвіт», про зносини між товариствами сусідніх сел, а також про потреби і вимоги, що до бюро «Просвіти», інструктора і лекторів. Багато цікавих для «Просвіт» інформацій було одержано, намічена була робота на слідуючий з'їзд, що одбудеться через місяць, обговорено було питання про доулаштування «Дня Просвіт» і кружечного збору по усьому повітові і вислухано справоздання бюро «Просвіт», зроблено було деякі додатки статуту спілки «Просвіт» і з'їзд закінчився. Цим з'їздом закінчився перший організаційний період роботи, дальніші з'їзди уже будуть мати трохи інший характер. Перед «Просвітами» стане завдання поглибити і поширити свою мету, а також розглянути і деталізувати окремі галузі своєї роботи, як то: бібліотечну справу, театральну і т. інше.

Розум людський не може стояти на однім місті, він знов буде шукати бога, і од індиферентизму наше громадянство знов захопиться громадською роботою. Хочеться тільки щоб це як найшвидче сталось, і тому підхопимо поклик:

Даваймо ж жить? Помершим: спокій і могила, а нам життя. Ми мусим жить. Ми молоді, за нами сила!

«Просвітянка»

ДКЗ «Посулля». *Народное слово*. 1918. № 58. 26 июня. С. 2.

№ 73

Допис до роменської газети «Народное слово» з розмірковуваннями і пропозиціями про два можливі шляхи розвитку сільських «Просвіт»: у бік розважальної «європейської» клубної діяльності чи в бік розвитку традиційних національно-етичних форм

27 червня 1918 року

До плану діяльності «Просвіт»

На минулому четвертому з'їздові «Просвіт» Роменського повіту не один делегат жалівся на ворожість батьків до просвітянських заходів молоді. Сторонній людині це таки справді здавалось дивним. Дивним не лише тому, що хтось-то є ворожим просвіті, але тому, що наш нарід, який в останні роки прийма активну допомогу в просвітянських заходах ріжних установ, будує школи, свідомо посила дітей до школи, сам тягнеться до просвіті, і от полюбуйтеся — всупереч всьому трохи чи не погроми товариств «Просвіта», а то кволла ворожість чи байдужість. Мимоволі приходиться замислитися над цими суперечливими фактами. Як би це на перший зовнішній погляд не було не логично, але все ж таки мабуть тут не без логіки і як не видно її, то певне прихована вона десь всередині.

Поглянемо таки справді критично до плану діяльності «Просвіт» і подивимось чи нема там чого такого, що йде всупереч селянським звичаям, бо інакше ми не зможем приступити до розрішення непорозуміння.

Остільки мені після з'їзду довелось гомоніть з делегатами з сіл, остільки я впевнився, що є для цієї ворожості стала причина. А причина ця таки справді в тому, що «Просвіта» в дечому ігнорує

народні звичаї сільські, що питання етичності в селян і провідарів «Просвіт» трошки різне. Адже безумовно етика як і істина — а істини умовні, що непорушно для християнства, то абсурд мусульманинові і т. п. Наша давня слабкість — європеїзуватись і ми інакше не розумієм поступу як не в європеїзації. Ми забуваємо, що всяка річ, всяка форма удосконалюється по своєму і то лиш є етично, що удосконалюється в одному стилі, тримається, як то кажуть, одних рямців. Наш нарід, що так строго звязує свої звичаї й обиходи з етикою, нарід, в якому своєрідні етичні розуміння сидять міцно, той нарід, що протягом панування Польщі й Росії пройшов духовно непобіжденим він тепер дає отпірні третій культурній небезпеці — європеїзації звичаїв. Олицетворення української нації Шевченковими словами:

*«І чужому навчайтесь
І свого не цурайтесь»* –

характеризує українську психологію. Він іменно розумів принцип і закон: удосконалення по формам, а не пересадження чужих нерідних форм.

Європеїзація нашої інтелігенції, нехтування рідними своїми формами й звичаями, от що й є причиною тому, на нашу думку, що наше селянство не розуміє інтелігенції, а інколи ще ставиться вороже навіть. Щоб служити народові треба удосконалювати його рідні форми, а не поминаючи їх, насаджувати чужі, створені в чужих зовсім інших обставинах природи, породжених зовсім іншими світоглядами. Якраз у тих місцях, де існує ворожість до «Просвіт» ми бачим як не потуги до насадження європейскости, то ще гірше цього — притулок так званої «фабричної» культурности. В таких місцях «Просвіта» прикладом так існує: є помешкання «Просвіти», де вечорами та в свята збирається сама молодь (підкреслюю останнє), а за браком культурних сил на цих збірках замість культурних розваг у них таки прямо розпочинається вулиця: молодечі жарти, а там ще щось інше.

І оці збірки в таких Просвітах робляться не тому, що вони мають культурну користь, а прямо тому, що «так у культурних людей водиться». Це так у тих «Просвітах», що живуть силами скороспілої, вихованої на фабриці або десь у москалях «інтелігенції». Логично, що такі «Просвіти» з боку батьків отримують лиш сувору критику.

Вони на такі «просвітянські» збірки молоді дивляться ще критичніше, чим на «досвітки», бо там є «батько досвітчаний», який перед дійсними батьками відповідає за своїх вихованок. І от такі «клуби» Просвіти й ганблять, а до того ще й відкидають від себе дорослу статечну людність. Уже в таку «просвіту» не загляне статечний батько. І буде в такій «Просвіті» бібліотека, то вона теж лежатиме без ужитку. Оце вам є продукт насаджування європейських форм, зтолкований однією частиною людности по своєму, а в присуді инчої.

Не багато відрадіше з європейськістю і в тих місцях, де є культурні працівники. Щоб яскравіше змалювати справу в другому стані я дам приклад з недавнього минулого. Влітку пройдешнього року в місті Орієнбауму (під Петроградом) українські мешканці заснували т-во «Просвіта». Т-во складалось з офіцерів, солдат, робітників. Налагодили справу на європейський зразок. Зробили з «Просвіти» клуб, де збирались майже що вечора. І вийшло таки врешті те, що селяни в сірих шинелях зрозуміли «Просвіту» як клуб, місце гулянок. Даремно були потуги з'єднати розвагу з просвітою, це не вдалось. Бо наші селяне розуміють під наукою одно, а під розвагою друге. Оригінальна українська вдача: він у слушні часи веселий і гульливий, а в инчі — серйозний і прикрий. Бо історичні лихоліття виробили в нього дисциплінований апарат. Зауважу для більшого запевнення, що коли справа потом була дійшла до небажаного кінця, то й більшість провідарів цієї «Просвіти» таки упевнелись, що клуб «Просвіти» скомпрометував саму «Просвіту».

Чеські та німецькі корчми суміщають в собі пиво і книжку, горілку і газету певне не відповідають українським етичним поняттям і український нарід дає цьому то глухий, мов непрозвольний відпір, то відкритий.

Отже доходимо до принципіального ґрунтованого висновку: не пересадженням чужих не рідних форм можемо служити нації, а удосконаленням її рідних. Не щепить, а розвивать!

А мій конкретний висновок: «Просвіта» ні в якому разі не мусить служити двом Богам. Або вона служить науці, просвіті і нехай іменується «Просвітою», або вже нехай служить розвазі і іменується

ся клубом. «Просвіта» то є школа. Там тільки можуть бути збірки для викладів, спільних читань книжки чи газети, а не для розваги.

Просвіта повинна бути нашою святиною.

А. Семінько.

Року 1918, червня 24.

с. Липове.

ДКЗ «Посудля». *Народное слово*. 1918. № 59. 27 юнія. С. 2.

№ 74

Прохання Сумської «Просвіти» до міської управи про надання субсидії в розмірі 2000 карбованців у зв'язку зі скрутним матеріальним становищем Товариства

29 червня 1918 року

ДО МІЙСЬКОЇ УПРАВИ М. СУМ

Рада Т-ва Просьвіти ласкаво прохає Мійську Управу допомогти нашому товариству, яко культурно просвітній організації, дати субсидію в розмірі 2000 карб. У данний мент Т-во Просьвіта несе великі розходи: плата за помешкання, освітлення, треба купити на зиму дров, придбати книжок для бібліотеки, платити завідуючому жаловання, треба заплатити за ремонт помешкання, бібліотеки і читальні то-що, взагалі приблизно до кінця року нашому т-ву потрібно не менше як 4000 карбованців.

Рада Товариства гадає, що Мійська Дума не одмовить у цьому проханні і також допоможе Просвіті, як вона допомагала і допомагає культурно-просвітнім організаціям: О-ву Грамотності і іньшим.

З великою пошаною прибуваєм.

Голова Ради *Колодяжний* Писарь [підпис]

ДАСО. Ф. 354. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 30.

Оригінал. Машиннопис на бланку.

№ 75

**Допис в газеті «Народное слово» активіста «Просвіти»
с. Засулля Роменського повіту Гр. Леонтенка про можли-
ві шляхи вдосконалення роботи Товариства на селі**

2 липня 1918 року

До просвітних справ

В № 59 «Народнаго Слова» уміщена стаття д. Семінько «До плану діяльності Просвіт», в котрій він робе конкретний висновок, що «Просвіта ні в якому разі не мусить служити двом богам. «Або вона служить науці, просвіті і нехай іменується «Просвітою», або вже нехай служить розвазі і іменується клубом. Просвіта то є школа. Там тільки можуть бути збірки для викладів, спільних читань книжки чи газети, а не для розваги».

Суперечити цьому звичайно ніхто не стане. Отже д[оброді]ю Семінько треба було конкретно розмежувати розуміння розваги. Він зауважує, що по де яких Просвітах розвага просвітан набірає вигляду досвіток або точніше вуличних гуль. Таке з'явище безперечно не викличе до себе симпатій. Але ж розумна культурного змісту розвага ввиді літературно-музичних вечірок з шклянкою чаю, просвітнім справам ні в якому разі не пошкодить. Дозволю собі привести приклад з діяльності «Т-ва Самообразованія» у Києві в 1913 р., зачиненого адміністративним розпорядженням в 1914 р. В склад цього т-ва увіходили виключно робітники і потім уже було вкраплено невеличке число інтелігенції, з початку свідомо жменька робітників щиро взялась за самоосвіту. Упоряджувала реферати і лекції. Але аудиторія завжди була порожня. Причиною звичайно було те, що робітники в більшості були несвідомі, освітніми справами зовсім не цікавились і попавши на лекцію страшенно нудились і не витримавши до кінця — тікали. Нарешті правління т-ва зважилось ухилитись від чистих принципів і почало шукати інших засобів за для приваблення робітників. Почали улаштовувати вечірки, котрі носили цілком характер розваги. В програмі цих вечірок була музика, танок, співи, декламація і т. п.

Був також улаштований буфет, де можна було «держати по собівартости шклянку чаю і навіть... шклянку пива. Улаштовували вечера «художественних інсценіровок», а також лекції по літературі. Таким чином непомітно і поволі перейшли на лекції наукового зміс-

ту. Памятаю, що на лекціях комерційного землепису, котрі викладала д[октор]ка Василенкова було повнісінько і виключно робітники, по заяк квитки, котрі між инчим коштували 5 коп., розповсюджували задалегідь на заводі Гретера і по других професійних союзах. Ті робітники, котрих бувало ранійш і калачем не заманиш в аудиторію з часам охоче і дуже уважно слухали лекції по хімії. І як бачите, що в громаді самоосвіти клубний засоб не тільки не пошкодив, а навпаки приніс бажані наслідки. Звичайно, вищенаведений приклад не можна пристосувать до селянської просвіти, в котрій бракує інтелігентних сил. Отже тим просвітам де єсть культурні керовничі елементи і де помічається байдужність мешканців скажем до лекцій і читок гадаю, що вживати розважного характеру засобів не гріх. Приймаючи ж на увагу великий проц[ент] неграмотних, а також відсутність громадянського почуття і підозріле відношення селян навіть до культуртрегерів цілком поділяємо думку д. Семінько, ще позаяк просвіти єсть наші культурні «фортеці», то ми повинні їх берегти дійсно як «святиню», де не повинно бути місця недвозначним розвагам, але підкреслюю все ж таки, що розуміння розваги треба розмежувать.

Гр. Леонтенко с. Засуллє.

ДКЗ «Посулля». *Народное слово*. 1918. № 63. 2 июля. С. 2.

№ 76

Повідомлення в харківській газеті «Земське діло» про відновлення роботи Лебединської «Просвіти»

3 липня 1918 року

м. Лебедин.

В Лебедині відкрилось нове культурне товариство «Просвіта». Міська управа пішла на зустріч молодій, добрій організації й допомогла «Просвіті» помешканням. При «Просвіті» утворені секції: літературно-наукова, бібліотечна та музично-драматична. «Просвітою» також одкрито ще й книгозбірню.

Цікаво, що обогатившись новою культурною організацією, Лебедин обогатився також і ренськовим льохом (де продаються вина та ин.), відкритим Лебединським кооперативом!

М. Пр.

Земське діло, 1918. № 299. 3 липня. С. 4.

№ 77

Прохання вчителя народного училища с. Терни Федора Никифорова до Лебединської земської повітової управи звільнити його від відвідування курсів української мови у зв'язку з відсутністю потреби вивчати українську мову

6 липня 1918 року

В Лебединскую Земскую Уездную Управу
(Отдел Народного Образования)
Учителя 1-го Терновского народного училища
Федора Никифорова

Прошение.

В виду свыше двадцатилетней учительской практики в украинских школах и в виду занятий на каникулах в последние два года со взрослыми, где при преподавании исключительно приходилось пользоваться украинским языком, что и способствовало усвоению языка, а также в виду участия моего в Терновской Просвите в качестве ее члена, я при ведении преподавания в 1-м отделении на украинском языке не встречу затруднений.

На основании изложенного покорнейше прошу Земскую Управу от обязанности прослушать в настоящем году украинские курсы⁴⁹ меня освободить.

Учитель *Ф. Никифоров*.

*ДАСО. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 203. Арк. 12.
Оригінал. Рукопис.*

№ 78

Допис Федора Шовкопляса в газету «Народное слово» про активізацію діяльності «Просвіти» с. Перекопівка Роменського повіту

16 липня 1918 року

Відродження

В неділю 24 червня ст. ст. відбулись надзвичайні збори Перекопівської «Просвіти», на яких були вирішено багато питань. Між іншим була пересобрана Рада Просвіти. Замість 24 членів обрано 7. Був прочитаний і ухвалений статут, докладений отчет діяльності Просвіти за минулий рік, про грошові кошти, про хату для

бібліотеки і т. и. Нема тепер тих «діячів», які були тільки майном і котрі тормозили весь час користь Просвіти. Через кого як не через їх багато селян одвертались від неї. Просвіта спала. Спала більше ніж пів року. А де ж були головні діячі? Були вони там, де бува кіт, як нароби шкоди і почува, що його будуть лаять. Являлись вони в Просвіту дуже рідко і то тільки тоді як треба було вирвати з рук корисне діло зроблине другими і показат себе, що, буцім, це вони зробили, щоб не пропала їх слава.

Один гурток аматорів, де була справжні діячі, не заснув сам і не давав на віки заснути Просвіті. Своїми виставами, своєю безустановою працею він будив її і з великим терпінням з слізьми на очах дивився як умірала Просвіта. Нарешті як видно було вже кінець терпіння лопнуло і діячі гуртка К. Коваленко, Ф. Шовкопляс і п. напружили всі сили і зібрали вище згадані збори і так Просвіта ожила. Не знаю, як поведе діло нова Рада, але ж треба зазначити, що всі члени взялись гаряче до праці і вже проводять в життя все необхідне. Є надія, що Просвіта зовсім оживе і ще з більшою енергією буде проводити культурно-просвітню працю на користь не забутих нею селян.

Фед. Шовкопляс.

ДКЗ «Посудля». *Народное слово*. 1918. № 74. 16 июля. С. 4.

№ 79

Повідомлення в газеті «Народное слово» про святкування «Дня “Просвіт”» у с. Вовківці Роменського повіту

17 липня 1918 року

10 червня 1918 року, Вовківською «Просвітою» був улаштований празник «День Просвіт». О 10 годин ранку, після служби Божої, піп і вся людність вийшли з церкви на площу, де був одслужен молебінь «о здравії всіх працюючих на освітньому полі». Потім головою «Просвіти» була сказана промова та тему «значіння і завдання Просвіти». Д. Соляник сказав промову «значіння Українського театру». Вечером 10-11 червня одбулись тут вистави пьес «Пан Штукаревич»⁵⁰, комедія, «Піймав облизня»⁵¹, комедія.

Упорядниками і виконавцями вистав були селяни з допомогою інтелігенції Вовківець. Селяни давно намагались, щоб «Просвіта»

улаштувала виставу. Через брак коштів «Просвіта» не мала ніякої змоги улаштувати ні одної вистави; велике ж, бажання праці пододало всякі перепони і наші аматори не дивлячись на робочій час, жваво заходились коло упорядкування вистав пьес «Пан Штукаревич» і «Піймав облизня».

Всі виконавці провели свої ролі добре, місцями ж гра була прямо таки бездоганна. Взагалі вистави пройшли гарно; публіка була задоволена.

Після вистави хор селян співав Українських пісень.

Матеріальному успіхові вистав трохи пошкодила тісна зала, яка вміщає всього 120–150 людей, так що на перший день багато людей не могли дістати білетів.

Зібранням Вовківської «Просвіти», яке відбулося 17 червня висловлена подяка Вовківському гурткові аматорів.

На Петра Вовківськими аматорами готовилась до вистави пьеса «Каторжна»⁵².

Дехто з Вовківської інтелігенції висловивсь, що така інституція, як театр, порте нравственну сторону людини і такі інтелігенти пропонували всім Вовківським інтелігентам, щоб ті заборонили свом дочкам і синкам приймати участь в аматорському гурткові.

Після цього нападу на театр молодий гурток Вовківських аматорів к великому жалю розпадається зовсім.

Селяне ж с. Вовківець хочуть організувать другий гурток аматорів, виключно з селян і будуть на дальше виставляти пьеси, позаяк визнають, що театр виправляє нравственну сторону людини. Тільки одно хвилює селян, що в них не найдеться такого чоловіка, який би керував цим гуртком. Я пропоную кому-небудь з дійсних Вовківських інтелігентів взять на себе обов'язок керування гуртком, допомогти селянам, які прагнуть до кращого життя, до освіти! В кожному разі гуртування треба вітати.

Г. Небажаний

ДІКЗ «Посудля». *Народное слово*. 1918. № 75. 17 июля. С. 3.

**Прохання Ради Крелевецької «Просвіти»
до Департаменту позашкільної освіти Міністерства
народної освіти допомогти їй отримати у користування
Народний Дім та зі звітом про свою роботу**

18 липня 1918 року

Згідно своїй постанові від 11 червня сього 1918 року Рада Крелевецької «Просвіти» має за честь звернутись з таким проханням. Крелевецька Просвіта заснувалась в жовтні 1917 року. З самого ж початку свого життя вона стала тим центром коло якого зосереджувалось і культурно- і політично-національне життя м. Крелевця; з самого початку Просвіта поруч з політичною роботою (якої в той час, в кінці 1917 року, коли відбувались вибори до Російських установчих зборів, а також до Українських, поминути ніяк було не можна) провадила і культурно-просвітну працю. Просвіта в своєму помешканні відкрила бібліотеку-читальню, в читальню передплачуються різні українські газети й журнали, в бібліотеці ж зараз мається [...] томів книжок, котрими користуються (за малу плату) як члени «Просвіти», так і сторонні особи, а також учні середніх і початкових шкіл (беруть книжки через своїх учительок) і були місяці, коли читачів бібліотека «Просвіти» налічувала до 450 душ, там же при бібліотеці «Просвіта» має «книжковий фонд», з котрого продає книжки — і взагалі поширила таким чином «Просвіта» Української літератури від початку ноября (коли було закладено такий книжковий фонд) до цього часу на суму коло 4-х тисяч карб.

Також, коли «Просвіта» трохи увільнилась від роботи по виборах до російських, а потім і Українських Установчих Зборів, при ній організувався драматичний гурток, котрий улаштував два концерти і виставу («Назар Стодоля») ще при більшовиках навіть, а після більшовиків пробить вистави частіш і досі улаштував такі вистави: «Назар Стодоля» (вдруге, бо при більшовиках де-хто з публіки не зважався прибути на просвітянську виставу), «Тарас Бульба»⁵³, «Мазепа»⁵⁴, «Наталка Полтавка».

Крім того в своєму помешканні лекційна комісія «Просвіти» впорядила де-кілька літературних читаннів (читались Винниченко

і Коцюбинський для членів «Просвіти», а також доклад «Галичина і її історична доля»).

Нарешті тепер «Просвіта» відкрила 3-х тижневі курси Української мови, головним чином для просвітян служущих різних установ.

Треба ще зазначити, що Кролевецька «Просвіта» була, так би мовити, зразком для села і там при допомозі її відкрились сільські «Просвіти» (Добротіві, Білці, Радичеві, Вишеньках, Коропі, Краснопіллі та інших селах) і вони майже скрізь через більшовизм занепали, але можна сподіватись знову оживуть, коли житиме і зможе їх підтримати Кролевецька «Просвіта».

Таким чином Кролевецька «Просвіта», що живе тільки 8 місяців (а якщо відкинути 2–3 місяці більшовизма, коли «Просвіта» мусіла припинитись, то тільки півроку) зробила і робить на полі культурному чимало. То правда, може й можна було б зробити більше, але для того треба більш сприяючих обставин, більш нормальних умов.

Але найбільш спиняла просвітницьку роботу, крім звичайної в українському житті відсутності інтелігентних сил — найбільш спиняла роботу відсутність свого доброго помешкання для зібрань, для репетицій, співів хора, вистав і так далі; через те, наприклад, «Просвіта», не маючи свого помешкання, мусіла кожного разу за помешкання Народнього дому для своїх вистав платити 300 карб.; через те ж «Просвіта» ніяк не може влаштувати своєї лотереї, для котрої все давно готове, не може скликати загальних зборів і т. д. Отже для поширення діяльності «Просвіти» конче необхідно їй мати своє добре помешкання. Зараз в Кролевці ліквідується Всерос[ійський] Зем[ський] Союз⁵⁵, котрий при своїх майстернях мав «Народній дом» (в якому російська трупа досі грала великопанські водевилі і иньші дурнички) — і «Просвіта» звертається до Міністерства Народньої Освіти з проханням вжити заходів, щоб цей «Народній Дом» було віддано Кролевецькій «Просвіті» як установі, котра зарекомендувала себе своєю діяльністю і взагалі дбає про позашкільну освіту⁵⁶.

«Просвіта» прохає, щоб Міністерство вплинуло в цьому напрямку на Чернігівське губ[ернське] Земство, котрому, здається,

має перейти все майно Всерос[ійського] Зем[ського] Союзу (по Черн[ігівській] губ[ернії]), в тому числі буцім то й Крелевецький «Народній Дом», про який просить Крелевецька «Просвіта».

Просвіта дуже прохає допомоги у Міністерства Освіти; відповідне прохання «Просвіта» одночасно посилає до Черн[ігівського] Губ[ернського] Земства.

Голова Просвіти *П. Горецький*

Писарь *Овраменко*

ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 380. Арк. 4–5зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 81

Інформація в газеті «Народное слово» про відзначення «Дня “Просвіт”» на х. Рубанка Коровинської волості Роменського повіту

24 липня 1918 року

Хутір Рубанка, Роменського повіту.

Завдяки тому, що перед самим святом «День Просвіти» на х. Рубанку прибула якась страшена експедиція, через те приготувиться к святу як слід не удалось; гадали навіть зовсім залишити святкувати цей день, але дякуючі енергії де яких членів удалось улаштувати таки свято по слідуячому програму:

1) Вступе слово на тему «Вага Просвіт в сучасному життю селян» сказав О. Н. Тендітний, далі «До мертвих і живих» прочитав П. П. Кваша. Потім «Козачій кістяк» продекламував О. П. Кваша, «Кавказ» прочитав М. А. Ісаєнко, «Мені однаково» О. Н. Тендітний, «Холодний Яр» С. П. Кваша, «Молитви» Шевченка I і II продекламував М. Х. Ситник, «Як би ви знали паничі» П. П. Кваша, «Я нездужаю нівроку» прочитав М. А. Ісаєнко. Після цього була перерва, в час якої на балалайці, мандаліні і гітарі програли національний український гімн і де які пісні, а після перерви відбулась читанка по книжці Назарука «Суспільні кляси»⁵⁷ і бесіда задля того, щоб уявить наскільки брошюра зрозуміла селянам. Далі йшов жартівливий відділ, в якому були прочитани: «Солом'яний дід», «Шинок» і «Пан».

Після всього цього селяни попрохали прочитати ім «Сон» (У всякого своя доля), що й було прочитано П. П. Квашею.

На цім закінчилося наше свято, але видко було, що селяне були задоволенні.

Всього народу було 187 душ, в цей підрахунок не входять діти, яких також було досить багато.

Голова П. Кваша

Писарь Тендітний.

ДІКЗ «Посулля». *Народное слово*, 1918. № 81. 24 июля. С. 2.

№ 82

Стаття в газеті «Народное слово» про перепони, які чинить роботі «Просвіти» в с. Рогинці місцевий священник

25 липня 1918 року

Рогинці, Роменського повіту. У нас в Рогинцях є один пан-отець. Характерно підкреслить де які факти відношення пан-отця до культурно-просвітніх змагань селянства. Після довгого часу балаканини про соціальні реформи, про соціалізацію землі і т. п., селянство цілком тепер зрозуміло, що це була даремна балаканина, яка не привела ні до яких наслідків тільки через те, що селянство було цілком не культурне, темне, не згуртоване для утримання в себе здобутків революції!

Тепер-же селянство повернуло в другий бік або вірніше сказати стало на правдивий шлях. Зараз чуєш, що скрізь по селам, а особливо на Полтавщині заснувались т-ва «Просвіти», які поставили собі завданням і метою об'єднати маси і проводить на селі освіту. Дуже це хороший лозунг і великі завдання. Але провести його в життя не так легко. Саме головне, що майже всі товариства Просвіт не мають таких матеріальних засобів, щоб можна скоро і планомірно почать добре широку роботу.

Друге те, що єсть ще дуже багачко людей, які собою запружують той світлий шлях, до якого змагається всяка інтелігентна душа селянина. І от в такому стані перебуває і наше т-во «Просвіта», яке має в собі 50 членів, котрі головним чином — молодіж, позаяк старіші люди ще тільки приглядаються що то за Просвіта і що вона робитиме. Правда уже де які придивились, але ще не рішаються записатися, не знаю тільки через що, можливо що в деяких

ще не пройшов ляк від брудної більшовицької демагогії, але міні здається, що тут ще є і друга причина, на яку я хочу якраз звернуть увагу читача. У нас є в Рогинцях як дуже визначний п. отець, який відкрито веде агітацію проти т-ва «Просвіта» — кажучи селянам, що треба Богу молитися, а вони театри строять і через те Господь і дощу не посилає. І це на маси робить де які вражіння, особливо на стареньких дідусів та бабусів, які десятки років вмісті-же з цим п. отцем молились. Як то кажуть за царя-батюшку, що тільки п. отець не скаже, то все правда. Хоть він більш ніколи ні про що і не говорив, як тільки про те, що цар-батюшка це є помазаник Божій, і що найбільший і найтяжчий гріх тому, хто не слуха та не поважає начальства. Тепер-же правду сказати пан отець уже і не каже щоб слухали та поважали начальство.

Перше всього для п[ан] о[тця] тут дві користи: колиб тільки удалось йому настроїти селян, які б розігнали ту крамольну Просвіту, як розігнали Ріпчани цього літа в своєму силі Просвітян. Я хочу сказати яка від цього користь п[ан] о[тця]. Перше всього користь тут та, що п[ан] о[тцю] бажано було б, щоб селянство як було сліпим, то щоб так і залишилось, бо п[ан] о[тець] добре розуміє, що коли в сліпого народу проясняться очі, то тоді зараз увірвуться той великий прибуток буханців та гривиників, який ішов як жидам колись з неба манна. І от через те, що т-во «Просвіта» іде назустріч просвіті і нище темряву п[ан] о[тцю] дуже бажано булоб скасувати цю «Просвіту». Ну а друга користь це та, що пан отець теж дуже розуміє завдання Т-ва «Просвіта», яке поставило собі метою поперед всього викувати в народі національну свідомість українську, а з цим як раз наш пан-отець теж ніколи не згодиться, бо він каже що Української мови нема, а та яка є то це несенітнеця, її привіз професор Грушевський. І таким чином з початку наш п[ан] о[тець] мав де який успіх серед селянства своєю агітацією, і селянство почало було обурюватися і гримати на т-во Просвіта, але тепер, коли роздивились що там нема нічого такого паганого або злого як п[ан] отець казав селянство почало відноситися краши, навіть є дуже багато, які відносяться прихильно. Прихильність можна було бачити в день свята «Просвіти». У нас в цей день відбувся збір грошей для користи «Просвіти», селянство жертвувало

з охотою, навіть були случаи, що сиві старенькі дідусі цікавились, кому збирають і для якої користи, і коли Просвітяни поясняли, що ті гроші підуть для Просвіти села, то дідусі жертвували аж по три карбованці і казали, що це дуже добре діло, і ці такі наглядні для наших Просвітян факти піддають ще більше сили і енергії працювати на користь рідному краю і свідчать про те, що селянство вже зрозуміло, що тільки в культурі, в освіті та єднанні сила і воно до цієї мети, до цього світлого кращого хоче іти, і можеб наш нарід уже й дійшов-би, як би ж не було таких пан-отців, які запружують собою той тернистий шлях, який ми хочим очистити і повести темний народ до життя.

Просвітянин

ДКЗ «Посулля». *Народное слово*. 1918. № 82. 25 юля. С. 2.

№ 83

Допис студента Павла Сапухіна до харківської газети «Земське діло» про чехівську вечірку, яку організувала «Просвіта» сл. Велика Писарівка Богодухівського повіту

10 серпня 1918 року

Чеховська вечірка в «Просвіті». На днях в нашій слободі з нагоди 14-х роковин смерті А. П. Чехова, Радою місцевої «Просвіти» була влаштована вечірка, присвячена Чехову.

З початку було сказане студентом П. А. Сапухіним вступне слово про Чехова. Промовець розповів про характер творів Чехова та їх значіння. Потім почалися вистави.

Поставлені були «Лебедина пісня»⁵⁸, «Юбилей»⁵⁹ та «Предложеніє»⁶⁰.

Режисером був артиста-аматор Ф. С. Рижавський.

Вистави мали великий успіх. Народу було багато.

Після вистави була лотерея й інші забавки.

Збір з вечірки поступав в фонд по відкриттю в слободі середньої школи.

Взагалі «Просвіта» наша працює багато й користно, хоч де-яким людям вона не подобається, й вони писали навіть де-які брехні про неї в харківські газети (анонімно, що характеризує правоту сих брехнів). Рада «Просвіти» складається з учителів, бувш[их]

офіцерів, завідуючого районом позашкільної освіти, начальника пошти, управляючого ремісничою школою, студентів й свідомих селян.

«Просвіта» має розкішну, як для села, сцену, декорації й обстановку для сцени та залі, дуже гарну, хоч і невеличку, книгозбірню; організувала постійну українську трупу, влаштувала декілька вистав, лекцій, читанок і т. п.

Зараз Рада хлопочеться про відкриття в слободі гімназії з паралельними клясами для дорослих. В сьому році передбачається відкриття 2-х клясів основних й 2-х паралельних.

П. Сапухін.

Земське діло. 1918. № 331. 10 серпня. С. 4.

№ 84

Відношення Сумської «Просвіти» до Міністерства народної освіти з повідомленням про відкриття нею курсів українознавства та української мови, а також з проханням пояснити, чи має право Рада «Просвіти» видавати посвідчення тим, хто прослухав курси

12 серпня 1918 року

До Пана Директора Позашкільної Освіти Міністерства Народної Освіти і Мистецтва Української Держави.

Рада Товариства «Просвіти» у м. Сумах доводячи до Вашого відому, що нашим товариством засновані курси українознавства імени І. М. СТЕШЕНКА⁶¹, а також окремо курси Української мови (у першій групі в числі 70 ч. слухачів заняття вже давно розпочалися, друга група засновується, яка буде приблизно в тому ж числі слухачів) ласкаво прохає Вас, Пана Добродію, повідомити чи має право Рада Т-ва видати посвідчення слухачам, які прослухають вищезазначені курси⁶².

Голова Ради *Колодяжний*

Писарь [підпис]

ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 374. Арк. 5.

Оригінал. Машинопис.

№ 85

Оголошення в газеті «Луч» про відкриття «Просвітою» української мішаної гімназії в Сумах

14 серпня 1918 року

ОБ'ЯВА

Сумська «Просвіта» відкриває українську мішану (для хлопців і дівчат) Гімназію в Сумах (підготовчий, перший і другий клас) яка буде мати всі права міністерських гімназій.

Бажаючих віддати своїх дітей до гімназії прохаємо звернутись до канцелярії гімназії у помешканні «Просвіти» що-дня від 10 год[ини] ранку.

У підготовчий клас приймаються діти без екзамену, які скінчили 2 відділення початкової школи, у перший клас, які скінчили однокласову школу, у другий — докласову школу.

Платня за навчання у підготовчому класу 150 карб., а в I і II 200 карб. на рік. Про початок навчання буде об'явлено окремо.

Рада «Просвіти» імені Т.Г. ШЕВЧЕНКО.

Луч, 1918. 14 августа. С. 1.

Опубліковано: Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині / упорядник Г. М. Іванушенко. Суми, 2010. Т. 1. С. 98.

№ 86

Допис Тодося Мухи до газети «Народное слово» з інформацією про відкриття «Просвіти» та поставлені спектаклі в с. Рогинці Роменського повіту

23 серпня 1918 року

с. Рогинці на Полтавщині

Серед чудово-художнього місця Полтавщини — по ярках і по горах розмістилися біленькі хатки, що мов втопли в морі садків з своїм чепурненьким виглядом і мов би прислухаюця, що діється навколо. В селі з раннього вечора до ночі розлягається мов би щибетання пташок, безпрестанно в різних місцях села, пісня молодят. Часом промине жартами і співами уважно-уважно вислухуються оповідання десь побувавшого юнака, що пошепки оповідає про новину. Точнісінько як му старовину, тільки не хватає кобзаря-діда, що ходив і подавав «гасло»...

«Бувалі» росстарались і на зелені свята упорядкували виставу. Почали хлопотати про відкрит'я «Просвіти»⁶³. Записалося до 50 чолов[ік], переважно селяне молодшого віку. «Місцева інтелігенція», піп «і іже с нім» дивляться вороже і відбиваються від «нелепості» піддатливих селян, а останні, в свою чергу, проводять «святе діло», підтримані більше-менше непохитними. «Руки отпускаються при таких умовинах» — каже просвітянин. Але є ще порох в пороховницях... До цього часу упорядкували шість вистав з благодійною митою. 5 серпня ставили «Борці за мрії». Загальне вражін'я від гри чудове. Наше село розуміє сурьозність. Треба бажать тільки сурьозність постановки, а перед піднят'ям завіси необхідна передмова.

Потрібно режисьорство, бо відсутність останнього надто помічається. На своїм місті всі, крім Калістрата. Чудово гра «Антонна» Яременко⁶⁴. Незгладиме вражін'я робе Галя, яку виконувала Євтушенко. Подібне виконан'я може бути в художньому театрові. Реально, з чудовою дікцією сільска дівчина не грала, а жила, переживала серцем і душею. Подібних самородків в наших селах є багато. Потрібно би звернути на це увагу кому слід. І державний театр забезпечений не нахабами, що лізут за відсутністю всякої здібности, крім клоунів, а справжніми творцями містетства. Прибуток від вистави «Борці за мрії» піде на збудован'я пам'ятника Тарасові Гр. Шевченкові в м. Ромни!

Селянин Тодос Муха

с. Рогинці

6/VIII–1918 р.

ДІКЗ «Посулля». *Народное слово*. 1918. № 106. 23 августа. С. 3–4.

№ 87

Оголошення в газеті «Земские известия» про курси української мови, що їх організувала для державних службовців часів Української Держави гетьмана Скоропадського Лебединська «Просвіта»

27 серпня 1918 року

Курси для урядовців.

На засіданню Ради Лебединського Т-ва «Просвіта» 20 серпня остаточно вирішено відчинити з 29-го серпня н[ового] ст[илію]

курси навчання української мови для служачих державних і громадських установ. Крім урядовців курси можуть слухати і приватні особи, але тільки в тім разі, коли урядовців буде менш півсотні. Коли ж група буде побільшувати 50 чоловік, «Просвіта» має улаштувати курси на дві групи. Протягнуться курси 20–23 дні; заняття вечірні, приблизно від 5–7 год[ин]. Платня за курс 10 карбованців. Запис і справки кожен день від 4–7 у «Просвіті» (Петропавлівська вул., бувша парахвіяльна школа).

Земские известия, 1918. № 37. 27 августа.

№ 88

Оголошення в газеті «Луч» про відкриття в Сумах української гімназії

31 серпня 1918 року

Сумське українське товариство «Просвіта»

На підставі обіжника М.Н.О. з вересня місяця цього року відчиняє у м. Сумах українську гімназію в складі підготовчого, першого і другого класів, в котрій буде викладатись і руська мова по програмі гімназій.

Прохання приймаються і пояснення даються в «Просвіті» щодня від 10 год. ранку.

Луч, 1918. 31 августа. С. 1.

Опубліковано: Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині / упорядник Г. М. Іванушенко. Суми, 2010. Т. 1. С. 94.

№ 89

Повідомлення в лебединській газеті «Земские известия» про відкриття Сумською «Просвітою» гімназії в с. Верхня Сироватка

12 вересня 1918 року

Гимназия в Вер. Сироватке

Товарищество рады «Просвіти», открывает в с. Верхней Сыроватке украинскую гимназию. Гимназия будет иметь только первых три класса.

Начало занятий также, как и в остальных правительственных учреждениях. Плата за право учения взимается в размере 250 р.

Дети бедных могут учиться бесплатно, при условии если их успехи будут хороши.

Окончившие одноклассные учебн[ые] завед[ения] принимаются в 1-й класс без экзамена, окончившие двухклассное учил[ище] могут поступать во 2-й класс.

«Л»

Земские известия. 1918. № 44. 12 сентября.

№ 90

Інформація в гадяцькій газеті «Рідний край» про поставлену театральну виставу в с. Капустинцях Гадяцького повіту

14 вересня 1918 року

с. Капустинці.

В середу 15-го серпня (ст. ст.) в с. Капустинцях місцева селянська молодь улаштувала виставу. Виконано було драматичний етюд у 4 діях М. Л. Кропивницького «Дві сем'ї». Вистава пройшла добре; розуміється, від недосвідчених селянських аматорів не можна вимагати чогось надзвичайного, але в усякім разі ця вистава показала, як помиляються ті, що кажуть немов би то село ні до чого не здатне. Всього зібрали 384 карб. Частина цих грошей пішла на поалагодження гуртянської сцени, а частини на допомогу тим, хто не мав з чого жити. Чистого прибутку — 70 карб. Гурток висловив свою щирю подяку д.д. Поповиченкові й Швидкому за допомогу по влаштуванню вистави.

Хв. Швидкий.

Рідний край. Газета Гадяцького земства. 1918. № 51. 14 вересня.

№ 91

Прохання Сумської «Просвіти» до міської управи про звільнення від сплати благодійного збору за поставлені спектаклі у вересні 1918 р.

20 вересня 1918 року

До Сумської Мійської Управи

Рада Товариства Просвіта імені Т. Г. Шевченка, прикладаючи при цьому обрахунок спектаклів від 3, 5, 8, 12, 14, 15 Вересня, лас-

каво прохає Мійську Управу увільнити наше Товариство від уплати благодійного збору в сумі 748 карбованців 65 коп. від вищезазначених вистав.

При цьому додамо, що за спектаклі від 3 Вересня Товариством внесени 80 карбованців 40 коп. і за 5 Вересня 60 карбованців 20 коп., разом 140 карбованців 60 коп.⁶⁵

Голова Ради *Колодяжний*

Писарь [підпис]

ДАСО, Ф. 354. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 24.
Оригінал. Машинопис на бланку.

№ 92

Зі звіту Бориса Бутника, який був відряджений Чернігівською губернською «Просвітою» до Конотопу, Кролевця та Глухова для з'ясування стану справ у повітових організаціях товариства та про їх утиски гетьманською владою

*Вересень 1918 року**

Вересня 9 дня відбув до Конотопу, де і був 10 числа у вечері. Вдень, 11 числа, довідавшись у пані Рубісової, що «Просвіти» в Конотопі нема пішов розпитатися в справі до Української місцевої книгарні, що на Гоголевській вулиці. Одержані відомости не могли задовольнити, бо, як виявилось, «Просвіти» немає тут лише через заборону місцевої влади не тільки заснувати якусь-то культурно-освітню інституцію, але й ось уже досить довгий час п. Староста не дозволяє скликати загальних зборів членів книгарні за-для вирішення цілком організаційних справ. Людей досить є, є й бажаючих робити досить та аби запевнитися у вищезазначеному раяли навідати п. Старосту д. Кандибу або його поміщика п. Фененка. Оглянувши книгарню, де досить багато всіляких книжок та газет, з котрих особливо розходяться підручники шкільні та газети «Робітничка»⁶⁶ та «Нова Рада». Оглянувши книгарню, пішов довідатися до п. Старости Серг[ія] Андр[ійовича] Кандиби.

У п. Кандиби заявили, що Староста не приймає і «входить не велено». По заяві, що я приїхав з Чернигова та маю до п. Старости важливу справу, мене впустили до п. Старости, де в його кімнаті

в трьох вітринах лежала велика збірка фотографічних знімків з портретів гетьманів багатьох гетьманів, українських полковників, сотників та українських діячів старого часу.

Прийняв п. Староста та його помічник п. Мих[айло] Йосип[ович] Фененко. Повідомивши про себе як особу та розповідаючи про значення «Просвіт» в сучасний мент, прохав дозволити відчинити в Конотопі таку «Просвіту». «Что? «Просвіту»? Знаю я ваши «Просвіти». Я вообще не признаю теперь никакого просвещения, а вашего в особенности. Вы видите, что наделало ваше просвещение», — закричав п. Староста, не дослухавши мене до кінця. Я продовжував в'ясняти, але ж п. Фененко додав: «А мне кажется, Вас нужно учить пулями и штыками». Коли ж я все таки продовжував з'ясування п. Староста застукав ногами і закричав: «Да кто Вам позволил входить в мой дом? Пожалуйста оставьте меня! Прошу Вас оставить мое помещение!». Тоді я запитав у нього, чи не можна часом бачити інструктора по освіті п. Ганяжару, котрий волею д. Кандиби сидить, по місцевому виразу, в «Народній гостиниці». «Вы напрасно назвали это имя. Это не делает Вам чести. Мы теперь знаем, кто Вы такой. Еже раз прошу оставить мое помещение», — заупотів знову п. Староста. Звичайно, розмова не могла продовжуватися і я навідавши ще раз «Українську книгарню», одбув до м. Кролевця, подякувавши п.п. Рубісових за їх надзвичайно привітний прийом.

12 числа я вже був у Кролевці, як раз вже на другий день після тусу в місцевій «Просвіті», зробленою «Державною Вартою»⁶⁷, котра «для ознайомлення» забрала з просвітянської книгарні до 125 примірників соціалістичної літератури та членський реєстр. На вимогу дати росписку на ці книжки один з вартових заявив: «Мы по вашему не умеем ни читать, ни писать, напишите сами, мы распишемся». Що найбільш кидається у вічі, то дуже чутна російська розмова в українській інституції. Діяльність Кролевецької «Просвіти» зараз виливається в функціонування книгарні, котра включає в собі надзвичайно цікаві книжки, носить цілком випадковий та легкий характер. Книгарня «Просвіти» міститься в малюсенькій яточці та ще більш за книгозбірню безхарактерна і нецікава, вибір книжок малий, але все це можна пояснити собі тим,

що книгарня, на яку покладаються усі надії тільки що заклалася, а на поповнення книгозбірні кращими книжками, є як видко надія. Театральна справа завмерла, бо аматори прохали собі за гру платні в чому їм відмовлено. Відомостей про діяльність «Просвіт» повіту нема.

13 вересня я одбув до Глухова через Конотоп, Ворожбу. В Конотопі, при огляді річей німецькими вояками у мене були знайдені оголошення Кролевецької Книгарні про своє існування і мене було взято під арешт, з якого зараз же відпустили порозумівшись в цьому.

У Глухові був 14 числа у Повітовій Земській Управі, де як-раз тоді видавали посвідчення слухачам скінчених курсів українознавства для вчителів. Я не чув там ні одного українського слова. В Глухові п. Онацький розповів, що раніш навколо нього згуртувалася була Українська громада, але з приходом 3 січня 1918 року большевиків до Глухова, помешкання в місті нема, бажаючих робить теж. Взагалі п. Онацький категорично заявив, що зараз нікого та нічого нема і працювать, як тільки того він захоче, над утворенням «Просвіти» почне тільки через місяць. Того ж таки дня я сидів вже в потязі, де почув про існування в Глухові двох українських драматичних гуртків. [...]

Б. Бутник

ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 367. Арк. 162–164.

Оригінал. Рукопис.

* Датування за змістом документу

№ 93

Оголошення в газеті «Луч» про концерт кобзаря Івана Кучугури-Кучеренка в Сумах

3 жовтня 1918 року

Українській концерт

Після свого артистичного турне по Просвітам Полтавщини, де відбулося 36 концертів, 2-го сього жовтня до Сум завітав славнозвісний кобзарь Іван Кучугура-Кучеренко який має намір упорядити ряд концертів по Просвітам Сумщини. Будуть виконані історичні думи й пісні.

Сьогодні 3-го жовтня в помешканні Т-ва Просвіти відбудеться концерт Кучеренка при участі артиста Василя Павловича Цимбала, який прочитає реферат: «Про кобзу, кобзарів, історичні й народні пісні», а також продеклямує з Франка, Грінченка, Олесея й інших поетів.

Початок о 8-ми годині.

Луч. 1918. № 91. 3 октябрю. С. 4.

№ 94

Допис в газету «Рідний край» з доріканням на бездіяльність «Просвіти» в с. Беєве Гадяцького повіту

3 жовтня 1918 року

Небіжчиця — «Просвіта».

Скидайте шапки! Стійте мовчки с похилими головами: перед вами великий мрець.

Сбірайтесь же всі сюди — до могили — і старі, і малі, і ті, що так плямували, ганьбили її.

Вмерла небога!

Вмерла наша «Просвіта»!

Не довго конала!..

Кого ж винить у цій невчасній смерті?

Селян!

— За те, що давились на неї, як на якусь вигадку?!..

Мали її за якусь примху?!..

Бідне, забуте село!

Покинуте людьми, забуте Богом!..

Та-ж темрява! Ті ж досвітки! Таж дичина!

І коли чуєш, що десь в другім селі люди зробили виставу, улаштували вечірку, або інше що, становиться якось боляче образливо за своє село!

А ти Беєвська Просвіта, спи! До страшного суду спи! І нехай тяжкою плямою ляже на керовників твоя довчасна смерть!

Земля тобі пером, небіжчице!

Галь-Галь.

Газета Гадяцького земства «Рідний край». 1918. № 60. 3 жовтня.

№ 95

**Резолюція з'їзду представників Товариства «Просвіта»
Сумського повіту стосовно державності української
мови, направлена Голові Ради Міністрів
Української Держави**

9 жовтня 1918 року

Съезд просвит

В воскресенье, 6 октября днем в помещении местной «Просвіти» состоялся съезд представителей всех Товариществ «Просвіта» Сумского уезда, на котором обсуждались некоторые назревшие вопросы организации Товариществ и просветительной деятельности их и, в конце которого, была вынесена следующая резолюция, принятая единогласно:

«До Пана Голови Ради Міністрів Української Держави⁶⁸. Ми, президіум з'їзду Просвіт Сумщини на Харківщині, який одбувся 6 жовтня (нов[ого] ст[илію]) маємо за честь прохати Вашу Вельможність при службовому докладі Ясновельможному Пану Гетьманові доложити також і цю постанову вищезазначенаго з'їзду Просвіт Сумщини.

Постанови з'їзду Просвіт Сумщини від 6-го жовтня н[ового] ст[илію] відносно державної мови.

- 1) Ознакомившись зі змістом відомого меморандуму Київської Просвіти про Українську мову, ми вважаємо необхідним підтримати й приєднатись до нього, як до вислову наших думок, що до Українського слова.
- 2) Українська мова в Українській державі повинна бути Державною.
- 3) Українська мова повинна бути обов'язковою по всіх урядових та громадських публично-правових інституціях.
- 4) Необхідно звернути особливу увагу на викладання української мови й українознавства в школах.
- 5) Ворожі виступи, навіть урядовців, проти української мови, яко мови Державної вважаємо за виступ проти України.
- 6) На Сумщині зараз книжковий голод на українські підручники за для низчих і середніх шкіл — прохати український уряд задовольнити цю культурну потребу виданням укр[аїнських] підручників .

7) Прохати Пана Голову Ради Міністрів цю резолюцію з'їзда Просвіт доложити Ясновельможному Пану Гетьманові всієї України».

За надлежащими підписями резолюція була послана в Киев в тот же день.

Луч. 1918. № 96. 9 октября. С. 4.

№ 96

Повідомлення про четвертий з'їзд «Просвіт» Слобожанщини у Харкові

13 жовтня 1918 року

З'їзд «Просвіт» Слобожанщини в Харкові відбувся 13 жовтня ц. р. На з'їзд прибули представники від усіх повітів Харківщини (ко-ло 50) і репрезентували собою більш сотні просвітніх організацій.

Прочитано звиш 20 докладів на тему просвітню, бібліотекарську, лекційну і драматичну. Майже кожна «Просвіта» одкриває українські курси, вечірні та недільні школи, книгозбірні-читальні, улаштовує вистави, концерти і т. і. На з'їзді ухвалено резолюції «утворення» «Спілки-просвіти», домагання від уряду допомоги в культурній праці «Просвіт», [...] далі з'їзд підтримує меморандум Київської «Просвіти» до уряду в справі видання закону про українську мову як державну, з'їзд вислав привітні телеграми обом українським державним університетам.

Вільна Українська Школа. 1918–1919. № 4. С. 251.

Опубліковано: Освітня хроніка на сторінках періодичних видань 1917–1920 рр. (з фондів Педагогічного музею України) / укладачі: В. О. Гайдей, О. П. Міхно. К., 2017. С. 105.

№ 97

Звіт Ради Лебединського Товариства «Просвіта» загальним зборам про виконану роботу та план діяльності на майбутнє

13 жовтня 1918 року

7 травня 1918 року відбулися організаційні Загальні Збори членів Т-ва «Просвіта» для заснування сього Т-ва. Ще минулий рік була в Лебедині «Просвіта», але вона завдяки бурхливій течії часу

не змогла розвинути свою діяльність і поволі завмерла. Коли після більшовитських подій українцям трошки легше зітхнулось, знов з'явилась думка відродити сю культурну організацію і от 7-го травня і відбулися такі організаційні Збори.

П'ять місяців проминуло з того часу. 5 місяців недовгий час, але він потребував такого колосального напруження сил, такої енергії і турбот, що здається занадто довгим. Важко працювати українцям в м. Лебедині, бо ширих українців, пройнятих глибокою національною ідеєю небагато, а ще гірш, що українців свідомих ще менш: вважають себе за українців, виявляють своє співчуття, роблять внески, але далі сього їх активність не йде. Треба правду мовити. Не дивлячись на те, що Держава Українська самостійна, має свою Державну мову, українці ніби є «господа положенія», у нас сього не помітно і кожен кому тільки не лінь шкодить українській справі. От в таких важких умовах нам, невеличкому гуртку, приходить працювати.

Доводиться проводити культурну працю, турбуватися про матеріальне становище Просвіти і ще огризатися на всі нападки, якими щедро оділяє фортуна українців в сі, немов вільні, для їх часи. Як же робила Рада Просвіти?

Першою і найголовнішою організаційною метою Ради було знайти для Просвіти притулок. Бажано було мати власне помешкання, але грошей не було, найняти не було за що і тому Рада звернулася до Мійської Управи з проханням відпустити яку з шкіл міста, що нам і було зроблено — ми одержали Троєцьку бувшу парохвіяльну школу. Перенесли туди книгозбірню і почали приводити все до порядку. Першим завданням було, звичайно, — поповнити книгозбірню, в якій було 200–300 книжок. І се Раді, дякуючи бібліотечній секції, пощастило зробити досить добре. Зараз наша книгозбірня виросла більш за 1000 книжок, має твори кращих письменників, має всі підручники для початкових шкіл. Полагодивши хоч трохи технічну справу Рада Просвіти поставила на порядок виконання свого уставу — поширення культурних здобутків поміж нарид. І от що було зроблено за сей час Радою Просвіти.

Щоб упорядкувати працю Т-ва Просвіта Рада визнала необхідним організувати секції, де-б кожен член вів будь яку працю по своїй

спеціальности або охоті. Секції музично-драматична, літературно-наукова, бібліотечна. Драматичною секцією упоряджена вистава в с. Романівці і сим думалось зробити початок мандрівного театру, який так конче потрібен на селі. Літературно-науковою секцією були організовані курси по вивченню української мови для урядовців м. Лебедина, а крім того секція веде чисто наукову і літературну працю: так відбулись читання перекладу на українську мову оповідання М. М. Гальковського⁶⁹ «Бжолі», який зробив член Ради Домашенко, доклад «Грунтовні принципи вільної школи», прочитаний М. П. Запорожцем. Крім того готуються доклади П. І. Духно по історії і літературі; М. П. Запорожця по педагогічним галузям; Г. І. Пустовара⁷⁰ по бібліотечному відділу, а Домашенко⁷¹ збирає матерьяли до медичної і природознавчої термінології. Тепер на черзі стоїть збирання і розробка етнографічно-діалектологічних матерьялів повіту, — читання з лихтарем і популярні лекції для населення в м. Лебедині і повіті. Тут же треба зазначити, що Радою Просвіти була улаштована гарна виставка книжок (підручників, по історії, літературі, дитячих і инш.) на українських учительських курсах, улаштованих Лебединським Повітовим Земством. На виставці було більш 1500 книжок по всіх галузях науки; був досить великий дитячий відділ, були біографічні портрети (Куліш, Збірник Головацького, рукопис Т. Гр. Шевченка і инші). Учителство і приватні особи (виставка була для всіх бажаючих) наочно могли бачити, що є в українській літературі. Поруч з виставкою української старовини — се давало досить цікаву картину. Нарешті бібліотечна секція була найдіяльнішою. Я вже згадував, що Просвіта мала 200–300 книжок і спочатку Рада стояла перед сумним фактом: попит на книжку ріс, особливо багато йшло дітей до Просвіти, грошей не було, — і гірко було відсилати дівчому, не задовольнивши її святого бажання. І от Рада Просвіти вживала всіх зусиль аби поповнити книгозбірню і зараз уже у нас 1½ тис книжок, є досить значний дитячий відділ, є найкращі твори письменників, ноти. Правда, знов у нас попит далеко більший, ніж є книжок, але се пояснюється значним збільшенням читачів і тільки брак грошей не дає змоги побільшувати книгозбірню в великій кількості. Треба зазначити тут одну хибу нашої книгозбірні — книжки потребують оправи, а грошей і матерьялу немає. От чому Рада Просвіти зверну-

лась і звертається з ласкавим проханням до всіх членів — зносити картон і, коли у кого є зайве, всяке збіжжя для оправн. Де що вже з сих матеріалів шановні члени принесли.

Другим значним завданням бібліотечної секції було улаштування читальні. І се їй посчастлило: зараз Просвіта має кращі українські журнали і газети, якими користуються читачі. Тепер у секції стоїть на порядку дня організація мандрівних книгозбірень.

З сел ідуть безконечні попити на українську книжку; тільки гарна книжка відкриє очі селянинові, і от Рада Просвіти по пропозиції бібліотечної секції визнала необхідним улаштувати декілька мандрівних бібліотек. Зараз підбираються книжки і може недалеко той час, коли такі бібліотеки будуть функціонувати.

З других справ, які зробила Рада Просвіти важливі слідуєчі:

а) Рада зробила збори по всіх установах по влаштуванню могили Шевченка; в) Рада взяла заступництво, аби в с. Чупахівці відчинено українську гімназію, згідно побажання місцевого Волосного Земства; с) зроблена анкета для в'яснення становища Просвіт у селах. От короткий нарис того, що зроблено Радою Просвіти. До сього треба додати, що Раді доводилось працювати в самих тяжких умовах, не маючи свого помешкання. І великими зусиллями Рада має зараз своє помешкання, де можна улаштувати і читальню, і книгозбірню, кімнатку для засідань.

Тепер Рада намітила найближчий плян діяльності в такому виді:

1. В самому Лебедині для культурного розвитку населення Рада передбачає улаштування вечірок, читанок, а також лекцій, як місцевих, так і приїзжих лекторів.
2. Ідучи назустріч потягу населення до освіти, Рада гадає відчинити школи для дорослих, як для зовсім неграмотних так і для одержавших першу науку, а також школу для підготовки до гімназій для дорослих.
3. Але головна задача, на думку Ради, — звернути пильну увагу на село. Зараз, коли газета дорога, культурних українських сил немає на селі, нарід сидить в темноті, безсилий, без поради, — книжка для нього єдина нарада, відпочинок і спосіб задовольнити своє естетичне почуття.

От чому Рада намітила слідуючий плян в найблизчому часі:

- а) зв'язок з місцевими Просвітами і посилення їм допомога силами інтелектуальними і матеріальними, коли то буде можна, улаштування лекцій, читанок.
- в) організація мандрівних книгозбірень, звідки-б селяне могли користуватися книжками.
- с) організація мандрівного театру.
- д) улаштування шкіл для дорослих.
- е) постачання книжками місцевих Просвіт.
- ф) організація книжкового кооперативу, який би дав і гарну книжку і матеріальну забезпеченість Т-ву Просвіта.

Такі думки Ради надалі.

Роблячи висновки з практики попередньої роботи, Рада приходе до такого висновку: із наміченого пляну зараз виконано не все з таким успіхом як би того хотілось. Де-ж то причини такої невеликої інтенсивности? Перша причина — вороже і недбале відношення до української справи місцевого суспільства, особливо громадських установ (Земства, Мійського самовр[ядування]), а в залежності від сього невеличкий склад Т-ва. Друге — нема тісного зв'язку з центральними організаціями і їх авторитетної допомоги. Третє — немає моральної і матеріальної допомоги від Міністерства Освіти (Департамент позашкільної осв[іти]). А без сих факторів Просвіта стає одинокою і се судьба всіх Просвіт. Необхідно зв'язати себе з центральними організаціями, з кооперативом, а головне — конче необхідно мати авторитетну моральну і матеріальну піддержку з боку Міністерства Освіти, треба його голосу певного і обов'язкового для всіх і треба економічну базу, — тоді Просвіти не будуть мати спорадичного характеру і зможуть широко розвинути свою діяльність.

До сього додаються обрахунки Т-ва Просвіта на кінець 1918 р. і на 1919-ий рік.

	На 4 міс. (з 1 вересня) 1918 р.	На 1919.
Помешкання	400 карб.	1200
Паливо і світло	800	2400
Сторож	200	600
Бібліотекарь	300 (по 75 карб.)	1200 (по 100 карб.)

II. «Просвіти» Сумщини в період Української революції (1917–1920)

	На 4 міс. (з 1 вересня) 1918 р.	На 1919.
Канцелярс. витр.	100	600
Меблі	1800	—
Три школи доросл.	3.600	10.800
Хазайські витр. на школи	500	1500
Поповн. книгозбірні	800	2000
Оправа книжок	300	1000
Командір. делегатів	100	500
Улаштув. лекцій	800	2500
Часописи	200 карб.	600 карб.
Мандрівні книгозбірні	400 карб.	1000
Непередб. витрати	200	1000
	10.000 карб.	26.500 карб.

Отсі витрати мусять покриватися допомогою Міністерства Освіти і Мистецтва в половинному розмірі, членськими внесками, прибутками від вистав, лекцій, кооператива і ин.

Чим міцніший економічний фундамент, тим інтенсивніша наша праця на користь рідному краю.

З оригіналом згідно:

Член Ради Просвіти *П. Домашенко*

ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 11–16.

Завірена копія. Рукопис.

№ 98

Звіт в газеті «Земське діло» про четвертий з'їзд Спілки «Просвіт» Слобожанщини в м. Харкові 13 жовтня 1918 р. з відзначенням роботи Сумської «Просвіти»

28 жовтня 1918 року

На з'їзд прибули представники від усіх повітів Харківщини, числом до 50, і заступали собою до сотні просвітніх організацій, та ще делеговано на з'їзд від десятка районних громадських установ м. Києва і Харькова.

В президію з'їзду обрано: головою — доб. Бутенка, заступником — доб. Кравченка, писарем — Костя Даниленка, почесним головою зїзду професора М. Сумцова. Від імени ради «Спілки Про-

світ», робить доклад про її діяльність доб. М. Кекало. Доклад по змісту — небагатий, одноманітний, по наслідкам праці — невідрадний, бо Рада далі, як по за межі звичайної собі канцелярщини: одсилка інформацій, листування з сільськими Просвітами, — нічого сенько більше не зробила, інструкторів в цей період не було, бо спілка мало одержувала членські внески і відсотки, а від земства і інших громадських інституцій грошей не одержували, міністерство освіти на наше прохання помочи, ще й досі не зібралось дати відповідь. Зараз спілка «Просвіт», має порожню скарбницю: матеріальні недостачи всьому виною!

Позатим було відчитано двадцять докладів з місць. Доклади — різнобарвні, цікаві по змісту, по наслідках роботи — часами сумні, часами бадьорі! Всю освітню роботу можна поділити на чотири категорії, а саме: просвітню, бібліотекарську, дикційну і драматичну. Майже кожна з «Просвіт» заходила відкривати бодай короткострочні курси, вечірні, або недільні школи по українознавству, вдержує невеличкі книгозбірні-читальні, випикує газети та журнали, старалася закликати українських лекторів, докладчиків, референтів і т. д., але все таки на першому місці стоять: вистави, концерти й співи і драматична секція зробила так багато, як усі останні категорії, взявши їх до купи! Докладчики пояснюють, що вистави одинокє джерело, звідки черпається на всі нижчі просвітянські потреби. Можна з певністю сказати, що на Харківщині немає зараз такого міста, слободи, села де б не відбувалися вистави-аматори, з села ідуть на хутори і розливається всюди широкими потоками рідне слово-пісня! Найкраще поставлена просвітянська справа у Вовчанському і Сумському повітах на Харківщині. Щоб вишукати і притягти до праці свідомих, діяльних українців у Вовчі робота поділена на багато окремих груп: просвітню, театральну, лекційну, музично-хорову, бібліотечну, редакційну і т. д. Просвіта видає спеціально свій часопис (тижневик) «Світло», — а всі просвіти в повіті еднаються навколо своєї «матері-просвіти» у Вовчій на взірць Львівської. Мається і иструктор по організації Просвіт на селах! Сумська повітова Просвіта, відчиняла недавно аж двічі курси української мови, які пройшли там з великим успіхом, читаються лекції про «Українську культуру» то що, а для вистав

заореновано Просвітою місцевий театр. При Сумському народньому університеті Просвіта гадає відкрити український історико-філологічний факультет, а також українську гімназію і книжний кооператив; зараз гуртується національний хор. Недавно відбувся повітовий з'їзд, який вирішив — об'єднатися в повітову «Спілку Просвіт», а для організації Просвіт удержується інструктор на повіт. З осередку розкидати в їх ті національні свідомости по селах — ось завдання Сумської повітової Просвіти!

В м. Богодухові справа в відкриттям української гімназії трохи затяглась, зате в м. Барвенкові Ізюмського повіту заходами українських діячів Василя Вілінського, Марії Квітки, відкрилася і функціонує українська гімназія, також задумують відкрити українські гімназії — в слоб[оді] Мурахві і селі Пархомівці Богодухівського повіту. Взагалі серед просвітянських діячів помітно виразно бажання — до творення українських курсів, шкіл, гімназій і навіть університету! Одночасно помітно страшно ворожі відносини сучасної влади на місцях — ріжних сільських голів, районних начальників варті і т. д., які йдуть в розріз з наказом міністра Кієвського: не чинити перешкод в культурно-просвітній роботі Просвіт. Із двадцяти докладчиків майже всі зазначили такі ворожі відносини!

На Всеукраїнський з'їзд Просвіт, який маєтсья відбутися 21 жовтня ст. ст. в м. Києві, рішено послати по одному делегатові від усіх повітів Харківщини, яких повинні обрати повітові Просвіти, спілки.

Наказано їм:

а) домагатися, щоб була утворена всеукраїнська «Спілка просвіт», як центральний орган всіх Просвіт на Україні сущих;

б) домагатись аби уряд не перешкодив праці Просвіт і зрозумів нарешті, що організації ці як культурно-просвітні не ставлять собі ні політичних, ні соціальних завдань і тому не шкідливі йому, а навпаки росповсюдженням національної свідомости — користні в зміцненні держави Української;

в) домагатися, щоб ота новоутворена всеукраїнська «Спілка просвіт» йшла в тісному контакті з департаментом позашкільної освіти і мала б там свого представника;

г) домагатися грошової підмоги од міністерства освіти — на життя Просвіт.

Намічено такий плян майбутньої діяльності «Спілки просвіт» Слобожанщини: за для поширення діяльності «Спілки просвіт» на розвиток Просвіт на селах — необхідно:

1. Мати інструкторів принаймні одного на повіт, які б роз'їзджали б по селах, інструктувала б діяльність Просвіт, закладаючи нові Просвіти, читали б лекції і взагалі направляли б діяльність Просвіт.

2. Влаштувати мандрівні народні університети з викладами найперше про історію, біографію, та літературу нашого народу, світову історію, сільське господарство та кооперацію, економіку, соціальне питання і взагалі про і все те, що торкається життя та добробуту нашого народу.

3. Влаштування мандрівного театру з гарним репертуаром, та організацію народніх хорів.

4. Видавати часопис просвітянський, освітлюючи значіння освіти для нашого народу.

5. Маючи на увазі велике значіння на селі книжки, то треба розповсюджувати її як найширше, а за для цього треба засновувати книгарні, бо тільки таким шляхом можно дати на село гарну книжку, а при спілці Просвіт заснувати центральну книгарню, яка буде розсилати книжки Просвітам, а черев це книжка буде значно дешевша, ніж купуватиме окремо кожна книгарня, бо «Спілка просвіт» закуповуватиме великими партіями.

6. Увійти в зносини зі всіма товариствами та організаціями, які провадять культурно-просвітню діяльність на селі, як земства, кооперативи і інше, впливаючи на них, щоби їх діяльність була цілком національною.

Після цього з'їзд «Спілки просвіт» затвердив цілий ряд резолюцій по біжучому моменту, а саме:

1. Четвертий з'їзд спілки Просвіт Слобожанщини рішуче підтримує меморандум Київської Просвіти до уряду в справі видання закону про українську мову яко державну.

2. Надіслати телеграму дружині Стешенка — як вислів співчуття і жалю по невинній жертві, борцеві за національну волю України!

3. Надіслати привітальні телеграми українським: Київському і Каменець-Подільському державним університетам.

4. Домагатися перед правительством аби всіх тих українських діячів, що томляться всюди під арештами так потрібних для будування Української держави, негайно звільнено.

5. Звернутися з відозвою до Харківського студентства, щоб вони як українські інтелігенти допомагали в культурній праці Просвіт на Слобожанщині.

На протязі з'їзду були складені зборам слідуючі привітання:

Від професора М. Сумцова, центрального кооперативного комітету м. Києва, Харківської хліборобсько-демократичної партії, Всеукраїнського кооперативного видавничого союзу, українського кооперативного видавництва «Рух» м. Харківка, центральної культурно-просвітньої ради слобідських залізниць і Харківської філії національного Союзу.

В привітах дзвенить могутній поклик до єднання, до гурту, до спільної культурно-творчої праці на селі, бо тільки вона допоможе нашому народові відродиться: культурно, політично і економічно.

То ж всі від найлівішого і до найправішого крила ставаймо під єдиний прапор національного союзу і тоді наша Україна засіє знову світлом волі, блиском слави і буде панувати як колись при Богдані — на широкім світі!

З'їзд закінчився в 10 годин по вечері.

За ріжними справками треба звертатись по такій адресі:

м. Харків, Воскресенська пл. 6, пом. 3, доб. Євген Курносів (для «Спілки просвіт»).

Писарь *Кость Даниленко*.

Земське діло. 1918. № 345, 28 жовтня. С. 3.

**Прохання Ради Лебединської «Просвіти» до
Департаменту позашкільної освіти Міністерства народ-
ної освіти і мистецтва перевести кошти на позашкільну
освіту їй безпосередньо, а не Лебединській міській
управі, у зв'язку з антиукраїнською позицією останньої**

29 жовтня 1918 року

Раді Лебединського т-ва Просвіта стало відомо, що Міністерство призначило певну грошову сумму Лебединській Мійській Управі (на Харківщині) на провадження позашкільної освіти в місті. Нам — як Раді — добре відомо байдуже відношення призначених адміністрацією членів Управи до будь-якої освіти і надзвичайно вороже до освіти, що має під собою національний ґрунт. Національної організації, як Просвіта, Учительська Спілка на свої прохання учинити їм ту чи іншу допомогу — достають негативні відповіді. Так, Просвіту управа не увільнила від платні за витрати електричної енергії в безплатній бібліотеці-читальні; не дала дров для обігрівання цього помешкання й меблів, які є зайвими в Управі. Між иншим, як організації з яскраво російською орієнтацією, що ставить собі метою гальмувати рух нашого національного відродження (напр. Професійний Учительськ[ий] союз) мають від Управи субсидію. Людність м. Лебедина — виключно українська і прагне освіти українською мовою, про що свідчать прохання до Просвіти влаштувати курси, школи, а також великий попит на книжку, якого не може вже задовольнити не така багата книгозбірня Просвіти, позаяк кількість читачів росте з надзвичайною прогресією на шкоду російській бібліотеці.

Зважаючи на попереднє і жахаючись того, що субсидія, коли вона попаде до рук Управи буде витрачена зовсім не на дійсні потреби духа людности міста — Рада Лебединської Просвіти во ім'я кращого майбутнього нашого скривдженого темного люду ласкаво прохає призначену Лебединській Мійській Управі грошову суму на позашкільну освіту видати Товариству Просвіта, яка вже на свої скромні засоби провадить просвітню роботу і, одержавши субсидію, зможе повести цю працю в належному масштабі згідно інтересам Держави⁷².

Плян праці, яку має розпочати Просвіта, коли одерже допомогу від Міністерства накреслений у нашому до Вас папері від 13 жовтня під № 72.

ГОЛОВА ПРОСВІТИ *П. Духно*

Писарь *Петренко*

ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 374. Арк. 18, 18зв.

Оригінал. Машинопис.

№ 100

Повідомлення про Другий Всеукраїнський з'їзд «Просвіт»⁷³

4–7 листопада 1918 року

Всеукраїнський з'їзд «Просвіт». З 4-го по 7-е листопаду [цього] року відбувся Всеукраїнський з'їзд «Просвіт». На з'їзд з'їхалося чимало делегатів од провінціальних «Просвіт». Головою з'їзду обрано В. К. Прокоповича. Винесено між іншим такі резолюції:

У справі утворення «центрального бюро всеукраїнської спілки «Просвіт» з'їзд ухвалив таку резолюцію:

«Визнаючи конче потрібним утворений центрального бюро, але рахуючись з важкими умовами сучасності і відсутністю на місцях сталих організацій повітових і губерніяльних спілок «Просвіт», з'їзд доручає тимчасово виконання обов'язків цент[ального] бюро — департаментові позашкільної освіти».

У справі взаємних відносин «Просвіт» і кооперативів з'їзд ухвалив:

«Зважаючи на велику участь кооперативів в українській національно-культурній праці, висловити українцям-кооператорам щире подяку й бажання, аби кооперативи передавали певну частину своїх прибутків «Просвітам».

З огляду на велике значіння кооперативної праці — пропонувати членам «Просвіт» брати як-найдіяльнішу участь в організації і діяльності кооперативів.

Звернути увагу українських культурних сил на руйнуючу антидержавну роботу, яку ведуть де-які кооперативи, на чолі яких стоять ворожі українству елементи, аби вони почали з ними культурну боротьбу».

В справі правного становища «Просвіт» ухвалено домагатись: припинення переслідувань з боку старост і адміністрації, увільнення помешкань «Просвіт» од реквізицій, увільнення з під арешту просвітянських діячів і видання наказу вищою владою, на підставі якого була би можливість працювати вільно.

З'їзд висловив бажання, аби мова українська була єдиною державною мовою.

Вільна Українська Школа. 1918–1919, № 4. С. 250–251.

Опубліковано: Освітня хроніка на сторінках періодичних видань 1917–1920 рр. (з фондів Педагогічного музею України) / укладачі: В. О. Гайдей, О. П. Міхно. К., 2017. С. 110–111.

№ 101

Повідомлення Микити Мищенко в газеті «Наше слово» про виставу-концерт Роменської «Просвіти» в Народному Домі

14 листопада 1918 року

Вистава-концерт Просвіти.

У середу 6 листопада 1918 року в Народньому Домі відбулася невеличка вистава-концерт. Було поставлено водевіль Васильченко — «На перші гули», продекламовано «Ніч в тюрмі» — Винниченка, «Суд визволеного краю» — Старицької і проспівано великим з'єднаним хором Западинської, Засульської і Роменської Просвіт — «Б'ють пороги», «Умер батько наш тай покинув нас», «Сон» і т. і. Декорації було пристосовано нашим поважним скульптором-художником І. П. Кавалерідзе⁷⁴. Треба пожаліти за виставу-концерт двічі: одне те, що помешканні Народнього дому без всяких там фойе, деб публіка змогла у антрактах погуляти, подихати, а друге се Просвіта мало подбала за оповістку вистави-концерту. На останній дні в 12 год. було розклеєно афіші і через те зала була напівпустаю. Одже декорації намальовані Кавалерідзе для «На перші гули», були дуже вдалі навіть особливі, як для Народнього дому. І тим, хто не пішов подивитись — слід пожалкувати правда, що ті декорації було зроблено на спіх за два-три дні і що саме головне, пристосовано в

більшості із старих, але освітлені фантастичними огнями голу-бого проміню — вони дійсно здавались ілюзією. Надзвичайно гарна далечінь села, що розляглося десь аж за долиною та лева-дами на горі. Окрім сього Кавалерідзе ще як режисьору удалось підібрати прямо з села молодії свіжі сили для виконання ролей, які справді були на місцях.

Дід Савка — І. Жеребко; Тиміш-парубок — А. Салівон; жінка Савки А. Реванська і нарешти їх доня — молода паночка С... Все це свіжі люде, повні ідеалов, замірів на справжнє містечтво і їм всім разом з окремо кожному, за маленькими дрібницями, тепла дяка, бо вони добре справились із замислом Васильченка і передали глядачам дійсне красиві образи так естественні, обві-яні простотою — чисті і не порочні. Сам собі дивується іноді, що не ждано, не гадано пройде перед тебе ясна хвиля чарів. Хор під керовництвом М. К. Богдановича виконав свої номері без догани, проспівані ним пісні оставили глибокий слід тепла та пошани до всього рідного, минуло і сучасного. Помічалось відсутніаго піанину або оркестру, але то друге діло. Кажуть знавці пісні, що хор має велике значіння в життю і що пісня завше довершує ту чи іншу справу треба згодитись, що се так. Хтоб що і як не гово-рив, а без пісні воно не закінчене. Далі К. І. Патока продекламу-вав «Ніч в тюрмі» і «Сон визволенного краю», і мусимо сказати, що Патока мав добру здібність до декламації. «Остання Ніч» і «Суд» викликали море оплесків від присутніх. Вистава-концерт закінчилась в 10 годин ночі і оставила приемне враження у при-сутніх. Після вистави була сімейна вечірка Просвіти, яка зотя-глась до 2 годин ночі і пройшла особисто та цікаво, так тепло та гарно. Члени хору, оркестру і Просвіти були всі задоволені і розійшлися з пошаною та повагою один до другого, маюче на душі світлі заміри до життя і ніяк не забуваючи про відродження матері України.

М. М.

ДКЗ «Посулля». Наше слово. 1918. № 29. 14 ноября.

№ 102

**Прохання Товариства «Просвіта» до Сумської міської
управи увільнити їхній спектакль від грошового податку**

6 грудня 1918 року

До Сумської міської
Управи

Рада Т-ва Просвіти ласкаво прохає увільнити наш спітакль від 29 листопаду у театрі Корепанова від городського налогу, маючи на увазі благодійну мету спектаклю, котрий улаштувався на користь воєнно-полонених солдат.

Голова *Колодяжстий*

Писар [підпис]

ДАСО. Ф. 354. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 23.

Оригінал. Рукопис на бланку.

№ 103

**Повідомлення в газеті «Наше слово» про надзвичайні
загальні збори Роменського Товариства «Просвіта»**

25 грудня 1918 року

З життя Роменського тов[ариства] Просвіта

22 грудня 1918 року в народнім домі відбулися надзвичайні загальні збори Роменського товариства «Просвіта». На збори з 117 членів товариства, що заплатили членську вкладку за біжучий рік явилось лише до 50 членів. Проте нечислені кількістю, але сильні духом збори все таки після обмірковування ріжних питань, що до сього часу гальмували справу освіти стали на реальний ґрунт. В своїй роботі збори в деяких містах зробили корену ломку і провели дійсні реформи що до життя «Просвіти». Так наприклад в статуті членський внесок значиться 3 карб., а збори змінили на 10 карб. Призначили в раду «Просвіти» платніх два члена, постановили завести счетовода і систематичне рахівництво, а також негайно оцінити майно і взяти на учот, яке до цього часу не знало ніякого ладу ні порядку.

На зборах вияснилось, що комісія по будуванню пам'ятника має біля 20000 рублів довгу. Зборами винесено щиру подяку скульптору І. П. Кавалерідзе за його ініціативу і надмірну працю по збу-

дуванню пам'ятника Т. Г. Шевченкові, а також подяку голові комісії Я. М. Данилову. Збори постановили просити голову комісії аби він вживав усіх широких заходів по збору грошей на пам'ятник і розплатився якомога швидче з довгами у сій справі.

На зборах було винесене побажання, щоби Рада Просвіти подбала якнайширше і найбільше за розвиток товариства на просвітнім полі і потурбувалась за рижні курси для неграмотних, грамотних, книгарню і т. д. З докладу Скарбника Ради виявилось, що товариство за рік мало до 80000 карб. обороту, з яких лишилося в касі трохи більше 5000 тис. карб. Збори пройшли з підвищенням настрій і гарячим захопленням просвітною справою.

В товариство «Просвіта» за останній час вписалися такі розвинені цінні для культурної праці робітники як п.п. Полтарьов, Самоквасов і т. д.

М. М.

ДКЗ «Посулля». *Наше слово*. 1918. № 62. 25 грудня. С. 2.

№ 104

Інформація в газеті «Луч» про прохання Верхньосироватської «Просвіти» до Сумської земської управи виділити їй кошти на облаштування бібліотеки

27 грудня 1918 року

Ходатайство «Просвіти»

Верхне-Сыроватская «Просвіта» обратилась в земскую управу с просьбой отпустить ей 2000 р. на устройство народной библиотеки.

Луч. 1918. № 156. 27 декабря.

№ 105

Дані про кількість «Просвіт» на Сумщині в 1918 році

*1919 рік**

Лебединський повіт

Аннінська (п.о. Терни), Бишкінська, Буймерська, Лебединська, Мало-Ворожбянська, Мало-Історопська (ст[анція] Боромля Півд[енної] зал[ізниця]), Романовський завод), Рябушківська, Тернівська, Чупахівська.

Охтирський повіт

Боромлі. «Просвіта» заснована у червні 1917 р., 89 членів. Засновник — Базилевський, голова — Л. Реподель. За рік — три загальні збори.

Нижне-Веселівка Кириковської волості. «Просвіта» заснована у квітні 1917 р., 62 члени. Засновник — Ф. Башин, голова — В. Белікова.

Білківська, Кириківська, Климентівська, Охтирська, Тростянецька, Хухрянська, Янківсько-Річська Кириковської волості.

Сумський повіт

6 жовтня (за новим стилем) 1918 р. відбувся з'їзд «Просвіт» Сумщини.

Білопілля. 45 членів. Голова — мировий суддя Г. Чугаїв. За рік — три загальні збори.

Нижне-Сироватська, Сумська, Юнаківська.

Гадяцький повіт

Організована спілка «Просвіт».

Капустинці. «Просвіта» заснована у квітні 1917 р., 150 членів. Голова — О. Діаконов. За рік — один загальний збір. Згідно з іншим документом, товариство «Просвіта» тут було засноване 15 травня 1917 р., а вже 26 травня перейменоване в «общество народного дома».

Поділки. «Просвіта» заснована 18 квітня 1917 р., 122 члени. Голова — Т. О. Кісіль. За рік — 4 загальні збори. Є книгозбірня.

«Просвіта» є також у Липовій Долині, Русанівці, Підставках.

Роменський повіт

Відбувся Роменський повітовий з'їзд «Просвіт». На першому Всеукраїнському з'їзді «Просвіт» від нього виступив Д. Зацаринський.

Ведмеже. «Просвіта» заснована 1917 р., 168 членів. Засновник — Ів. Г. Бойко, голова — Іл. Тимошенко. За рік — 5 загальних зборів.

Вовківці. «Просвіта» заснована у квітні 1917 р., 81 член. Засновник — Ів. Зацаринний, голова — вч[итель] Г. Салій. За рік — 6 загальних зборів.

Овлаші. 77 членів. Засновник — С. Циганенко, голова — Юр. Світлинників.

Ромни. «Просвіта» заснована у березні 1917 р., 300 члнів.
Голова — М. Івченко. За рік — три загальні збори.

Перекопська, Плавинище, Томашівка.

Чернігівська губернія

Бинки (ст[анція] Алтиновка), Десптівка, Конотоп, Мало-Самбір, Підлипне, Попівка, Середина Буда, Соснівка, Шаповалівка, Шостка.

ДАКО. Ф. 1447. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 1–62.

Оригінал. Рукопис.

Опубліковано: «Просвіти» соборної України. *Слово Просвіти.* 2014. Ч. 7.
20–26 лютого. С. 4–7.

*Датування за змістом документу.

№ 106

Оголошення в часописі «Кооперація и жизнь» про організацію Конотопською «Просвітою» українського хору

15 січня 1919 року

Конотопське Українське Товариство «Просвіта», як нас повідомляють, організовує

Перший Український хор

Конотопського повіту.

Хор буде працювати під керівництвом і згідно з статутом і товариства «Просвіта».

У внутрішньому своєму життю Хор користується повною автономією.

До Хору приймаються всі українські хористи і хористки, котрі мають слух і голос і кохають українську пісню.

Мета організації хору (згідно з статутом «Просвіти») дати найкращий зразок виконання українських пісень і тим прислужитися до поширення рідної пісні між населенням Конотопського повіту. Хор старатиметься відродити стародавню українську пісню, буде розвивати у масах населення естетичний смак до рідної музики і буде розсадником для співців і хорів усього повіту. Хор буде мати як найтісніший зв'язок з усіма більшими селами свого повіту, з селянськими хорами.

Умови вступлення до хору:

1) **Записуються** у хор усі, хто бажав би вступити і почуває, що може бути хоч трохи корисним цій справі.

2) **Приймаються** до хору ті, кого визнає здатними до співу хорово Комісія.

(Комісія складається виключно з регентів, котрих Просвіта закличе у відповідний час).

Увага знання нот не обов'язкове, бо в хорі буде спеціальний відділ — школа співу і ноти можна буде вивчити, аби був слух і голос.

3) Плата за працю в хорі призначатиметься з прибудків од концертів, відповідно здібностям хориста-(тки), по артистичних марках, які встановлені будуть загальним зібранням хору і Радою «Просвіти».

Запись у хор провадиться у Конотопському Товаристві «Просвіта» (у Повітовій Народній Управі (Земство) одділ Позашкільної Освіти у діловода одділу д. Нехотяшого); або у одного з нижче підписаних осіб. Коли записано буде значне число співців та співачок тоді і буде призначено загальне зібрання, де запропонується докладний план організації хору і буде оповіщено остаточний прийом до хору і т. и.

Заяви про бажання вступити до хору можна подавати листовно: треба тільки вказувати повну свою адресу, і коли де брали участь у хорі, та яким голосом співали і який голос зараз маєте, чи знаєте ноти, чи не були сами регентом, і інше що вважатимете сами потрібним повідомити до відома організаторам хору.

Кооперація и жизнь. Конотоп, 1919. № 2. 15 января. С. 18–19.

№ 107

Циркуляр Комісаріату народної освіти Конотопського повіту з роз'ясненням своєї позиції щодо діяльності «Просвіт» й інших культурно-просвітніх організацій та з обіцянками їх підтримки за умови, якщо вони будуть стояти на позиціях більшовицької влади

1 березня 1919 року

Всем Революционным Комитетам⁷⁵ всех волостей, сел, дружных поселений, иным революционным учреждениям и организациям и всему населению Конотопа и уезда.

Комиссариат по народному образованию при Военно-Революционном Комитете Конотопского уезда доводит до сведения все учреждения, что Комиссариат нисколько и ни в чем не стесняет и не препятствует деятельности всех культурно-просветительских организаций, например: **Украинских Товариств Просвита, артистических кружков, библиотек, читален** и т. п., если они в своей просветительской работе не преследуют целей, противных задачам самой Революционной власти, которая состоит в том, чтобы всемерно помочь народу устроить жизнь в Украинской Рабоче-Крестьянской социалистической Республике на новых коммунистических началах.

Более того, Комиссариат народного образования будет оказывать свою поддержку и защиту такой просветительной работе названных организаций.

Комиссариат по народному образованию предлагает всем, до кого это может касаться, неуклонно руководствоваться в своей деятельности по данному вопросу вышеуказанными директивами.

*Комиссариат по народному образованию
Конотопского уезда.*

Кооперация и жизнь. Конотоп, 1919. № 5. 1 марта. С. 2.

№ 108

Матеріал у часописі «Кооперация и жизнь» з методичними вказівками сільським «Просвітам» Конотопщини як провести Шевченківське свято

1 березня 1919 року

До Шевченківських Роковин.

У цим році 10 березія (марта) н[ового] ст[ілю]⁷⁶ сповняється 58 років з дня смерті Тараса Григоровича Шевченка, а на 11 березія припадають 105 роковини його народження. Ці подвійні роковини пам'яті нашого славетного невмірушого українського Генія слід по нашому українському звичаю вшанувати впорядженням у той день Шевченківського Свята.

Всі свідомі українці повинні подбати, щоб на роковини Шевченка (від 9 по 17 березія) було впоряджено в кожному селі виставу, концерт, літературну вечірку, лекцію, або щось инше по змозі щоб

достойно згадати **незлим тихим словом** Тараса Григоровича і цим сповнити його великі заповіді.

Всі товариства Просвіти повинні впорядити в своїм селі свято всіма своїми силами, а коли нема змоги впорядити свято самотужки, то слід закликати до помочі людей сусідньої Просвіти. Краще на декілько днів пізніше впорядити свято, ніж зовсім не впорядити.

Наші селяне знають і то не всі про Шевченка, що він був український поет, що він написав «Кобзаря», але того «Кобзаря» не всі навіть бачили, не то що читали. Слід скласти програм свята по можливості з творів самого Шевченка. Чергуючи співи, декламацію та пояснення до творів Шевченка можна легко селянськими силами впорядити це свято. Бажано, щоб перед откриттям свята було прочитано коротенького реферати про життя і діяльність Шевченка. Щоб цей реферат був цікавіший, треба біографичний матерьял яко мога скоротити. Або ще краще булоб, колиб реферат переривався декламацією з творів Шевченка та відповідним ідеям свята піснями, тоді реферат буде ніби розкривати головний зміст віршу і пісні і освітлюватиме Шевченка з історичного боку.

Беручи на увагу сполучення роковин народження і смерти в сумежні дні, можна і свято так впорядити: а) народження Шевченка, дитинство, життя та діяльність його до часів заслання і б) заслання Шевченка, писання та думки його з того часу, заповіді його і смерть та похорони.

Все це можна виконати і включно декламацією та читаннями і включно співами та поясненнями, а ще краще як би тим і другим способом пристосовуючись до місцевих сил.

На поміч селянським Просвітам по впорядкуванню цих свят повинна піти Конотопська Просвіта, до неї слід звертатися за порадами і програм.

Коли живе ще в наших серцях пам'ять про нашого геніального поета вийшовшого з народу, про нашого і всенароднього Генія Тараса Шевченка, то ми повинні подбати, щоб як найкраще вшанувати його роковини в цим році. [...]

Кооперація и жизнь. Конотоп, 1919. № 5, 1 марта. С. 4–5.

№ 109

**Розповідь у часописі «Просвітянин» про
регентсько-режисерські курси при
Роменській «Просвіті»**

11 березня 1919 року

З 18 лютого 1919 року Роменське товариство «Просвіта» відкрила безоплатні регентсько-режисерські курси. На ці курси прибуло близько 50 слухачів, — переважно з сел від Просвіт. На курсах викладають: Історію України — В.В. Івченко; Історію українського письменства — М. М. Стеценко; Історію театру і склад репертуару — М. К. Богданович; Історію музики — Ф. А. Евсевський; Історію пісні, навчання нот і т. і. — А. Т. Воліковський; Анатомію черепа, грім, малюваня, декорації і інше — І. П. Кавалерідзе; Історію мистецтв — Е. П. Минюра⁷⁷. В таких курсах на селах Роменщини, як і взагалі по всій Україні давно відчувалась потреба, і другий Всеукраїнський з'їзд Просвіт виніс постанову, щоби такі курси провести по всій Україні, якомога в ширшій масштаб і головне — пошвидче. Політичні події на Україні час від часу не давали змоги ні центральному бюро Просвіт, ні на місцях провести сю постанову в життя. Роменська Просвіта не з перших і не багато має сил до роботи, через те курси ці може не дадуть бажаних наслідків, а крім того вони проходять в дуже скрутний час, коли занадто трудно підшукати викладчиків, достати підсобних матеріалів для слухачів і взагалі вести спокійно в нормальних умовах всякі заняття. Щож до числености курсистів, то тут також не гаразд. Оповідка Просвіти не встигла досягти в далекі села у свій час і курси відбуваються невеликими. Селянські Просвіти тільки тепер почули про курси і все ще просять прийняти їх представників та пізно, курси проходять уже третю неділю і прийом на них припинено.

Отже які не сумні зазначені перешкоди, а 600 сел на Роменщині матимуть через місяць до 50 робітників у справах театру, пісні, своєї історії, історії українського письменства — душі нашого народу. Єсть же народна приказка, що крапля довбає гору і гора та врешті валиться, а через те і такі курси як Роменської Просвіти, коли вони всюду і почаще відбуватимуться — принесуть в темно-безпорадне селянське життя ясний промінь весті, немалий здвиг і

захоплення красою минулого України, викличуть цікавість до сучасного і поривання до світлої будучини. А з відсіля ясно, що поширяться вірна і тепла думка про «обідрану сироту», яка долею поставлена як той горох при битій дорозі і по над Дніпром плаче; а коли піде така думка про село і село її пізнає, побачить — будучина України буде краща.

М. М.

*Просвітянин. Культурно-просвітний журнал. Ромен. 1919. № 1.
11 березня. С. 12–13.*

№ 110

Повідомлення в часописі «Просвітянин» про відкриття книгарні Роменської «Просвіти»

11 березня 1919 року

Книгарня Роменської Просвіти. На сім тижні відкривається книгарня Роменського товариства Просвіта. Книгарня збудована на розі Полтавської та Шевченківської вулиць, біля пам'ятника Шевченкові.

Книгарня буде відчинена з 9 ранку до 4 годин що дня, oprіч неділі і свята. Як ми чули Просвіта дбає, щоб у книгарні були для продажу всякі гарні українські книжки. Нарешті, значить, ми дочекалися своєї книгарні, де можна буде купити свою рідну книжку за недорогого ціну.

*Просвітянин. Культурно-просвітний журнал. Ромен, 1919. № 1.
11 березня. С. 13.*

№ 111

Повідомлення в часописі «Просвітянин» про видавничу діяльність Роменської «Просвіти»

11 березня 1919 року

Нові видання Роменської Просвіти. Назад тиждень, вийшли з друку і продаються в Роменській Просвіті книжка — «Просвітні товариства на селі» і плакат «Щире прохання книжки». При книжечці «Просвітні товариства на селі» приложено зріцєвого Статута Просвіт. Як книжечка «Просвітні товариства» так і «Щире прохання» дуже гарні і потрібні речі для села.

Бюро Просвіт розсилає у всі селянські просвіти цю книжечку і плакат. Хто з Просвіт ще не одержав нехай звернеться до Бюро і там візьме.

Просвітянин. Культурно-просвітний журнал. Ромен, 1919. № 1.
11 березня. С. 13.

№ 112

Повідомлення в часописі «Просвітянин» про роботу Роменського культурно-просвітнього Гуртка ім. Івана Котляревського

11 березня 1919 року

Ще торік у Ромні заснувалось Культурно-Просвітнє товариство «Гурток Івана Котляревського». В останні часи сей гурток працює дуже жваво, що до вистав. В ньому згуртувалась майже вся городська молодь і через те сей гурток починає бути цікавим, чим далі Гурток має добрі артистичні сили, молоді та свіжі, нічим не зіпсовані і свій струнний, надто гарний оркестр. Одна хиба гуртка — се не сурьозність відношення до своєї роботи. Через то робота гуртка має красу по верхову і тимчасову. Так, наприклад, пьеси ставляться коли «Не спарована пара», то «Душогиби», а більш суріозної і справжньої пьеси не побачите, і в цім, власне, на нашу думку полягає ота хиба гуртка. Гурток має невеличку бібліотеку, яку також слід поповнити. Головне це свіжість, бадьорість, захоплення членів гуртка українськими справами.

Пр.

Просвітянин. Культурно-просвітний журнал. Ромен, 1919. № 1.
11 березня. С. 14.

№ 113

Повідомлення в часописі «Просвітянин» про повітовий з'їзд «Просвіт» Роменщини

11 березня 1919 року

15 лютого 1919 року відбувся в м. Ромні Повітовий з'їзд «Просвіт». З'їзд мусив бути надзвичайно великим, позаяк скликався аж двома нападами і крім того відбувся в такий час, коли було 2 дні свято.

Але з'їзд зібрався всеж таки незначний, представників прибуло на з'їзд всього від 28 товариств в кількості 43 чоловіків, тоді коли на повіті мається до 70 товариств. Можливо, що другі товариства не знали про цей з'їзд, але були і такі, які просто недбало віднеслись до нього.

На з'їзді найбільше зайняло часу питання з приводу напрямку дальнішої роботи просвіт та організація бюро просвіт. За минулий рік завдяки різним політичним подіям члени бюро не змогли багато уділяти часу на бюро і тим самим робота бюро стояла на мертвій точці.

З'їзд на це звернув особливу увагу і вирішив задля того, щоб підняти продукцію роботи і поставити на певний ґрунт справи просвіт, вибрати в бюро просвіт двох постійних платних членів, які весь час мусять працювати для бюро та їздять по селах і направляють роботу просвіт. Окрім того з'їзд постановив і доручив бюро вимагати від інституцій державного значіння грошевої допомоги — від ради нар[одної] освіти 30.000 карб., від земства 10.000 карб. Бюро приступило до виконання постанов з'їзду і чергової роботи, послало прохання до всіх інституцій за грошовою допомогою, до всіх просвіт анкети для реєстрації товариств, повідомлення до тих товариств, які ще не внесли вступних до бюро просвіт. По одержанню коштів, бюро в першу чергу відкриває книгарню, засновує школу, майстерню художників, де будуть малюватися на села декорації, закладає музей українського містечтва і т. и.

*Просвітянин. Культурно-просвітний журнал. Ромен, 1919. № 1.
11 березня. С. 14–15.*

№ 114

Звернення «Просвіти» до Роменського міськвиконкому з проханням про ремонт пам'ятника Тарасу Шевченку

30 березня 1919 року

Ремонт пам'ятника Т. Г. Шевченка

Роменская «Просвіта» обратилась в Исполком с просьбой ассигновать 6000 р. на ремонт памятника Т. Г. Шевченко.

Исполком предложил городскому подотделу осмотреть па-

мятник для установлення необхідного ремонту и составит смету расходов⁷⁸.

Известия Исполнительного Комитета Роменського Совета рабочих и селянских депутатов, 1919. № 33. 30 марта.

№ 115

Повідомлення в часопису «Кооперация и жизнь» про організацію Спілки «Просвіт» Конотопського повіту

1 квітня 1919 року

До всіх Рад Українських Товариств Просвіта Конотопського повіту.

В Конотопському повіті потроху росповсюджуються культурно-просвітні організації — Товариства «Просвіта» і відновляють свою діяльність «Просвіти», праця яких за часів чорної реакції на Україні була припинена.

Поширення цих організацій вказує на те, що населення як слід розуміє необхідне завдання теперішнього часу — піднесення культурно-просвітнього рівня на належну височінь, правдиво намічає шляхи перебудови народнього життя на нових справедливих началах.

Майже всі «Просвіти» як підвалину своєї просвітньої роботи ухвалюють один і той же статут, але ж працювати їм доводиться окремо, кожній іти до наміченої мети по своєму окремому шляху, не поділяючися з іншими своїм гарним і не переймаючи його у інших просвітньо-культурних організацій.

Такий шлях діяльності не можна визнати правильним і практичним. Для того, щоб культурно-просвітня робота як найскорше виявляла свої гарні наслідки, щоб ішла вона з найменшою витратою сил і коштів, необхідно усім «Просвітам» повіту об'єднатися в одну Спілку, тоді робота їх буде спільною і більш здатною до будівництва. Тоді окремі «Просвіти» будуть допомагати одна одній морально і можливо й матеріально, а «Спілка Просвіт» буде направляти їх діяльність по одному більш продуктивному шляху.

Маючи це на меті «Бюро Конотопської Спілки Просвіт», котре організоване при Конотопській «Просвіті» закликає всі «Про-

світи» вступити в «Спілку Просвіт Конотопського повіту» і при бажанні надіслати про це повідомлення в «Бюро Просвіт».

Питання про розмір членського платіжу та інші організаційні справи будуть вирішені на З'їзді представників «Просвіт», який буде скликано в скорім часі.

Адреса Бюро Просвіт Конотопського повіту: Конотоп, Союз Кооперативів, Секретарю Конотопської «Просвіти» для «Бюро Просвіт».

*Бюро Спілки Просвіт Конотопського повіту.
Кооперация и жизнь. Конотоп, 1919. № 7. 1 апреля. С. 19–20.*

№ 116

З кореспонденції в сумському часописі «Луч» про роботу Білопільської «Просвіти» в 1918 р.

17 квітня 1919 року

В настоящее время в Белополье снова начинает оживать культурно-просветительная работа, приостановленная с осени прошлого года.

Основная причина, тормозившая эту работу, — недостаточность средств. Местная «Просвіта», бывшая до сих пор единственной организацией, ведшей культурно-просветительную работу, не могла широко ее развивать, не имея необходимых средств. Благодаря этому, задуманные «Просвитой» — Школа для взрослых, издание книги «История г. Белополья» (отданная даже в печать) и др., не могли осуществиться. Другой причиной, неблагоприятно влиявшей на работу, было инертное отношение к культурно-просветительским делам местной интеллигенции. Несмотря на то, что в Белополье много педагогов, казалось бы наиболее причастных к делу культуры и просвещения никто из них, за исключением одного-двух человек, не принимал активного участия в культурной работе. Местный учительский союз совершенно бездействовал, а на его собраниях дальше разговоров дело не шло. Правда, в настоящее время местные учителя пошли «в народ», начали читать лекции, но, к сожалению, все это делается по приказу, а не по собственному побуждению.

«Просвите» удалось однако поставить весной 1918 г. несколько спектаклей, пополнить библиотеку, положить начало

театральному кружку, удалось сорганізувати даже невеличкій систематический курс про української літературі і язүку, которий был проведен в течение 2-х недель специально приглашенным лектором. Однако, за недостатком средств все эти начинания скоро заглохли. В настоящее время культурно-просветительская работа перешла в местные профессиональные союзы. [...]

Луч. Сумы, 1919. № 9–10. 17 апреля. С. 56.

№ 117

Резолюція Чернігівського комітету Української партії соціалістів-революціонерів (комуністів) з приводу необхідності реорганізації товариств «Просвіта» на засадах комуністичної революції

30 квітня 1919 року

Учитуючи теперішні світові положення і виходячи з принципів класової боротьби, комуністична партія визнає, що зброєю для переведення в життя ідеалів соціалізму повинна бути як фізична так головне і боротьба словом. В руках пролетаріату повинна бути не тільки фізична перемога над ворогом, але і духовна.

Українське бідне селянство і робітництво, яке займає в ході світової революції перворядне місце, повинно мати не тільки фізичну, але й духовну зброю і зробити це не в союзі з своєю націонал-шовіністичною буржуазією, а в боротьбі з нею.

Цими двома засобами боротьби комуністична революція пройшла один етап — перший етап боротьби з ворогом: це фізична перемога. Тепер на черзі стояв і стоїть другий етап боротьби, боротьби з контр-революційною агітацією, шляхом самої широкої освіти народної.

Цей етап має більшу вагу ніж перший, бо він є найтяжча перешкода революції, але в успішному закінченню його пролетаріат України, як частина світового, дійде до кінцевої перемоги над ворогом.

Звернувши увагу на сучасне с становище Української інтелігенції ми бачим, що вона хоч і вийшла переважно з народу, але на превеликий жаль, може і не своїй волі, згодом відірвалася від нього. Культурно-просвітні об'єднання «Просвіти», які склалися переважно з інтелігенції не відіграли значіння по організації бідноти.

Правда де-які невеличкі гуртки селянства і робітництва були зв'язані з «Просвітами», але коли глянути в якому становищі знаходивсь укр[аїнський] пролетаріат і бідне селянство, то можна зазначити, що цей головний елемент сучасної комуністичної революції був чужий їм, а вони йому. Виховуючи себе і других в націонал-шовіністичному напрямку, який є страшений ворог соціалізму старі «Просвіти» цілком відійшли в архив минулості і це стало особливо яскраво, коли настала комуністична революція. «Просвіти» страшні для комуніст[ичної] революції не як культурно-просвітні організації, а як об'єднання вихованців старої школи, які хапаються за минуле, силуються штовхнути революцію назад своїми лозунгами, своєю роботою. Тому перед партіями, керуючими укр[аїнською] ком[уністичною] революц[ією] стає необхідність ліквідації старих «Просвіт» і будівництва нових не на тих підвалинах, про які мріють націонал-патріоти, а соціалістичні, які б могли провадити роботу в державному масштабі і понести світ і знання в товщі українського бідн[ого] селянства і робітництва. Керуюча ролія в роботі соціалістичних «Просвіт» повинна належати українським пролетарським партіям, які мають самий тісний зв'язок з пролетаріатом України.

Виходячи з вищезазначених мотивів Ч.К. У. П. С.-Р. К. бере на себе реорганізацію губерн[ської] «Просвіти» і поведе роботу не тільки в м. Чернігові, але й на всіх повітах Черніговщ[ини], де мають філії «Просвіти».

Ч. К. У. П. С.-Р. К.

Боротьба. Чернігів. 1919. № 61. 30 квітня. С. 2.

№ 118

Допис до часопису «Просвітянин-Кооператор»⁷⁹ активіста осередку «Просвіта» с. Перекопівка Роменського повіту з сумними враженнями від святкування дня 1 Травня, організованого більшовиками

18 травня 1919 року

Це в час незабутній було...

Це Першого Травня було.

Це було в вільні часи України, в день свят робітничого люду всього світа.

Був гарний весняний день. Сонечко, кидаючи золоті проміння, сміялось в безкраїм небі. Раділи хатки біленьки... лани і садки зелененькі... і сердито трепетав в повітрі жовто-блакитний прапір.

На площі біля волости зібрались селяне на свято.

Обличчя чорні, змарнілі... з великою журбою, похилившись на груди, слухали як хор «Просвіти» співав: «Ви жертвою пали в боротьбі рокової»... і дивувались — чому не рідною мовою?

Сумно так було, не весело. Були хвилини, коли ніхто нічого не казав всі мовчали і було тихо, тихо...

Тільки жартовливий вітрець, вирвавшись де небудь із за угла, обвівав теплою, ласкою обличчя і шептав якусь чудову казку.

В великій задумі було і обличчя батька Тараса, якому довелося бути свідком цього свята.

На його батьківщині... і він не чув тут нічого рідного! Як промови, як пісні — були чужі, нічого рідного.

Чого це так? Від чого? Не знаю, не знаю...

Це Першого Травня було.

Ясне сонечко, мов ображене, по волі спішило наспочинок.

Річка Сула в чарівній задумі провадила сонечко на спокій.

Гайок зелененький, обласканий срібно-золотим сяйвом журно, мов на віки, прощався... кивав гілечками.

В великій журбі плакала біленька березка, щось шепотів товстий велетень-дуб.

Безліч пташок наповняли гай чарівними піснями.

Соловейко, заплющивши очі, чудовою піснею зустрічав нічку-красуню.

Це Першою Травня було. Вечір весни. Чудовий вечір!

Чого він навів на душу щось гарне... чарівне?

Чого так хочеться дуже мені чудового... рідного... мелодійного співу... дивних казок?

Чого так хочеться забути про дійсну долю нашої матусеньки... і перенестись туди, мріями туди далеко... в далеке минуле?

І це Першого Травня було.

Обгорнутий сумом, я йду на нараду «Просвіти», де рідний подих мене обвіє, де я на час розважу свій смуток, де побачу рідних

синів свого народу! Але ні, і тут уже не тим обвіва. Тут всі були наготові покинути рідне слово і діло в передсмертній агонії.

Заступитись ніхто не хотів, бо... боялись.

Сумно. Страшно. Віяло ніяковістю... чужим... не рідним.

Нема синів... нема дочок..., а Маруся, плаче.

Рідна дитина «Просвіта» і та вже відвертається від Марусі, на обличчі якої відбилось чуже.

Чорна темрява окутала «Просвіту».

Маненький жовтий вогник на де який час не дає темряві зовсім запанувать, але ж видно, що ось-ось і він погасне і знов настане та темінь, в якій не видно нічого... нічого.

Темна нічка почала панувати над селом. Ні гомону, ні співів не чути, всі сплять. І ждуть, — що ось не забаром зійде сонечко і розжене всі хмари, журбу.

Чи діждуться?

Ф. Шо-с.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 1. 18 травня. С. 8–9.

№ 119

Інформація в часописі «Просвітянин-Кооператор» про Шевченківське свято в с. Ведмежому Роменського повіту, організоване місцевою «Просвітою»

18 травня 1919 року

Шевченківське свято на селі.

Ведмежівське Т-во «Просвіта» в 58 рік з дня смерті Велико-го співця і страдника за волю України, Тараса Григоровича Шевченка, спомянуло його «не злим тихим словом», упорядкувавши 25–26 лютого ц. р. вечір, присвячений пам'яті поета.

Вечір відбувся в помешканні 2-х кл. школи, яка нажаль не змогла вмістити всіх бажаючих приєднатися до цього, з перше упорядкованого свята в нашому селі і тому не діставши квитка 25–26 лютого, мусили задовольнитися сердечним спомином. А дуже жаль, бо видко і Рада Т-ва дбала, щоби як найтепліше, як найширше булоб обставлено свято. Це видко було, як з внутрішнього так і з зовнішнього боку: вхід на вечір членам Просвіти безплатний, гості 3 карб.

Заля прикрашена написами з Кобзаря, упорядкований продаж книжок листівок, художніх програм, — особливо жваво продаються «Кобзарь» і фотографічні листівки пам'ятника Т. Г. Шевченкові у м. Ромні.

Отворяється завіса і перед очима глядача жива картина, викликаюча думку, розділяючу святі заповіді Великого Кобзаря. Очі співця з докором, але всепрощаючи, дивляться і немов би то говорять: «славних прадідів великих правнуки пагані!». Прапори установлені з написам: «Обніміте брати мої найменшого брата, нехай мати усміхнеться — заплакана мати», «Учітеся брати мої, думайте, читайте — чужому научайтесь і свого не цурайтесь». Мов скрижали жовто-блакитні прапори сумно повисли по бокам, але обведені червоною биндою з написом: «Воля, Рівність і Братерство» — мов шептали: силу живого народа ніщо в світі не може спинить, він, як природа, будує, руйнує, колись проснеться й велике створить. — Нижче вінок, а по бокам молодий чоловік і жінка, стоячи на колінях, мов херувими, схиливши голови, служили йому, поклавши вінок у ніг «співця».

Поверх мегтить золотий герб Української Республіки.

Був прочитаний житєпись Шевченка, а потім виконано програм вечора, зкладений з деклямацій і співу. Вечір пройшов з успіхом і закінчився гімном України.

По цій програмі також було упорядковано свято і для школярів місцевих шкіл.

В день свята відбулися загальні збори Просвіти, на яких вирішено закласти фонд імені Т. Г. Шевченка для постановки бюста в селі Ведмежому і негайно розпочати збір грошей, для чого складена особлива комісія⁸⁰.

Тодос Васильок.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 1. 18 травня. С. 10–11.

№ 120

Повідомлення про утворення советської української трупни при Роменській «Просвіті»

18 травня 1919 року

Українська Радянська трупа при Роменській Просвіті.

Театровий Комітет при відділі народної освіти доручив Просвіті організувати українську трупу і хор.

Представники Просвіти Богданович і Кавалерідзе ще 2 травня виїхали до Києва за артистами. Всього у трупі і хорі буде до 45 артистів і хористів. Першою піде «Наталка Полтавка», другою «Базар» Винниченка, третьою — «Лиха іскра»⁸¹. Вистави будуть проводитись в театрі Городського Саду. Репетиції вже почалися.

«Наталка Полтавка» піде 18 травня.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 1. 18 травня. С. 11.

№ 121

Повідомлення в журналі «Просвітянин-Кооператор» про з'їзд «Просвіт» Роменського повіту та його рішення

24 травня 1919 року

Повітовий з'їзд Просвіт.

Разом з глибоким здвигом політично соціального життя нашого народу, революція визначилась глибокими змінами і в духовно-культурному житті. Широко виявилось бажання освіти, знання, яке здійснюється різними засобами, як державного так і громадського характеру. Одною із форм проведення в життя знання з'явилися у нас тов-ва Просвіти — культурно-просвітні організації.

За 2 останніх роки їх появилось чимало. Розвиваючи свою роботу, вони гуртуються, аби спільно знайти собі певний шлях своєї діяльності і одним із засобів для цього являються з'їзди Просвіт, де обмірковуються всі питання з життя Просвіт, критикується зроблена праця і даються вказівки на будучину.

23 квітня ц[ього] р[оку] в Ромні відбувся такий з'їзд Просвіт Роменського району. На збори прибули 81 представник від 42-х Просвіт.

Заслухавши доклад Бюро Просвіт і ревізійної комісії, з'їзд приступив до в'яснення становища на місцях, при чому виявилось, що робота на місцях гальмується відсутністю грошей, помешкання, необхідних річей для вистав і т. и. Було заслухано наказ Ведмежівської Просвіти, який вміщено нижче.

Обговоривши стан роботи Просвіт на селах, з'їзд ухвалив таку постанову: З'їзд Просвіт Роменського повіту, що відбувся 23 квітня 1919 року, заслухавши доклади Просвіт із сел повіту, визнав за необхідне перейти до більше просвітньої праці товариств

і тому пропонує кожній Просвіті додержуватись в роботі такого програму: 1) просте гуртове читання книжок з народнього життя, 2) лекційне читання історії України, історії українського письменства, чим багата українська земля, 3) вистави з передмовою і поясненням; 4) організація загально-освітніх курсів для дорослих і для неграмотних, 5) коли не можна здійснити цей програм своїми силами, доручити Бюро Просвіт підшукати двох інструкторів і посилати їх від села до села щодня.

Далі перед з'їздом стало питання про форму дальнішого існування Просвіт в з'язку з бажанням совітської влади взяти освітню справу в свої руки. На це питання ухвалена така відповідь.

«З'їзд Просвіт, що відбувся 23 квітня 1919 року 1) Визнав за необхідне іти з Відділом Народньої Освіти в контакт і виявлять цей контакт в тім, щоби всякі принципові питання, що до позашкільної освіти, вирішались разом з представником Бюро Просвіт і також принципові питання в Бюро вирішуються з представником колегії позашкільної освіти; 2) Щоби Відділ Народньої Освіти звернувся негайно до сільських ісполкомів з наказом, аби ті не втручалися в діло Просвіт і не гальмували справи без відома Бюро Просвіт; 3) З'єднуватись, в розумінні якогось злиття з Відділом Народньої Освіти, не має рації. Всякі справи, що до роботи, існування Просвіт і т. и. вирішаються тільки через Бюро Просвіт; 4) Вимагати від Відділу Народньої Освіти, щоби в Волосні Відділи Народньої Освіти були допущені представники від Просвіт. Пропонувати всім Просвітам, щоби не робили сепаративних (поодиноких), виступів ні в якому ділі, не повідомивши про це Бюро.»

Відчуваючи брак коштів і помешкань, з'їзд ухвалив звернутися до Відділу Народньої Освіти з проханням видати 30000 карб, для допомоги Просвітам, а також звернутися в цій справі до кооперативних союзів. Ухвалено виробити відповідні сміти. Виришено також звернутися з проханням до Відділу Народньої Освіти, аби волостні і шкільні будинки і відпускатись для зборів Просвіт.

Відчуваючи потребу в загально-освітній допомозі, з'їзд доручив Бюро Просвіт організувати курси.

Під кінець з'їзд., обговоривши сучасне становище української мови, виніс таку постанову: «З'їзд Просвіт Роменського району

висловлюється, що найкраще можна поставити просвітню справу серед народу тільки на тій мові, якою народ говорить.

Протестуючи проти нехтування мови в різних урядових та городських установах, не дивлячись на декрети уряду, з'їзд настоює щоб наше найрідніше не топталось ногами».

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 2. 24 травня. С. 8–10.

№ 122

Наказ представникам Ведмежівського Товариства «Просвіта» на повітовий з'їзд «Просвіт», що відбувся у Ромнах 23 квітня 1919 р.

24 травня 1919 року

Наказ представникам Ведмежівського Т-ва.

В цей будівничий час, коли повіяло повітрям волі, все мов ожило, мов проснулось, хочеться стати самому на твердий ґрунт, а також і допомогти другому

Хто живе на селі і баче темряву безпросвітну, хто баче його безпомічність, безпорадність, той цілком оддасть себе на працю народньої освіти. А справа по освіті на селі не може зараз пройти мимо Просвіт. Просвіта на селі — розумна розвага, школа, університет; вона не має меж своєї діяльності і для користі меншого брата, темного селянина упорядковує лекції і народні читання, якими дає необхідні знання, відкрива загально-освітні і спеціальні школи для дорослих, упорядковує екскурсії, хори, театри, музеї і т. и. Все це повинна робити Просвіта і тільки Просвіта — це її мета і вона може досягнути цього.

Але Ведмежівське Т-во «Просвіта» бачучи в докладів з міста, а також розглядаючи роботу з життя «Просвіт» на селі, повинно з болістю в серці сказати, що не все так на ділі, як повинно бути. Зупиняючись на всім відомих хибках «Просвітянського» життя, Ведмежівське Т-во «Просвіта» підкреслює їх на з'їзді Просвіт з метою товариського обговорення, аби найти вихід з трудного становища.

Нам відомо, що є темні куточки, де керують населенням «розумаки», які цілком несвідомо дивляться на існування Просвіт і тим і чи ншим засобом руйнують роботу, топчучи молоді парости

недавно посіянного зернятки, яке почало проростати без відповідної охорони.

А тут ще і у самих Т-вах не все так, як слід: там поміж собою посварилися, там по полтиннику членського взносу заплатили, а на другому зібранні вирішили ліквідувати т-во, купивши на всі кошти «бога-самогона». Здебільшого Просвіти вмірають своєю смертю після одної-другої вистави, коли ще раніш не розділяться на два гуртки («інтелігентів» і щирих та мало свідомих). А то ще бува животіють, але з назвами «панські досвітки», «процвєта», «кумедія», «вечерниці» і т. и. В кращому разі т-ва упорядковують тільки вистави, і то є місця де, навіть, цю свою працю називають «картинками». З цього ми бачимо, що далі так бути не може і на обов'язку нашого з'їзду належить найти вихід, найти стежку справжньої праці на добро народові. Ми звертаєм увагу на те, що Просвіта у нас на лівобережній Україні є організація молода і гине без догляду і допомоги. Рахуючись з становищем Просвіт з'їзд інертним лишатися не може і повинен прийняти рішучі міри в оборону народної організації.

З свого боку Ведмежівське т-во Просвіта пропонує прийняти такі засоби:

1. При кожному Т-ві «Просвіта» повинна бути людина, яка б цілком віддавалася просвітянській справі і була свідомим керівником т-ва.

ПРИМІТКА: Коли це неможливо за браком людей і коштів, то розподілити Просвіти по районах і зазначити одну з Просвіт районною, яка маючи керівника, допомагала б сусіднім Просвітам.

2. При кожній Просвіті повинна бути упорядкована в самий короткий час книгозбірня-читальня при близькій участі керівника Просвіти, при чому районна Просвіта повинна постачати книжки сусіднім Просвітам.

3. Головним керівником являється Бюро Просвіт. Всі Просвіти належать реєстрації в Бюро Просвіт і підлягають йому. Бюро Просвіт має право не підлягаючі тов-ва позбавляти назви Просвіти.

4. Урівняти Просвіти, як єдину організацію позашкільного виховання, з нормальною школою, як в одпуску коштів для утримання учителів керівничих так і в видачі пособій.

5. Для підготовки відповідного кадру працівників на селі в самий короткий строк закласти курси учителів-керівничих.

6. Час од часу скликати повітові, губерніяльні з'їзди, на яких обговорюються всі питання з Просвітянського життя, і вирішення з'їзду обов'язкові для всіх менших одиниць.

Таким чином всі Просвіти України об'єднуються в одну непокiтну організацію, з одним спільним програмом праці.

Для проведення в життя широких завдань і налагодження праці на селі в першу чергу потрібно гроші і гроші: без коштів нема постійних керівників, книгозбірні, школи, лекції і т. и. Без коштів організації жити не можуть Членських вкладок і інших прибутків т-ва на всі широкі потреби Просвіти не хватить і тому ми повинні шукати інші засоби.

Уряд признав Просвіти за інституції державні, але тільки признав. Просвіта дбає за освіту широкого населення і тим проводить будівничу роботу держави, і тому Просвіти мають право домагатися від уряду матеріальної піддержки в потрібному розмірі.

Ведмежівське т-во «Просвіта» наказує своїм представникам обговорити в купі з з'їздом сучасне критичне становище і пропонувати засоби, аби поставити Просвіти на відповідний ґрунт.

Ми голосно заявляємо, що далі так продовжуватися не може; час не жде, скрізь панує темрява безпросвітна і тому Просвіта не може і оставатися інертною. Вона повинна всіма засобами проводити роботу борючись за своє існування за для кращого світлого будучого рідного краю.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 2. 24 травня. С. 10–12.

№ 123

Повідомлення в газеті «Известия...» про відкриття «Просвіти» на х. Левандівка Бобринської волості Роменського повіту

3 червня 1919 року

Открытие «Просвиты» в хут. Левандовке.

Благодаря стараниям местного сельского исполкома 25 мая у нас состоялось открытие «Просвиты». На открытие был приглашен бобринский кружок со струнным оркестром, который по-

ставил спектакль в пользу нарождающейся «Просвиты». Перед началом спектакля т[оварищем] Г. была произнесена речь о значении «Просвиты» и ее функциях. Записалось в «Просвиту» свыше 50 человек.

И. Г.

Известия Исполнительного Комитета Роменского Совета рабочих и крестьянских депутатов, 1919, № 81, 3 июня.

№ 124

Інформація про відновлення роботи Товариства «Просвіта» в с. Галка Роменського повіту

8 червня 1919 року

Із життя Галківського т-ва «Просвіта».

В 1917 р засновано в с. Галка т-во «Просвіта». З початку існування цього т-ва було дуже тяжко: з одного боку політичні обставини з другого — дальність від міста, відсутність власного, майна, малі кошти і, до всього цього, вороже відношення більшої частини селянства. Все це зробило своє діло: т-во, улаштувавши де кілька читанок, та виставу, вмерло...

В березні 1919 р., з переминою правління т-во знов почало свою роботу. З початку праця велась невеликим, тісним гуртком, який з великим пориванням віддався роботі, але ж кількість членів т-ва лишалась малою.

Селянство поглядало косо — не довіряло.

До Великодня праця т-ва велась по організації т-ва: вибрана Рада т-ва, Контрольна та Театральна комісія, був вироблений статут т-ва, інструкції відповідальним робітникам і намічено план роботи.

За для збільшення коштів т-ва улаштовано дві вистави 4-го та 6-го травня. Ставилось «Нахмарило» Грінченка, «На перші гулі» Васильченка.

Улаштувать ці вистави було дуже трудно по ріжним причинам, про котрі коли і знають, так тільки гурток аматорів та правління т-ва: то відбували головні аматори, то призивались необхідні робітники до військової служби, навіть режисьора було по службі переміщено в інше село. Крім цього треба було завчасно підготувать все до вистав: дістать декорацію, грим і інше, а село за 30 верст від

міста, глухе до потреб т-ва, тормозило працю. Та тільки т-во перемогло всі перешкоди...

4 травня відбулася перша, а 6 травня, в день храмового свята села, в чудовий весняний день, — пройшла і друга вистава.

Годинний, ясний день 6 травня дав силу гостей з других сел: Медвежого, Коренецької, Липового і навіть з Ромна.

Вистави відбулися в школі в помешкані дуже зручному для вечорів. Зала була гарно обставлена, сцена декорирована; особливо в жарті «На перші гулі» — декорація була жива, навіть цікава.

Обидві вистави відбулися гарно.

Глядачі задоволені. Аматори з селян, котрі вперше з'являлись на сцені, вміло справились з ролями. На кожній перерві грав оркестр «балалаєчників», набраних з селян, між якими були хлоп'ята років 11–14. Оркестр зумів викликати особливу увагу та похвалу глядачів. Чистого прибутку дві вистави дали більш 2000 карб. Ці гроші Правління, а також загальне зібрання членів т-ва постановили поділити так: 480 карб. одчислити в основний капітал т-ва, 480 карб. в запасний, 450 карб. на заснований т-вом фонд ремісничої школи в с. Гальці; вся остача — в оборотний. Далі праця т-ва продовжується.

Тепер т-во приступає до улаштування хору, груп для підготовки в вищу початкову школу та для поширення знання маюграмотних, улаштування в селі безплатної читальні, придбання власної декорації, музичних інструментів та нот. На все це потрібні гроші, їх в т-ві мало!..

А все ж перші, самі тяжкі кроки зроблені.

Багато довелось продумать, попрацювать, часом похвилюватись де кільком робітникам нового гуртка т-ва, так званним ватажкам, які глибоко, з щирим серцем і душею віддавались справі. Імена їх сами просяться на папір, але не буду називать їх.

Хай вони дістануться таємними де який час для читачів і тим більш близькими і дорогими активним робітникам гуртка і т-ву.

Спасибі їм!..

Галка побачила світ. Це надзвичайний випадок село, котре стоить в 30 в. від міста, далеко від залізниць, в болоті і лісі — побачило світ.

Цей світ уже не так ріже очі селян. Крадеться в душу кожному думка про користь від роботи т-ва. Уже менш недовіря, прибувають співчуваючі. Необхідно тільки не стоять на місці, твердіше йти далі по наміченому шляху.

Поможи, Боже, молодому т-ву!

«Селятин»

с. Галка 1919 р.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 3. 8 червня. С. 19–21.

№ 125

Повідомлення про інструкторську поїздку представника Бюро «Просвіт» Роменського повіту по сільських осередках Товариства

8 червня 1919 року

Інструкторська допомога.

21 травня виїхав на село інструктор Бюро Просвіт Салівон. Поїхав він по В.-Бубнівському напрямку з метою огляду просвітньої роботи на місцях і для допомоги Просвітам.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 3. 8 червня. С. 15.

№ 126

Інформація про будівництво «Просвітою» с. Житне Роменського повіту приміщення для своїх потреб

8 червня 1919 року

З життя Житнянської Просвіти.

У селі Житному Т-во Просвіта уже приступила до будівлі власної хати, закупило часті дерева та цегли і розпочало роботу. Але робота може спинитися, позаяк т-во не має відповідної кількості грошей на будівлю. Тому Т-во складає сміту і думає звернутись за допомогою до Відділу Народньої Освіти. Я гадаю, що Відділ піде назустріч і допоможе. Счасти ж Вам Боже, житняне, довести святе і велике діло до кінця!

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. № 3. 8 червня. С. 15.

№ 127

**Повідомлення про відкриття при Роменському
робітничо-селянському університеті українського
відділу та читання лекцій**

27 червня 1919 року

При Роменським Робітничо-Селянським Університеті Українській відділ в період канікул з 13 липня ц. р. буде провадить читання лекцій по таким галузям:

- 1) Українська мова.
- 2) Історія України.
- 3) Історія укр[аїнської] культури (і мистецтво).
- 4) Історія письменства.
- 5) Економічна географія України.
- 6) Народня творчість.
- 7) Історія громадського руху на Україні.

Запись слухачів приймається в бюро Просвіти і Робітничо-Селянським Університеті.

Бюро Просвіт

Известия Исполнительного Комитета Роменского Совета рабочих и селянских депутатов. 1919. № 101. 27 июня.

№ 128

**Інформація про відкриття Засульським осередком
«Просвіти» підготовчих курсів з навчання грамоти**

1 липня 1919 року

Засульська Просвіта.

23-го травня Засульська Просвіта відчинила підготовчі курси для дітей, котрі мають поступити до вищої початкової школи, а також і для всіх неуспіваючих при переході в старші класи всіх названих, а також і початкових шкіл.

Відчинивши ці курси і побачивши з якою охотою і подякою батьки присилають своїх дітей у Просвіту, Т-во приступило знову до утворення курсів для дорослих: неграмотних, малограмотних і для третьої групи по програму двух-класової початкової школи.

Дбаючи про духовий розвиток своїх громадян, Т-во визнало також необхідним подбати і про розвиток фізичний, за для чого

вирішило улаштувати цілу низку спортивних гулянок і взагалі познайомити селянську молодь зо всіма галузями спорту. Обібраній комісії «Народньої розваги» доручено запрохати фаховця-інструктора і негайно приступити до виконання цих постанов. Уже розпочата праця по будівлі: «Руминської каруселі», трапедії, призових стовбів, велетенських кроків і т. и., але безперестанні дощі не дають змоги виконати цей замір.

Г. Л.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 4. 1 липня. С. 20.

№ 129

Повідомлення в часопису «Просвітянин-Кооператор» про проблеми, які виникають у Калинівській «Просвіті» з читанням лекцій селянам

1 липня 1919 року

Калинівське Т-во Просвіта.

Засновано недавно. Це одна из всіх «Просвіт», яка розпочала свою працю лекціями по Історії України, природознавству і иншим галузям науки. Треба лічити за велику заслугу людині, котра віддалась такій роботі десь у тихенькому куточку серед людей, котрі тим тільки й помогли б цій роботі, як би зрозуміли значіння цих лекцій та приходили б слухать. На превеликий жаль люде все таки сплять і коли в де якіх із них прокидається іскра бажання знання — знаходяться люде, котрі хотять загасить цю іскру. В с. Калинівці люде перестали ходити на лекції через те, що хтось почав лякать слухачів, особливо жіночий персонал, що буцім то хлопці будуть чинить якісь безчинства.

До сього часу ніякого дикунства ще не було ні в одній з Просвіт і я гадаю що не буде, уже через те, що ні одне з сел не схоче наложити на себе таку гидку пляму — а пропаганда така належить до таких людей, котрі ідуть проти Просвіт, а тим самим необачно сами про себе.

Карпійчук.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 4. 1 липня. С. 22–23.

Інформація в часописі «Просвітянин-Кооператор» про діяльність Хмельівського Товариства «Просвіта» Роменського повіту

19 липня 1919 року

Хмельівське Т-во «Просвіта»

Заснувалося в квітні місяці 1918 року. До цього ж часу тут існував тільки «Драматичний Клуб», котрий в свій час славився гарною постановою драматичного діла майже на цілий повіт, але в останній час діяльність клубу стала майже непомітною. Тоді Хмельівська молодь заснувала новий клуб під назвою «Молодий Драматичний гурток», до якого «Старий», або, як його тут звали, «Інтелектуальний клуб» спершу ставився з великим недовірям, — як не сказати з насмішкою, — але потім повинен був переіменувати свій погляд на молоді селянські сили і став шукати засобів, щоб ці сили влились в свій клуб. Але «молодий гурток» на це не згоджувався, хоч нічого не мав проти, щоб «Старий» влився в його, та інтелігенція вдалась в якусь амбіцію, і таким чином в Хмельові де-який час існувало два драматичних гуртки. Коли ж заснувалося т-во «Просвіта», то всі члени старого й молодого драматичних гуртків персонально вступили до «Просвіти» і утворили «Драматичну секцію», котра існує і по сей час. Окрім драматичної секції тоді ж були засновані бібліотечна і лекційна. Кожна з цих секцій відразу дуже жваво взялась до роботи і до ганебної гетьманщини вступила де що зробити: драматична секція на протязі не більше місяця улаштувала дві вистави й концерт, лекційна — ще кілька лекцій по українознавству, а бібліотечна вступила сям так налагодить справу з книгозбірнею. Та гетьманщина й тут дала себе знати: «Просвіта» на де-який час майже була завмерла.

З приходом же демократичної влади знов відкрилось широке поле діяльності для «Просвіти», але на чолі Хмельівської «Просвіти» стояли тоді люде мало досвідчені в просвітніх справах, через що діло ніяк не налажувалось. Вибрали нову Раду, котра зразу була поставила на ноги всі секції «Просвіти», але знову різні політичні ситуації спинили діяльність лекційної та бібліотечної секції. Зате драматична секція за цей час багато де-чого зробила.

Перше всього вона дуже збільшила майно і кошти Просвіти, котрі на сучасні гроші рахуються десятками тисяч, а вдруге — збільшила цікавість громадянства до українського містечтва, що головніш від усього. Вистави в Хмилові проходять дуже гарно як з художнього, так і з матеріального боку. Послідня вистава була 15 червня і пройшла чудово; amatorів вітали гучними оплесками, викликали по де кілька разів, вкриваючи сцену живими квітками. Виставляли «Безталанну» Карпенка-Карого. Надалі готується «Наймичка» і музично співочий концерт.

Лекційна секція готує ряд лекцій на різні теми. «Просвіта» має свої декорації, фарби, лавки, де-які костюми, грім, парики і т. и., тільки на жаль, не має поки що власної хати, але і в цім напрямку вже де-що робиться. Есть надія на Народній Дім.

Хмелівець.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 5є 19 липня. С. 17–18.

№ 131

Публікація в часописі «Просвітянин-Кооператор» з розмірковуваннями про потребу в Товариствах «Просвіта» та «Народний Дім»

30 серпня 1919 року

Яку користь можуть дати товариства «Просвіта» і «Народний дім»?

Товариства «Просвіта» і «Народний Дім» повинні:

1. Навчати людей збиратись до гурту і докладно обмірковувати й вирішати всі свої справи.

Раніш, при старому уряді, селяне теж збирались на сход і вирішували свої справи, але тоді люде мовчали. Балакав тільки староста, урядник та земський. Рідко хто із селян, і то самий небоязкий наважувався де що сказати. Зате такий промовець не був певен, що його не заклинуть до земського або станового, та не посадять у холодну. А як вирішувались ці справи? Десятькї гнали на сход, і коли люде збирались, то староста робив заяву:

«Земський звелів вигнати підводи — чи згодні?»

Він пильно оглядав усіх, махав рукою і перший кричав: «Згодні!». Люде голосно за ним теж кричали: «згодні». Борони Бо-

же, коли на сході був земський або становий, — тоді вже дуже голосно кричали «згодні» А як додому повертались, то думали про те, що вони зовсім не згодні, і чухали потилицю.

Наступила воля. Як же тепер поведатся люде? Зберуться до зборні, і починають гомоніти й кричати, та так голосно, що нікого, крім себе, не чути. Або десять душ слухають промовця, а останні гомонять про себе й лузають насіння. Справу вирішують тільки декілько душ. На другий день, коли прийдеться до діла, всі незадоволені і починають скидати з посади свої сільські комітети.

А не краще було б зібратися всім до гурту, тихенько вислухати одного промовця, потім другого. Хто не згоден — відповісти так, щоб усі знали про що він говорить. Тоді б усі висловились докладно, все зрозуміли б і винесли постанову. Задоволені були б тоді всі, або мало було б незадоволених.

От коли люде почнуть частіш збиратися в «Просвіті», то вони навчатся краще вести свої засідання, і кожна людина буде вільно і голосно висловлюватись при людях, а не думати своє про себе. Тоді кожен більш узнає свого сусіда і не буде думати, що він говорить неправду, а пойме йому віри, бо буде знати, що він балакав не вперше.

2. Закладати книгозбірні та читальні.

Ми слухаємо тих промовців що приїздять на села, і не знаємо кому з їх вірити. Коли ж при товаристві будуть улаштовані книгозбірні та читальні, де будуть книжки і газети, то нам лекше буде розуміти, кому вірити, а кому ні. В книгозбірнях будуть книжки і про землю, і про кооперацію, про те, як вести сільське господарство, виховувати дітей. В книгозбірнях повинні бути книжки і газети, в котрих будуть розглядатись питання про те, який державний лад по інших країнах, який з них найкращий і який повинен бути у нас.

А що ж робити, коли в нас багато людей не письменних. Як їм книжки читати? Цьому лихові запобігти можна.

При книгозбірні повинен бути освічений бібліотекар. Він може і книжку видати, і прочитати, що написано в газеті, і пояснити все, що незрозуміле. Що вечора він буде читати газети уголос.

Що ж робити, тим людям, котрі цілий тиждень були на важкій роботі і не ходили до читальні?

В суботу або в неділю увечері вони прийдуть до читальні, і бібліотекарь перекаже про віщо писалось у газетах весь тиждень, і що діялось на світі.

Ще велике значення книгозбірні будуть мати для дітей. Кожен батько, кожна матір хоче, щоб життя дитини було кращим. Це може бути тільки тоді, коли дитина буде освічена. А щоб вона була освічена, однієї школи мало. Треба, щоб дитина змалку звикла до гарних книжок і любила їх читати. От тут і допоможуть їй книгозбірня та читальня. Дитина спочатку буде бігати до читальні, щоб дивитись на малюнки в книжках і журналах, а потім звикне до читання та так, що без книжки вже й не обійдеться.

3. Улаштувати вечірні та недільні школи для дорослих і курси.

Кожному з вас відомо, що старий уряд навчав нас не своєї, а чужої мови та й то погано. Робилося це для того, щоб люде були менш освічені і щоб лекше було виправляти з них податі. І старий уряд добився свого: 80 чоловік із 100 у нас неписьменні. Як же ми можемо розібратися в сучасному житті, коли у нас стільки неграмотних і стільки темноти. От чому наші товариства повинні негайно закладати вечірні та недільні школи для дорослих, щоб навчати грамоти, як чоловіків так і жінок. Навчитися грамоти дорослій людині дуже легко. Уже за 15-20 уроків можна читати. Коли ж людина навчиться грамоти, то вона й буде користуватись книгозбірнею та читальнею, а як читатиме книжки, то й очі в неї розкриються і вона гляне на світ инакше. Для неї стане ясным те, що було раніш темним і незрозумілим. Ці школи будуть відбуватись увечері, коли люде скінчать свою роботу. Ходити до школи увечері на 2-3 години легко.

Тепер наші діти на селі, як скінчать школу, то вже більш до неї ніколи не звертаються і через це забувають те, що вивчили в школі.

Опріч книгозбірні, для молоді, що скінчить школу; необхідне, через 2-3 роки влаштувати курси, на яких вона згадає все, що робилось у школі, і багато узнає нового, того, чому в школі не навчили. Тоді тільки школа і наука будуть корисні для людей.

Ми знаємо, що сільське господарство в нас ведеться не так гарно, як по інших державах. Але ж Україна майже сама хлібо-

робна країна на всю Європу, то й справу хліборобську в нас треба поставати як найкраще. Для цього нам треба закладати курси та читання по сільському господарству.

4. Улаштувати театр і вистави картин.

Де хто каже, що вистави (спектаклі) влаштовуються на селах для розваги. І це правда, але не вся. Коли ми дивимося на сцену, то часто сміємося, коли смішно, а іноді й плачемо. Від чого це? А від того, що на сцені показується наше життя.

Коли ми бачимо, що на сцені жартують парубки й дівчата, ми кажемо: так буває в житті; коли ми бачимо, що п'яний староста на сцені робить щось незаконне, ми кажемо, що так робити не слід. Коли ми бачимо на сцені нещасне кохання, ми пригадуємо, чи так воно було й у нас.

Виходить так, що більша частина п'єс пишеться з нашого життя. Тільки в житті ми не помічаємо своїх помилок, а на сцені ми бачимо все, як на долоні. Значить це теж наука для людей.

Бувають і такі п'єси, що пишуться для розваги. Що ж, краще вживати таку розумну розвагу, ніж сидіти десь за чаркою горілки і балакати про непотрібні речі. Краще бачити на сцені веселі жарти, ніж вести пусті балачки. Не читавши книжок і нічого не знаючи — із своєї голови багато не видумаєш.

Доводиться чути, що по де-яких місцях розбивались економії і поміщицькі господарства, руйнувалось добро, між іншим знищувались дорогі, дуже цінні картини. Але коли-ж і хто навчив нас цінити й поважати картину і малярство? Хто знає життя *Тараса Григоровича Шевченка*, той повинен знати, що таке малярство і що таке картина. Ще змалку Шевченко цікавився і захоплювався малюнками і малярством. Довго й уперто добивався він малярства і малярство не тільки вивело його в люде; а й зробило його кращим із наших людей. Але віддати всього себе цьому ділу він не міг, бо треба було ще розказати всьому світові про зневолену Україну, боротися за волю бідного, темного й занедбаного кріпацтвом народу.

Отже наші люде люблять картини, заглянте в кожную хату і ви знайдете на стінах картини. Тільки що то за картини? В більшості пекло з чортами — страховище для селян за гріхи.

Годі ж страшити! Треба й народу дати те, що в нас є кращого в малярстві. А для цього наші товариства будуть закладати виставки картин кращих малярів. Тоді народ оцінить картини і не буде їх знищувати, а буде берегти.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 6–7. 30 серпня. С. 10–14.

№ 132

Повідомлення в часописі «Просвітянин-Коопертор» про відкриття Роменським просвітянським Гуртком ім. Івана Котляревського безплатних репетиторський курсів для найбідніших дітей

30 серпня 1919 року

Гурток Котляревського в Ромні.

10 червня ц. р. відбулась в помешканні єврейської гімназії по Коржевській вул[иці] урочисте відкриття безплатних репетиторських курсів для біднішого населення Ромен, улаштованих культурно-просвітнім гуртком імені Ів. Котляревського.

На відкриття прибули представники Відділу Народної Освіти, Роменської Ради Робіт[ничих] та Сел[янських] Депутатів, Бюро Просвіт, члени гуртка та 22 слухачів — 19 українців і 3 єврея (дівчат і хлопчиків).

Відкриваючи курси, т. Луценко вітає прибувших і пропонує вшанувати пам'ять Т. Шевченка та І. Котляревського — всі встають і співають Заповіт.

Т. Яременко, вітаючи від імені Бюро Просвіт, звертає увагу на широкі завдання культурно-просвітньої роботи гуртка Котляревського, який, перший приступив до виконання однієї з головних справ — улаштування курсів — і висловлює надію, що й другі організації підуть цим шляхом (оплески, оркестр).

Представник Відділу Народної Освіти зупиняється на великій ролі освіти в будівництві життя і покладає велику надію на гурток Котляревського. Вітаючи відкриття, зауважує що відділ Н[ародної] О[світи] щиро йде на зустріч як улаштуванню курсів для бідних дітей так і другим починанням (оплески, оркестр грає «Ще не вмерла Україна»).

Т. Скрипка вітає від імені культ[урно]-просв[ітньої] комісії гуртка, зупиняється на великих словах про необхідність національного виховання Т. Шевченко й других і повідомляє про найближчі завдання комісії.

Т. Давиденко тепло вітає викладачів і всіх членів гуртка, приймаючих живу участь в культ[урно]-просв[ітній] роботі, звертається з промовою до дітей, в якій каже, що коли вони не мали змоги учитись за гроші, то тепер одержуть знання безплатно, і покладав на них надію, як на майбутніх будівничих соціалізму, як на національних захистників Неньки-України. Під грім оплесків цілується з одним із учнів.

Т. Нейолова, відповідаючи на всі привітання й вітаючи відділ Народної Освіти й Бюро Просвіт в особі їх представників, зазначає, що в близькім часі будуть відкриті курси для дорослих.

По пропозиції т. Давиденка, всі присутні вмісті з учнями співають де кілька українських пісень, після чого виступає цілий ряд хлопчиків та дівчат з декламацією. Особливо виділяється учень Микола Шкурат, хлопчик років 9, який так виразно, з чудовою тоніровкою й почуттям проказує цілий ряд віршів Т. Шевченко, що присутні підняли його на руки.

Треба побажати, щоб усі Просвіти й гуртки взяли так же жваво за культурно-просвітню справу, як гурток Котляревського; щоб усі, а особливо і влада, допомагали цим гурткам, а значить і поширенню культури й освіти — тоді ми перестанемо бути недолюдками, зможемо дибитись кращого життя всьому громадянству України.

Д-ко.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 6-7. 30 серпня. С. 33-34.

№ 133

Повідомлення про організацію та роботу «Просвіти» на тютюновій фабриці Дунаєва в Ромнах

30 серпня 1919 року

Робітничче Т-во «Просвіта» імені Т. Г. Шевченко.

Як відомо, в м. Ромні єсть велике підприємство — це тютюнова фабрика Дунаєва, де працює до 400 душ робітників. Треба одмітити тяжке становище, в якому знаходяться робітники, де вони

кладуть пів свого віку — на фабриці панує тажка атмосфера тютюнового пороху, і от на цій фабриці заснувалось нове Т-во «Просвіта» імені Т. Г. Шевченко.

Це молоде т-во поставило собі ціллю поширювати громадську, політичну та національну свідомість серед робітництва, особливо серед молоді, яка бажає освіти. З великими труднощами удалось заснувати це т-во, і треба поставити це в велику заслугу тим провідникам ініціаторам, які боролись за просвітню справу серед темноти, де всього лише 10% грамотних, скінчивши сільську початкову школу. Не раз провідникам приходилось терпіти від робітників всілякі образи, навіть чуть не діходило до бійок. Кричали, що Просвіти їм не треба, на що вона здалась. Але коли невеликий гурток перших призовників Просвіти, всього 10 душ, з'організували театр і власними силами улаштували двічі під ряд вистави — сталось щось несподіване: — всі робітники загомоніли, що Просвіта потрібна; неграмотні й малограмотні закричали, щоб одкривали школу, бо вони хочуть учитися, і зразу записалось до школи 60 душ неграмотних і 25 малограмотних.

За короткий час свого існування наша Просвіта улаштувала де кілька вистав, устроїла кінематограф, заснувала співочий гурток, заснувала школу для неграмотних і малограмотних, заснувала бібліотеку, в скорім часі має впорядкувати лекції, а також відкрити школу танців. Словом просвітня справа на фабриці поширюється. Одного тільки бракує — свідомих сил, які могли б працювати на користь Просвіти.

Я. Отрішко.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 6–7. 30 серпня. С. 37.

№ 134

Повідомлення в часописі «Просвітянин-Кооператор» про заснування юнацького гуртка при Липівській «Просвіті» Роменського повіту

30 серпня 1919 року

Юнацький гурток при Липівській Просвіті.

Першого липня при Липівській Просвіті заснувався юнацький гурток. Мета гуртка — взаємне виховання юнацтва. Гурток під-

тягає близькому нагляду Ради Просвіти і проводить свою діяльність по плану, виробленому Радою. Кількість членів гуртка вже пересягає за 30. За час свого існування (28 день) гурток придбав з сотню книжок, улаштував одну дитячу виставу. Зараз гурток працює над виготованням парників та масок.

28 липня гурток, з вказівки й за допомогою Ради Просвіти одкрив читальню для селян. Нагляд за читальнею по діжурству. В читальні маються газети і книжки. Того ж дня була відкрита й «Дитяча хата» — це подібне до дитячого клубу. Місцева влада подарувала для «Дитячої хати» грамофон. Читальня й «Дитяча хата» покіль що містяться в школі.

Взагалі діти виявляють велику самодіяльність. Потрібна лише умілість направлять, а коли це буде — будемо певні, що наші наслідники будуть кращі нас.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 6–7. 30 серпня. С. 37–38.

№ 135

Розповідь активіста «Просвіти» про історію створення та відкриття 27 жовтня 1918 р. пам'ятника Тарасу Шевченку в Ромнах

15 листопада 1919 року
Роменець.

Коротенька історія пам'ятника Т. Г. Шевченкові.

До роковин відкриття пам'ятника Т. Г. Шевченкові в м. Ромни 27 жовтня 1918 р. — 27 жовтня 1919 р.

Давно вже в Роменській інтелегенції зародилась думка збудувати у м. Ромні пам'ятника тому, хто так славно і велично виспівав у своїх дивних творах самоцвітах про тяжке горе та гірку долю матері України. Ще в 1912 році 31 січня Я. Данилов увійшов у мійську думу з проханням назвати біля приюта сквер іменем Шевченка і на окрасу сквера асигнувати 200 карб. Дума асигнувала 200 карб. Далі гадали збудувати і бюст у тім сквері, але полтавський пан губернатор не затвердив постанови думи, і тому справа розвіялась. В 1914 році 26 січня загальні збори Русько-Українського драматичного товариства ухвалили: 1) звернутись до мійської думи, аби вона назвала теперішній сквер, що біля земської управи,

іменам Шевченка, 2) збудувати бюст Шевченка у тім сквері. На другий день Рада гуртка доручила своїм представникам обстоювати постанову зборів перед думою. Так марили і клопоталися кращі українські сили м. Ромен за це святе діло, але при тодішніх обставинах, коли українській голос, рух нищили гнітили — ясно золота мрія так і завмерла не побачивши світу Божого. Багато говорилося, навіть місце будівлі пам'ятника призначалося, та ніхто не міг здвинути сих великих замірів з мертвої крапки побажання. Бо занадто було дуже чорно на Романському тлі, і всі гарні заходи пішли геть в глибоко-темну прірву безправства та неволі. Аж українська революція поставила всі попередні початки на порядок денний. 9 квітня 1917 року в день свята революції великий похід народу з прапорами, портретом, підійшов до гольчаного скверу (зараз цей і Панський сквери постановою демократичної думи від 7 липня 1917 року названі іменем Шевченка) і на упорядкованому тут вічі ухвалив збудувати пам'ятника національному генієві України Т. Г. Шевченкові. Тут же було назбірано 400 карб., які передано раді української громади. З 10 квітня 1917 року рада української громади жваво почала переводити в життя цю давню улюблену роменцями думку: Розіслала по деяких установах заклики допомогти провести в життя укохані мрії Роменських українців. Але установи віднеслись байдуже до прохання ради, окрім земського зібрання, яке в об'єднанім засідані з повітовим громадським комітетом від 25 травня 1917 року асігнувало 1000 карб., і цензової міської думи, теж поповненої городським громадським комітетом 7 липня 1917 року, яка після широкого докладу гласного думи Я. Данилова, асігнувала також 1000 карб. На тім самім засідані Дума розглянула прохання Ради і відносно місця пам'ятника і після невеликих дебатів, вирішила дати бажане місце. Правда, що вжиті радою заходи були дуже слабкі та відгукнулися на їх ще гірше. Рада української громади надрукувала книжки квитків, які гадала роздати по між своїми членами для збору грошей на пам'ятник, надрукувала підписні листи та вся та робота залежалась через ненормальні умови життя. 6 липня 1917 року в силу ріжних обставин загальні збори громади, ухвалили перетворити Громаду в «Роменське товариство Просвіта». Через бурхливі події кінця 1917 року і раді Просвіти

не довелось провести в життя ті чи інші благі початки культурної праці на розкритім широко полі. За 1917 рік було назбірано грошей окрім земських і думських 1500 карб. З таким невеличким капиталом звичайно робить щось порядне було дуже трудно та Просвіта не мліла духом і пішла далі до роботи з великою вірою в свій народ, його генія і відродження України. Весною 1918 року, приблизно у роковини здвигу з холодної крапки сього особистого питання, на загальних зборах Просвіти від 21 квітня, була перевибрана рада товариства. На тих же зборах було утворено спеціальну комісію по збудуванню пам'ятника Т. Г. Шевченкові в м. Ромні. Як рада, так і комісія через прудкі політичні події не змогли взятись як слід біля організації по зборі грошей, закупки матеріалу, і справа знову скиглила, ждала і ниділа. В другій половині травня 1918 року в Ромен прибув відомий скульптор І. П. Кавалерідзе, який приватно довідався про бажання українського громадянства. Шановний скульптор захопився сією думкою і виявив гаряче бажання збудувать у ріднім городі (сам Кавалерідзе Талалаєвської волості Роменського повіту) пам'ятника батькові України. Деякими громадськими діячами в городській управі було пропоновано ширше взятись за це діло та й провести нарешті в життя. Управа в скорім часі зробила доклад, і на найблізчим засіданні 20 травня 1918 року піднесла його на розгляд думи. Дума трохи суперечилась і домагалась того, щоб право будування було передано їй, але представники української фракції в голові з управою, звернули увагу думи на те, що не все ж буде соціалістична дума, а тому небезпечно перехвачувать таку важну справу думі, хай краще веде Просвіта. Дума згодилась і асігнувала на пам'ятник 4000 карб, вибравши в склад просвітньої комісії 2-х представників. Почалась енергійна робота. Комісія на своєму засіданні від 5 червня 1918 року кооптувала до себе художника Т. Сафонова, Шевченкового старого приятеля Г. Вашкевича⁸², техніків: С. Я. Скляренка, П. І. Василенка, а потім і Севрюка. 10 червня 1918 року в городській управі відбулось засідання комісії, ради Просвіти і городської управи, де було розглянуто проекта скульптора Кавалерідзе на пам'ятника Т. Г. Шевченкові. Проект мав вигляд трохи не той, що на пам'ятнику зараз, особливо в постаті поета: Тарас сидів, як і тепер, але сумніший в глибшій задумі і підпер-

шись лівою рукою під шоку. Після гострої суперечки за дрібниці, проекта було цілком ухвалено. Проект був прийнятий, а грошей не було, а ті, що малися, треба вважати за копійки при сучасній дорожнечі. Через те комісія вирішила ставити пам'ятника з дешевого матеріалу і, порадившись з різними знавцями, таким визнала битон. Сучасна війна доказала, що битонні фортеці місніші ніж залізні, а знавці цього діла запевнили комісію, що битонний пам'ятник може стояти при догляді сотні літ. Сміта була зроблена на 25 тисяч карб. Далі комісія взялась енергійно до будови постаменту, збору грошей, а пан Кавалерідзе до ліпки постаті. Комісія роздала і розіслала 215 підписних листів та закликів у місті і повіті. На сей раз і громадянство запалилось сою благородною думкою і почало по всіх кутках збирати та слати грошей.

Обійшлося не без казуса. Так наприклад Талалаєвська волосна народня управа з резолюцією: «При сем честь имеем препроводить комісії по улаштуванію пам'ятника Т. Г. Шевченка один руб.», приклада безсоромно порваного карбованця і таким чином підкреслила, що в Роменськiм повіті ще де не де конають «Мироновичи» та «Шелестяни Салатовичи» п'яної ревизії Кропивницького і тепер тихенько «категоріяють» на людський сором України.

Давно вже 25000 карбованців назбірано, та за останій час все так подорожчало, що будова пам'ятника дійшла до 50000 карб., і таким чином комісія і Рада Просвіти стали перед страшними трудностями — немає грошей. 20 серпня Комісія вирішила запрохати для збору грошей по Ромні де яких визначних особ. Ці особи назбирали до 8000 карб., та Комісії ще довелося їй позичити. Бо по 25 жовтня 1918 року назбірано всього грошей 32397 карб. 90 к. а витрачено 38197 карб. 26 к., ще багатьом і не плачено. Боргу єсть приблизно до 10000 карб. За тиждень перед відкриттям Комісія впала ще в гірше становище, себ-то виявилась страшенна сила роботи біля пам'ятника, а робочих рук немає, і дорогі. На передостанім засіданні 21 жовтня 1918 року було піднято питання чи відкривать пам'ятник 27 жовтня чи відкласти. Вирішено звернутись з горячим закликом до громадських установ і неодмінно відкрити у призначений час. Тут уже справді громадянство не відмовилось і принесло свою лепту праці особливо залізничники, які окрім матерьяльної

допомоги дали і максимум фізичної. Ми мусимо бути вдячні всьому роменському громадянству, а ще більше довгому рядкові імен і організацій. Той народ, що має таких велетнів краси і сили, як геніальний наш поет, хай би які не були утиски, анархія, поневіряння, муки — не загине. Багато було непорозумінь, суперечок, переживань, нервування при будові цього першого на Україні пам'ятника, але сьогодні одне чисте, світле та ясне обличчя вигляне з під темної завіси того, хто на загальній дорозі в пілі найшов коштовний самоцвіт — Українську мову і обробивши, гукнув нею без хитрощів, як у голосний дзвін на велике свято та й збудив Український народ до роботи на своїй батьківщині. Дивні написи на пам'ятникові, «і оживу і думу вольною на волю із домовини возову» уже почасти справдилися. Шевченко з домовини гукав довго, але тепер у нас вийшов на світ схожий і своєю постаттю буде нагадувать подорожньому — «молися сину»! Чи буде Роменський син молитися на далі, а чи роздиратиме знесилена гострими подіями, опльовану і скривджену матір Україну, покаже час. А ми б сказали — молися сину, бо справді Шевченка замучено за твою рідну матір. Тільки молися не спати лягаючи, а працюю на рідній ниві, боротьбою за кращу долю свого народу, за його життя та діла, і ніхто тоді не приспить України і не розбудить лукавий у вогні.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 9–11. 15 листопада. С. 21–25.

№ 136

Повідомлення про спробу «Просвіти» відкрити в Ромнах українську гімназію під час окупації міста російськими денікінськими військами

15 листопада 1919 року

Українська гімназія в м. Ромні. З оголошенням наказу ген[ерала] Май-Маєвського під Ч. 22, по котрому всім українським школам одмовлено в державних коштах на утримання, серед Роменських просвітян виникла думка про відчинення української гімназії в м. Ромен. бюро «Просвіт» в своєму засіданні 1 вересня ухвалило взяти на себе ініціативу відчинення гімназії і доручило одному з членів перевести справу в життя. Зразу ж була скликана нарада з українських педагогів та представників Бюро і просвіт-

нього відділу спілки споживчих т-в, на котрій було вирішено відчинити гімназію в складі 5 класів та 2 підготовчих.

Відчиняти гімназію мало кооперативне т-во під назвою «Національна Освіта», в склад котрого входили б як роменські кооперативні об'єднання та просвітні організації, так і приватні особи. Але несприятливі умови часу примусили переіначити постановку справи. На дальніших нарадах ухвалено, що гімназію відчинятиме не т-во «Національна Освіта», а кооперативні об'єднання та просвітні організації по складеній між собою умові, і що на цей рік гімназію можна відкрити лише в складі перших двох класів та одного підготовчого. Прийняти участь у відкритті гімназії згодились: Спілка Споживчих Т-в Роменського району та Роменське Т-во «Просвіта», а також подано доклад Роменському Союзу Кредитових та Позичково-ощадних Т-в, але відповіді поки не маємо.

Кошторис на утримання гімназії в першому році виявивсь в сумі 200,000 карбованців.

Як бачимо сума досить значна, а між тим коштів ще не зібрано і половини. До цього часу на біжучий рахунок гімназії покладено такі гроші: зібраною по підписним листам 11000 карб., лишилось від кооперативного свята за продані квитки 4762 карб., спілкою споживчих т-в переведено 10000 карб.; вступило від «Просвіт»: Роменської 5000 карб., Лозово-Магдалинівською зібрано 1020 карб., Западинською 1000 карб. 3 коп. — разом 32802 карб. Не вияснено ще прибутку від крамниці: впорядкованої на кооперативному святі. Припустимо, що союзи кредитовий та споживчий асигнують ще тисяч по 30, тоді загальна сума виявиться в 100000 карб., на утримання ж гімназії потрібно 200000 карб., отже ясно, що 100000 ще повинні дати не хто инший, як само населення. Тому то «Просвіти» і окремі особи повинні взяти на себе ініціативу по збору грошей і перевести цей збір навіть в самих далеких, глухих хуторах. Судьба гімназії залежить не від кого иншого, як від самих нас — просвітян — тому не будьмо такі байдужі, не чекаймо поклику до збору, а зараз же починаймо його переводити.

Пожертви на гімназію в Ромні приймаються в Бюро «Просвіт» (Народній Будинок).

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1919. Ч. 9–11. 15 листопада. С. 8–10.

Інформація про діяльність Лозово-Магдалинівського осередку «Просвіти» Роменського повіту

15 грудня 1919 року

З життя Лозово-Магдалинівської Просвіти.

Наші хутори Редькиної та Геллера перелицьовані з початку революції в хутір Лозово-Магдалинівку.

Несвідомість серед селянства страшенна, про політичні і інші події хутір інформується «високоавторитетними» відомостями що поширюються переважно з табору чорної сотні. Проводці села тільки й турбуються, як-би заробити (звичайно різними шляхами) копійчину.

І от у нашому хуторі з 1917 року розпочало театровими виставами свою культурну роботу місцеве т-во «Просвіта». Нема чого говорити про величезне значіння театру для справи національного виховання, освіти і просто як до розваги нашого народу. Кожний знає, що в часи загального занепаду національного життя на Україні і заборонення всього українського, наш театр був єдиним огником нашої культури, який мав право зорити в темряві суворі дійсності, освітлюючи поле національної свідомости.

Другий засіб поглиблення ідеї національної — це невеличка книгозбірня Т-ва, яка містить досить гарні твори, допомагаючі духовному і розумовому розвитку населення і задовольняюча його потреби в напрямку загальних і спеціальних знаннів.

Робота театрової секції провадилась по покажчику пьес ухвалених до вистав, що давало можливість зкористовувати матеріяли художньої вартости, або не маючі нічого антихудожнього. Всі вистави Товариства без винятку відбувались при повних зборах і з досить однодумним і гарним настроєм.

Зовсім інакшим буде огляд книгозбірні: на великий жаль за останні часи помічається холодне відношення читачів, що можливо продіктовано подіями нашого часу з його традиційним — немає світла.

Оглядаючи діяльність Просвіти треба зазначити, що в його роботі була і єсть сила всяких мінусів, які пояснюються тільки браком людей і коштів і тими новими завданнями, що ставить перед Радою Т-ва суворя біжуча дійсність. Як би там не було, життя Про-

світи набуває все більшого темпу, йде неуклінно по шляху поглиблення справи національної і, я гадаю, що в недалекім часі т-во буде мати право сказати: «Я виконало свої перші завдання і маю право на існування, як пильний вартовий розвитку рідної культури й освіти».

22 грудня 1919 р.

Хмурий

Просвітянин-Кооператор. Ромен. 1919. Ч. 12. 15 грудня. С. 30–31.

№ 138

Некролог на смерть фундатора Роменської «Просвіти» Дмитра Лисенка

16 грудня 1919 року

Пам'яті Д. М. Лисенка.

«На дику смерть — нема кайданів,

На горе — сили у словах!»

Х. Алчевська.

Заразившись висипним тифом при виконанні своїх обов'язків, 9 грудня в 7 год. вечора помер фельдшер Роменської земської лікарні Дмитрій Максимовач Лисенко.

Покійний — син боцмана торгового флоту, народився в 1875 році 26 жовтня на Полтавщині.

Скінчивши в 17 літ Полтавську фельдшерську школу, небіжчик зразу, під час холерної епідемії, працював в Гадяцькім, Костянтиноградськім повіті, потім в Кобеляцькім і, нарешті, з 1898 р. до останнього часу в Ромнах.

Тут він брав участь в ріжних організаціях та установах: весь час був головою Родительського Комітету при реальній школі, головою фельдшерської Спільки, видним членом Української Соціал-Демократичної Партії, гласним Роменської думи і т. д.

Покійний був головним фундатором «Русско-малорусского Драматического Т-ва» заснованого в дореволюційні часи і перетворившогося потім під його керуванням в «Українську Громаду» і нарешті в Роменське Т-во «Просвіта».

Вся діяльність покійного проходила або на широкому полі медичинської допомоги, або-ж на тернистому шляху, де «хилиться

люд нещасний», він відрізнявся завше чулистю, щирим серцем, завше відкликався на чужу нужду, чужі муки, чужі страждання і болі приймав він до серця мов свої.

Здавалося, що все його життя, вся його праця велась під прапором: «допомагай нещасним людям, забитим стражданнями, нуждою».

За свою чулисть та щирість користувався покійний Дм. М. великою пошаною і любов'ю серед громадянства.

Печальна вістка мов сам сум; обходить всіх, хто знав, кому допомагав Дм. М. Перед очима — селянин. З побожністю, з щирим почуттям, без «хитрої мови» зніма шапку, хреститься: «Царство небесне! Не видержав бідолаха! Мене на ноги поставив, а сам смерть прийняв... Не видержав...».

А таких не один — сотні. Не всякий із лікарів користувався такою популярністю, як покійний Д. М.

Ще одна зайва жертва повинности.

ДКЗ «Посулля». *Известия Роменского Военно-Революционного Комитета*. 1919. №7. 16 декабря. С. 2.

№ 139

Уривок зі спогадів Сумського повітового старости російського генерала Сергія Гребенщикова про його відносини з Сумською «Просвітою» за часів Української Держави гетьмана Скоропадського

*1919 рік**

[...] Относительно самостоятельного движения, так называемого широкоукраинского, я ничего особенного сказать не мог. Представители его, объединившиеся в общество под украинским названием «Просвита», держали себя вполне корректно, и у меня с ними никаких столкновений не было. Политической агитацией они совершенно не занимались. В докладах других старост тоже об особых выступлениях со стороны широкоукраинцев не упоминалось. Центр этой группы, кажется, действовал, но очень скромно, в губернском городе, где широкоукраинцы стали проявлять себя лишь осенью, после ряда выступлений против украинизации некоторых общественных деятелей.

У меня было лишь одно дело с представителем группы широкоукраинцев, а именно с украинским комендантом, который был еще ставленником Рады, но с ним я покончил дело очень быстро, и он был смещен без всяких трений, скандалов и недоразумений. Действия его критиковались, и очень сильно, даже самим председателем «Просвиты» [...].

[...] Украинский сепаратизм

Украинское самостоятельное движение в моем районе совершенно не проявлялось. В деревнях людей со широкоукраинскими претензиями совсем не было, а в городе украинская интеллигенция, как я уже говорил, сосредотачивалась в украинском просветительском обществе — «Просвита». Общество занималось распространением украинской литературы, и, как мне говорили при первом свидании её председатель господин К-ный⁸³, практических вопросов не затрагивало. Этот К. был перед гетманским переворотом украинским комиссаром. Когда я заменил его как гетманский староста, то, по моему приглашению, он был у меня для решения некоторых вопросов. Мы тогда же с ним переговорили обо всем касающемся украинского общества. Потом, после падения гетмана, К. снова был украинским комиссаром, но во время гетманства никакой агитации против гетмана ни он, ни общество «Просвита» не вели. Председатель и члены общества вели себя вполне корректно. Господин К. нередко заходил ко мне при организации «Просвитой» литературно-музыкальных вечеров, которыми общество стремилось поднять в народе национальное украинское чувство. Я ничего не имел против, тем более, что в центре, в Киеве развитие всего украинского весьма поощрялось. На все вечера председатель всегда приглашал и меня. Я посещал их и ни разу ни в произносимых речах, ни в спектаклях чувство мое, как русского человека, ничем не оскорблялось. Я нисколько не скрывал от председателя своего мнения, что Украина самостоятельным государством быть не может. Если она не будет принадлежать России, то неминуемо попадет в руки немцев, чего я, как русский человек допустить не мог. Также я не скрывал своего мнения и относительно употребления украинского языка, утверждая, что он не выйдет из среды небольшой кучки интеллигенции, решившей обратиться из малороссов в

украинцев, и что в народе украинский язык не привется. Не видя в деятельности украинской «Просвиты» ничего противоречащего Гетманской власти, я, ценя корректное отношение её членов к себе как к её представителю, в свою очередь, относился с уважением ко всем их интересам и желанию поддержать украинское, хотя и искусственное, национальное чувство, которое так упало в Великобритании. В общем, с членами «Просвиты» у меня за все время не было никаких столкновений. Выслушивая их просьбы, я, что можно, всегда исполнял, а с чем не соглашался, на то приводил вполне определённые доводы, нисколько не затрагивая их национальные чувства и не вызывая напрасного озлобления. Приведу два примера. Из моих сношений с широкими украинцами.

Первое. Однажды ко мне пришел один из членов «Просвиты» и стал излагать свою просьбу на украинском языке. Я молча выслушал до конца его довольно длинную речь и спросил, очень ли важно то, что он мне сообщил. Когда он ответил утвердительно, я просил его повторить мне еще раз свою просьбу, но гораздо медленнее, так как я украинского языка не знаю и многое не понял, а для пользы дела было бы еще лучше, если бы он доложил мне все просто на русском языке, на котором ему приходилось, наверное, не раз говорить до революции. Член «Просвиты» улыбнулся, перешел на русский, и в несколько минут дело было решено. Прощаясь с ним, я просил передать членам «Просвиты» мою просьбу говорить со мною на русском языке, так как не могу допустить, чтобы из-за незнания мною украинского языка тормозилось решение каких-либо вопросов, тем более что члены «Просвиты», как и все прочие, приняли мою просьбу во внимание, и все всегда говорили со мной по-русски.

Второе. В другой раз ко мне явился заместитель председателя и спросил, почему я отдаю приказы не на украинском языке, а на русском. Надо сказать, что свои приказы в газетах я печатал на двух языках, а со всеми учреждениями сносился на русском, потому что в городе, кроме членов «Просвиты» украинского никто не знал. На соответствующий мой вопрос волостные председатели ответили, что просят присылать все распоряжения на русском языке. На вопрос, заданный мне заместителем председателя «Просвиты», я спросил

его в свою очередь, должен ли я в своей деятельности идти навстречу желаниям крестьянского населения? Когда он мне ответил, что это совершенно необходимо, то я показал ему постановления нескольких волостей, в которых была изложена просьба писать все приказы на русском языке. После этого члены «Просвиты» ни с какими вопросами об украинском языке ко мне больше не обращались, продолжая быть со мною по-прежнему в отличных отношениях.

Вообще меня удивляло, что некоторые министерства и лица, занимающие высокие посты, старались говорить и сноситься на украинском языке, крайне затягивая этим решение многих вопросов, когда для населения это было совершенно не нужно. Да и для сохранения хороших отношений с группой лиц, считавших себя широукраинцами, употребление украинского языка тоже не было необходимым. Это я испытал на опыте. Некоторые наиболее интеллигентные из этой группы люди отлично понимали, что многая суть не в языке, а в отношении к делу. Если бы я понимал по-украински, я бы выслушал просителей и на этом языке, как выслушал просьбы крестьян на малороссийском. Для пользы дела просил говорить со мной по-русски, и эта просьба против меня никого не вооружила. Узнав моё доброжелательное отношение к чисто украинским вопросам, не затрагивающим политики, никто, даже самые ширые украинцы не ставили мне в упрёк незнание украинского языка.

Воспоминания генерала Сергея Яковлевича Гребенщикова / сост. Ю. Арбатская. Симферополь, 2009. С. 175–176.

* Датування за суміжними документами.

№ 140

Відповідь Товариства «Просвіта» с. Подільки Гадяцького повіту на анкету повітового відділу народної освіти

*січень 1920 року**

1. Хто заснував Т-во —
— Учителі.
2. Скільки членів має Т-во —
— 92.

3. Який склад членів має Т-во —

— Селяне від 16 років. Більшість скінчила нижчу початкову школу.

4. Кошти т-ва: а) які мало на 1 січня 1920 року. б) скільки членів не сплатили членські внески у 1919 році. в) який % працівників одраховується на фонд збудування народнього дому

— На 1 січня 1920 р. залишалося 22 кар. 20 коп. За браком коштів на фонд збудування народнього дому нічого не одраховується.

5. Матеріальне майно Т-ва: а) чи є сцена (підмости), б) хата, в) приставна хата, г) декорація для садка, д) завіса, е) будка для суфлера, є) козацькі убрання, ж) матеріал для гриму

— Нема нічого, крім чотирнадцяти (14) рам для хати, суфлерної будки. Сцена ставиться на шкільних партах.

6. Інше майно т-ва: а) чарівні лихтарі і картини до них, б) шафи, в) столи, г) господарські дрібні речі —

— «Просвіта» користується лихтарем сільсько-господарського т-ва, картин нема ніяких. Є одна шафа для книгозбірні, глобус.

7. Театр Т-ва: а) з скількох душ складається драматичний гурток при «Просвіті», б) чи може він їздити по інших селах, в яким районі і при яких обставинах, в) які п'єси було виставлено в 1919 році, г) які драматичні твори має Т-во в своєму розпорядженню, д) скільки душ вміщає зала, в котрій відбуваються вистави —

— Сталого гуртка нема, а на кожну виставу закликаються аматори. Вїзжать в сусідні села нема потреби, бо вони мають свої гуртки.

8. На які теми було читано —

В 1919 р. було поставлено такі вистави: «Нахмарило» Грінченко, «На Україні» Овчинникова, «Миротворець» Грінченко, «Назар Стодоля» Шевченко.

9. Які читання було влаштовано для народу —

— Завдяки політичним обставинам читання не було.

10. Чи впоряджало Т-во загально-освітні курси для дорослих, школи грамоти і т. инш. а) по якій програмі, б) скільки було слухачів і яких саме, в) скільки раз на тиждень і на протязі скількох місяців проводились заняття, г) обрахунок витрат на курси чи школу —

— В 1918 р. була школа грамоти для дорослих, ходило переважно жіноцтво від 15 років. Навчали місцеві вчителі, щодня, на протязі двох місяців. Грамота — письмо, арифметика.

11. *По якій програмі може Т-во з місцевим лекторськими силами впорядкувати загально-освітні курси, школу грамоти, систематичні лекції по суботах і т. и.*

— Т-во уже впорядкувало ц.р. загально-освітні курси для дорослих, програм курсів уже надіслані в Відділ Освіти. Окрім того Т-во має на меті впорядкувати школу грамоти і систематичні лекції по суботам на різні теми.

12. *Які витрати по проєкту потрібно зробити на вказані заходи —*

— На все це потрібно коло 10 тисяч.

13. *При якій допомозі від Відділу Освіти (коштами й инш.) можна розпочати тую працю —*

— Треба не менше 2 пудів гасу і де яку допомогу. Обрахунок витрат на курси мається в Відділі Освіти.

14. *Скільки може бути слухачів —*

— Записано 67 душ і може бути більше.

15. *Хор при Т-ві: а) хто і з якою музичною підготовкою регент, б) з скількох душ складається хор і який склад його (селяне, інтелігенція), в) чи є платні хористи, г) які ноти має Т-во (названь або видань), д) які є перешкоди в діяльності хору, е) по нотах чи з голосу співає хор, є) чи може хор виїздити в інші села, в яким районі і при яких умовах —*

— Нема.

16. *Книгозбірня: а) скільки книжок українськ[их], б) скільки московських⁸⁴, в) які відділи найбагатчі, г) скільки читань було в 1919 р., д) скільки їм усього було видано книжок, е) на книжки якого змісту був більший попит, є) чи є при книгозбірні окрема кімната для читання —*

— Українських 322, московських 188. Найбагатчий відділ белетристики, усього читачів у 1919 р. було 150 душ. Крім того Просвіт. книгозбірнею користуються учні обох шкіл. Усі українські книжки ішли однаково, бо дуже їх мало і вибрати ні з чого. Книгозбірня міститься у школі і окремої кімнати для читання нема.

Товариство «Просвіта» на Сумщині

17. Чи є в районі Т-ва цінні книгозбірні приватних осіб (прізвище, адреса).

— В районі Т-ва в приватних осіб книгозбірні нема.

18. В яких будинках проводило свою працю Т-во в 1919 році

— Вся діяльність «Просвіти» проводилась у помешканні початкової школи.

19. Чи є в районі Т-ва відповідний будинок (чи вільний тепер, скільки кімнат, який ремонт треба зробити і на яку суму) —

— Підходящого будинку нема.

20. Який з'язок Т-ва з місцевим кооперативом і чи одержувало воно яку допомогу від нього в 1919 р.

— Ніякої допомоги Т-во ні від кооператива, ні від кого инчого в 1919 році не одержувало.

1920 року, 6 лютого.

с. Подільки

За голову Т-ва [підпис]

Писарь [підпис]

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 20–21.

Оригінал. Рукопис.

*Датування за суміжними документами.

№ 141

Розписка від завідувача Гадяцьким повітовим відділом народної освіти про одержання коштів від Синівської «Просвіти» на потреби Червоної Армії

7 січня 1920 року

Росписка

дається Синівському товариству «Просвіта в тім, що Відділом Освіти одержано для Красної Армії тисячу триста п'ятдесят один (1351) карб.

Зав. Відд. Осв. [підпис]

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 4.

Оригінал. Рукопис.

№ 142

**Повідомлення про роботу з'їзду «Просвіт»
Роменського повіту**

10 січня 1920 р.

Роменський Повітовий з'їзд представників Просвіт. На 4-й день Різдвяних свят, тобто 10 січня по н. с. в м. Ромен, в помешканні Народного Дому, відбувся Повітовий З'їзд уповноважених селянських Т-в «Просвіта».

З 83 Тов[ариств] повіту прислали своїх представників лише 35, при чому й останні не зовсім використали своє право: 12 Т-в замість 2-х представників прислало по 1; всього на з'їзд прибуло 58 чоловік.

На порядку денному стояли:

- 1) Звіт Бюро Просвіт за 1919 рік;
- 2) Розгляд і затвердження Статуту Повітової Спілки Просвіт;
- 3) План діяльності на 1920 рік;

4) Наукові доклади: а) Музеї та їх значення, б) Дошкільне виховання, його значення й форми, в) Театр, як засіб піднесення свідомості й культури, г) Ведення бібліотек при Просвітах, д) Позашкільна освіта, її форми й значення;

- 5) Доклади з міст;
- 6) Вибори Бюро та Контрольної Комісії;
- 7) Біжучі справи.

З'їзд приступив до обговорення повістки дня.

Докладчик по 1-му пункту В. Галич, діяльність Бюро в 1919 році розмежує на 3 періоди.

В перший період, під час Радянської влади, Бюро ввійшло в згоду з Кредитовим та Споживчим Союзом, Роменщини й начало вкупі з ними видавати двотижневий Кооперативно-Культурно-Просвітній журнал «Просвітянин-Кооператор», якого до сього часу вийшло 12 №№ і який надалі поширюється й розвивається, відкрило художню майстерню, в якій намальовано декорації задля 26 т-в, відкрило переплетну майстерню, яка існувала лише 1 місяць, закупило партію книжок розподілило їх між Просвітами повіту, придбало де-що з історичного реквізиту, вживало заходи до відкриття української філії при Роменс[ькому] Роб[ітничо]-Сел[янському] Університеті.

Другий період — панування Денікіна — період повної бездіяльності.

В сей період не дивлячись на тяжкі несприятливі умови, з ініціативи Бюро був заснований «Фонд на відкриття Української гімназії в Ромні».

Третій період — знов період Радянської влади: наслідком роботи Бюро за цей час є нинішній з'їзд.

Доклад З'їздом приймається до відома.

З відчиту скарбника та Ревізійної Комісії Бюро виявивсь, що на 1-ше січня 1920 р. в Бюрові мається 12,536 карб. 62 коп. грошей, які лежать в Роменських банках.

Для розгляду й виправлення Статуту Пов[ітова] Спілка Просвіт обирається комісія в складі 3-х чоловік, якій пропонується по розгляді й виправленні Статуту зробити доклад з'їздові, а тим часом з'їзд переходить до розгляду плану діяльності на 1920 рік.

Докладчик т. Муха коротко оглянувши минулу діяльність Бюро, підкресливши негативні сторони цієї роботи, пропонує з'їздові ухвалити таку постанову.

«Роменське Бюро Повіт[ової] Спілки Просвіт в 1920 році повинно:

1) відкрити майстерні: а) художню, б) париків, в) виготовлення фарб, г) палітурню;

2) Зорганізувати мандрівний театр;

3) закликати інструкторів для допомоги Селянським Просвітам;

4) впорядкувати курси: а) Загально-освітні) б) регентсько-режисерські, в) бібліотекознавства;

5) Заснувати при Бюро видавничий фонд.

Доклад «Музеї та їх значення» був прочитаний А. Сергійком.

Коротко розповівши історію музею, підкресливши різницю між старим і сучасним музеєм і зазначивши основні типи сучасних музеїв, докладчик гадає, що в Ромні необхідно, відкрити універсальний музей, в якому в перші часи повинні бути такі відділи:

1) історичний, 2) археологічний, 3) етнографічний, 4) художній, 5) церковної старовини, 6) педагогічний, 7) сільськогосподарський, 8) промисловий. Заходи до відкриття такого музею уже

вживаються Спільною Спож[ивчих] Т-в Роменщини. Докладчик пропонує Просвітам не відкривати паралельно другого музею, бо се лише розпороте сили й матеріал.

Другий доклад «Дошкільне виховання, його значення й форми» прочитала Г. Завалуєва.

Констатуючи той факт, що до школи приходе багато дітей, не маючих самих елементарних знань, що за останні часи все ж таки серед громадянства прокинувся інтерес до дошкільного виховання, докладчиця знайомить з їзд з принципами й формами дошкільного виховання по системі відомого Фребеля⁸⁵, з організацією дитячих садків, майданів і т. ін.

Докладчик пропонує, аби Просвіти, як єдиний культурний заклад взяли за організацію дошкільного виховання в повіті.

Позаяк задля цієї роботи треба мати людей, які були б знайомі з сучасними принципами й формами дошкільного виховання — по думці докладчика повітове Бюро повинно впорядкувати курси по дошкільному вихованню запросивши фахівців-лекторів; селянські ж Просвіти повинні подбати, аби прибули слухачі; крім того треба звернутись з закликом до вчителства, аби воно допомогло в сій справі Просвітам, і пояснити, що допомагаючи, вчителі «підготовлять собі тямливих учнів, з котрими легко буде проводити шкільні дисципліни».

Слідуючий доклад «Ведення бібліотек при Просвітах» прочитала З. Білоусова.

Зупинившись на значенні книжки, як розумного порадики й щирого товариша, окресливши в загальних рисах значення бібліотеки, яка дає можливість поповнити свій розумовий багаж і придбати його немаючим, докладчиця дає короткі відомості за Паризьку Національну б-ку, Британський музей і більш широкі про Б-ку Наукового Т-ва імені Шевченка у Львові.

Для досягнення своєї мети, кожна б-ка повинна мати систематичний підбір книжок, які б вводили в область знання людей різних ступенів освіти, від нижчої до вищої, давали б читачам нові перспективи. Крім підбору книжок Докладчик радить прийняти найновішу систему Дьюї⁸⁶, яка прийнята міжнародною бібліотечною спільною. Крім того просвітянська б-ка повинна не чекати читача, не

чекати попиту на книжку, а сама йти до населення, будити попит на книжку.

Для цього необхідно притягти населення ближче до бібліотеки, допустити його до участі в керуванні справами бібліотеки інакше кажучи, в основу завідування бібліотекою мусить бути покладений принцип колегіальності.

Тому для б-к треба мати кадри свідомих робітників. Докладчик радить прохати Бюро, аби воно впорядкувало хоть короткі курси по бібліотекознавству. Досягнути своєї мети кожна б-ка може лише за допомогою всіх робітників-бібліотекарів, а тому, б-ки мусять з'єднатись. Докладчик дає такий нарис об'єднання в Києві — Загальноукраїнська Бібліотечна Управа в губерніальному місті — губерніальний осередок, в повітовому — повітовий, в волості — волосний і в селі — одиниця бібліотека. При такій організації можна буде завести одноманітну систему каталогізації, одні й ті ж методи при веденні бібліотечної статистики, налагодити гуртові закупки книжок, що дасть можливість поповнювати бібліотеки більш рівномірно.

Доклад «Позашкільна освіта, її значення та форми» за браком часу не був прочитаний, і з'їзд перейшов до обговорення прочитаних докладів і плану діяльності на 1920 рік.

Першим взяв слово представник Укр[аїнської] Ком[уністичної] Партії (Боротьб[истів])⁸⁷, який критикуючи всі доклади, спиняється на питанні про єдину трудову школу в межах діяльності Просвіт.

Позаяк промовець зайняв багато часу, освітити питання з інших боків не було можливості. Тому З'їзд вирішив: Зібратись знову 2-го лютого по ст. ст., обговорити тоді ще не обговорені питання, заслухати доклади статутної й анкетної комісії; Бюро залишається до того часу в тому ж складі, при чому йому надається право кооптації потрібних для роботи людей-спеціалістів.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1920. Ч. 3–4. Лютий. С. 58–61.

№ 143

Оголошення в газеті «Известия...» про відновлення роботи бібліотеки Роменської «Просвіти» після вигнання більшовиками з міста денікінської Добровольчої армії

26 лютого 1920 року

До відома громадянства.

Ще раз доводимо до відома громадянства, що з першого лютого після перевірення відчинена бібліотека Роменської Просвіти що дня oprіч свят від 10 до 2 год. по старому часу. Книжки єсть як українські так і московські. Можна брати всім. Бібліотека мешкає в народнім будинку.

ДКЗ «Посулля». *Известия Роменского В.-Революционного Комитета.*

1920. № 63. 26 февраля.

№ 144

Повідомлення в газеті «Известия...» з розповіддю А. С. Лисенка про розстріл денікінцями одного з керівників Роменської «Просвіти», вчителя Івана Василенка та про свій випадковий порятунок

7 березня 1920 року

Последние часы т.т. Василенка и Галенка

В нашей памяти еще свежо воспоминание о трагической смерти Ивана Николаевича Василенка и его товарища по несчастью Галенка, но мало кому известны подробности этого злодеяния денікинских палачей. Чудом спасшийся от той же участи А. С. Лысенко передавал об этом следующие подробности:

В ту зловещую ночь, когда в городе пылали каменные лавки, тюрьма была полна тяжелых предчувствий. Иван Николаевич говорил о смерти, говорил, что ему не страшно умереть, что он уже достаточно прожил на свете и вырастил детей. У остальных разговоры тоже вертелись вокруг смерти.

Поздно ночью к тюрьме подошли человек восемнадцать чеченцев с офицерам во главе и, не пред'явив никаких бумаг, потребовали выдачи Василенка, Галенка и Лысенка. Начальник тюрьмы отказывал, но требования были настойчивы и с угрозами. Началь-

ник тюрмы стал куда то звонить по телефону, но ничего не добившись — уехал. Через некоторое время он вернулся, очевидно, с разрешением на выдачу заключенных.

В смертельной тоске прощались Василенко, Галенко и Лысенко с товарищами. Когда она были выведены за ворота, их стали вязать самым варварским способом: скрутив руки назад, веревку закидывали на шею и туго притягивали опять к рукам. Иван Николаевич, задыхаясь, просил ослабить веревку, но в ответ получил несколько ударов нагайками

Затем двинулась по Монастырской, прошли по Коржевской и повернули на Полтавскую.

По дороге палачи спрашивали кому сколько лет, есть ли дети и давали понять, что жить осталось недолго! Возле Гранд-Отеля, где помещалась контр-разведка, офицер с несколькими чеченцами отделился ; и ушел в гостиницу, распорядившись «дать отдохнуть арестованным».

Оттуда мимо памятника Шевченка они повернули на Панскую и остановились возле магазина Занченка.

Тут арестованных развязали и стали отбирать деньги и ценные вещи, приговаривая: «тебе это больше не надо». Затем приказали им раздеться.

Лысенко и Галенко исполнили приказание немедленно, а Иван Николаевич стал было возражать и снова был избит нагайками. Раздев арестованных до белья, палачи поставили их, одного за другим, лицом к Народному Дому. Первым стоял Лысенко, за ним — Василенко и последним Галенко.

«Не знаю, рассказывал тов. Лысенко, долго ли мы так простояли. Я услышал за собою выстрелы, услышал, как упали Василенко и Галенко. Я тоже хотел было падать и мучительно стал велушиваться в свое тело, но ничего не почувствовал. Вдруг, словно неведомая сила подхватила меня, я прыгнул и побежал. За мной загремели выстрелы. Я бросился в сквер. Чеченцы на лошадях тоже бросились в сквер, но лошади не пошли через ограду. Из сквера я выбежал на дорогу, перескочил через какой-то забор и очутился в каком то дворе. Постучал в какое то-окно, но, конечно в такую пору и в таком виде меня не впустили. А тут я слышу погоню поистине свирепевших чеченцев.

Я бросился в следующий двор и, увидав лестницу, приставленную в стене, взобрался на чердак и спрятался. Холод был ужасный, а я — в одном белье. В таком невыносимом состоянии я пролежал до следующей поздней ночи. В глухую полночь, вымазав в сажу свое белье, я стал выбираться из зорко охраняемого квартала. Темная ночь выручила. Добравшись до дома своих друзей, я был спасен».

Вот краткая история этой «попытки к побегу арестованных» — одного из многочисленных злодеяний деникинцев.

Вечная память мученикам, а палачам — вечное проклятие.

ДІКЗ «Посуля». *Известия Роменского В.-Революционного Комитета*. 1920. № 72. 7 марта. С. 3.

№ 145

Оповідання Бориса Антоненка-Давидовича⁸⁸ про Охтирську «Просвіту» в 1917 р.

1922 рік

Борис Антоненко-Давидович

Просвітяни

Карпо Хведорович Наумець, з фаху — полтавський булочник, нотар Базилевський, земський діловод Панько Коськин, Юрко Брень (цей так собі, без фаху) і, нарешті, Стасик Мірошніченко — це рада охтирської «Просвіти». Це місцеві стовпи українського руху. Це піонери українства ще за часів царату.

Знавець Охтирського повіту і його старовини, придуркуватий від старості дідок Твердохлібов⁸⁹, що й досі плутає — «Малоросія, Україна», чим компрометує всю «Просвіту», мировий суддя Вареник, два писарчуки з пошти, Ксана Коротенко, один студент, чотири пузаті дядьки, до сотні — худих, парубки та дівчата — це другорядний елемент.

Це нічого, що в Карпа Хведоровича є на бульварі Шевченка найкраща після «турка» цукерня та кілька добрячих будиночків по різних кутках міста, нічого так само й те, що писарчуки з пошти світять зеленими латками на задах чорних штанів, не важно й те, що Базилевський шукає прибутковішого місця, або Стасик Мірошніченко шиє на батьківські гроші червоні чоботи, жупан та шапку а ла Мазепа.

Це все — нічого.

Важно й головне, щоб була Україна. Бо — 1917 рік. Її люблять першим коханням, за неї борються й приймають страждання всі члени ради.

Карпо Хведорович поїде в неділю на Ворсклу з родичами та компанією, попливе на човні (йому тоді стає сумно, пригадаються запорожці, байдаки, турецькі галери, й неодмінно хочеться співати або «Стоїть гора високая», або «Ворскла річка невеличка»), покупається гарненько собі в Шиманівці, а далі вже гуртом почнуть варити кашу. А як закипить та каша, як запарує навісна, тоді блисне булавою в руках Карпа Хведоровича жовта пляшка самогону власної продукції.

Затремтить тоді щось у грудях, заманеться Карпові Хведоровичу козацької волі та слави.

Ех! Всі брати Наумці були здавна свідомими українцями!

А як усі розберуть ложки, присунуть ближче ковбасу з оселедцями та візьмуть по першій, Карпо Хведорович зворушеним голосом розкаже про гетьмана Полуботка.

— ...Отак знущались над ним за наш рідний край, за нашу неньку Україну кляті вороги!..

Після третьої запропонує всім проспівати «Заповіта» і щирий захлипає рясними сльозами...

— За неньку Україну!..

Базилевського, як зустріне хтось із околиці Гусинки, де він виступав на мітинзі з промовою, ще й досі дратують:

— Так як? «Допірочку», кажете, «прапор»? Ги-ги-ги... Зрусифікована Слобожанщина! Не втне вона часом тієї «мови».

— На якому язичі батьки говорили — на тому й ми будемо балакати. Що вони там вигадують! Аби язика ламати!..

Це, розуміється, так, але для того ж і «Просвіта», щоб боротися з народною темрявою та прищеплювати національну свідомість.

Але Базилевському після промов на зборах та сходах дістається чимало.

— І що то ви крутите? Повигадували ж! «Клюб», «фльога» чи як? Ги-ги-ги...

Але це також — нічого. Це — за Українську республіку!

Стасеві Мірошніченку навіть уві сні ввижається, наче його, «борця молодої України», як він себе називає, на зборах, коли Стасик долонею вниз протягне до голови зборів руку, насупиться й кине з-під брів стрілу, а далі удаваним, артистичним голосом:

— Прошу... (тут пауза)... слово, — йому здається, ніби студентський кашкет Семенченка вже сміється, повний отрути.

Панько Коськин — жонатий (двоє дітей і проєктується третє), але закоханий у Марусю; ну так що ж? Стасик теж не може спокійно дивитись на здорові, тугі, що мов не луснуть від жаги, Ксани Коротенкової груди. Але це теж — нічого. Зате ж на обличчях усіх просвітян, навіть у «другорядного елемента», немов витає витаврано:

— За Україну!

І тільки старе, зморшене в дулю лице пана Твердохлібова ще вимовляє:

— І за матір Малоросію!

Але ж у сім'ї не без виродка.

Загальні збори «Просвіти». Душно й накурено. Посередині стіл, за столом — рада. На столі розплескує світло гасова лампочка, що її Карпо Хведорович приніс із пекарні. На ослонах уздовж і впоперек куняють дядьки, біля стін та на вікнах вилискує молодь. Важливі справи:

1. Національний фонд. 2. Національне свято. 3. Національний концертний вечір.

Все національне; сорочка в Карпа Хведоровича — вишивана, національна, вуса в Базилевського, хоч і руді трохи, але довгі — національні; і навіть прізвище в недавнього перевертня, мирового судді — національне: Вареник!

Відроджується Україна!

Довго радились-міркували. Стасик робив «прошу», серйозно кахикав і брав слово, Ксана Коротенкова розправила стьожку на керсетці й подивилась на Семенченка, — Семенченко не втерпів, пирснув і тихенько захіхикав; з кінцем, усе обійшлося гаразд, бо не прийшов чомусь пан Твердохлібов, з яким завжди розпочинались дискусії, де згадували Сковороду та Квітку:

— Так Україна чи Малоросія?

(А Твердохлібов, старий і упертий: «сестра Україна, як казав Сковорода, і мати Малоросія»).

Карпо Хведорович щира душа! У запалі розстебнув коміра, погладив козацького вуса, мотнув енергійно чубом і запропонував, що він сам, своїм власним коштом спече на продаж у театрі піріжки та пряники. Піріжки й пряники можна легко продати, а надто, якщо панночки будуть розторопні, і це теж дасть неабияку копійчину на «Національний фонд». Збори радо ухвалили пропозицію і дякували Карпові Хведоровичу. Базилевському та Стасикові доручили виступити на вічі. Брень мав керувати художньою частиною. Наостанку ухвалено одправити молебня з панахидою й запросити соборного настоятеля. Вареник мусив перекопати попа говорити казань по-українському.

У біжучих справах Вареникові спало ще на думку освятити «Просвіту», після чого можна буде на Ворсклі — «по легкой рюмочке и огурцу» (він іще говорив, на жаль, по-російському), але цього тим часом у протокол не записали.

Під кінець, коли Стасик перевів стомлений погляд на Ксану й на хвилину оком спочив на червоному гудзику, що в Ксани на грудях, прийшли електротехнік Павленко й корнет-à-piston Мурзинський. Павленко зробить у театрі ілюмінацію, Мурзинський у місцевому духовому оркестрі — «привідця», — і через те буде краще потрібний для концерту.

Перетомлені просвітяни, мокрі й червоні від поту, розходилися. Дівчата з парубками лишилися готувати на продаж прапорці й плести вінки.

Стасик провів Ксану додому й тричі поцілувався, збрехавши, ніби розбита верхня губа в нього була ранена шпагою під час «герцю». Насправді — він просто упав колись малим із груші. Але — це нічого. Зате кравець Хацкелевич, що його серйозно налякав Стасик позавчора давньою гуманською різаниною, вже дошивав жупана, а Хацкелевичка встросила в мазепинку гусяче перо й випрасувала сині шаровари.

Писарчук із пошти, розглядаючи під срібними липами плями на місяці, декламував повний млості:

— Тиха украинская ночь...

Свято затьмарилось від самого ранку базарною провокацією. Ну, треба ж було Хацкелевичеві кінчити роботу ще в п'ятницю й самому принести її Стасеві додому! Червоні чоботи від шевця Стасик приволік на своїх ногах сам.

— А що це ти, сину, вигдав? Батьківські гроші на жупани та шаровари переводити? — став посеред хати й уперся в боки Стасів батько. (Стасик, як письменний, вів у нього листування та рахунки з покупцями конопель). — А камилавка з пером — на чорта?..

Покрутив у руках «мазепинку» й перевів суворі очі на Стася. Батькові видалось це все дуже непевним і просто підозрілим.

Становище було, власне кажучи, йолопське. Хацкелевич сів на ослона, витер з лисої голови піт червоною, сопливою хусткою й блимав маленькими в жиру очима, вельми здивований і навіть трохи спантелечений і стурбований. Стасик почервонів, далі встав і зробив лицем кислицю:

— Е-е-е... Та це, тату, розуміється... це... це мені «Просвіта» пошила... я, бачите, добре граю в п'єсах, так це вони... до театру зробили. Це — «Просвіта», тату, розумієте?..

— А-а!.. Ну, як «Просвіта» — це друге діло... Що ж ти в них там дослужився, чи як?

— Ну-да, ну-да! Це, розумієте, до театру...

— А чобітки добрі пошили! Любо й подивитись, аж очі вбирають...

Батько був задоволений. Ще з суботи йому кортіло похвалитись на базарі успіхами Стася; а в неділю, коли ще тільки з'їздилися хуторяни та котелевці, він був уже на базарі.

Гарна штука ото базар! І хто його тільки вигдав. Тут тобі й спродатись, тут побалакати про новини, про врожай, про Бондаренкову леваду — чи не надумали її продавати, порадитись... Без базару — що б і робили! Біля возів шикувались миски, полумиски, глечики, волоцюгою на віхті соломи розляглась торба, десь виглянули свіжі, зелені, мов жабенята, огірки. По ятках розкладали хліб, до м'ясниць звільна їхали скривавлені вози. Коло ніг на землі поралась баба біля сметани. Стасів батько підійшов до копи яєць.

— А почім, тітко? — діньки спитав, аби спитати, потім подивився на купу ще раз і подумав: «Ото, коли б червінців стільки, га?» — Він ще трохи помилувався з яєць і тоді вже підійшов до своїх односотенців.

— Ну, як воно, Григорію Кондратовичу, живеться? Привітали його легкою посмішкою (завидки, завидки шарпаків беруть!).

— Та як вам сказати... — відповів, не поспішаючись, поважно. — Щось коноплі не того... Добре, що «Просвіта» оце справила Тихонові чоботи та жупана, а то не знати б за що і вдягти парубка. Сутужно було б зовсім...

— Які це чоботи?

— Еге-е! Та не тільки чоботи, ще й сині штани та камилавку з пером! Тільки вже не знаю — на чорта йому та камилавка?..

— Та не може бути, що «Просвіта»! Це якась, Григорію Кондратовичу, брехня!

— Як брехня? — схопило його за самісіньке серце: — Кажу ж, що «Просвіта»! Дослужився, значить, хлопець, от і пошили на празники в киятри ходити.

— Ах, вони ж падлюки! Так це за наші копійки, що на книжки давали, вони чоботи та камилавки шиють! — спалахнула враз половина гурту.

— Моєму Іванові так не пошили!

— Та де там! — уплутався хтось свіжий. — Там уся рада на маніхестаціях буде в червоних чоботях. А камилавку — так то для голови пошили.

Стасів батько переконував, що й камилавка — синові, та його вже ніхто не слухав.

— От же сучі сини!

— Стерви, й більш нічого!

— Камилавки та жупани носити їм! Га?

— Так ото аж уся рада буде в червоних чоботях?

— Та, як тільки побачимо, з ногами зірвемо! Свіжа чутка дзигою облетіла базар і докотилась аж до «Просвіти». Становище зовсім несподівано стало досить напруженим і навіть загрозливим. На базарі стихійно розпочався мітинг.

Рада збилась у «Просвіті» в куток і обмірковувала.

Семенченко стиха чогось хіхікав собі осторонь у руку, Карпо Хведорович одкидав далі назад чуба, розводив, озираючись на всі боки, руками й:

— Я не розумію!.. Я, панове, зовсім не розумію!.. Наша воля стоїть на трупах (він завжди це так казав у патетичних хвиликах і цим завжди брав гору над своїми опонентами). А це — просто провокація!..

Базилевський хитав головою і підтакував:

— Провокація, провокація! Безсперечно, провокація!.. Нарешті, хотіли були послати втихомирювати Базилевського, але, як на те виявилось, що треба вже рушати на майдан. Поміркували ще, посперечались і пішли.

Юрко Брень позичив у земстві пару дебелих волів і ще звечора старанно причепуривав фуру квітами.

Уранці — обмотав круті роги жовто-блакитними стрічками й за допомогою Павленка та Мурзинського приладнав посередині фури великого жовто-блакитного прапора з, намальованою на ньому дівчиною.

Це була Стасикова вигадка — молода Україна, значить.

Коли напоїли волів і наділи ярма — у фуру напхалось із півтора десятка дівчат та парубків, і фура, наче квітник, замиготіла різнокольоровими стрічками, червоними — плахтами та синіми штанами. Брень хвилювався, бо воли мали йти на чолі процесії. За українським звичаєм. Як колись у козаків іще.

Вареник позавчора перебалакав із соборним настоятелем, він, як людина практики, — дав трохи авансу, і настоятель розпорядився, щоб усі соборні панотці з чудотворною іконою та корогвами були на маніфестації також. Про це заздалегідь попередили всіх церковних дзвонарів. Але Павленко на всякий випадок послав Володьку Наумця (десятилітня надія і гордість Карпа Хведоровича) до Миколаївської церкви нагадати.

На Успенському майдані умовились збиратись і вже відти рушати всім походом до собору через увесь бульвар Шевченка.

Дівчатам із парубками дуже швидко обридло дождати в земському дворі, і вони причвალали на майдан раніше від усіх. Цікавих назбиралось сила.

— Добрі волики!.. — розглядав за допомогою кілка, яким штрикав у всі боки волів, присадкуватий дядько.

— Та чого ж це вони тільки на Зелені святки виїхали? Ярмаркувати, чи що? Так і ярмарку наче нема...

— Та це ж кумедії будуть показувати.

— Кумедії, кажете? Як же це так? Такий празник, люди до церкви, а вони кумедії!.. Це щось догори ногами пішло...

Скептицизм дядьків підкосив увесь початок.

Мурзинський, засапавшись, як загнане щеня, приніс із «Просвіти» новий наказ: воли мають зараз же рушати до собору. Там, у «Просвіті» вирішили, що якось воно справді незручно буде пускати волів разом із іконою й попами. Отже, хай воли — самі, а ікони й похід — окремо.

Оперезані юрбою цікавих, флегматичні воли ліньки рушили. Отут-то воно й почалось усе! Дзвонареві на Миколаї раптом мигнула в очах курява й потяглась за юрбою вздовж бульвару.

— О! Щось рано несуть... — поміркував якусь мить дзвонар, потім зміряв очима куряву; сумніву більше не було — ікону несуть. Тоді він перехрестився й ударив у дзвони. Спас підхопив і собі, а далі вже важкий соборний дзвін розгойдався, бевкнув, — одскочив, і кликав, і вітав процесію.

Фура поважно перевалювалась через великодній дзвін і байдуже тяглась до собору. Дівчата й парубки, що в фурі, жирували й сміялись; їм було не до дзвонів. Але дядькам це не подобалось.

— Це вже й волів завели дзвонами зустрічати! Все — догори ногами!..

Проте, хоч би там тепер що, а дзвонарів було вже пізно зупинити. Захоплені, натхненні, вони конкурували поміж собою: собор з Миколаєм, Миколай із Успінням... Здивовані батюшки зустріли волів на півдорозі... Щоб не поглиблювати непорозуміння, довелось повертати за волами. Збиті з пантелику рада та просвітяни наздогнали процесію й приставали по дорозі. Червоних чобіт не було ні в кого — навіть Стасик, щоб уникнути можливих ексцесів, одягнув «кльош» і лаковані черевички. Це внесло в маси заспокоєння.

Шикувались, як було сказано в програмі свята, — «під блакитним небом і золотим сонцем», по середині майдану, що перед собором.

Панахиду й молебень зіпсував сам пан отець настоятель. Проспівали «Вічну пам'ять», просвітянський хор затагнув «Заповіт», а далі гримнув «Ще не вмерла», і настоятель вийшов говорити казань. Та в саму щонайпатетичнішу хвилину він забув про агітацію Вареника. Збився з теми й почав не до речі:

— Во ім'я отця, і сина... От, люди добрі... говорять, що бога — нет. А я вам говорю, что это все — брехня, бог есть. Это одни только безнравственные, с темным прошлым люди, мерзкие хулители православной веры...

Вареник оддалік щосили моргав і показував пальцем на «Просвіту». Настоятель спам'ятався.

— Ви пригадуєте, люди добрі, що робили запорожці, коли хтось приходив до них у Січ? Що вони спочатку в нього питали?..

Карпо Хведорович, що стояв біля аналою, благопристойно й рішуче, як учень у класі, відповів:

— «Отче наш» — знаєш?

— Істинно! А потому будем же й ми, як наші прадіди, почитать нашу матір православную церков...

Хтось, запізнившись, приніс із «Просвіти» великого Тарасового портрета в кожусі та шапці.

— О! Тут ікони, а він у шапці!

— Чи не можна було б якогось іншого, щоб, знаєте, без шапки, а то воно якось не тее...

Переконувати сполошених пустились Базилевський та Ксана Коротенко. А Ксана — та вміє!..

Панько Коськин виліз поза списком і чергою на трибуну й почав доводити, відкіля пішла Україна. Карпо Хведорович оповідав усім навколо себе про гетьмана Полуботка й плакав. Стасик підліз до Ксани й, стиснувши їй під запаскою гарячу руку, прошепотів на вухо:

— Значить, сьогодні — після концерту? Маніфестація розходилась.

Шумить-тріщить охтирський театр біля дерев'яного мосту під п'ятьма вербами. Прибрався по-святковому молодими кленами

та сосною, мов стара дівка на вінчання, порозвішував на вогких стінах плакати та рушники й оперезався жовто-блакитними биндами. Національний концерт.

Карпо Хведорович із дружиною та наймичкою порається коло продажу пірижків та пряників, якась пані в червоній керсетці та плахті сіла в кіоск і порозкладала пасіянсом перед себе «Хто ми й чого нам треба» Хоткевича, музики підстрибують на дзигликах:

— Гей, нуте, хлопці, добрі молодці! (Мурзинський же там «провідця!»).

Та не так потіє з пірижками Карпо Хведорович, не так тремтять незліченні декларатори й запирає духа хоровим дівчатам, як за лаштунками готується до сьогоднішньої інсценівки Байронового «Мазепи» за Старицьким, Стасик Мірошніченко. Це буде озюмина всього концерту. Це зробить, як того певний Стасик, у масах великий національний здвиг.

Стасик грає, розуміється, роль самого гетьмана, так би мовити, першого борця за самостійну Україну. Роль Мазепи.

Червоні чоботи, жупан та мазепинка — на ньому вже давно. Мурзинський приніс йому Павленкову двоцівку й позичив у міліціонера шаблю.

Павленко порозвішував на сцені електричні ліхтарики з повірзуваними зірками. Це буде зоряне небо. Правда, в пролозі поеми, якого прочитає перед початком Коськин, сказано, що ніч була темна, але Павленко приладнав збоку ще й вольтову дугу, щоб було місячно, воно так усе ж більше якоїсь поезії і нагадує «Тиха українская ночь».

Хтось із друкарні приніс свіжі програми. Його зім'яли.

— Де я?.. де?.. де?..

— Ось, ось: «Лопунько продекламує»...

— А ось: «Інсценівка поеми Байрона «Мазепа». Роль гетьмана Мазепи виконує Т. Мірошніченко».

— Я не граю! — одрубав Семенченко, що мав бути Карлом XII. Його забули помістити в програмі. І даремно Стасик, покликуючись на національну свідомість та спільну справу, зо всіх сил переконував його не одмовлятись.

— Грайте самі, а я не хочу. Мені що? Скажіть, будь ласка!..

Задер голову, закопилив губи й пішов.

«Ну й дрянь же!» — подумав досадно Стасик. (Він вважав себе за демократа й представника «народу» і через те не любив паничків).

— Студентський кашкет!.. — кинув напівголоса зневажливо й мотнувся прохати Базилевського взяти роль. Базилевський образився, бо був уже під літами й до того ж — членом ради.

Добровільно згодився тільки Писарчук із пошти.

Час хутко біг. У партері не було вже місць, тиснулись у проходах. Ксана Коротенко моргнула Стасеві й полізла в суфльорську будку суфлірувати. Мазуринського і Карпа Хведоровича екстрено викликали на сцену.

— Панове товариство! — озвався до них, мов кошовий до курінних, натхненний Стасик: — Так дивіться ж: після прологу ви, Мурзинський, заграєте сигнал, а ви, Карпо Хведоровичу, отак (Стасик, щоб пояснити, зробив «антраша»), ніби це десь здалека, — стукнуть у барабана. Це значить — Полтавська баталія скінчена й гармати вже збираються спочивати.

— Добре, добре!.. Ми вже постараємось! — запевнив щирій Карпо Хведорович.

— Можна буде ще, розумієте, під час моєї промови разів тричі стукнути, але ж не більше, бо Полтавська баталія скінчена й хіба тільки козаки де-не-де ще одбиваються. Так прошу!

Мурзинський і Карпо Хведорович метнулись за лаштунки. Карлові не було одягу. Яюсь забули про це подбати.

— Та й на чорта! — заспокоював Стасик писарчука: — Полтавська баталія скінчена. Ніч. Карло з Мазепою спочивають. Значить, можна бути і в самій білизні. Вопрос исчерпан!

Коськин пригадав, що ніч, здебільшого, буває прохолодна, до того ж незручно, як там собі не хочете, лежати Карлові перед Мазепою і публікою в спіднях: збігав у чепурню й приніс Карлові плахту. Це не буде суперечити цілості й гармонії інсценівки, додержує національний кольорит і, головне, практично. Стасик щиро дякував Коськинові за вигадку. Хижим звіром за завісою, в залі ревіла публіка: «Время-а-а!..»

Коськин метнувся за лаштунки читати пролога. Завіса, немов ужалена, одірвалась від підлоги, замислилась на середині мент, а далі вже флегматично полізла до стелі.

За лаштунками Мурзинський ніс грамофонний рупор і стеаринову свічку. Електрики сюди чомусь не провели.

На попітрі лежав скручений, мов древня грамота чи універсал, переписаний рукою Коськина пролог.

Коськин хахикнув на всю сцену, підніс до рота грамофонного рупора й свічку.

*Зникла хмара нічна,
Змовкла буча страшна,
Буча славна,
Полтавська, кривава...
Замордована рать
Полягла спочивать
Між валами.
Приспала...*

Мурзинському захотілося чхати, і він чхнув. Свічка заблима-ла, лукаво моргнула й згасла. Коськина охопив жах.

— Дайте сірники!

— Єй-богу — нет!

Коськин кинувся до чепурні.

У коридорі Карпо Хведорович тяг на пузі здоровенного барабана.

— О! Запаліть, будь ласка!

— Розумієте... — Карпо Хведорович лапав кишені. — Нема! От оказія!

У чепурні ліпив собі вуса Радченко. Він грав вартового козака, якого статистом дожидав кінець інсценівки, але до своєї ролі він готувався завзято.

— Ой-ой-ой! Що ж його робити?... Більше тут немає нікого? — Радченко в Коськиних очах давно вже. Але Коськинові хотілося плакати.

— Радченко!.. — Коськин благаюче простягнув до нього руки: — Збігайте, будь ласка, в залу за сірниками. Позичте в когось!.. Ви ж розумієте, там... — і Коськин безнадійно ткнув свічкою до сцени. Радченкові давно вже коїртіло показатись перед публікою в жупані, і він залюбки згодився.

Павленкові увялялась інсценівка не інакше, як:

Гром пушек, топот, ржання, стон,

И крик, и ад со всех сторон...

і він для більшого фурору дістав десь «пугача» й коробку пістонів. Покладені коло лаштунків пістони дожидали своєї черги. Коськіна за лаштунками все ще не було. Карло від ніяковості глибше заліз під плахту, а Стасик почував себе гірше, аніж сам полтавський Мазепа. У партері росло здивування й неспокій, публіка не могла збагнути мовчазного сюжету, їй почало вже здаватись, що артисти забули свої ролі й партачать. Вона хвилювалась.

Хтось крикнув: «Голосніше!» До Стасевого вуха полетіло навіть:

— Єслі спектаклі — так, пожалуста, спектаклі, а не пантоміни викамарювати! Тоже «артисти»!

Вох-пш-ш-ш-рясь-рясь-пш-ш-ш!!!

Десятилітній Володька Наумець (надія й гордість Карпа Хведоровича) поночі необачно наступив на оістони.

А Мазуринському цього тільки й треба. Підкинув покавалерійському корнета, зробив фізіономією «скобку» й — та-та-та-та-а-а... тім-та-рата-там...

Під сценою Карпа Хведоровича шпигнуло. Вже почали? Він мерщій розстебнув коміра, засукав, щоб зручніше було стукати, рукава й гахнув щодуху в барабана.

Мурзинський, не стерпів і заграв знову.

Здивування у вигляді Коськіна з запаленою свічкою й роззявленим ротом застрягло від несподіванки в дверях. Його розбудив Павленко:

— Да помогите же! Разве это артиллерийская стрельба... Натё ополоника — бегите скорее до Карпа Хведоровича!

Коськін прихватив ще малого барабана й мигнув драними підошвами до драбини під сцену.

А на сцені — Стасик, не дожидаючи продовження прологу, почав свій монолог. Ксана коротенько випиналась із суфльорської будки, підказуючи монолог, і шикала до лаштунків. Мурзинський збоку схопив її виточений у штрикалку гострий погляд і вирішив, що це вона йому — треба більше.

Біля барабана порався вже й Павленко.

— И крик, и ад со всех сторон, Бум-гах-бум! Бум! Бум!..

Його захоплював хаос і боротьба. Володька Наумець щосили тупав об підлогу ногами. То десь мчала московська кіннота й утікали козаки із шведами.

Базилевський у партері був стурбований. Незвичайний такий початок здивував і його, а, крім того, він боявся можливості провокації та обструкції. А коли Мурзинський — ні сіло, ні впало — почав вигравати якогось фривольного марша, Базилевський шугнув до сцени:

По обидва боки завіси двоє сторожів хапались за животи від небувалої комедії. Соколом кинувся до них Базилевський, щоб скоріш спускати завісу.

*...Казка довга моя,
А вже блідне зоря,
Ми ж обидва тікаєм з Вкраїни...
Небезпечний наш шлях по...*

Стасика ошпарило.

— Як?! Завіса?.. Я ж тільки-но почав увіходити в роль!.. — Йому пронизало мозок: — Це все навмисно! Це ніхто інший, як Коськин і Семенченко!.. Дрянні! — випалив він спересердя і — зі сцени.

Публіка ляскала. Вона подумала, що — кінець: їй все одно, — крім бою, не було чути нічого.

Карпо Хведорович ліз драбиною на сцену.

— Добре били? Прямо тобі баталія! Хе-хе-хе...

Стастик кинув гамлетівський погляд і, страждаючи, поклав на груди руки:

— Просив же: один тільки раз стукніть!.. Ех! Що ви тільки наробили!.. Що ви наробили!

Стастик патетично стиснув скроні й одвернувся. З-за лаштунків виринув Коськин.

— Ну?.. — І зробив бровами й ротом запитання. Лясь! Кошова Стастикова рука прилипла на мить до червоної Коськиної щоки й одскочила, щоб дати вдруге.

— Падлюко! Я тобі покажу, як «Мазепу» мені псувати!..

— Що?!

Коськіна різало дати й собі. Базилевський і Брень за допомогою Павленка розвели їх. На сцену перся Стасів батько.

— Ну, спасибі ж вам, спасибі! Добрі чобітки пошили, добрі!.. Музики грали «Малоросійське попурі».

Карпо Хведорович вискочив у фойє й, витираючи блакитною хусткою з чола піт, проковтнув пиріжка і сів за чай.

Після концерту в жупані, червоних чоботях та з Павленковою двоцівкою за плечима Стасик стиснув Ксану під гарячі пахви й повів за місто в бір.

Місяць, мов любастий безсилий дідок, сласно подивився Ксані під хустку і, застидавшись своєї старечої легковажності, шугнув на хвилину за хмарку, потім знову виринув і поцілував Стася в розбиту верхню губу, хитро посміхнувся на листі кущів і, зовсім уже знесилений, кволими, анемічними рухами розправляв бганки на грудях Ксаниної керсетки.

— Дряні! І крихти немає в них мистецького чуття!

Стасик подивився на небо, схилив на Ксанине плече свою голову й штучним, не своїм голосом декламував закоханий:

А ти, всевидящее око!

І ти дивилося глибоко

І не осліпло?

Око, око!..

Антоненко-Давидович Б. *Синя волошка*. Харків-К., 1930. С. 116–133.

№ 146

**Із заяви до начальника обласного управління НКВД
звинуваченого вчителя Василя Дробилка про існування
«Просвіти» на х. Харченки Хустянської волості
Роменського повіту**

Грудень 1937 року

[...]

1918–19 рр. у х. Харченках була Просвіта. Членами Просвіти були всі вчителі (Мелоданович О. М., зараз — Сологуб, Букшований Є. Ф. і його дружина, Харченко Ст. Павлов., Харченко Степан

Мих., Харченко Антон П., Паріч Ів. Гр., Коваленко Гр. М., Турчин Юхим Сем., Дробилко В. С., Харченко П. С., Куць Олексій В. і ін.). Робота Просвіти полягала у спектаклях та постановці п'єс. Організовувались гулянки-п'янки після кожної вистави. П'єси для вистав підбирались, які в першу чергу вражали глядачів костюмами (Назар Стодоля старого видання і подібні цій п'єсі) і цим викликали національні почуття. Головою правління був Харченко Ст[ефан] Пав[лович]. Касіром Букшований Євген Федорович (зараз живе на Процівці у школі Роменського р-на). У правлінні Просвіти був і я, але не пригадую, яку посаду займав чи секретаря, чи зам. голови правління. Режисером драматичного гуртка була (Мелоданович) Сологуб О. М.

Просвіта ця існувала до видання нового статуту, в якому була чітко визначена робота гуртка не тільки драматичного, а й політичного. З цього часу Просвіта починає розпадатись, навіть драматичний гурток припинив свою роботу. Першим почав не з'являтися до школи, в якій містилась ця організація Голова — Харченко Степан Павлович. Хоча настирливо домагавсь скликати збори, щоб прийняти новий статут, Букшований Євген Федорович.

У колективізації великий опір чинила релігійна організація автокефалістів, чому колгосп почав організовуватись на території участка Харченки тільки в 1930 році і то тільки з активу даного участка. І тільки коли найголовнішу частину куркульства вислали на Урал, колективізація пішла більшими темпами.

Король Гордій Федорович був членом Харченківської Просвіти. Він у драмгурткові був суфльором, йому було доручено вербувати до Харченківської Просвіти, завербував він Шевченка Йосипа Яковича, останніх не пригадаю прізвища. Мелоданович О. М. завербувала Трубицького Олександра і свою невістку Оксєню. Ці люди мешкали в хуторі Воскресєнівка, а зараз Крупське Дубов'язівського району. [...]

ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 3. Спр. 490. Арк. 51–53.

Оригінал. Рукопис.

№ 147

Із протоколу допиту сумського педагога Григорія
Сергієнка про осередок «Просвіти в Охтирці
1917–1918 рр.

31 березня 1938 року

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

Обвиняемого Сергієнка Григорія Івановича

[...]

ВОПРОС: Следствию известно, что Вы являетесь участником к-р украинской националистической организации. По заданию этой организации проводили активную к.-р. работу. Требуем дать исчерпывающие показания о к.-р. националистической деятельности, проводимой Вами.

ОТВЕТ: Я действительно являюсь участником контрреволюционной украинской организации и по заданию этой организации на протяжении ряда лет проводил активную контрреволюционную работу.

В украинское националистическое движение я включился с начала февральской революции под влиянием своего товарища по гимназии ДАВЫДОВА⁹⁰, впоследствии украинского писателя-фашиста.

Свою контрреволюционную деятельность, как украинский националист, я начал с 1917 года. Тогда, являясь активным участником существовавшего в г. Ахтырке т-ва «Просвіта» и «Юнацької спілки "Січ"»⁹¹ я среди молодежи проводил националистическую агитацию, стремясь этим разжечь ненависть ко всему русскому, Советской власти и коммунистической партии.

В 1918 г. при Гетмане, проживая в Ахтырке, я выступал с антисоветскими статьями в издаваемом в Ахтырке журнале «Голос юнацтва», одновременно защищая грабеж Украины немцами, доказывая, что немцы лучше большевиков, которые в случае закрепления их на Украине, все забираемое немцами, вывозили бы в Москву.

Установление Советской власти в Ахтырском уезде я встретил враждебно и вместе с упомянутым выше ДАВЫДОВЫМ стремился организовать проведение контрреволюционной националистической работы под вывеской так называемой «Червоной

просвіти», т. е. по существу той-же «Просвіти», которая существовала при власти УНР. Переименовав таким образом «Просвіту», мы проводили через них антисоветскую националистическую обработку населения. [...]

Протокол прерывается. Протокол записан с моих слов правильно и мною прочитан. В чем и расписываюсь. *СЕРГИЕНКО*
ДОПРОСИЛ:

ПОМ. ОПЕР/УПОЛНОМОЧЕНН. УГБ

МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *ФЕДОРОВ*

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-13667. Т. 1. Арк. 119.

Копія. Машинопис.

№ 148

Из протоколу допиту педагога Григорія Сергієнка з інформацією про Охтирську «Просвіту» 1917–1920 рр.

5 червня 1945 року

Допрос начат в 10 час. 20 мин.

Вопрос: Расскажите подробно, с какого времени Вы стали на путь к.р. националистической деятельности?

Ответ: На путь Украинской к.р. националистической деятельности я стал с 19-ти летнего возраста, в гор. Ахтырка. В июне-августе 1917 года, по окончании мужской гимназии я вступил в украинское националистическое общество «Просвіта». Принимал активное участие в хоровом и драматическом кружках. «Просвітой» тогда руководил нотариус Базилевский. Выехав в гор. Харьков в августе 1917 года, для учебы в Университете, я был занят учебой. В 1918 году прибыв на каникулы в гор. Ахтырку, я принял участие в работе юношеского общества «Сич». Руководил этим обществом убежденный националист писатель Антоненко-Давыдович (репрессирован органами власти как активный украинский националист), с которым я поддерживал дружественные отношения еще во время учебы в мужской гимназии.

Общество «Сич» представляло собой юношескую организацию, ставившую перед собой задачу воспитания ее членов и агитацию среди населения за самостоятельность Украинского Государства и внедрение национальной розни между другими наро-

дами. Строилось общество «Сич» по принципу существовавших в то время таких же обществ в Галиции.

Антоненко-Давыдович выехал на учебу в гор. Харьков. На собрании общества «Сич» я был избран руководителем. Это было во время Центральной Рады на Украине. В начале 1919 года с приходом советской власти на Украину, члены общества «Сич», в том числе и я были задержаны недели на две и находились под стражей по приказанию Военного комиссара Красной Гвардии. После чего общество «Сич» распалось.

В начале 1920 года, работая заведующим школьного подотдела Ахтырского уездного отдела народного образования в то же время являлся членом Коллегии. В состав Коллегии входили убежденные украинские националисты: Антоненко-Давыдович, работавший заведующим уездным отделом народного образования. Самброс Юрий Филиппович (в 1932–33 г.г. выехал в Свердловскую область), работал заведующим орг[анизационным] инструкторским подотделом уездного отдела народного образования. Довгополюк Матвей Лукич (репрессирован органами советской власти в 1937 году), работавший в уездном наробразе в должности заведующего профессионально-техническим образованием. Антоненко-Давыдович ставил перед Коллегией вопрос о возобновлении общества «Просвита». В результате его идея была осуществлена. Для прикрытия подлинных к.р. националистических намерений общество «Просвита» возобновило свою деятельность под вывеской «Красная Просвита».

В связи с этим в селах были открыты «Красные Просвиты», руководство общее взял на себя заведующий отделом политпросветработы уездного наробраза Карпенко Александр Тихонович (умер примерно в 1930 году). В то же время под руководством Самброса проводилась по школам «дерусификация» школ (украиннизация).

В конце 1918 года в Ахтырке была организована «филия Украинского Национального союза»⁹² с центром в Киеве. Во главе ее стал Довгополюк. Это общество было организовано эсерами (неточно) в задачи которого входило поддержание петлюровцев в свержении власти гетьмана на Украине и изгнание немцев. Я вступил в члены украинского национального союза. Присутствовал

на одном нелегальном и одном легальном собраниях на которых выдвигались требования предоставления места в народном доме для деятельности этой филии. В связи с тем, что Красная армия изгнала с Украины гетьмана и Петлюру, украинский национальный союз прекратил свое существование. [...]

ГДА УСБУ в СО, Спр. П-13667. Т. 1. Арк. 46, 46зв.

Оригінал. Рукопис.

Опубліковано: ОУН-УПА на Сумщині / упор. Г. М. Іванушенко. Суми, 2009. Т. 2. С. 90–91.

№ 149

Из протоколу допиту звинувачуваного Степана Бабки зі свідченнями про його участь у роботі «Просвіти» с. Ведмеже Роменського повіту

2 червня 1950 року

[...]

Вопрос: К каким политическим группировкам Вы принадлежали?

Ответ: После демобилизации из царской армии в 1918 году я возвратился на родину в село Медвежье Талалаевского района Сумской области.

Вскоре после моего возвращения из армии в село Медвежье вступили немцы. В это время я вступил в общество, так называемой «украинской просвиты», которое было организовано в период февральской революции 1917 года.

В «просвите» я занимал должность рядового члена, выполняя отдельные задания и поручения по библиотечарской работе. Но в «просвите» пробыл недолго, примерно 6 или 7 месяцев, а затем выбыл в связи с болезнью. К каким либо политическим группировкам я не принадлежал.

Вопрос: Какую политическую работу проводило общество «украинской просвиты»?

Ответ: Политическую работу общество «просвиты» в тот период времени не проводило, за исключением того, что членами этого общества было поставлено для местного населения несколько украинских спектаклей как то: «Свадьба на Гончаровке», «Мартын Боруля», «По ревизии» и других, название которых я не помню.

Кроме того для местного населения выдавало художественную дореволюционную литературу русских классиков⁹³.

Другой какой либо работой общество «Просвиты» не занималось.

Вопрос: Общество «Просвиты» проводило какую либо контрреволюционную работу как то устраивало троцкистско-националистические лекции или беседы и распространяло ли среди населения литературу, а также устраивали спектакли в антисоветском националистическом духе?

Ответ: Нет. Общество «Просвиты» контрреволюционную работу не проводило.

Вопрос: Следствию известно, что Вы ранее, а также и до ареста принадлежали к организации украинских националистов. Подтверждаете это?

Ответ: Ранее, а также и до ареста к организации украинских националистов я не принадлежал.

Протокол допроса с моих слов записан верно и мною лично прочитан.

Допросили: Следователь Следотдела УМГБ Сумс. обл. капитан

Шатов

Зам. Прокурора Сумской области по спецделам Мл. советник юстиции

Петренко

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-13443. Арк. 27–29.

Оригінал. Рукопис.

№ 150

**Уривок зі спогадів відомого українського педагога
Григорія Ващенко про Лютневу революцію 1917 р.
та утворення «Просвіти» в Ромнах**

Травень 1955 року

[...]

Лютнева революція застала мене в Ромні на Полтавщині, де я тоді був учителем в 3-х школах: духовній, комерційній і жіночій гімназіях. Пам'ятаю, що не тільки українці, а навіть росіяни

не висловлювали жалю з приводу падіння царської влади. А особливо раділи з цього українці й жиди. В перші ж дні лютневої революції в Ромні почався великий рух серед населення: збирались збори, творились партії, обмірковувались програми і т. п. Особливо велику активність виявляли жиди. Не спали й українці. В квітні почала виходити місцева українська газета, організувався український театр, була організована «Просвіта», що розгорнула досить широку роботу. З особливою енергією в «Просвіті» працювала моя колишня учениця полтавської єпархіальної школи Людмила Осипівна Скрипникова. Це була дуже здібна й інтелігентна жінка, а до того ще й палка українська патріотка. Вона закінчила вищі жіночі курси в Києві і робила враження ґрунтовно освіченої людини. Крім активної участі в організації при «Просвіті» бібліотеки і читальні, п. Скрипникова організувала досить цікавий музей дитячих виробів, що мусів, на її думку, сприяти розвитку серед української молоді творчих, винахідницьких здібностей. До «Просвіти», між іншим, часто приходив відомий письменник Івченко, що жив тоді в Ромні. Я особливо великої активності не виявляв. Викладання в трьох школах до краю виснажували мене. Український національний рух дуже радував мене, однак я був дуже стомленим, щоб брати в ньому активну участь [...].

Ващенко Григорій. До історії національних рухів у Полтаві і на Полтавщині. *Визвольний шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник*. 1955. Кн. 5. С. 75–76.

№ 151

**Уривок зі спогадів Юрія Самброса⁹⁴ з інформацією про
Тростянецьку «Просвіту» 1918 р., її активістів та їхню
подальшу долю**

1957 рік

[...]

II. Між молотом і ковадлом громадянської війни

Смуга військових мандрів і політичної колотнечі змінилася для мене смугою відносного спокою. Увесь 1918 рік і більшу половину 1919 року я прожив у Тростянці, у батьків. Батько вже періодами тяжко нездужав (пістряк шлунка), але, коли легшало,

продовжував працю й загалом заробляв ще досить, щоб уся сім'я могла задовільно годуватися.

Радянська влада, що заступила владу Центральної Ради, була мені цікава й вабила новиною своїх соціальних гасел та заходів, багатьом з яких я щиро співчував. Це був перший етап радянської влади на Україні. Вона ще була, так би мовити, м'якою, тобто ще толерантно ставилася до багатьох явищ тодішньої української дійсності з її багатьма рештками буржуазно-демократичних свобод, здобутих лютневою революцією. Широко розгорталися різні добровільні форми культурно-освітньої роботи серед населення, зокрема й самодіяльна робота українських «Просвіт». Останні, правда, влада лише «терпіла» (як «кубла» націоналізму!), але в усякому разі вони не підлягали ще прямим утискам, бо селянські маси й навіть робітництво ще валом ішло до «Просвіт», охоче брало участь у різних аматорських виставах, хорових співах, вечірках, святах (особливо традиційних Шевченкових) тощо.

Проте, на практиці, проводирі низових організацій більшовицької партії ставилися на місцях до українського національно-визвольного руху загалом вороже. Турботи про розвиток національної культури, навіть вживання літературної української мови вони вважали, — коли не вголос, то про себе, — контрреволюційною справою, що суперечить і заважає соціальній революції.

Характеристичним щодо цього являється хоч би й такий тодішній факт, один із багатьох, як закриття більшовиками у селі Борімля (сусіднє коло Тростянця велике село) середньої школи («реальне училище») із українською викладовою мовою тільки за викладання тією сакраментальною «мовою». То була історично одна з перших цілком українських середніх шкіл того часу на слобожанській провінції. Директор її К. Гревзірський (пізніше — професор історії в Харківському інституті народної освіти) мусів сквапно покинути Борімлю, аби не зазнати особистих утисків. Я з ним пізніше зазнайомився у Харкові.

Щиро захоплюючися соціальними гаслами й заходами молоді радянської влади, я в той же час обурювався з її фактичного українофобства. В цьому полягала нерозв'язна суперечність у моїх відношеннях до радвлади. Вона насторожувала мене й робила з ме-

не в суто політичній роботі стороннього глядача, який співчутливо спостерігав та прихильно оцінював радянську політичну ситуацію й радянські реформи, а свою творчу активність віддавав лише національно-культурницькій діяльності. А оскільки в традиціях тодішньої української національно-культурницької роботи ще надто багато залишалось буржуазно-політичних тенденцій минулого, часів царату, — то ці традиції мимоволі все ще позначались і на мені...

Дуже багато часу й сил я віддавав тоді у Тростянці «Просвіті», що й справді розгорнула змістовну культурну роботу серед тростянецьких мешканців, місцевих селян і робітничої молоді цукроварні.

В активі «Просвіти» було чимало хороших, щирих людей.

Там я щиро потоваришував з Хомою Леонтіївичем Голоченком. Він і його дружина Оксана брали постійну участь в аматорських виставах «Просвіти». Хома був типовим «сахлом» — трохи вайлуватий, трохи мовчазний (поки не вип'є), любив співати, гостинний, в міру хитруватий, собі на умі, іноді упертий і завжди внутрішньо-енергійний, напористий. Вельми позитивною рисою було його прагнення завжди йти вгору, перебувати серед освічених людей, бути самому культурним. Освіти ж зовсім не мав: дві чи три класи початкової школи — ось увесь його ценз. Не зважаючи на це, він самотужки досить розвинув себе. Деякий час був завідувачем волосного відділу народної освіти, був директором агрономічної школи цукрового буряка, управителем одної з економік націоналізованих маєтків цукрозаводчика Кеніга тощо.

За перших років революції, — як і безліч селян, — Хома трохи «есерствував», але тверезе клясове чуття змусило його скоро «полівіти», й пізніше він був активним співучасником становлення радянської влади в селі Тростянці, був у складі першого радянського Тростянецького ревкому. До комуністичної партії, проте, так і не вступив (більшовики скоса дивилися на його українство...), лишився позапартійним.

Вкупі з ним я багато пережив буденних радощів спільної громадської роботи, думок, життєвих турбот і надій, особливо в подальших роках, у 1920–30, про що у мене мова буде далі.

Але в 1937–38 роках його, як і багатьох тоді, без будь-якої ними кинуту до в'язниці, а потім і заслано невідомо куди...

Найсумнішим у його долі було те, що через ув'язнення він зазнав страшного морально-політичного падіння. Про це в деталях теж мова буде далі. Тим часом скажу лише, що, перебуваючи під час ув'язнення в радянській тюрмі в патологічному переляку за своє життя, він обмовив багато невинних людей, несусвітні речі «свідчив» про своїх друзів — про Бориса, Матвія (про них мова буде далі), про мене та про інших інтимних друзів чи близьких знайомих, багато заподіяв лиха людям і тим назавжди спаскудив своє ім'я, честь і пам'ять про себе.

Ганебне вивершення Хоминого життя трудно пов'язується з усім тим хорошим, що за роки знайомства з ним було властиве його симпатичній, лагідній товариській істоті; його жалюгідне падіння суперечить усьому тому, що знаю про нього, як про ідейного учасника нашої творчої купки ентузіастів радянського будівництва на Охтирщині, до якої я й він належали й про що ще розкажу в подальших розділах цих спогадів.

Так безглуздо пішла в забуття ця колись хороша людина моєї доби, мого покоління...

Через «Просвіту» близько потоваришував я й з місцевим учителем-українцем Юрієм Івановичем Миргородським, дотепною, обережно-поміркованою на той час у своїх політичних орієнтаціях людиною. Він згодом став дуже близький нашій сім'ї, бував у нас вдома, дуже подобався моїй матері. З ним, розумним, насиченим природженим «хахляцьким» гумором і веселим, бувало легко, затишно й дружньо.

Коли доля закинула мене далеко від рідної України, я був зовсім загубив його. Проте багато років пізніше, я знову дуже зблизився з ним, хоч і лише листовно: під час вітчизняної війни він жив у Середній Азії, під Ташкентом. Тоді ми й заприятелювали знову. На ті часи він був уже битий життям і втомлений, але бризки гумору по-старому цвіли в його листах. Подробиці про його тамтешнє й подальше життя розкажу в окремому розділі.

Покищо скажу коротко, що, як і всі, у 1937 році він теж пізнав арешт, просидів у в'язниці рік, і згодом був випущений. Через ту в'язницю його родинне життя було знівечене: його дружина, хоро-

ша, лагідна Дуся, не знесла арешту чоловіка за тодішнього режиму цькування громадян та катування жахом і покінчила з собою, повісившись... Лишився син-підліток Богдан...

Хороше родинне життя, як квітку, байдуже розчавлено було чужими чобітьми спеціалістів тої доби в нищенню людей...

Коли замислюєшся над тою безоднею горя, повну по вінця чашу якого, — буцім то в ім'я комунізму й соціальної правди майбутнього, — дали випити тоді багатьом невинним людям керівники й провідники сліпого сталінського терору тих років, — вогонь шаленого гніву й прокляття мимоволі спалахує в душі кожного чесно-го радянця наших днів...

Листування з Юрком, миле, дружнє й хороше, довгі роки потім прикрашало нашу з ним стариковську дружбу. Про листування наше я хай ще розкажу в подальших розділах своїх спогадів.

Були серед просвітян і менш близькі мені, але просто хороші, з культурними інтересами люди, — селяни й робітники: Кость Савич, Надійка й Микола Коломаки, Володимир Залізник та інші.

Було й двоє по-своєму оригінальних та талановитих хлопців, що, проте, в каламуті переоцінки моральних і соціальних вартостей не змогли знайти вірної стежки й потрапили на манівці, закінчивши навіть кар'єрою авантюристів: поштовий чиновник Михайло Канцімал і селянин Яків Пиво.

Останній мав не абиякий природний розум і хист промовця, але попався на конокрадстві, вчиненому, як базікали язикаті люди, буцім то порядком партійної експропріації: в інтересах партії «укапістів», до якої Пиво належав. Скоро після цього він зник без сліду. Ходили чутки, що його ЧК таємно розстріляло як експропріятора-укапіста. Канцімал же ніяким експропріятором не був, а будучи поштовим чиновником, якось негаразд повівся з поштовими грішми, сидів у в'язниці й вийшов з неї уже зі зламанною психікою, кудись повівся і на довгий час зник. Пізніше, після війни 1941–45 років, як мені писав Ю. Миргородський, Канцімал працював на пошті в місті Лебедині, коло Сум, але жадних зносин з ним я не мав і ніколи його вже не бачив. А людина він у згадувані часи був хороша...

Саме за цих тростянецьких часів мушу відзначити важливу роллю товариства «Просвіта» в формуванні моєї любови й звички до громадської праці.

Моя діяльність в «Просвіті» по суті була для мене школою подальшої практичної громадськості, школою, що розпочалася ще в студентських харківських гуртках, а потім мала своє продовження в Серпуховській гарнізонній громаді. З цього погляду вона мала важливе суб'єктивне значення, як подальший етап мого громадського зросту й зрілості. Мені тут доводилося часто виступати прилюдно на зборах чи з доповідями, наприклад, в тростянецькому театрі на Шевченкові свята, іноді з серйозними рефератами для вчителів тощо, й зажити слави серйозного доповідача. [...]

Самброс Юрій. *Щаблі. Мій шлях до комунізму*. [Б. м.]: Сучасність, 1988. С. 82–87.

№ 152

Фрагмент зі спогадів «червоного партизана» Петра Авраменка про «Просвіту» в с. Засулля Роменського повіту в 1917 р.

1967 рік*

[...] После февральской революции власть в Засулье осуществлялась Волостной земской управой, которая по своему составу была петлюровской и ее возглавлял Корниенко Антон Тимофеевич. Наряду с деятельностью земской управы отдельные националистические элементы развернули широкую деятельность внутри села Засулье, организовали из числа националистов группу артистов под названием «Просвіта», которая ставила для населения пьесы по содержанию националистические.

Главная штаб-квартира националистов находилась в доме ЛЕОНТЕНКО Фомы, в которой проводились собрания и совещания. На второй день существования петлюровской власти из дома ЛЕОНТЕНКО под руководством ЛЕОНТЕНКО Николая было устроено шествие по улицам села Засулье с портретом Симона Петлюры, украшенного вышитыми рушниками с пением «Ще не вмерла Україна». В этом шествии участвовали: Леонтенко Николай, Леонтенко Пантелеймон, Шевченко Федор, Онищенко Семен,

Товариство «Просвіта» на Сумщині

Бадьва Тимофей, Мирнов Даниил, Андриевский Степан, Сушко Антон, Штурка Сергей, Дудка Петр, Кононенко Ефим, Иванченко Иван, Иванченко Сергей, Шалахов Александр, Сердюк Михаил, Демченко Илья, Меняйло Степан и другие. [...]

ДАСО. Ф. Р-6661. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 5, 6.

Клопія. Машинопис.

*Датування за суміжними документами.

Розділ III
СОВЕТИЗАЦІЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ «ПРОСВІТ»
(1920–1923)

№ 153

Прохання Овлашівської «Просвіти» до Роменського повітового відділу народної освіти про виділення одного з бараків для будівництва хати для Товариства

15 січня 1920 року

До Відділу Народної Освіти м. Ромен
Овлашівського товариства «Просвіта»,
в селі Овлашах Роменського повіту

Почувши, що Відділ Народної Освіти взяв у свої руки барак, котрі раніш служили для магазинів інтендантства, Овлашівське товариство Просвіта, маючи на меті якомога швидше поширити серед темного селянства освіту в національним дусі, як також повести на культурний шлях життя прохає віддати один із тих бараків нашій Просвіті на будівлення власної хати.

1920 року січня 15 дня ч. 3.

Голова Ради [підпис]

Писар [підпис]

*ДАСО, Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 22. Арк 3, 3зв.
Оригінал. Рукопис.*

№ 154

Повідомлення про відкриття регентсько-режисерських курсів у Ромнах для підготовки кадрів для сільських «Просвіт»

Лютий 1920 року

*Про відкриття регентсько-режисерських курсів при бюро
Спілки «Просвіт».*

Просвітянська хвиля охопивши з революцією широкі народні маси примусила їх вживати, як засіб для поширення, освіти — театр.

Все більше й більше поширюються у нас на Україні театральні вистави на селі, все збільшується і збільшується кількість театральних аматорських гуртків при «Просвітах», а разом з тим театр на селі дуже часто не досягав тої цілі, котра лежить в основі його існування.

Театр на селі, упорядковуемий аматорськими гуртками, уявляє з себе якусь пародію на театр, дискредитуючу перед глядачем могутню силу та значіння театру, не даючи йому можливости відчутти того захоплення та натхнення, котре дається людині справжнім театром.

Причиною такої постановки театру на селі є брак відповідних керowników-режисьорів, котрі-б маючи хоть незначні як теоретичні так і практичні знання що до театру змогли поліпшити цю справу, підносячи тим самим ідею театру і приваблюючи до його широкі народні маси.

Зважаючи все це і бажаючи допомогти в цій справі селянським «Просвітам», бюро спілки «Просвіти» ухвалило з 15 лютого н[ового] ст[илю] відчинити двохмісячні регентсько-режисьорські курси.

Програм курсів складається з таких предметів:

- 1) Історія України — 18 год.
- 2) Історія Греції та Риму — 10 г.
- 3) Історія Українського письменства — 18 год.
- 4) Історія Української культури — 6 год.
- 5) Історія музики — 10 год.
- 6) Історія мистецтва — 18 год.
- 7) Історія Українського театру — 10 год.
- 8) Елементарна теорія музики та співу — 50 год.
- 9) Сольфеджіо — 50 год.
- 10) Проходження репертуару — 20 год.
- 11) Історія театру Греції Риму та Західньо-Європейського — 10 год.

Крім того, у вільні від викладання лекцій години, на курсах, будуть провадитись навчання, як виробляти паріки, а також викладатимуться лекції по позашкільній освіті.

Із накресленого вище видно, що необхідність відчинення таких курсів є пекуча потреба села і міркування бюро «Просвіт»

мають під собою ґрунт, а проте виникає питання, чи не будуть ці змагання даремні і чи не може статись так, що ні «Просвіти», ні кооперативи не пошлють своїх уповноважених, одні за браком коштів, а другі по іншим причинам.

Отже кожен просвітянин і кооператор, прочитавши ці рядки повинен добре поміркувати над цим питанням і вжити всіх заходів, аби з його села на курси обов'язково була послана людина, а міркуючи про те, кого послати, не повинен пропустити ще одної важної думки, що на курси треба посилати не і лише хлопців, а й дівчат. Так справді, не можна ж собі уявити театру без жінки, а коли хто скаже що курси мають виховувати організаторів, а не акторів, то стане запитання, а чому б і жінці не стати керовником театру на селі. Бажано і аби на курси з'явилося як найбільше слухачів.

Склад курсів дасть потім можливість з'організувати мандрівний театр для села.

Просвітянин-Кооператор. Ромен, 1920. Ч. 3–4. лютий. С. 61–62.

№ 155

Допис селянина-просвітянина в роменську газету «Известия...» про конфлікт між Перекопівською «Просвітою» і місцевими вчителями

6 лютого 1920 року

Народні діячі

Наша рідна сторона густо вкрита «Просвітами». За часів Денікінщини багато «Просвіт» було закрито, а деякі самі призупинили свою працю, бо не було волі працювати. Коли прийшла Радянська влада, навдивину всім, «Просвіти» знов народились, і скрізь по селах і по місцях юнацтво почало гуртуватись в «Просвітні т-ва», бо зрозуміло, що повна боротьба з селянською темрявою — це є освіта! Багато селян проснулось і пнеться до освіти. Цей час багато вимагає праці, свідомих людей, багато доброї поради. В цей час багато «Просвіт» проводять свою роботу помацки і їм треба дати добру пораду. А хто ж дасть її? Чей обов'язок про це турбуватись? Майже в кожному селі є вчителі, є учительниці і так багато інтелігентних людей, чи не вони повинні бути провідярчими в цій роботі? Я не скажу нічого за учителів других сел. Багато їх працює по

«Просвітах» вмісті з другими і ведуть нашого темного селянина до світлого майбутнього, і їм крім щирої дяки ніхто нічого не скаже. Я кажу за Перекоп[івських] учитилів, котрі не хочуть працювати і крім того навмисне гальмують «Просвітянську» роботу. Їм соромно працювати вмісті з «мужиками». П[ерекопівське] юнацтво довго, довго чекало від учитилів поради і допомоги, а коли виявилось, що добра від них не дождать, воно саме згуртувалось і з огидою відкинуло від себе цю освічену братію. Що витворяли і витворяють наші учитилі я нарисую таку картину: Коли була Гетьманщина, була у нас «Просвіта» майже всі учителі буди членами її ради. Праця їхня як людей розумних була тільки на язиці і для себе. Набалакали й наробили вони так багато, що за два роки не прочитали ні одної лекції, не сказали ні одного слова членам «Просвіти», як хто з юнацтва думав зробити чи читанку, чи виставу так і вони тут, і вони мов «турбуються» і «дбають», а як юнацтво мовчить так їх і з «комнати» не витягнеш. Коли Деникинці зруйнували просвітянську бібліотеку, так вони й ключі давали і прапори віддавали. А коли прийшла Радянська влада, коли просвітяне кинулись відновити зруйновану «Просвіту» вони, щоб не бути винуватими почали гальмувати працю ріжними засобами.

Придбавши підходящих людців, вони давали їм накази, чи біля церкви, чи на базарі, щоб вони ганьбили «Просвіту» в найпаганшій дусі. Коли аматорський гурток улаштував виставу на Різдво, то вся ця братія бігала позауглами і хіхікала. А коли той же гурток готував виставу на Водохреща вони, зачувши про це, поробились мов скажені і дійшло до того, що їх прихвостень, завідуючий споживчею крамницею 27-літній хлопец А. Г., зібравши на базарі 2 січня дядьків, улаштував мітінг, де всю балачку посвятив тіки відносно гуртка. Він казав, що вистава то «дурниця», «досвітки», що то розсадник ріжних хвороб, що то зібралась «банда», яка тіки гроші виманює. А про те, що ця вистава влаштована на боротьбу з тифом він не сказав ні жодного словечка! А в день вистави вони разів десять бігали в ревком з скаргою на те, що гурток буцім то не дає змоги їм проводити навчання, а коли й там їм нічого не відповідали, так вони давай страхати, що вони потребують п'ять тисяч карб. за декорацію і шкільне помешкання. 7 січня навчання в школі не було по їхній вині, а вони

скаржились на гурток, що це він винен, тоді як шкільне помешкання до 9 год. ранку було прибрано, вимито і була зроблена дезінфекція.

Чудні діла творяться у нас на селі.

Хто ждав, що освічені й розумні пани й учителі способні на таке погане діло. Від кого ж тоді сіромаха хлібороб повинен ждати поради!.. Доброго слова! Невже вони тіки живуть на селі для того, щоб учні їх годували, дрова рубали і їм безпешно було жити по теплих будинках? А як вони проводят навчання в школі, про це не варт і казати.

Нічого б я не хотів, нехай вони учаться в нас «мужиків». Я хотів тіки звернуть на це увагу відділа освіти, щоб вони пояснили учителям завдання Радянської влади і на навчання учнів, і щоб заткнули рота базарним ротозіям, бо як і надалі таке буде, то «вовки в овечій шкурі всіх ягняток поїдять».

Селянин Будяк.

ДКЗ «Посулля». *Известия Роменского В.-Революционного Комитета.*
1920. № 46. 6 фєвраля.

№ 156

Протокол загального зібрання членів Товариства «Просвіта» с. Берестівка Гадяцького повіту

12 лютого 1920 року

На збори прибуло 50 чоловік селян. Головою зборів обрано Т. А. Литвиненко, писарем П. М. Івченко.

1. Збори відкриті в 5 годин вечора промовою Голови зборів на тему: «Т-во “Просвіта”, його просвітні завдання і цілі. Потрібність для села цієї організації».

2. Розгляд Статуту Т-ва по пунктам і пояснення їх.

3. Обговорення найближчої праці Т-ва: організація святкування роковин дня народження і смерті Т. Г. Шевченка 25 і 26 цього лютого. Програм Свята виробили такий: ранком 25 лют. — дитячий ранок — активна участь належить учителям і учням шкіл, святкування громадян вечером того ж дня: а) літературний відділ: біографія Шевченка, декламація його віршів, співи, б) музика, в) вистава. Рада Т-ва повинна докладніше розробить цей програм.

4. Читка з поясненням етюда Кібця «В Тарасову ніч», якого Голова зборів пропонував виставити на сцені в день свята.

5. Питання відносно членських внесків.

Поступили пропозиції, щоб внесок був: 25, 100, 50, 10 карб., більшістю голосів затвердили: розмір внеску — 25 карб., внесок же довічних членів повинен бути 500 карб. Тут же поступила пожертва від Берест[івського] Вол[осного] Ревкома в тисячу карб.

6. Вибори Ради Т-ва. В предвиборчій промові Голова зібрання зазначив, що члени Ради за свою добродійну і корисну працю не будуть одержувати ніякої платні. Потім поступила пропозиція, що Рада повинна скластись з п'яти дійсних членів і трьох кандидатів, всього з 8 осіб, котра і була принята зборами. Після голосування кожної особи по кандидатському списку виявилось: в склад Ради ввійшли такі особи:

Голова Ради — Т. А. Литвиненко, писарь — П. М. Івченко, скарб. — Е. П. Іваненко, члени — Н. Т. Д'яконова, Г. Широколавина; кандидатами — В. І. Шут, Н. П. Литвиненко і Литвиненко М. Г.

7. Біжучі справи. Промова Голови Зборів, в котрій в коротких рисах сказано про сипний тиф і як берегтись від зарази цією хворобою.

Голова Зборів *Литвиненко*

Писарь *Івченко*

[...]

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 26, 26зв.

Завірена копія. Рукопис.

№ 157

Прохання про допомогу драматичного Гуртка ім. Івана Котляревського до Роменського повітового відділу народної освіти

16 лютого 1920 року

Позаяк культурно-просвітний гурток імені І. Котляревського при денікінській владі був знищений, бібліотека і все майно було зруйновано, а коштів у гуртку немає, ласкаво прохаємо дати допомогу, задля того, щоб з новими силами взятись до праці.

Голова гуртка [підпис]

Писарь [підпис]

ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 10.

Оригінал. Рукопис.

№ 158

Повідомлення Ради Плавинищівської «Просвіти Роменському волосному відділу народної освіти про відкриття нею школи для неграмотних і грамотних

2 березня 1920 року

Доводимо до відомости Відділ Народної Освіти: школа для дорослих грамотних і неграмотних відкрита з 1 березня 1920 року. Школою для не грамотних керує учителька О. Рахубовська, яка викладає слідуєчі науки 1) навчання грамоти — читать і писать. 2) арихметика: всі чотири дії до 1000. Школою грамотних керує учителька Г. Скірта, котра викладає взагалі для всіх грамотних і неграмотних Історію Українського письменства, Українську мову, Українську і Всесвітню історію, Всесвітню географію і Українську, навчання гарно писать і читать по українські.

Голова Ради *Кириченко*

Члени Ради [три підписи]

Писар *Скірта*

ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 118. Арк. 94.
Оригінал. Рукопис.

№ 159

Листівка-запрошення Синівського ревкому Гадяцького повіту святкувати день народження Тараса Шевченка, яке улаштує місцева «Просвіта»

8 березня 1920 року

25 Лютого ст./ст.

Національне

Національне

Свято

Свято

Народження

славутнього кобзаря України

Т. Г. Шевченко.

З приводу одержанної телефонограмми Гадяцького повітового Ревкома від 8 Березня нов./ст. Синівський волостний Ревком оголошує, що 25 Лютого ст./ст. відбувається національне свято — народження Т. Г. Шевченко, в цей день місцевим т-вом «Просвіта» улаштується: з ранку «дитячий ранок» і вечером вистави: «Натал-

ка-Полтавка» оперета в 3 діях Котляревського під акомпанімент роялі, а також «Промирились» комедія Котляревського в 1 дію, співи місцевого національного хору і декламування дітей.

Закликаємо селян прихильно віднестись до цього свята, йти в «Просвіту», де Ви ознайомитесь хто був Т. Г. Шевченко і як він провів своє життя.

Праця в цей день ришуче заборонена.

Синівка

8/III — 20

Голова Ревкома [підпис]

Секретарь [підпис]

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 3.

Оригінал. Рукопис.

№ 160

Прохання Василя Максименка до Погожокриницької «Просвіти» про зарахування його вчителем школи для неграмотних

16 березня 1920 року

Бажаючи працювати по народній освіті і бути користним своєму краюві прохаю Просвіту дати мені посаду учителя в одчининій Просвітою школі по ліквідації безграмотних для неграмотних і малограмотних селян. До сього додаю, що я буду працювати даремно, без утримання.

Я скінчив Глинську Вищу початкову школу.

Василь Максименко.

Адреса: хут. Заредаківщина

Засульської волости, Ром[енського] пов[іту].

ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 118. Арк. 27.

Оригінал. Рукопис.

№ 161

Прохання Роменського Бюро «Просвіт» до повітового відділу народної освіти про передачу їм у розпорядження «чарівного ліхтаря»

16 березня 1920 року

Прохаємо передати в розпорядження бюро чарівний ліхтарь, взятий вами в горільчанім складі.

Лихтарь потрібен для упорядкування на селі читанок з світовими картинами.

Голова бюро [підпис]

Писарь [підпис]

ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 29.

Оригінал. Рукопис.

№ 162

**Звіт Товариства «Просвіта» х. Саї Капустинської волості
підвідділу позашкільної освіти Гадяцького повітового
відділу народної освіти про свою діяльність за
березень місяць 1920 р.**

3 квітня 1920 року

1) 1 березня було урочисте святкування відкриття товариства, де крім промов було з'ясовано селянству, що таке «Просвіта» рефератно, а потім про життя Т. Шевченка і інше.

2) 8 березня було улаштовано читання з Історії України «Козаччина» з Грушевського, з Кобзаря Шевченка «Катерина», з тв[ору] Тесленка «Син».

3) 15 березня були улаштовані читання з Історії України — опов[ідання] Кащенко «Над козацьким порогом» і «Зруйнована Січ»;

і де-що з Української юморістики — Бувальщини;

було де-що з'ясовано т. Олещенком [про] національну культурну освіту взагалі.

4) 31 березня було поставлено кінематограф приватної особи на умовах за половину чистого прибутку Т-ву «Просвіта», а другу власнику кінематографа. Картини були більш видові і юмористичні, але на повадку публіки, бо звичайно чужі для життя наріду.

Великий запит мається від читачів на книги історичного і красного письменства.

Голова Ради *Юрко Саї*

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 159.

Оригінал. Рукопис.

**Стаття в газеті «Пламя революції» про роботу
Засульської «Просвіти» Роменського повіту**

20 квітня 1920 року

З життя Засульської Просвіти.

За останній час на полі просвітньому дуже активну участь бере Засульська Просвіта. Недавно відбулися загальні збори членів т-ва. Був затверджений відчіт за 1919 рік і ухвалений план діяльності на 1920 рік. Не можна промовчати про роботу т-ва в минулому 1919 році, яку т-во має дуже поширити в сьому 1920 році. На початку 1919 року заснувалась ціла низка комісій: театрова, літературно-бібліотечна, музична, співоча. Заміри сих виконуючих інституцій Просвіти були широкі. Де-які з них працювали багато, як, наприклад, драматична комісія, що на протязі минулого року улаштувала до 15 вистав різнохарактерного змісту, дуже збільшила майно та кошти Просвіти. А головніш всього се збільшення цікавості громадянства до українського мистецтва. Дуже перешкоджав культурно-просвітній роботі брак власного помешкання. Т-во всі сили поклало на те, щоб власну просвітнянську хату збудувати. Що торкається культурно-освітньої праці, то товариство не обмежилось одними виставами, а звертало особливу увагу на улаштування лекцій і читання. Але на превеликий жаль лекціями слухачі цікавились мало. Комісія по улаштуванню лекцій можливо звертала на се мало уваги і, певно, не зуміла поставити справу так, щоб зацікавити селянство. В сьому році т-во значно поширило свою діяльність в сьому напрямку. Поставивши своїм завданням познайомити громадянство з рідною літературою, Т-во має улаштовувати літературні вечірки.

Т-во має на мету улаштувати влітку курси для дорослих.

Щоб об'єднати творчу працю своїх членів у справі піднесення просвіти і культури, а також щоб дати здорове заняття і розвагу після робочого дня. Т-во має відчинити в недалекому будучому клуб-читальню.

Зокрема треба зазначити, що бібліотека Просвіти нині має 1100 примірників книжок і містить досить гарні твори, допомагаючи його потреби в напрямку загальних і спеціальних знаннів.

Т-во як дбало так і дбає про справу з дитячою розвагою. В минулому році були улаштовані підготовчі курси для дітей неуспіваючих при переході у висші класи початкових шкіл, а також і для бажаючих вступити до висших початкових шкіл. Сі курси — се було щось подібне до дитячих майданів. Тут діти крім необхідних знаннів знаходили для себе і розумну розвагу. Була з ними улаштована дитяча вистава, яка зробила велике вражіння на маленьких виконавців і глядачів. На Різдвяних святках т-во улаштувало для учнів засульських шкіл ялинку з подарунками, на яку витратило більше ніж 10000 карбованців. Т-во допомагало і молодій Засульській вищій початковій школі, яка під час денікинщини опинилась у скрутному становищі.

Влітку має бути улаштований дитячий майдан і клуб для дітей — учнів.

По змозі Т-во працює скільки в нього вистачає сил; має власне майно: книгозбірню, декорацію, реквізит. Т-во зможе виконати всю ту роботу, яку намітило в справі піднесення культури й просвіти перед населенням. Треба тільки, щоб всі, хто почуває себе в силі працювати на зарослому ще бурьяном та будьяками полі народної освіти стали до роботи, тоді ми швидче уторуємо шлях до нового вільного життя.

Просвітянка

Пламя революции. 1920. № 102. 20 апреля.

№ 164

Лист Роменського Бюро «Просвіт» до повітового відділу народної освіти з проханням у сприянні проведення свята «Дня Просвіт»

22 квітня 1920 року

Ш[ановні] т[овариші]

9 травня н[ового] ст[илю] Бюро «Просвіт» має на меті впорядкувати просвітянське свято «День Просвіт». Ціль: впорядкування такого свята до того, що цей день повинен стати символом об'єднання просвітян, розкиданих по всіх далеких закутках повіту, в цей день просвітяни повинні вжити заходів аби обєднати біля Просвіти як найбільші кола населення.

Програм цього свята приблизно такий: 9 травня ранком по всіх селах повіту, де є «Просвіти» відбудуться просвітянські віча, на яких виступатимуть промовці по питанням просвітнього значення. Таке ж віче відбудеться і в Ромні. Вечером по всіх «Просвітах» відбудуться просвітянські вечори, в програм яких входить читання рефератів на теми «Просвіти» та їх значення. День «Просвіт», Б. Грінченко. Остання тема береться тому, що день 9 травня є день десятиріччя з часу смерти Б. Грінченка. Крім того тут в листі Бюро має на меті дві літературних виставки 1) Грінченківську та 2) просвітянську, а також видати науково-популярні листи на теми 1) Чому треба гуртуватись в «Просвіти» 2) Про книжку 3) Про театр 4) Про школу. Повідомляючи про це відділ народної освіти, прохаємо пітти на зустріч цим культурним починанням і допомогти нам слідуючим 1) асігнувати на впорядкування такого свята 50000 карб. 2) Вжити заходів аби черговий вістей народповітосвіти був присвячений дню «Просвіт» і вийшов в побільшеній кількості 3) Дати дозвіл на зайняття в цей день шкіл під віче «Дня Просвіт».

Голова Бюро [підпис]

За писаря [підпис]

ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 89, 89зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 165

Прохання Житянського Товариства «Просвіта» до Роменського повітового відділу народної освіти про допомогу на будівництво Народного Дому

22 квітня 1920 року

Житянське Т-во «Просвіта», яке заснувалось у серпні 1917 р. з самого початку веде боротьбу з темрявою за своє існування.

Дякуючи своїй малій силі, Т-во в нерівній боротьбі все більше слабне і тоді коли боротьба усилюється в Т-ва не хватає сил на боротьбу.

Щоб зміцнити свої бойові позиції Т-во в травні 1919 року заложило фонд на будівлю «Народного Дому». Т-вом були вжиті всі заходи до придбання матеріалів, але з відсутністю коштів Т-ву удалось

заготовити тільки частину матеріалу, а далі справа заготовки припинилась.

Опинившись в такому становищі Т-во стало шукать рятунку і неодноразово зверталось за допомогою до Радянської влади.

В 1919 році Т-во прохало повернуть Т-ву 10000 контрибуції, взятої з села Житнього при Гетьманщині за перерізану проволочку, але цих грошей Т-во не одержало.

В цьому 1920 році Т-во знову звернулось до Радянської влади з проханням дати дозвіл взяти Т-ву на постройку «Народного Дому» один із військових байраків (інтендантські склади), але й на це ходатайство Т-во не має ніякої відповіді. Тепер Т-во звертається з щирим проханням до провідарів і опекунів Народної Освіти допомогти Т-ву одержать дозвіл на байрак, позаяк від цього залежить і дальніше існування Товариства.

Рада Товариства «Просвіта»

Голова [підпис]

Члени [підписи]

Писарь [підпис]

ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 88, 88зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 166

Проект резолюції другого Гадяцького з'їзду «Просвіт», в якому йдеться про залежність діяльності позашкільного підвідділу повітового відділу народної освіти від рішень, прийнятих на з'їздах «Просвіт»

*9 травня 1920 року**

Обговоривши доклад т. Завідуючого Відділом Освіти про напрямки діяльності «Просвіт» в сучасний мент, другий з'їзд «Просвіт» ухвалив:

1) Просвіти є самодіяльні культурно-просвітні організації, що повинні як найширше провадити свою працю в освіті українського народу і розвитку української соціалістичної культури.

2) Просвіти повинні дбати про ширення основ знання в усіх його галузях (як загально-світних так і спеціальної професійної

освіти), а зокрема й з обсягу соціології, засновуючись на науковому ґрунті, щоб дати темним працюючим масам виробити свій певний світогляд для боротьби за своє національне й соціальне відродження.

3) Урядові органи повинні провадити свою практичну просвітню працю через «Просвіти», керуючись постановами просвітнянських з'їздів, до уваги котрих повинні подаватись справоздання урядового органу в справах позашкільної освіти.

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 141-141зв.
Оригінал. Рукопис.

*Датування за суміжними документами.

№ 167

Звіт про діяльність Синівського товариства «Просвіта» Гадяцькому повітовому відділу народної освіти з 7 лютого по 1 травня 1920 р.

14 травня 1920 року

лютий місяць

- 1) Загальні збори Т-ва «Просвіта» відбулися два рази
- 2) Був організований національний хор при Просвіті
- 3) Організація драматичного гуртка
- 4) Проводились систематичні читання для населення (Історія України і всесвітня історія)

березіль місяць

- 1) 10–11 березня було улаштовано Свято Т. Г. Шевченка
- а) 10 березня був улаштований дитячий ранок (деклямація, співи і дітяча п'єска «Чумацькі діти»⁹⁵, а в вечері вистава «Наталка Полтавка» під акомпанімент роялі, муз. Лисенка і співи: бандура, муз. Давидовського⁹⁶ і інші.
- б) 11 березня був літературний вечір (реферат о Шевченкові, відповідна дню деклямація) і співи

- 2) Були улаштовані загально-освітні курси для дорослих

квітень місяць

- 1) 3 квітня був улаштований літературний вечір
- 2) 11 квітня була вистава «Бондарівна» і співи

3) Продовжувалось навчання на курсах для дорослих

4) Загальні збори були два рази

Голова Синівської Просвіти [підпис]

Писарь [підпис]

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 23, 23зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 168

Прохання Побиванського Товариства «Просвіта» Русанівської волості до Гадяцького повітового відділу народної освіти про виділення коштів

7 червня 1920 року

Заява.

Доводимо до відому Гадяцький Відділ Освіти в тім, що нашому Т-ві необхідні кошти, через що ласкаво прохаємо видати нам не менш як 25 (двадцять п'ять тисяч) карбованців; 20 (двадцять) тисяч яких піде на купівлю 40 аршин полотна, а остальні 5 (п'ять) тисяч необхідні, як то, купування гвіздків для будівлі сцени, потім заказати печатку і т. и.

Голова Ради [підпис]

Секретарь [підпис]

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 116.

Оригінал. Рукопис.

№ 169

Оголошення Синівського волосного виконавчого комітету Гадяцького повіту із закликом до селян взяти участь у вечорі, присвяченому роковинам смерті Михайла Драгоманова, що його влаштовує місцева «Просвіта»

21 червня 1920 року

25 літні роковини смерті Драгоманова

Понеділок 21-го Червня нов./ст. 1920 року оголошується національним святом — святом 25 літніх роковин смерті Українського літературно-громадського і політичного письменника Драгоманова.

У цей день Синівським товариством «Просвіта» улаштовується вечір на тему роковин Драгоманова, а також і вистава «Хатня революція»⁹⁶.

Закликаємо селян віднестись до свята співчуваюче, йти на вечір де Ви ознайомитесь хто був Драгоманов, як він провів своє життя і так[е] инш[е].

Праця в цей день безумовно забороняється.

Підстава: Телігр[ама] № 264.

с. Синівка 1920 р. 21 червня.

За Голова волвиконкома [підпис]

Секретарь [підпис]

ДАСО. Ф. Р-3985. Оп. 1. Спр. 5, Арк. 56.

Оригінал. Рукопис.

№ 170

Скарга правління Гуртка ім. Івана Котляревського Роменському міськвиконкому на виселення його із займаного приміщення з інформацією про свою культурно-просвітню діяльність та заслуги перед революцією

24 червня 1920 року

По розпорядженню квартирно-жіліщного віділу від червня б/р. зареквізіровано помешкання, де містився Гурток імені Івана Котляревського⁹⁸ Зареквізіровано помешкання раптово, без попередження, не рахуючись з тим, що це є ціла організація, котра має власне майно, канцелярію, діловодство. І ось ця культурно-просвітня організація примушена була викинутою на вулицю на протязі 24 годин. В Державі народоправства подібне з'явище є цілком аномальне і тому правління Гуртка від імені всіх членів висловлює свій рішучий протест проти такого поводженням с культурно-просвітньою організацією. Правління має зауважити, що ця організація складається виключна з трудової молоді. В цю організацію ввійшли діти, котрі вийшли із брудних селянських хаток. Це та молодь, котра з величезним зусиллями добула собі краплю знання і освіти і бажала поділитися цими знаннями з своїми темними і неосвіченими братами і сестрами.

Одкинувши з себе віковичне ярмо національного і соціального поневолення, цей Гурток трудової молоді ще з початку революції забачив, що головний ворог революції то є темнота, і несвідомість широких кол трудового населення. З запалом і завзяттям приступає гурток до роботи. Гурток бачив, що в той час, коли українській нарід, прокинувшись від віковичного сну, прагне до освіти і намагається всіма силами хоть трохи наблизитись до культури, наша інтелігенція цілком відсахнулася від темного народу і залишила його майже безпорадним і ось в цей тяжкий час розпочинається культурно-просвітня робота Гуртка, який об'єднався під славетним іменем народника Івана Котляревського. На протязі трьох років свого існування Гурток Котляревського пережив багато тяжких часів: за часів Гетьманщини і Денікінщини були найтяжчі часи, бо цей Гурток чорна згряя вважала революційним гніздом. Де які члени Гуртка заарештовувались і нарешті був розігнаний весь Гурток і діяльність його припинилась. Але минулись лихі часи панування чорної сотні. Знову повернулася воля і знову ожила трудова молодь. Ще з більшим завзяттям береться за працю, переробляється статут, в якою червоною ниткою проходить головна мита і завдання Гуртка Котляревського — то є ширення освіти і культури серед широких кол трудового населення. Твердо і рішуче став Гурток на цей шлях народньої освіти. Статут був затверджений відділом Народньої Освіти і робота розпочалась. Було улаштовано ряд вистав, чистий прибуток з яких витрачався лише на культурно-просвітні потреби, улаштовувалися вистави, чистий прибуток з яких цілком віддавався на користь профсоюзів (союз металістів, медікосантруд, первий полевий шпіталь №-скої дівізії). Прошле літо були улаштовані підготовчі курси для бідніших дітей м. Ромен. Улаштовуються часто і густо вечірки з читанням рефератів, деклямацією, музикою і співами. Ці вечірки улаштовуються для всіх бажаючих. Словом Гурток ріжними засобами ширив культуру і робив її доступною і зрозумілою для трудового населення. Передбачалось на днях відкрити загально-освітні курси для членів Гуртка і всіх бажаючих, в літні місяці мали відкрити дитячий притулок в м. Ромні або в одному з пригородів для дітей біднішого населення. І ось всі ці пляни, всі благі поривання зникли як мильний пузирь. Знову Гурток опинився перед фактом, який стався за часів Денікінщини. Занадто

боляче, що цей факт трапився тепер, коли панує народоправство, коли все і всі повинні нести світло в непроглядну народну темінь.

Невимовно жалко, коли бачиш, що припеняється робота тих, хто всі сили готов покласти на захист революції. Вона занадто дорога нам, трудовій молоді, котра на своїй шії несла ярмо гніту і насильства. На протязі трьох років Гурток Котляревського лише і бачив світлі дні, коли була Совітська влада. За що ж тепер така кара? Коли б Ісполком міг заглянути в душу кожного члена Гуртка, то переконався б в тому, що це дійсно та молодь, яка хоче спасти революцію. Отже з'ясувавши в коротеньких рисах життя Гуртка, Правління має певну надію, що Ісполком полагодить це тяжке непорозуміння і зробить розпорядження аби для Гуртка Котляревського було відведено помешкання і убиті горем члени Гуртка приступили знову до своєї культурно-просвітньої роботи на користь трудового люду і революції. Та коли ж Ісполком вважає неможливим цього зробити, то прохаємо вказати причини, по яким припинена діяльність Гуртка, аби ми змогли вдатися до Центру за поясненням і розв'язанням цього питання, бо згідно декрету Ч. 50 ніяка культурно-просвітня організація не може бути скасована, коли вона не є ворожа по своїй діяльності існуючій владі. Цього ж за Гурток Котляревського не можемо сказати, бо це є організація цілком безпартійна, радо підтримує владу, котра дає змогу просвітитись трудовому люду і скинути з себе віковичний гніт рабства і насильства, який панував і над кожним членом Гуртка. Нехай живе правда і віра в щирість.

Голова правління [підпис]

Писарь [підпис]

ДАСО. Ф. Р-5600, Оп. 1. Спр. 119. Арк. 33.

Оригінал. Машинопис.

№ 171

Зразковий Статут для діяльності «Просвіт» у Советській Україні, розроблений Наркомосом

Липень 1920 року

Наркомпросом України вироблено і затверджено загальний для всіх Просвіт Статут, який мусять вони прийняти замість старих своїх Статутів. Отже Т-вам Просвіта пропонується в

найближчим часі перейти на сей новий Статут, текст якого тут подається.

СТАТУТ

Мета Т-ва.

1. Т-во Просвіта має на меті — шляхом широкої культурно-освітньої праці серед населення поширення соціалістичної культури на підвалинах широкої самодіяльності трудових мас України. Просвіта, в склад котрої входять всі працюючі, стоїть на ґрунті диктатури пролетаріату і незможнього селянства і всіма засобами бореться проти старого складу державного будівництва.

Шлях до мети Т-ва.

2. Для досягнення своєї мети, Т-во має найтісніший органічний зв'язок з місцевим Відділом Наросвіти й іншими культурно-освітніми установами Радянської Республіки, звідкіля може одержувати політичну та культурно-освітню літературу і розповсюджувати її серед населення, приймає участь у відкриттю Відділом Наросвіти агіт-лекторських пунктів, клубів, професійних шкіл вечірніх та недільних шкіл для неграмотних дорослих, дитячих садків, притулків, майданів. Само Т-во закладає музеї старовини, художні і т. ин.; улаштовує вистави картин, мистецьких виробів; улаштовує драматичні вистави літературні, концертні та інші вечори, подаючи загальний плян своєї роботи місцевому Відділові Наросвіти.

Кошти Т-ва

3. Кошти Т-ва складаються з: а) Допомоги від волосних, повітових і губерніяльних відділів Наросвіти, б) Зборів від вистав, концертів, вечірок і т. ин., що будуть улаштовані Т-вом, в) Добровільних допомог від членів Товариства і приватних осіб, г) Прибутків від майна і підприємств Т-ва і д) Членських внесків.

4. Коштами Т-ва порядкують загальні збори і Рада Т-ва на підставі постанов загальних зборів.

5. Біжучі витрати робляться скарбником Т-ва на підставі постанов Ради.

Склад Т-ва.

6. Членами Т-ва можуть бути особи обох полів від 16 років.

Примітка: Капіталісти-поміщики, фабриканти, попи, куркулі і інші вороги Радянської влади не можуть бути членами Т-ва.

7. Всякий громадянин чи громадянка стає дійсним членом Т-ва, коли подасть писану заяву з порукою 2-х членів Т-ва, коли внесе належний членський внесок; нові члени затверджуються Радою Просвіти.

Примітка: Рекомендація Президії Виконавчого комітету, незаможних селян, Колегії відділу Наросвіти, або Комячейки, може замінити собою поруку 2-х членів.

8. Члени Т-ва вибувають по мотивованому відводі відділом Наросвіти і по заяві до Ради про своє бажання вийти.

9. Усі члени Т-ва користуються рівними правами.

10. Для кожного члена Просвіти обов'язкові постанови загальних зборів і Ради Т-ва в межах статуту.

Організація Просвіти.

11. Рада Т-ва порядкує всіма справами на підставі постанов загальних зборів.

12. Рада Т-ва складається з 5–7 членів, які обираються на загальних зборах; до них добираються 3 кандидати.

Примітка: Число членів загальні збори можуть збільшити і зменшити по потребі.

13. Рада обов'язана вести касову книгу, інвентарну, прихода-розходну членську і т[аке] инш[е].

14. Голова Ради, скарбник і секретар обираються загальними зборами з числа членів Ради

15. Для більш продуктивної праці при Т-ві закладаються секції: бібліотечна, фінансова, шкільна драматична й ин. по потребі; кожна секція обирає собі голову. а) Бібліотечна секція упорядковує книгозбірню-читальню, вживає заходи що до кращої постановки її, доповнення книжками, вироблює положення про користування ними, б) Шкільна — утворює в контакті з Відділом Наросвіти школи і грамотности для дорослих, недільні та вечірні курси, впорядковує читання лекцій, рефератів і таке инше.

16. Засідання Ради відбуваються не менш одного разу в два тижні й скликаються головою, або його заступником.

17. Засідання секцій відбуваються по потребі й скликаються головою секції.

18. Засідання Ради й секцій дійсні, коли на них прибуде не менш, як половина членів, включаючи й голову.

19. Щорічно справоздання складаються Радою і після затвердження ревізійною комісією подаються на розгляд і затвердження загальних зборів і також для відома місцевому Відділові Наросвіти.

Загальні збори.

20. Загальні збори бувають чергові і надзвичайні. а) Чергові загальні збори скликаються Радою двічі за рік, в січні і липні, б) надзвичайні загальні збори скликаються Радою по потребі ревізійної комісії, по заяві підписаній не менш, як 10 членами.

В 2-х останніх випадках загальні збори повинна скликати Рада не пізніш, як через тиждень після такої заяви.

21. Зразки протоколів загальних зборів надсилаються до місцевого Відділу Наросвіти.

22. Про день, годину і місяць загальних зборів члени оповіщаються оповістками, або инш[ими] засобами, які ухвалить Рада. В оповістках повинні бути зазначені всі питання, які будуть поставлені Радою на розгляд загальних зборів.

23. Зібрання вважається законним, коли на нього прибуде половина всього числа членів Т-ва.

24. Коли за відсутністю належного числа членів, загальні збори не відбуваються, то у найближчий термін (не менш трьох денний) вдруге скликаються загальні збори, які правомочні при всякому числі членів, при чому це мусить бути зазначено в оповістці.

Примітка: На порядок денний повторних загальних зборів вносяться тільки ті питання, що були вказані на повістці тих загальних зборів, що не відбулися.

25. Про час зборів Рада Т-ва оповіщає місцевий Відділ Наросвіти.

26. Т-во має право набувати для своїх потреб і рухоме і нерухоме майно, купувати, одержувати дарунки і взагалі працювати на користь незалежності людства.

27. У своїй діяльності Т-во підлягає всім існуючим законам Радянської Республіки.

28. Т-во має печатку зі своєю назвою.

29. Для контролю діяльності Ради Т-ва загальними зборами обирається ревізійна комісія в складі 3-х членів та 2-х заступників.

Примітка: Члени ревізійної комісії не можуть бути членами Ради.

30. Контролювати діяльність Просвіти може і місцевий Відділ Наросвіти.

Ліквідація Т-ва.

31. Коли Т-во перестає існувати, утворюється з представників Відділу Наросвіти і Т-ва Просвіта — Ліквідаційна Комісія, яка передає майно і кошти Т-ва або місцевому Відділу Наросвіти, або розподіляє їх по між другими Т-ми Освіти. Кошти і майно, пожертви, які були обставлені особливими умовами, передаються згідно з цими умовами.

Опубліковано: СОКМ. КН-11997. ДВ-4512. *Трудова освіта. Неперіодичний орган Охтирського повітового відділу народної освіти.* 1920. Серпень. С. 7.

№ 172

Із доповіді селянського відділу при Роменському повітовому партійному комітетові селянському відділу Полтавського губернського партійного комітету КП(б)У інформація про з'їзд «Просвіт» Роменського повіту та вплив комуністів на прийняті ним рішення

*Листопад 1920 року**

[...] 11 и 12 июля отбывался уездной съезд Просвит, на котором было представлено около 60 представителей от 38 просвит. Представители в большинстве своем беспартийные и только небольшая часть коммунисты и сочувствующие. Несмотря на это съезд Просвит вначале принимавший как будто враждебное настроение по отношению к Советской власти и выявивший тенденцию к деятельности вне зависимости официальных органов народного просвещения, после выступлений с приветствиями представителей Паркома, Исполкома и Народообраза, которые познакомили съезд с задачами Советской власти в области просвещения народных масс, роли просвит в этом и взаимоотношении их с официальными органами народного просвещения — принял совершенно иной облик и работа его прошла в полном согласовании с нашей линией поведения. В порядке дня стояли такие вопросы: 1. Доклад Бюро Просвит о деятельности, 2. Внешкольное образование и роль Просвит, 3. Доклады с мест, 4. Доклад внешкольного подъотдела (общий и подсекционные), 5. Утверждение статуты бюро и отдельных просвит

и 6. перевыборы бюро Просвита. По всем этим вопросам приняты наши резолюции. Переизбрано бюро Просвита из 5 членов, в состав которых вошли 2 старых члена, по одному представителю из Народообраза и Селянского отдела и 1 доизбран съездом. Есть уверенность, что после работы съезда деятельность просвита будет более интенсивна и в желаемом направлении. [...]

ДАСО. Ф. П-442. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 10.
Копія. Машинопис.

*Датування за змістом документу.

№ 173

Повідомлення позашкільному підвідділу Роменського відділу народної освіти про репертуар хору при Хустянському Товаристві «Просвіта»

1 липня 1920 року

- 1) Реве та стогне Дніпр широкий
- 2) Заповіт
- 3) Ой наступила та чорна хмара
- 4) Ой любив та кохав
- 5) Ой летіла горлиця через сад
- 6) Засвітали козаченьки
- 7) Ой на горі та женці жнуть
- 8) Всі три шляхи...
- 9) Ох, я нещасний
- 10) Коло млину, коло броду
- 11) Час додому, час...
- 12) Дівка в сінях стояла
- 13) Ох, та не люби двох
- 14) Ох, гук, мати, гук
- 15) Що у лузі...
- 16) Ой, із-за гори та буйний вітер віє
- 17) Ой, чумаче, чумаче!
- 18) Вечір на дворі, ніч наступає
- 19) Ой та Ганзя
- 20) Зібралися всі бурлаки

21) Чия в лузі не калина була

Голова Просвіти *П. Мошко*

Дирігент хору *К. Козаченко*

ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 119. Арк. 81, 81зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 174

Рішення із протоколу № 32 засідання Політбюро ЦК КП(Б)У про початок завоювання більшовіками «Просвіт»

12 липня 1920 року

Слушали	Постановили
[...] 14. О Просвітах	14. 1) Дать всем организациям лозунг завоевания просвіт. 2) Издать декретом общий устав для просвіт и подчинить их государственному контролю. 3) Там, где просвіти не поддаются воздействию, закрывать их в государственном порядке. Тов. Раковский вносит особое мнение, которое будет защищать на Пленуме: «Просвіти являются по своей сути националистическими организациями и им нужно противопоставить наши собственные организации». [...]

Секретарь ЦК КПУ С. Косиор

ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 7. Арк. 44.

Копія. Машинопис.

№ 175

Повідомлення в газеті «Известия...» про комунізацію «Просвіт» Охтирського повіту

28 липня 1920 року

На состоявшемся 25 июля с[его] г[ода] реорганизационном собрании «Просвіта» вынесена резолюция о том, чтобы все Просвиты Ахтырск[ого] уезда имели коммунист[ическое] направление. Секция юнаков как отдельная организация ликвидируется и члены ее вливаются в Просвіту.

Известия Ахтырского Уездисполкома и Уездпарткома КП(Б)У. 1920.

№ 134. 28 июля.

№ 176

Оголошення в охтирській газеті «Известия...» про необхідність реєстрації існуючих «Просвіт» повіту у підвідділі позашкільної освіти повітового відділу народної освіти

1 серпня 1920 року

Всім Т-вам «Просвіта» Охтирського повіту. Пропоную на протязі двох тижнів всім т-вам «Просвіта», які не припинили своєї діяльності за часів реакції, зареєструватись на протязі двох тижнів в підвідділі Позашкільної Освіти Повіт[ового] Віднаросу. Нав'язати тісні зносини з Волвіднаросами*, для чого запросити їх представника. Радам «Просвіт» стежити, аби в організацію не проникали елементи петлюрівщини, бандітизму та спекуляції, які компроментують культурно-просвітні організації Українського пролетаріату.

Завідуючій Віднаросом Б. Давидів

За Завідуючого Позашкільним підвідділом Г. Сергієнко.

Известия Ахтырского Уездисполкома и Уездпарткома КП(Б)У. 1920.

№ 136, 1 августа.

*Волосний відділ народної освіти.

№ 177

Уривок зі статті завідувача Охтирського повітового відділу народної освіти Бориса Антоненка-Давидовича про необхідність дерусифікації нової советської трудової школи

Серпень 1920 року

Борис Антоненко-Давидович.

Нова школа

[...] Але до сього всього, приймаючи на увагу українські обставини, ми мусимо додати ще й ту головну річ, без котрої при всіх трудових принципах школа залишалась би всеж таки старою, се викладова мова. Викладова мова мусить бути рідна тим учням, які приходять до школи. Се істина, яка невідома хіба тільки тим, хто звалився з Марсу. В українських селах наука мусить провадитись на українській мові. Се одна і перших умов нової школи на Україні, се перша умова для близькості школи до життя й дійсного інтересу української дитини до науки.

Не дивно, що вороги трудової школи, як денікинці наприклад, окупувавши Україну, в першу чергу виганяли з української школи рідну мову, й з другого боку Радянська влада першим питанням в шкільній реформі поставила питання про дерусифікацію школи на Україні.

Досить багато маємо ілюстрацій русифікаційної школи й на них нема чого зупинятись. Без всяких задніх думок, беручи на увагу лише педагогічний бік справи, ми скажемо — українська трудова школа мусить бути дерусифікована! Сим ми дамо ще більший, ще ширший розвиток душі дитини українського трудового люду.

СОКМ. КН-11997. ДВ-4512. *Трудова освіта. Неперіодичний орган Охтирського повітового відділу народньої освіти.* 1920. Серпень. С. 2.

№ 178

Стаття працівника Охтирського повітового відділу народної освіти Юрія Самброса в журналі «Трудова освіта» про необхідність використання національного й освітнього потенціалу «Просвіт» у сфері позашкільної освіти для переорієнтації селянства на бік більшовиків

Серпень 1920 року

Юрій Самброс.

Завдання біжучого моменту в позашкільній освіті

Для повної своєї перемоги революція висунула, чергове завдання — ідейна перемога над селом, втягнення його в активне революційне життєбудівництво. Позашкільна освіта і ставить своєю метою здійснення сього в біжучий момент. Шляхом до сього буде звернення найголовнішої, найпильнішої уваги позашкільників на працю агітаційно-лекційного характеру, вкладену в знайомі, питомі для українського села, форми.

Тільки довірря села, використання його побутових прикмет і вмілий психологічний підход до нього і дадуть нам можливість впливати на зміну селянської ідеології в бажаному напрямкові.

Широкий розвиток позашкільної праці зараз не може бути самоціллю, а мусить бути лише шляхом для досягнення агітаційних завдань моменту — в поміч червоному фронту. Тому відкинемо поки-що ідеал розвитку гармонійної людини, усвідомленої знанням, — се справа

мирного часу, а нині позашкільна освіта мусить служити для політичного виховання села й для поширення в масі професійного знання.

Отже треба нових заходів. Треба всі позашкільні сили кинути в масу сільського пролетаріату й селянства на внутрішню роботу по інформації, освідженні, агітації, політичному вихованню й організації.

Справа боротьби з безграмотністю, з розвитком на селі мистецтва, музики й театру — стає другорядною і задовольняється — остільки, постільки... Школи для дорослих, що дають лише елементарну грамотність — також до тої категорії.

Формою позашкільної праці, відповідною для нас, мусить являтися те, що вросло в село і міцно з ним звязане. Ні для кого не секрет, що так звані «культурно-просветительные О-ва» по селах заповнені місцевою інтелігенцією, пересякнуті дрібно-буржуазною ідеологією і жадною симпатією селянства не користуються. «Панські досвідки» — так зве їх народ. Натомість так звані «Просвіти» уявляють з себе майже виключно селянські організації з пролетарським складом і симпатіями, і не користуються шаного і співчуттям як раз у сеї дрібно-буржуазної інтелігенції, що до «Просвіт» завше відноситься з призиством, або вороже. Значить мусимо звернути найпильнішу увагу на «Просвіти», допомогти їм коштами, силами, літературою, порадами, — заволодіти ними, змінивши їх статут на більш пролетарський, підпорядкувати їх собі і через них, в рямцях рідної української культури, ширити пролетарську свідомість на селі.

А по тих глухих кутках, де сил на засновання цілої «Просвіти» немає, мусимо відкривати перші зародки, осередки «Просвіт», — хати-читальні.

Хати-читальні — се культурні осередки села, де скупчується вся позашкільна праця: — тут читальня, з газетами, з читанням їх уголос, з бесідами по прочитаному, зі співрозмовами, з демонстрацією до сього картин, діяграм і т. п., — тут лекції і мітінги з дискусіями і картини чарівного лихтаря, — тут гуртки самоосвіти, екскурсії, співи, вистави, книгозбірня, справочний стіл для населення, розваги і т. п.

Хати-читальні звязані безпосередньо зі своїми «Просвітами» і Віднаросами, підлягають, через волосні філії, повітовій «Просвіті», і Віднаросу, одержують через них літературу і поміч і являються таким чином міцною сіткою, що простяглась в саму гущу села.

Для обслуговування потреб сії сітки кожний Волвіднарос мусить мати такий орган, агіт лект-пункт, таку інструкторську, хоч і невеличку, колегію, як обіздила, ревізувала, читала доклади, лекції і розворушувала б постійно хати-читальні, які кожний такий приїзд інструктора після сього закріпляли-б в наступній своїй роботі в хаті, в своїх бесідах, читаннях і т. п. Тут цінні були б пересувні кінематографи і трупи з промовцями-агітаторами, яких може дати й компартія і, пересувні книгозбірні-читальні, розказчики і т. п.

І всі інші заходи в позашкільній праці ми мусимо переводити не спускаючи з ока того, що вимагав момент. Там де є професійні школи (школи II ступня) сільсько-господарські технічні, виробничі, соціально-економічні, педагогічні, — там і буде доцільним заложення шкіл для дорослих, в яких елементарна грамота буде набуватись поруч з професійним знанням. А позаяк такі технічні школи закладаються завше в районах з промисловим пролетаріатом, — то значить промислові райони нашого повіту сами собою мусять стати базою для праці серед робітництва і серед сільсько-господарського пролетаріату.

Отже — на працю в саму гущу села, позашкільники! Через хати-читальні й «Просвіти» до найтіснішого звязку с сільським пролетаріатом, до творення пролетарсько-революційної ідеології засобами побутової рідної української культури!

СОКМ. КН-11997. ДВ-4512. *Трудова освіта. Неперіодичний орган Охтирського повітового відділу народньої освіти.* 1920. Серпень. С. 2-3.

№ 179

Прохання Роменського волосного відділу народної освіти до Роменського повітового відділу народної освіти про допомогу «Просвітам» Роменської волості

10 серпня 1920 року

До Роменського Повітового
Відділу Народної Освіти

Позашкільний п/відділ

Роменський Волосний Відділ Народної Освіти щиро прохає відпустити для 2 Товариств «Просвіт» Роменської волости хотя би 3 (три) піаніна або роялі, позаяк в їх мається велика потреба, і вже це кілька разів до нас звертались з проханням.

Т-ва «Просвіти» нашої волости дуже бідні, не мають пошти зовсім декорації, і ніякі ходатайства нічого не допомогли. Роменський Волвіднарос прохає звернути увагу на це, і допомогти Т-вам, в противнім разі проводити культурно-освітню працю нема змоги, позаяк не має зовсім в Т-вах бібліотек, а хоть і є то дуже нічтожні, а також дуже гірке матеріальне становище і підставі цього, щоб хоч трохи уллучшити становище прохаєм ходатайствовать перед Упродкомом, Торгкомом об отпуске Товариством 150 мішків для декорацій, особливо тим Т-вам, котрі пограбовані денікінцями, 6 книжних шкаф для бібліотек, біз котрих книжки дуже скоро трьопаються, 6 столів, 50 стільців, а также для малювання декорацій, 2 пуди краски для II тони ріжних цвітів, 200 вершкових шальовок.

Волвіднарос прохає не відклонити нашого прохання.

Завідуючий Волвіднарос [підпис]

ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 119. Арк. 30зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 180

Протокол волосного з'їзду голів «Просвіт» і педагогів Курманівської волості Роменського повіту з вимогами до них представників більшовицької партії брати активнішу участь у розбудові советської влади

22 серпня 1920 року

На з'їзд прибуло 17 чоловік.

Головою з'їзду був обраний Дмитро Куц і писарем Павло Осадчий.

Слово для докладу бере завідуючий інфор[маційно]-інструкторським підвідділом тов. Лисенко.

Т. Лисенко робе доклад о реорганізації «Просвіт» на всій Україні; в своїм докладі зазначає, що з початку Риволуції і до цього часу Просвіти, педагоги і взагалі інтелегенція дуже мало беруть участі в ділі радянського будування. Закликає їх до активної роботи в ділі Риволуції, також казав, що як і на далі просвіт'яне будуть пасівно відноситься до діла Риволуції то в недалекому будучому буде виданий наказ про те щоб ради т-в «Просвіт» були розпушені.

Запитував як дивиться на це інтелегенція Курманівської волости і чи буде вона приймати участь в будуванні радянської влади.

Різольуція по докладу т. Лисенка зборами винесена слідуєча: представники від Просвіт і педагоги Курманівської волости від роботи пропонованої т. Лисенком по боротьбі з темрявою і в Просвітах в соціальному напрямці не відмовляються, але буде робити в змозі сил і залежності від матеріального стану. Дальш збори об'явлені закритими.

Голова зборів [підпис]

Писарь [підпис]

ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 119. Арк. 66, 66зв.

Копія. Рукопис.

№ 181

Подяка вчителів українській трупі при Роменській «Просвіті» за переглянуті ними спектаклі

7 вересня 1920 року

Шановний т. Редакторе!

Прохаємо Вас помістити в Вашій газеті такого листа:

Учителі — учасники II Повітового з'їзду учителів рахують своїм почесним обов'язком висловити щирю подяку Роменській Просвіті та українській трупі при ній за доставлену ними змогу побачити учителям такі чудові п'єси, як «Катерина», «Зимовий вечір»⁹⁹ і «По ревізії» в виско-художній й талановитій грі своїх артистів і особливо славної артистки Затиркевич¹⁰⁰ та режисера й артиста О. І. Корольчука¹⁰¹.

З великим поважанням і укліном

Група учителів-селян.

Голос селянина, 1920, № 217, 7 сентября. С. 4.

№ 182

Відповідь Смілянського Товариства «Просвіта» Роменського повіту на анкету повітового відділу народної освіти про свою діяльність

24 жовтня 1920 року

Анкета о діяльності Смілянської Просвіти

1) Коли і ким організована «Просвіта»?

1-го авг. 1920 г. бывшим Завідуючим Волнаробразом т. Николайко.

2) Склад «Просвіти»: кількість членів комнеза, мож. ком'ячейки, інтелегенції і селян?

Комнезамож. — 18, ком'ячейки — 4, інтелегенції — 20 і селян — 28.

3) Організована «Просвіта» згідно статуту Наркомпроса, коли ні — то чому?

Без статуту, бо не було посліднього.

4) На які секції поділяється «Просвіта»: склад секцій і кількіст члснів?

а) На театральньо-драматичну, б) Вокально-музичну в) Художественну і г) Научно-літературно-политичну. Складається з Завідуючих, їх помічників і членів. В секції а) — 19, б) — 26, в) — 2 членів. Що торкається до научно-літературно-политичної секції, то при організації не найшлось більш менш підходячих людей, а через те не существуете.

5) Яку працю вела «Просвіта» і яку намічає провадити далі?

Ставила: спектаклі і концерти, а на далі окрім того гадає улаштуувати літературно-вокальні вечора, читанку лекцій і т.и.

6) Чи є читальня?

Є.

7) Чи провадяться читання газет у голос, лекції, кількіст на місяц, улаштовуються концерти і вистави?

Читання газет у голос провадяться, лекції, доклади і беседи бувають дуже рідко на різни теми: политичні, економічні і т.и. Концерти і вистави улаштовуються частіш.

8) Чи є бібліотека?

Є.

9) Чи надісланий каталог до віднаросу, коли ні — то чому?

Надісланий.

10) Які перешкоди що до праці «Просвіти»?

Нема помешкання, нема грошей.

11) Чи є помешкання для читання лекцій і вистав і поскільки воно відповідає призначенню?

Помешкання відповідного призначенню нема.

12) Чи є декорація і яка?

Декорація є, але стара і мало.

13) Взаємовідношення «Просвіти»: з виконкомом, комнезамом, спілкою молоді, учительством, з ком'ячейкою і широким колом селянства?

Взаємовідношення зо всіма задоволено.

Інструктор позашкільної освіти по Смілянській волості П. Положай.

1920 года

Октябрь 24.

*ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 119. Арк. 89зв.
Оригінал. Рукопис.*

№ 183

**Прохання уповноваженого Могильської «Просвіти» до
Роменського відділу народної освіти про виділення
піаніно для проведення вистав**

7 грудня 1920 року

Заява.

Прохаю Відділ Народньої Освіти видати на виставу «Сватаня на Гончарівці» та на інші вистави для користування піаніно, позаяк без такогого провести де-які вистави не можливо. Збір з вистави піде на ремонт та паливо за-для школи імені Т. Г. Шевченко.

Іван Гринько

*ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 110.
Оригінал. Рукопис.*

№ 184

**Повідомлення в газеті Сумського ревкому «Знамя труда»
про культурну роботу Юнаківської «Просвіти»**

18 січня 1921 року

Культурная работа.

На праздниках в Юнаковке было поставлено Просвитой несколько концертов и спектаклей. Сбор поступал в пользу Красной армии.

Граждане высказали пожелание чтобы концерты и спектакли устраивалась почаще.

В с. Локне Юнаковской волости Просвитой поставлен спектакль «Наталка Полтавка». Сбор поступил на переплет книг и ремонт школ.

Знамя труда. 1921. 18 января.

№ 185

**Протокол загальних зборів Мало-Будківської «Просвіти»
про реорганізацію товариства за новим статутом
з ініціативи інструктора підвідділу позашкільної освіти
Роменського повітового відділу народної освіти
товариша Курила**

29 січня 1921 року

Протокол

засідання загальних зборів Мало-Будківського
т-ва «Просвіта» 29 січня 1921 року

Загальні збори були скликані по ініціативі інструктора позашкільної освіти т. Курило і відбулись під орудою голови — т. Зеленського, писаря т. Нестеренко. На повістку денну було внесено питання про реорганізацію «Просвіти». На засіданні присутствовала більшість членів. Після невеличкої промови на тему «Реорганізація Просвіти» т. інструктор приступив до вибору нової Ради і ревізійної комісії. При сім більшістю голосів в Раду пройшли дійсними членами т. П. Зеленський, І. Свириденко, Л. Білода, Г. Дітелович, і У. Зеленський, кандидатами: П. Зеленська, Р. Федько і І. Серeda, в ревізійну комісію дійсними членами І. Глущенко, Зеленський і Кал. Лазебний і кандидатами А. Кушниренко і О. Зеленський.

Голова *П. Зеленський*

Писар *Нестеренко*

ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 119. Арк. 184.

Оригінал. Рукопис.

№ 186

**Прохання Загребельської «Просвіти» до Роменського
повітового відділу народної освіти про виділення
її членам кількох безплатних місць для перегляду
спектаклів Роменської советської трупи**

8 лютого 1921 року

До Відділу Народної Освіти

З огляду на те, що в Ромні нема центрально-зразкового театру, деб аматори Просвіт та інших культурно-просвітніх організацій могли учитись театральному мистецтву Рада Загребельського

Т-ва в купі з Театровою Радою сеї Просвіти, вважаючи Українську Радянську Трупку за зразкову, прохає для аматорів Загребельської Просвіти в кількості 40 чоловік дати право безплатного користування де кількома місяцями в сій Просвіті.

Голова Ради Просвіти [підпис]

Г[олова] Театр[альної] Ради [підпис]

Секретарь [підпис]

ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 119. Арк. 158.
Оригінал. Рукопис.

№ 187

Прохання Михайлівського волосного відділу народної освіти до Лебединського повітового відділу народної освіти посприяти звільненню від служби в армії організатора «Просвіт» Олександра Зайця, зважаючи на його незамінність

9 лютого 1921 року

Звільнившись від призиву на військову службу як завідувачий Робітничо-Селянським клубом Заєц Олександр Андрієвич, народившийся в 1896 році, в цей мент наново призивається. Заєц в цей мент знаходиться Районним інструктором при Лебединському політ[ико-] пр[освітньому]/підвідділі і працює в Михайлівськім Т-ві «Просвіта» з часів приходу Радянської влади на Україну, в цей мент являється позаштатним робітником.

Не говоря в тім, що Заєц в Т-ві «Просвіта», будучи членом правління посліднього, являється самим активним робітником і за короткий час перебування на посаді інструктора він отдав всю свою енергію на діло позашкільної освіти, заснував Т-во «Просвіта» в де яких селах Михайлівської волости і реорганізував Михайлівське Т-во «Просвіта» згідно послідним розпорядженням Наркомосвіти, благодаря чому упомянуте Т-во «Просвіта» значно роспоширилось і праця йде усилинним темпом, крім того відкрив в м. Михайлівці їзби-читальни і составив проект відкриття шкіл для дорослих і організації клуба і приступив до проведення в жизнь цих проектів, а також приступив до організації позашкільної освіти на селах в широким масштабі.

На підставинні сього изложеного Михайлівським вол[осним] відд[ілом] народ[ої] освіти ришуче заявля, що в Михайлівці нема чоловіка, який міг би замінити Зайця як інструктора скінчившого позашкільні курси при Лебединському повітовому відділі народної освіти й що призивом його буде нанесено великий вдар організаційній роботі по народній освіті.

А по сьому Вол[осний] відділ народосвіти прохає Повітовий відділ, чи не найде можливим ходатайствовать об звільненні тов[ариша] Зайця від військової служби як незаменимого робітника.

Завідуючий Вол[осним] відділом [підпис]

Діловод [підпис]

ДАСО. Ф. Р-81. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 26, 26зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 188

Протокол селянських зборів про заснування Товариства «Просвіта» на х. Левандівка Роменського повіту

19 лютого 1921 року

Протокол

Селян х. Левандовки, зібравшихся 19 лютого 1921 р. за для заснування в вищезазначеному хуторі т-ва «Просвіта»¹⁰².

На збори явилось 20 чоловік, котрі рахуються згідно постанови, фундаторами.

Президіум оказались слідуєчі особи: (голова) Мінін Віталій Хведорович, (його тов.) Опарій Сергій і писарь Матвієвський Павло Йовменович.

Порядок денний

- 1) Що таке т-во «Просвіта» взагалі і як її заснувати.
- 2) Заснування т-ва «Просвіта» в х. Левандовці.
- 3) Біжучі справи.

По першому питанню висловивсь інструктор т. Мінін Віталій, котрий з'ясував в якому становищі мається освіта на Україні і в якому становищі маємось ми селяне х. Левандовці. Далі оповістив, що таке «Просвіта» взагалі і як їх заснувати згідно маючогося статуту аби по йому своїми членами проявляти активну діяльність в справі проведення освіти по між населіннями.

В другому питанню був прочитаний статут по якому т-во «Просвіта» повинне існувати, при чому селяни х. Левандовки після читання такого згодились одноголосно ухвалити статут, за для нашого т-ва.

Таким робом т-во «Просвіта» в х. Левандовці оказалось заснованим і членами ради оказались слідуючі особи (згідно постанови загальних зборів Раду т-ва зменшили до 3 членів).

Голова — Цілорник Петро, скарбник — Бажан Яків, і писарь — Тарасевич Іван, і кандидати Городецькій Сергій і Раченко Іван.

Згідно постанови Заг[альних] зборів ухвалили роковий внесок членів т-ва «Просвіта» в кількості від 100 карбованців і долі хто скільки дасть.

В Біжучих справах президія пропонувала аби 25 і 26 лютого тоб то на свято Тараса Шевченко і селяне абож члени т-ва «Просвіта» своїми зборами постановили звернутися до членів Правління аби вони попеклувались щоб улаштувати це свято як потрібно для селян. Це збори ухвалили одноголосно. І членам Правління вміняється в обов'язок придбати повтрет Т. Шевченка і аби попеклувалось щоб була улаштована вистава і прочитаний реферат про Т. Шевченка.

Вміняється в обов'язок загальними зборами членів «Просвіта» членам правління заснувати Драматичну секцію, а при їй Драматичний гурток і щоб прохачі котрі бажать працювати подавали заяви, а потім звернутися до Волнаросвіти, щоб той прислав керівника.

Бажано зборами аби заснувати книгарню.

Збори скінчились.

Президія віддала пошану членам зборів за їх увагу до цього і побажала в майбутньому дуже гарного в проведенні освіти по між селянами.

Голова зборів *Мінін*

Член *С. Опарій*

Писарь *Матвієвський*

ДАСО. Ф. Р-5600, Оп. 1. Спр. 249. Арк. 7зв.

Копія. Рукопис.

№ 189

**Із доповіді Кролевецького відділу народної освіти
з питань позашкільної освіти про необхідність
реорганізації «Просвіт» повіту за новим
більшовицьким статутом**

Лютий 1921 року

[...]

На основаниі распоряженія Губнароба все культ[урно]-просвет[ительские] кружки должны быть переорганизованы: все представители Комнезамов и Ком'яческ должны вступити в члены «Просвіты». После массового вхожденія Комнезамов и Ком'яческ в «Просвіты» правление должно быть переизбрано на общем собраніи. Новому правлению поручается перерегистрація членов согласно статуту Наркомпросса.

«Просвіты» реорганизованные ставшие массовым пролетарским учрежденіем, должны содержаться на средства Унароба и входить в общую смету.

*ДАСО. Ф. Р-4525. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 15зв.
Оригінал. Рукопис.*

№ 190

**Інформація про утворення «Червоної Просвіти»
в с. Деревки Охтирського повіту**

Березень 1921 року

Населення с. Деревки прагне до освіти. По власній ініціативі заснована «Червона Просвіта» і відчинена читальня. Члени виявляють активну участь; відсутність коштів, а особливо української літератури надто гальмує справу. Проте є надія при допомозі Віднаросу вийти зі скрутного становища і стати на ноги.

*СОКМ. КН-11994. ДВ-4515. Трудова освіта. Неперіодичний орган
Охтирського повітового відділу народної освіти, 1921, № 8. С. 11.*

З інструкції Охтирського повітового відділу народної освіти волосним відділам, у якій ідеться про їх пряме керівництво місцевими осередками «Просвіт»

Березень 1921 року

Інструкція Волвіднаросам Охтирищини про їх працю з 1-го січня 1921 року

[...] § 25. Велику увагу і підтримку звернути на «Просвіти», які являються селянськими клубами і мають довіря в селянських масах. Бажано було-б всю позашкільну, політпросвітню працю серед селянства вести через «Просвіти», переробляючи їх в «Червоні Просвіти», вільні від шовінізму і петлюрівщини. Вільна ініціатива селянських низів, яка виявляється в існуванні і розвиткові «Червоних Просвіт», мусить мати активну піддержку під Віднаросів, для чого останні беруть на грошове утримання секретарів Рад «Просвіт».

§ 26. Робітничо-Селянські клуби організуються по фабрично-заводських місцях і районах. Коли одначе в такому районі вже існує якийсь інший клуб, чи Просвіта, то іншого й утворювати не варт. Треба дбати не про кількість їх, а про життєздатність, і не розпорюшувати культурних сил. [...]

§ 28. Праця клубів і «Просвіт» полягає в лекційній, театровій, гуртковій, співочій, музичній, літературній, бібліотечній, виставочній, епізодично-курсівій, взагалі популярно-науковій і політично-інформаційній діяльності, а також і в розвагах.

§ 29. На театрову справу Віднароси повинні звернути пильну увагу. Без їх дозволу ні одна песа виставляється не може на території всієї волости, причому на території з укр[аїнським] населенням переважно мусить виставляється укр[аїнські] песи. Песи «малоросійські» з гопаком, горілкою, танцями до нестями, з висміюванням дурня-хахла, песи старі, етнографічні і беззмістовні та безідейні, — виставляється не повинні; за се відповідає Волвіднарос. Зміст пес мусить відповідати сучасному життю, або підкреслювати і виявляти огиду минулого.

§ 30. Всі театри у волості, кому-б вони не належали підлягають єдиному ідейному контролю Волвіднаросу. Те ж торкається і кіно-театрів.

§ 31. Перед виставою кожної пєси, а також і кино-картини, обов'язково мусить виступати промовець, який розкаже, пояснить і з'агітує її. [...]

§ 33. При організації народніх хорів використовувати лише переважно місцеву народню пісню, дбаючи, щоби вона у відродженому вигляді через сей хор знову верталась у народ; се відроджуватиме народню пісню, естетику, виховуватиме в масах смак, музичність, пісенну творчість. Через рідну пісню до інтернаціональної музики.

§ 34. Бібліотеки необхідно оживити. Необхідно скликати наради бібліот-робітників, Бібліотеки-читальні при школах — ліквідувати, передавши їх літературу до хат-читалень. Звернути увагу на технічну організацію районних і центральних та більш видатних бібліотек (взявши за зразок організацію Охтирської або Тростянецької Просвітянських бібліотек). Організувати окремі українські бібліотеки. Вимагати від бібл. робітників, щоби були заведені рекомендаційні списки книг, книжні реклами, відчити і т. п. новіші методи бібл[іотечної] праці. По змозі влаштувати дитячі бібліотеки, або, принаймні, дитячі відділи. Обов'язково організувати рухомі бібліотеки. [...]

§ 36. Як в школах для дорослих, так і взагалі в праці всього політ-просвіту має проводитись також послідовна дерусифікація.

СОКМ. КН-11994, ДВ-4515. *Трудова освіта. Неперіодичний орган Охтирського повітового відділу народньої освіти. 1921. № 8. С. 15–16.*

№ 192

Вказівка Охтирського повітового відділу народньої освіти сільському активу на місцях, включаючи «Червону Просвіту», влаштувати святкування дня пам'яті Тараса Шевченка, тлумачачи його при цьому як поета пролетарського, а не національного

Березень 1921 року

Від Повітвідпаросу

10 і 11 березня оголошуються днями свята українського пролетаріяту в пошану пам'яті великого пролетарського поета Т. Г. Шевченка. В ці дні заняття по всіх освітніх та дитячих установах повинні бути припинені. Волвідпароси вкупі з Комячейкою, Комнезаможем, Комсомолом та «Червоною Просвітою» повинні

улаштувати урочистий похід (маніфестацію) з відповідним мітингом, присвяченим Тарасовій пам'яті. Необхідно твердо запам'ятати і з'ясувати се населенню, що ми святкуємо Шевченка не як національного генія, а як всесвітнього велетня пролетарської поезії, як оборонця скривдженого люду; тому вечірки та концерт повинні носити виразний класовий характер, уникаючи традиційної національно-шовіністичної окраски, як се робилось в попередні роки. По всіх дитячих установах повинні бути влаштовані літературні ранки, концерти, вечірки з неодмінним докладом чи лекцією про значіння Шевченка, як пролетарського поета для України і всесвіту; відповідно до сього мусять бути підібрані пісні та літературний матеріалі.

Волвіднароси повинні разом з тим улаштувати концерти-мітинги для дорослих, базуючись на пролетарському значінню Шевченка.

По всіх освітніх та дитячих установах в сі дні мусять бути виставлені Шевченкові портрети та червоні прапори.

Тарасове свято мусять бути вартим пам'яті великого оборонця скривджених¹⁰³.

Про вжиті заходи і проведене свято повідомити спеціальним докладом Повітвіднарос.

СОКМ. КН-11994. ДВ-4515. *Трудова освіта. Неперіодичний орган Охтирського повітового відділу народньої освіти*. 1921. № 8. С. 16.

№ 193

Протокол Гадяцького повітового з'їзду «Просвіт», на якому був взятий курс на їх советизацію

24 квітня 1921 року

На з'їзд прибули представники від «Просвіт» в кількості 66 чоловік; з них 3 чолові[ки] з правом дорадчого голосу і 63 з правом рішачого.

Збори відчинив завідуючий Політпросвіту Іван Карпович Гук. В президію були обрані такі особи: т. Гук, Бобров, Шевченко С. М., Недопад і Боряк Л. Головою зборів: т. Гук, т. гол[ови] Шевченко, секретарем Бобров.

Повістка дня: 1) Роля Нар[одної] Осв[іти] в будівництві нового суспільства, 2) Доклади з міст, 3) Сучасний стан, 4) Організаційне питання, 5) Біжучі справи.

I. а. Завідуючий Політпросвіт т. Гук дав повний доклад про «Роллю Нар[одної] Осв[іти] в будівництві нового суспільства». Доклад складається з частин: 1. Стан Нар[одної] Освіти в часи царського уряду; 2. Революція вносить нову живу струю в діла освіти; 3. Залежність продуктивності роботи по освіті від широти самих робітників і від кількості цих робітників; 4. Праця нової «Просвіти»; 5. Завдання нової — червоної «Просвіти»; 6. Роля хатичитальні в культурно-освітній праці; 7. Роля Гуртка молоді при «Просвіті»; 8. «Селянський клуб»; 9. Школи для дорослих і «Вища Селянська Школа» (її університетський характер); 10. Значна роля вчительства в культурно-освітній праці.

По закінченню доклада т. Гук дав повні вказівки на запитання про утворення бібліотек. Завідуючий Повіт[ітової] Н[ародної] О[світи] т. Клочко дав нове пояснення про ролю «Просвіти» як добровільної культурно-освітньої організації. По докладу т. Гука з'їзд одноголосно прийняв таку резолюцію: Гадяцький повітовий з'їзд «Просвіт» від 24 квітня 1921 року, заслухавши доклад про «Роллю позашкільної освіти в будівництві нового суспільства», постановив: В сучасний мент напруженої боротьби бідноти з буржуазією могутнім засобом в руках бідноти являється народня освіта. Буржуазне суспільство, залишаючи для пролетаріату лише крихти своєї нікчемної культури, держало останній віками в безпросвітній темряві. Нарешті велика жовтнева революція показала новий шлях незрячій бідноті — шлях широкої самодіяльності трудових мас в формі самоосвіти. А також здійснюючи нові принципи в народній освіті, поставлені на чергу дня самою революцією необхідно зробити слідує: Країна наша мусить покритися цілою сіткою культурно-освітніх установ, а саме — просвітами, клубами, бібліотеками, читальнями і т. п. і суспільство взагалі організоване в культурно-освітні установи повинно вести роботу в напрямку здійснення ідеї комунізму, заповіданої нам жовтневою революцією.

II. Доклад з міст робиться Голов[ами] «Просвіт». В докладі зазначається, коли «Просвіта» перейшла на новий статут; які улаштовані секції при «Просвіті». Як кожна секція провадить свою працю. Як обстоїть діло з хат[ами]-чит[альнями], з школами для

дорослих, чого бракує для успішної роботи; яку участь прийма учительство в «Просв[іті]» і т. д.

III. Доклад про сучасний мент роботи т. Ключко. Перед докладом т. Ключко jako представник влади, від Від[ділу] Нар[одної] Освіти широ вітає представників осередків «Просвіт» і поклада надію, що сучасні «Просвіти» стають на шлях ідеї комунізму, будуть проводити невпинно роботу на місцях по освітленню темних мас. Доклад т. Ключко складається з таких частин: 1) Ідеї соціалізма та комунізма; 2) Пролетаріат і буржуазія; темрява народних мас; 3) Селянсько-робітничя влада дбає про освіту всього люду; 4) Серйозність переходного менту. Гасло пробудження самосвідомости мас; шлях для цього — освіта; 5) Завдання Червоної «Просвіти» («Просвіта» — клясовий орган та єсть засіб влади для проведення високих ідей комунізма); 6) Розуміння національного питання в Р.С.Ф.С.Р.; його напрямок і розвиток.

Закінчивши доклад т. Ключко зазначив, що він задоволений резолюцією, яка ухвалена з їздом «Просвіт» з приводу першого питання і тому своєї резолюції окремо «Про сучасний мент» не вносить.

IV. Організація «Просвіт». Представників з їзду докладно інформує про організацію «Просвіт» т. Гук. В своїй інформації т. Гук зазначає як позбавиться вузько-національних, шовіністично-єгоїстичних прикрас; що сила «Просв[іті]» у єднані і солідарності; що «Просвіта мусить мати клясову підкладку; що організація «Просвіт» повинна проводитись по прінципу добровільних відношень (солідарність) по між окремими особами; що для користі праці необхідно сконцентрувати просвітні сили. На чолі Волос[ної] Спільки «Просв[іті]» мусить бути Бюро Волос[ної] Спільки «Просв[іті]». А на чолі всіх Волос[них] «Просвіт» — Повітове Бюро «Просвіт». Бюро Волос[но «Просв[іті]» складається з п'яти членів — представників — один від Від[ділу] Нар[одної] Осв[іти] і другий від Коммола (комячейки), якщо такий є, а де нема — від комнезама. Члени вол[осного] бюро обіраються загальними зборами «Просв[іті]». Склад Повітового Бюро Спільки «Просв[іті]» теж складається з 5 осіб; із них 3 чолов[іки] обираються загальними зборами «Просв[іті]», один від Коммолу і один від Повіт[ового] Від[ділу] Нар[одної] Осв[іти]. Заслухавши доклад про організацію

«Просвіт», з'їзд ухвалив: повино утворити Волос[ні] Бюро Спілки «Просв[іт]» і Повіт[ове] Бюро Спілки «Просв[іт]».

V. Біжучі справи. Т[овариш] Гук давав пояснення чому краще завідувати хатами-читальнями не учителям, а селянам. В хаті-чит[альні], де селяне політично виховуються, вчительство прикладає свої сили як організатор. При хаті-читальні повинна утворитись рада хати-чит[альні]: завідуюч[ий] х[атою]-ч[итальнею], представник Волвіднар Освіти (можливо від місцевої «Просв[іти]»), І — від Комячейки, а де такої нема — від Комнезама. При «Просвіті» повинні засновуватись секції «по охороні старовини». Можливо частіш збирать волосні конференції «Просвіт» і інших культурно-освітніх установ. В «Просв[іті]» мусить бути повна пролетар[ська] дисципліна і послідовність в роботі. З'їзд постановив урочисто святкувати на місцях І травня. По постанові з'їзду доручить повітбюро вести підготовчу роботу по збудуванню пам'ятників Т. Шевченку та М. П. Драгоманову. Т. Клочко інформує з'їзд про підготовку учителів для ліквідації неписьменности. Заключне слово: т. Гук: позитивно-критичне відношення до нової праці задля культурно-освітнього і політичного будівництва. Квінт-есенція доповіді: «Триєдина Червона Армія війни, праці та культури подолає довічного ворога бідноти — буржуазію».

З'їзд виконує Інтернаціонал і Заповіт після чого оголошується зачиненим.

З'їзд пройшов з великим захопленням.

Голова З'їзду Гук

Секретар

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 84. Арк. 22–23зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 194

Заклик в газеті «Голос селянина» просвітянина з с. Бацмани Роменського повіту йти працювати в «Просвіти»

11 травня 1921 року

Не хочуть темноти

Село зрозуміло свою темноту й, як молоде деревце в густому лісі тягнеться до сонця — прагне теж свого сонця, свого світу —

науки. Таке прагнення до світу можна спостережати в с. Бацманах. Бацманівське т-во «Просвіта» прикладає всі зусилля до поширення й підвищення культури свого села. Мається бібліотека-читальня, улаштовуються безплатні вистави зараз і прийнято постанову щоб, на далі улаштовувати тільки безплатні вистави.

Громадяне! Домагайте вашим Просвітам, ідіть і працюйте в них. Швидче научимось, швидче розвіємо пітьму, а навчившись — краще збудуємо своє життя.

Просвітянин.

Голос селянина. 1921. 11 мая.

№ 195

Звіт клубу Великобубнівської «Просвіти» Роменській повітовій політосвіті про виконану роботу та плани на майбутнє

15 травня 1921 року

Відчит

про діяльність клубу В.-Бубнівського Товариства «Просвіта» і план будучої діяльності.

В.-Бубнівське Т-во «Просвіта» на загальних зборах 20 березня 1921 р. ухвалило перейти на новий статут, яким і керуватись в своїй діяльності надалі. Приймавший участь у цих зборах Завполітпросвіт¹⁰⁴ т. Степовий пропонував Т-ву негайно вжити всіх заходів що до відкриття клубу і розпочати як найширше культурно-освітню роботу, звертаючи також особливу увагу на політичну освіту громадянства.

Визнаючи велику вагу клубу, як осередку всієї культурно-освітньої роботи Товариства, Рада підшукала при допомозі місцевої Влади помешкання, і 25 березня — клуб був відкритий.

Помешкання — з 3 кімнат з необхідною мебеллю, як-то: столи, лави, шафи і ин.

В клубі міститься районна бібліотека, з якою з'єднана бібліотека «Просвіти», яка до цього часу існувала окремо. Зараз бібліотека переводиться на десятичну систему під керуванням Завполітпросвіт т. Кієнка. При клубі — кімната-читальня, де читаються газети, книжки, ведуться балачки з приводу прочитаного, провадяться лекції і инше.

Окремі секції Ради «Просвіти» працюють при клубі партій або іншій галузі освітньої справи. Таких секцій 5: лекційна, театрова, музично-хорова, бібліотечна і музейна.

Лекційна секція з 20 березня улаштувала такі лекції: 1) «Охорона материнства і дитинство як спеціальна проблема», 2) «Виховання дитини в дореволюційні часи і зараз», 3) «Тиждень дитини», 4) «Про віспу», 5) «Заразні хвороби» (сип, брюш[ний] і вод[яний] тиф), 6) «Завдання «Просвіти» і лекційна справа», 7) «Заразні хвороби» (сіфіліс і інші), 8) «1-е Травня». Лекційна справа гальмується браком лекторію на місті. Для зацікавлення селянства лекціями дуже бажано було б мати хоть тимчасово чарівний лихтарь, а також передвижний ручний кінематограф, який зараз мається, здається, в агрономичному підвідділі. Театрова секція влаштувала 2 вистави: «Наталка Полтавка» і «Бондарівна»¹⁰⁵. Гальмує театрову справу — повний брак театральної літератури, особливо революційного змісту, брак відповідних робітників, коштів на придбання декорацій і ин. Музично-хорова і музейна секція майже не розпочинали своєї праці, допомагаючи в роботі других секцій.

Бібліотечна секція працює по переведенню бібліотеки на десятичну систему. Користування книжками бібліотеки провадиться весь час.

Надалі робота секцій буде провадитися по наміченому пляну, то-б-то будуть влаштовуватись лекції, вистави, читанки прилюдні, коли не буде бракувати відповідних робітників. При цих же умовах мається на меті постановити на належну височінь як музично-хорову так і музейну справу.

Головна перешкода в освітній роботі секцій — це брак керівників тієї або іншої справи.

Голова Ради «Просвіта» [підпис]

Писар [підпис]

Завключом [підпис]

1921 р. 15 травня

с. В.-Бубни

ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 549. Арк. 23–24зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 196

З місячного відчиту Охтирського повітового відділу політосвіти Харківській губернській політосвіті за травень 1921 р. про закриття Охтирської й Краснопільської «Просвіт»

Червень 1921 року

[...] Червоні Просвіти в більшості непрацевдатні і навіть де які зачиняються, так принаймні зачинена Охтирська ім. Щоголіва і в Краснопіллі. Остання зачинена місцевою владою, але де які працюють достатньо добре і надто користуються популярністю в населення й приходиться зазначити, що тим Просвітам, які проявляють активну діяльність треба чинити зі свого боку грошову допомогу, понеже ми зможемо ті більше використати в нашій комуністичній агітації і пропаганді. [...]

ДАХО. Ф. Р-820. Оп. 1. Спр. 132. Арк. 106.

Оригінал. Рукопис.

№ 197

З відчиту Охтирського повітового відділу політосвіти Харківській губернській політосвіті з 1 вересня 1920 по 1 червня 1921рр. про організацію й роботу «Червоних Просвіт» на Охтирщині та закриття деяких з них через український шовінізм і контрреволюцію

Червень 1921 року

Перевівши реорганізацію з позашкільного п/в на п/в Політосвіти зразу ж виникло питання налагодити політосвітню працю на місцях, і беручи до уваги, що в той мент центром роботи на місцях були лише «Просвіти», а тому й тут стояло бойове завдання — реорганізувати жовто-блакитні «Просвіти» в дійсні «Червоні Просвіти», які повинні стати дійсно центром політосвітньої роботи на селі і активним провідником комунізму. В проведенні сеї реорганізації було безліч перешкод і навіть обурення гнилої обивательської інтелігенщини. Після першої спроби розпочати роботу ми не змогли, але трохи згодом починається робота налагоджуватися і стихійна організація нових «Червоних Просвіт» і зараз ми маємо на Охтирщині тридцять «Червоних Просвіт», але добра половина з них не

відповідає завданням менту і взагалі не веде ніякої праці, позаяк ті «Червоні Просвіти», які були реорганізовані і складаються з гнилої інтелігенщини не змогли до сього часу поширити меж діяльності поміж робітництвом та селянством, але ті «Червоні Просвіти», які організувалися на протязі з 1^{-го} вересня по 1^{-ше} червня 1921 року і ті, які й раніше склалися з селянства та робітництва своєю працею ведуть уперто і навіть до деякої міри служать зразком для інших гуртків і заслуговують уваги.

Слідкуючи за працею перших «Просвіт» на протязі сього року ми все більше й більше переконувалися в непрацездатности їх і навіть траплялися випадки прояву шовінізму і контрреволюції, але се помічалось і вчасно вживалися відповідні рішучі заходи до закриття їх, випадків закриття було два, при чому до сього закриття п/в Політ-освіти підходить тактовно, аби не збити галасу через обивательщину в селянських колах. В дальнішому перед п/в Політ-освіти виникло питання сконцентрувати всі Політ-освітні сили на місцях і централізувати сю працю, позаяк ще й зараз спостерігається розпорощення сил і покладатися на аматорські гуртки кустарні нема чого, а тому й треба визнати якусь доцільну організацію так принаймні «Селянський Будинок», до організації яких ведеться підготовча праця. [...]

ДАХО. Ф. Р-820. Оп. 1. Спр. 138. Арк. 7, 7зв.
Оригінал. Рукопис.

№ 198

Замітка в охтирському часопису «Трудова освіта», в якій «Просвітам» пропонується перейти на самоокупність у своїй театральній діяльності

Серпень-вересень 1921 року

Нові можливості в житті «Просвіти»)*

В звязку з переходом політ-освіти на свої власні виробничі матеріальні сили, право на існування очевидно здобувають собі лише ті органи і установи політосвіти, що виробляють якісь матеріяльні цінности, які можна буде покласти в основу свого існування, праці і розвитку, як матеріяльний базис. Се значить, що кожна хата-читальня, клуб, книгозбірня. Просвіта і т. п. відтепер мусять і об-

раховувати своє життя так, щоби мати заздалегіть повну рівновагу в своїм грошово матеріальному балансові, між своїми прибутками і витратами. Робітники даної установи, їх матеріяльне забезпечення, учебно-освітнє і господарське майно, амортизація і т. п., — тоді будуть покриті прибутками, і праця установи розвиватиметься. Але сього не треба собі мислити в одиночному, замкненому масштабі, а лише в масштабі колективному, волосному чи повітовому, в масштабі великого господарства.

Зараз у нас головна продукція Просвіт виливається в формі театрових вистав та концертів; бібліотечна, лекційна і інші справи стоять позаду. Театрова діяльність для Просвіт в їх бюджеті являється основним джерелом прибутків; добре організувати сю справу — значить створити собі міцний матеріяльний базис. Отже Просвіти і повинні зараз налагодити собі сей прибуток і обчислити його мінімальний річний та місячний розмір і сей останній покласти в основу свого пляну освітньої праці.

План сей розбивається на дві половини: задача і виконання. Задача — се освітній плян; виконання — се штат працівників, інструментів, підручників, майна і т. п. Виконання як раз і вимагає від Просвіт грошово-матеріальних витрат.

Значить, на що-ж саме йтимуть ці витрати? По-перше: на службовців — на режисера, сторожа, секретаря Просвіти і на лектора (або на лекції); по-друге — на освітлення, опал, утримання помешкання, на канцелярію і на бутафорію, то-що. Точно підрахувати се все, — се і є найперше завдання, при якому не забувати, що витрати не повинні перевищувати прибутків.

При розвиткові своєї діяльності Просвіти зразу-ж відчують, що в них є спільні інтереси. Так, наприклад, виникне потреба в спільному прокатному складі бутафорії, в спільному лекторові або режисерові і в чому-небудь ще іншому. Бо утримувати се все кожному нарізно буде дорого, а може й нездійснимо; на колективних же умовах буде куди дешевше.

Так виникне потреба господарського обєднання Просвіт даної волости чи повіту, обєднані в спілку, складають з себе вже міцний господарський організм, який добре зможе підтримувати і свою освітню працю.

Освітня праця Просвіти, се та ідеологічна сторона продукційного пляну її, яка дається, як завдання, місцевим Віднаромсом і виконується нею в мірі своїх економічних ресурсів.

Отже при переході Просвіт на власні економічні сили вони все-ж таки залишаються державними органами освіти, виконують завдання Віднаросів в міру своїх ресурсів, і підлягають повному державному контролю в своїй не лише суто-освітній, а і в цілком господарській діяльності.

Таке становище Просвіт викличе на селах жвавий прояв ініціативи і віри в свої сили, розвинуться організації, і серед селянських мас поволі виросте активна позашкільна, політосвітня праця, яка зараз вже завмерла була зовсім.

Г. Плахта.

*) В дискусійному порядку.

СОКМ. КН-16396. ДВ-656. *Трудова освіта. Періодичний орган Охтирського повітового відділу народньої освіти.* 1921. № 14–15. С. 13.

№ 199

Протокол № 1 зібрання ініціативної групи з заснування Товариства «Червона Просвіта» в с. Беєве Гадяцького повіту

30 вересня 1921 року

Головою обрано т. Рогальського

Писарем Даценко

Повістка дня:

1. Статут т-ва Просвіта
2. Вибори правління т-ва Просвіта

Слухали	Ухвалили
Статут т-ва Просвіта	Статут заслухано і прийнято одноголосно.
Вибори президії т-ва Просвіти	Головою т-ва Просвіти обрано т. Рогальського, писарем т. Солов'я і замісником головою, а також скарбником т. Харченка.

Голова зібрання *Рогальський*

Писарь *Даценко*

[...]

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 65.
Завірена копія. Рукопис.

№ 200

**Інструкція Полтавської губполітосвіти щодо
реорганізації «Просвіт»**

2 листопада 1921 року

В целях создания центра просветительной работы на селе, необходимо очистить Просвиты от всех ненужных элементов, не приносящих никакой пользы, обременяющие Просвиту и извлекающие из нее те немногие материальные ресурсы, коими располагает Просвита.

Для чего необходимо создать комиссии из представителей: Зав[едующий] Волполитпросвет, представителя Наркульты и ячейка на местах. Работу необходимо покончить за один день.

Принцип чистки таковой распространяется на всех политически неблагонадежных не приносящих никакой пользы Просвите. При чистке необходимо строго следить за тем, чтобы Просвита не разваливалась.

После чистки необходимо избрать президиум работоспособный из трех человек.

Головой считается Зам[еститель] Зав[едующего] Волполитпросвет, члены: волинструктор и писарь.

Все материалы должны быть направлены в Уполитпросвет.

ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 239. Арк. 219.

Копія. Машинопис.

№ 201

**Звіт завідувача Хоружівської волполітосвіти Роменській
повітській політосвіті про роботу місцевої «Просвіти» з
16 жовтня по 7 листопада 1921 р.**

8 листопада 1921 року

Хоружівський Волполітпросвет сповіщає Вас про те, що за час з 16/X по 7/XI культурно-просвітніми організ[аціями] села проведена слідуєча робота. Силами сільської Просвіти за допомогою волвіднаросу улаштовано три спектакля, один концерт-вистава, один концерт-митинг і один дитячий концерт-митинг, а саме 16/X вистава «Крути та не перекручуй»¹⁰⁵, комедія на 5 дій, збор в користь Просвіти, 22/X вистава «Сватання на Гончарівці», оперета на 3 дії на користь голодаючим, 23/X концерт-вистава, хор, струнний квартет, промовці і водевіль — збор на користь голодаючим, чис-

тий збір, який виразив[ся] в 365 тисяч здан до коми по допомозі голодуючим. 6/XI вистава «Бондарівна», драма на 5 дій на користь Просвіти з відліченням 15% волвіднаросу і 7/XI ранком — дитячий ранок (промовці і скрипичний оркестр, хор і декламації), вечером концерт-мітінг (промовці, оркестр і хор), оба безплатні. Свято революції 7/XI мало урочистий, але вмісті з тим семейний характер. Обидва концерта дитячий і сільський мали дуже великий успіх, промови, які мали митою освітити історичний хід подій на протязі останіх 4 років, а також історію революціонного руху взагалі слухались уважно і з виликою зацікавленістю.

Завволвіднарос і політпросветом [підпис]

ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1л. Спр. 30. Арк. 30–31.

Оригінал. Рукопис.

№ 202

Рішення Лучанського Товариства «Просвіта» Русанівської волості Гадяцького повіту про припинення своєї діяльності у зв'язку з неможливістю виконати вимоги нового советського статуту

Листопад 1921 року

Випис

з протоколу загальних зборів членів Лучанського Т-ва «Просвіта», які відбулися 13 листопада 1921 року в помешканні школи, на збори прибуло 18 членів (половина).

Головою зборів обрано Т. Левченка

Писарем Т. Попова

Слухали	Заслухавші вин[если] рез[олюцію]
Про перехід Т-ва на новий статут, який затверджений Наркомосом України	Заслухавши статут, всебічно обговоривши його, загальні збори не згодились перейти на новий статут затверджений Наркомосом України позаяк нема кому вести діяльність Т-ва «Просвіта», а тому наша «Просвіта» не існує.

Исп[олняющий] дол[жність] голови Т. Левченко

Писарь Попов

ДАСО. Ф. Р-3976. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 12зв.

Оригінал. Рукопис.

**Із доповіді науково-просвітницького підвідділу
Кролевецького повітового відділу народної освіти про
проведену роботу з інформацією про відновлення ним
діяльності «Просвіт»**

*Листопад 1921 року**

[...]

По секции клубов, Просвіт и Нардомов

С открытием функций п/отдела Научпропа в первую очередь проведено было следующее мероприятие: ввиду того, что в бывшем внешкольном п/отделе Нардобраза никаких сведений о культурных ячейках по уезду и их работе не имелось, а фактически таковые существовали в каждом селе, хаты-читальни, библиотеки и культурно-просветительные кружки, необходимо было произвести полный учет указанных учреждений и лиц работающих в них — полит. просвет. работников. Такой учет был произведен за отсутствием инструкторов вызовом представителей от каждого учреждения непосредственно в Уполитпросвет и на основании привозимых письменных материалов, протоколов, докладов и отчетов удалось выяснить что все культурные ячейки по уезду находились в самом хаотическом состоянии, имели самую разнообразную конструкцию, предоставлены были полной самостоятельности, надлежащим образом не инспектировались, пособий ни откуда не получали, а посему и деятельность свою сводили к минимуму. В большинстве случаев культпросветы представляют собой любительский драматический кружок. Библиотеки как и хаты-читальни были в самом беспорядочном состоянии. Даже каталоги книг не везде имелись. По окончании вышеописанного учета Политпросвет учреждает и работников уезда в целях направления работы на местах информации и ознакомления Просвіт с их конструкцией и задачами применительно к Статуту Наркомпроса. П/отделом Научпропа был созван с 15 по 20 сентября с'езд-курсы политпросветительных работников уезда.

Все представители с'езда были снабжены отпечатанными статутами Наркомпроса, формами отчетов, но несмотря на не-

однократные напоминания Волнаробом и Просвітам, последние за малым исключением не предоставляют информации с мест и благодаря этому очень трудно учесть их работоспособность.

1. На с'езде явились около 60 политпросветработников. Программа с'езда-курсов следующая: 1) Приветственное слово 2) Доклады с мест 3) Доклад Унароба 4) Доклад Уполитпросвета 5) Доклад Соцвосоа 6) Доклад Упрофобра 7) Информация 8) Текущие дела. Делегатам с'езда были прочитаны следующие лекции: 1) Что такое искусство 2) Значение искусства в народном строительстве 3) Книга — друг народа 4) Значение библиотек для культуры народа 5) Театр и народ 6) Значение театров в художественном отношении и в развитии культуры 7) Музыка и ее значение 8) Социальное строительство 9) Что такое коммунизм и история коммунизма.

2. Почти по всем Просвітам наблюдается, что до сих пор Комнезамы на местах относятся больше чем пассивно к работе Просвіт и не только не вливаются в организации последних, но не оказывают никакой поддержки. То же самое и в отношении местных советов. Часто наблюдаются жалобы Просвіт на такого рода отношения: как Комнезамов так и сельских советов, которые смотрят на культ[урно]- просвет[ительскую] работу как на ненужное занятие-баловство. Благодаря этому Просвіты до сих пор надлежаше не окрепли и не представляют собой единого центра всей культ[урной] и полит[ической] работы села. О мерах для устранения указанных недостатков будет указано в плане работы на 1922 год. [...]

ДАСО. Ф. Р-4525. Оп. 2. Спр. 33. Арк. 13, 13зв.
Оригінал. Рукопис.

*Датування за суміжними документами.

**Дані Роменського повітового статистичного бюро про
кількість осередків Товариства «Просвіта»
у Роменському повіті**

Просвіты

Грудень 1921 року*

№ по пор.		№ по пор.	Название полное и точное
1	Бацмановская вол.	1	Бацмановская
		2	Гавриловская
		3	М. Бубновская
		4	Довгополовская
		5	Лавирковская
2	Волковская вол.	6	Волковская
3	Хоружевская вол.	7	Хоружевская
		8	Ивановская
		9	Чемодановская
4	Курмановская вол.	10	Курмановская
		11	М. Будковская
		12	Константиновская
		13	Кулишевская
5	Хмеловская	14	Хмеловская
		15	Калиновская
		16	Басовская
6	Бобрисккая	17	Бобрисккая
		18	Беловодская
		19	Поповщинская
		20	Левандовская
7	Чер.-Слободская	21	Чернече Слободская
8	Гринеvская	22	Гринеvская
		23	Беседовская
		24	Томашевская
		25	Маршало-Орловск.
9	Роменская	26	Процовская
		27	Житянская
		28	Евлашевская
		29	Коржевская
		30	Лозовая-Магдалиновск.
		31	Песчанская
		32	Новолозовская
		33	Плавиновская
		34	Левченковская
		35	Погребовская
10	Липовская вол.	36	Липовская
11	Перекоповская вол.	37	Перекоповская
		38	Москалевская
		39	Ново-Петровская
		40	Артополотская

III. Советизація та ліквідація «Просвіт» (1920–1923)

12	Рогинская вол.	41	Рогинская
13	Глинская вол.	42	Глинская
		43	Хоминская
		44	Волошиновская
		45	Ярмолинская
		46	Лохнянская
		47	Артюховская
14	Медвежевская вол.	48	Медвежевская
		49	Галковская
		50	Крещатинская
		51	Косаревская
15	Кр. Слободская вол.	52	Кр. Слободская
		53	Сакуново Слободская
16	Талалаевская вол.	54	Талалаевская
		55	Новицко-Слободская
		56	Королившанская
		57	Шокодьківська
17	Хустянская вол.	58	Хустянская
		59	Харчевская
18	В. Бубновская вол.	60	В. Бубновская
		61	Заездовская
		62	Волковская
		63	Репчанская
		64	Мокиевская
		65	Странчевская
19	Засульская вол.	66	Засульская
		67	Герасимовская
		68	Постовойтовская
		69	Аксютинская
		70	Галенковская
		71	Погожа Криница
20	Смелянская вол.	72	Протасовская
		73	Смелянская
21	Коровинская вол.	74	Коровинкая
		75	Рубанская
22	Пекаревская вол.	76	Пекаревская
	Список Просвит в гор. Ромнах	77	Роменская
		78	Западинская
		79	Мочиньская
		80	Пригородская
		81	Загребельская
		82	Гурток Котляревского
		83	Т-во им. Шевченка ф-ки Дунаева

ДАСО. Ф. Р-5810. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 8, 8зв.

Оригінал. Рукопис.

* Датування за суміжними документами.

№ 205

**Повідомлення в охтирській газеті «Голос незаможника»
про загальні збори советизованої «Просвіти»
с. Старо-Іванівка та прийняті на них рішення**

3 грудня 1921 року

У неділю 27 листопаду в помешканні б[увшої] земської школи відбулися загальні збори членів місцевої «Просвіти».

Ухвалено підвищити діяльність т-ва і розбить роботу на три відділи: дитячий, юнацький і дорослий, для чого зорганізувати нові секції. Просвітянську бібліотеку вирішено злити з книгозбірнею «Хати-Читальні». Висловлювалось бажання про організацію драматичної, співочої і музичної секцій, а також про улаштування лекцій практичного характеру, для чого доручено правлінню звернутись в Охтирку за лекторами агрономами та ветеринарами, а також за чарівним ліхтарем. На зборах були голова місцевого комнезаму та сельвиконкому, котрий зробив доклад про організацію сельбудинку. З огляду на неможливість зорганізувати селянський будинок, вирішено пристати на пропозиції голови голови комнезаму розвинути як найбільше діяльність «Просвіти». Голова сельвиконкому закликав присутніх гостей вступати в члени т-ва і поставити роботу серйозно і розумно. На неділю 4-ХІІ призначено улаштувати «просвітянський день допомоги голодним».

Збори закрилися співом Інтернаціоналу.

Голос незаможника. 1921. № 16. 3 декабря. С. 3.

№ 206

**Повідомлення в газеті «Голос незаможника» про
заснування «Червоної Просвіти» в с. Литовка
Охтирського повіту**

21 грудня 1921 року

Молодь бажася освіти.

С початку зими молодь села Литовки звільнившись від літньої праці свій вільний час ришила використати для себе як слід. По вечорам кожного дня вона збирається до школи (иньшого помешкання немає) і займається самоосвітою: читає книжки, газети і підготовляє пєси для вистав. Організовався хор, де молодь пиша-

ється в піснях. Коли була 27 листопада с. р. заснована там «Червона Просвіта», то до неї записалась сама молодь.

Навіть старі литовчане й ті під пляном палкої молоді тягнуть-ся до освіти і часто й густо приходять у вечері до школи послухати читанку книжки або газети.

Сторонній.

Голос неможливого. 1921. № 21. 21 декабря. С. 4.

№ 207

Звіт Локнянського осередку Товариства «Просвіта» Кролевецькій повітовій політосвіті про виконану роботу в 1921 р.

27 грудня 1921 року

В Кролевецкий Уполитпросвет

На предписание ваше от 21 декабря с. г. за № 8077 Локнянское товарищество просвита сообщает, что требуемые вами сведения о деятельности сей просвиты высылаются ежемесячно два раза в волнароб с таки расчетом, чтобы последний пересылал в уполитпросвет. Отчет о деятельности просвиты за истекший 21 год следует ниже:

- 1) Локнянский состав членов просвиты 26 чел.,
- 2) Состав президиума 5 человек,
- 3) Влились ли члены комнезама в просвиту? влились,
- 4) Какие организованы секции при просвите? а) драматическая, б) библиотечная, в) лекционная.

5) Как протекает работа по каждой секции и что сделано: работа протекает не нормально вследствие не имения помещения для просвиты. За истекший год было сделано 1) по драматической секции — поставлено было 5 спектаклей, 2) по лекционной: читались лекции допризывникам научного и литературного характера. Научного: как и почему появились на свет люди — 2 лекции. Гигиена — 1 лекция. О значении театра — 1 лекция. О физическом развитии — 2 лекции. Литературного содержания — 14 лекций. Библиотечная секция: в начале года начала было функционировать, имелись тридцать подписчиков, но вследствие того, что заведующий библиотекой был мобилизован, работа приостановилась. В на-

стоящее время работы никакой не производится, весь тормоз в том, что нет помещения. Предполагается в недалеком будущем закончить народный дом и дело просвиты будет поставлено на должную высоту. Если Уполитпросвет окажет нужные содействия.

Председатель просвиты [підпис]

Секретарь [підпис]

ДАСО. Ф. Р-4525, Оп. 2. Спр. 84. Арк. 8, 8зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 208

Розмірковування члена Бобрицького волосного комітету КП(б)У Роменського повіту про необхідність реорганізації «Просвіт», щоб поставити їх діяльність на службу пролетарській ідеології

Грудень 1921 року

Роль и значение Т-в «Просвіта»

(тезисы к реорганизации т-в «Просвіт[a]»)

— Положение образования до революции напоминало человека которого заставляют доказывать, что для нормального существования он должен питаться, дышать, спать, одеваться и т.д.

— В таком положении капитализм держал образование в своих интересах — интересах эксплуатации трудящихся, организовывая свое хозяйство на основе науки.

— Трудящиеся-пролетариат и беднейшее крестьянство не могли овладеть науками потому, что не в их руках были средства производства, хотя сами они не препятствовали при том, как капитализмом применялись в жизни научные открытия и научные методы.

— Существование человека мы понимаем нормальным, когда жизнь его протекает в соответствии с законами человеческого организма; ненормальным, когда эти законы нарушаются, как например: без принятия пищи, без воздуха, воды и т. д., вызывающие гибель.

— Такая же ненормальность в духовном отношении в отсутствии научных знаний, что приводит к ненормальным проявлениям в поступках.

— Пролетариат и беднейшее селянство, ставши после Октябрьской революции хозяином своего положения сразу же почув-

ствовали необхідність добратися до обладання наукой, визнавая, что никакие завоевания не прочны без завоевания знания.

— Стремление обладать знанием, которое давало силу капитализму и скрывалось от пролетариата, чтобы быть не просто хозяином своего положения, но и лучшим хозяином того, что создавалось вокруг на взрыхленной почве революцией — возрождающейся культурой, всевозможными культурно-просветительными организациями, социальной школой и т. д.

— После Октябрьской революции, овладев всеми средствами производства, рабочий класс впервые получил возможность строить жизнь, свою культуру по-своему. Кроме таких лабораторий знания как трудовая школа создаются т-ва «Просвіта», которая является той первоначальной ячейкой, способная развиваться, жить и перерождать все внекультурные формы и таким образом становиться тем первым учителем азбуки пролетарской культуры, которая являет первым и конечным в закреплении за собой завоеваний великого Октября.

— Разумеется, что т-во «Просвіта» ни чуть не является тем органом развлечений (ошибочный мещанский взгляд), а той кузницей, где выковывается твердая, разумная пролетарская коллективная мысль.

— А раз так, то отсюда можно заключить, что «Просвіта» является тем должником, который обязуется переродить массу, ее быт, психологию, освободить от невежества, научить мыслить, создавать, действовать разумно, сознательно.

«Просвіта» есть та священная криница, где всякий должен пить струю нового пролетарского культурного течения.

ДАСО. Ф. П-2. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 1, 1зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 209

Скарга Коржівської «Просвіти» Роменській волосної політосвіті на секретаря Лозівського сільського комітету комсомолу Арсенія Шрамка у зв'язку з неповерненням ним театрального реманенту

24 січня 1922 року

22 января 1922 гола секретарь Лозовского сельского комитета К.С.М.У. Арсений Шрамко взял в Коржевском Т-ве «Просвіта» для

постановки пьєсы «Невольник» костюмы и необходимые принадлежности, а именно; 1) четыре красных жупана 2) трое шаровар 3) шесть деревянных шашек и 4) деревянный пистоль; причем дал подписку, что на другой же день, т. е. 23 января, все им взятое будет предоставлено, а также уплочено за прокат двести тысяч рублей (200000). Рада Коржевского Т-ва «Просвіта» не получив и до настоящего времени костюмов, шашек и пистоля, а также и платы, и принимая во внимание также отношение т. Шрамко к чужому имуществу просит Волполитпросвет воздействовать на т. Шрамка, дабы он немедленно возвратил все им взятое в Коржевском Т-ве «Просвіта», уплатив по условию прокатную плату. В противном случае придется разрешить этот вопрос при помощи милиции.

1922 г. 24 января.

Голова Ради *Фабрикант*

ДАСО. Ф. Р-5572. Оп. 1. Спр. 185. Арк. 5.

Оригінал. Рукопис.

№ 210

Звіт ревізійної комісії осередку «Просвіти» с. Піски Роменської волосній політосвіті про роботу товариства за 1921 р.

28 січня 1922 року

Пісчанське Т-во «Просвіта» на протязі свого трьох річного існування поширювало культурно-освітню справу серед темного селянства. Праця за минулий рік в де яких справах йшла кепсько, поза як деякі члени Ради були мало свідомі в освітній справі, вороже відношення селянства, недопомога міської влади і взагалі було багачько перешкод, які гальмували роботу «Просвіти».

Обрана рада поділила свою роботу на такі секції: Бібліотечна, Шкільна, Драматична, Співоча і Господарська.

1. Робота бібліотечної секції, якою завідував тов. Гречка була хороша. Книжки були приведені в порядок і переведені на систему Кеттера. Читачів було 57, які посіщали гарно книгозбірню. Були влаштовані бесіди, лекції і читанки.

2. З боку шкільної секції було поставлено на меті відкрити школу для дорослих, але не знайшлося робітників і не було коштів для придбання матеріялу.

3. Відносно драматичної секції була також велика перешкода:
а) що немає власного будинку

в) мале помешкання школи, в котрому не можливо було проводити як слід вистави. Але драмгурток не зважаючи на тісні обставини працював з енергією. Улаштували за минулий рік 7 платних вистав, 3 безплатні ялинки на новий 1921 рік, 2 концерти безплатні і 1 концерт-мітинг на свято Жовтневої Революції.

4. Співоча секція теж працювала як слід і було вивчено чимало пісень.

Грошові прибутки були власно тільки від вистав і всього грошей виручено 499,326 карб. Розтрати йшли на всі боки як філировщик за парік, куплено газу, полотна для завіси і т. ин. Розтрат всього за рік 420,278 карб. готівкою. Досталось на руках у скарбника 79028 карб.

1922 1/28

Голова Рев[олюційного] ком[ітету] [підпис]

Члени [підпис]

ДАСО. Ф. Р-5572. Оп. 1. Спр. 185. Арк. 15, 15 зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 211

Звіт Коржівського Товариства «Просвіта Роменській волосній політосвіті про перерахунок коштів, отриманих від поставлених спектаклів на користь голодуючих губерній

*Січень 1922 року**

На відношення Ваше від 5/І №11 Рада Просвіти сповіщає, що вистав улаштованих на користь голодаючих губерній було улаштовано — одна, чистий прибуток з якої, 400000 карб., внесен в фінвідділ на рахунок комісії по допомозі голодаючим № 377 20/Х 21 р. і внесено 10% від валового взиску з вистави 9/І 22 р. — 206200 карб. під росписку Завволполітпросвітом т. Божко від 18/І 22 р. № 1. Всього 606200 карб.

Голова Ради *Фабрікант*

Писарь *Волинський*

ДАСО. Ф. Р-5572. Оп. 1. Спр. 185. Арк. 7.

Оригінал. Рукопис.

*Датування за змістом документу.

№ 212

**Щомісячний звіт Божківського Товариства «Просвіта»
Кролевецькій повітовій політосвіті про
виконану роботу**

31 січня 1922 року

Божковское Т-во просвіта сообщат, что с 1 января и по 1 февраля 1922 года просвіта более активных работ не проявляла. Кроме этого просвіта сообщат:

1. Просвіта распространяется на с. Божок и Мутич, состав просвіты входит 63 члена, в состав правления входят за зав. секциями: Театральной, Литературной, Музыкальной, Хозяйственной, Библиотечной и зав. народом.

2. Театральной секцией было поставлено 5 спектаклей: «Повернувся з Сибіру»¹⁰⁷ в с. Божке — 2 раза, 1 раз в с. Мутиче, «По ревизии» и «Мартин Боруля».

3. Литературной секцией в течение м-ца чтение лекций не проводилось.

4. Библиотечная работа ограничилась выдачей книг на дом и чтением в библиотеке.

Председатель [підпис]

Секретарь [підпис]

*ДАСО. Ф. Р-4525. Оп. 2. Спр. 84. Арк. 5.
Оригінал. Рукопис.*

№ 213

**Звіт Липоводолинського Товариства «Просвіта»
Гадяцькій повітовій політосвіті про виконану роботу за
січень місяць 1922 р.**

5 лютого 1922 року

- 1) Липово-Дол[инське] Т-во «Просвіта» Гадяцького повіту
- 2) Членів т-ва 57, прибуло Z
- 3) Змін у складі Ради не було
- 4) Загальні збори не відбувалися
- 5) Засідань Ради не було
- 6) Місцева інтелігенція почасти, а учительство поголовно бере участь в роботі

7) Робота в напрямку розвитку класової самосвідомости проводиться

8) При Просвіті мається школа дорослих

9) При Просвіті існують такі секції: шкільна, історична, драматична і природнича, але всі секції припинили роботу, бо шкільний будинок, де міститься Просвіта і де секції проводять свої заняття зараз на замку

10-14) Z

15) Вистави не улаштовувались за браком помешкань

16-20) Z

21) Хору і оркестра нема

22) Нема киров[ничого] хора

23) Кировничого оркестром нема

24) Режисер є

25) Книгозбірня мається, але зараз не існує за браком помешкання

26) В книгозбірні мається 2640 книжок

27) Книжки ні від кого не поступили

28) В бібліотеці система загальна

29) Z

30) Мається секція історична і природнича

31) Архіви на учет не взяті

32) Збір річей для потреб музею не проводиться

33) Z

34) Памятники природи і старовини на учет не взяті

35) Хати-читальні нема

36-43) Z

44) При товаристві нема ніяких ні гуртків, ні студій

45) Більш при Просвіті нема ніяких секцій

46) Діловодство ведеться так: секції відчитуються перед Просвітою, а Просвіта перед Волвід[ділу] Освіти

47) На слідующий місяць план роботи не намічався

48) Просвіта міститься в приватнім будинку при школі

49) Z

Голова Просвіти [підпис]

Писарь [підпис]

1922 р. 5 лютого

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 104. Арк. 4, 4зв.

Оригінал. Рукопис.

**Список майна Процівського Товариства «Просвіта»,
підготовлений для Роменського волосного відділу
народної освіти**

Лютий 1922 року

Комод 5-ти ящиковий. Один
Гардіроп. Один
Бібліотечний шкаф один
Картина «Гість з заборижя»
Стулів два
Кресел (4) Чотири
Мякий диван тройний 1
Столів маленьких (3) три
Буфетний стіл 1.
Комод 4 ящики 1
Вішалка 1
Тумба для вазонів 3
Чугунна пічка 1
Стілець для суфлера 1
Пічка топільна 2 с трубами
Табуретка 1
Крашених скамеек с спинками 5
Скамеек без спинок не крашених 41
Портретів Шевченка і др. 4
Колонад полностью 13 куліс. 4 колони
Ріжних косяків і річка дерев. 5
Приставні сараї і хати 3
Занавісі одна задня і передня 2
Ліса 1
Лампи 4.
Завхоз [підпис]
Писарь [підпис]

*ДАСО. Ф. Р-5572. Оп. 1. Спр. 188. Арк. 33.
Оригінал. Рукопис.*

№ 215

Список майна Товариства «Просвіта» с. Левченки
Роменської волості

11 лютого 1922 року

№ по пор.	Назва речей	Кількість
1	Ослінцив виликих	5
2	Ослінцив маленьких	8
3	Будка сухльорська	1
4	Куліс бокових	6
5	Хатьних куліс	5
6	Задня занавісь	1
7	Передня занавісь	1
8	Козацьких жупанів	2
9	Українських поясів	4
10	Українські штани	1
11	Дзеркало	1
12	Лямпа	1
13	Козацьких китилів	6

11/II 1922 р.

Голова Правління [підпис]

Завхоз Т-ва [підпис]

ДАСО. Ф. Р-5572. Оп. 1. Спр. 188. Арк. 5.

Оригінал. Рукопис.

№ 216

Циркуляр Роменської повітової політосвіти волосним
політосвітам з наполегливою пропозицією до «Просвіт»
взяти активну участь у святкуванні днів Лютневої
революції та Паризької Комуни

13 березня 1922 року

Уполит-Пролетарат предлагает Вам организовать празднование
Февральской революции 2 марта и 18 марта день Парижской Коммуны.
Поставьте спектакли революционного репертуара, лекции и доклады,
организуите сбор пожертвований для голодающих. Пролетаратам
необходимо принять активное участие в этой работе.

Доклад о Февральской революции следует разбить на несколько пунктов.

1) Что дала Февральская революция рабочим и крестьянам, выгода для капитала — Учредительное собрание, недовольство среди рабочих Петрограда, правительство Керенского, Октябрьская революция, голод.

2) 18 марта рекомендуется докладчикам ознакомиться с брошюрой К. Маркса «Гражданская война во Франции» и «Парижская Коммуна» Дюбрейля.

Отчет прислать немедленно.

Зав. Отнаробразом [підпис]

Зав. Уполитпросветом [підпис]

Секретарь [підпис]

ДАСО. Ф. Р-5577. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 16.

Оригінал. Рукопис.

№ 217

Звіт про діяльність драматичної секції при Русанівському Товаристві «Просвіта» Русанівському волосному відділу освіти Гадяцького повіту за березень місяць 1922 р.

30 березня 1922 року

Драматичною секцією при Русанівському Т-ві «Просвіта» на протязі березня місяця було улаштовано дві вистави: 1) Драма Т. Г. Шевченка «Назар Стодоля» відбулась 12/3–22 р. в день його смерті. Платня за квитки на цю виставу здійснювалась хлібом. Чистий прибуток 1 пуд 05 фунтів пшениці, 33 хунта жита, 10 хунтів ячменю і проса, 12 хунтів квасолі, 4 хунти сала, 26 штук яєць і грішми двісті шістьдесят п'ять тисяч (265000) карб. Разом в переводі на гроші чотирі мільйони сто дев'яносто дві тисячі двісті п'ятдесят карб. (4.192.250) поступив на користь голодуючих дітей Поволж्या, які привезені на х. Яснопольщину Русанівської волости.

2). Драматичний етюд Спиридона Черкасенка «Повинен» і жарт Старицького «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка» відбулась 26/3–22 року на користь Т-ва. Чистий прибуток дев'ятьсот п'ятнадцять тисяч (915000) карб. поступив в касу «Просвіти».

Театральна зала драмсекції має 165 місць. Середня ціна квитка на першу виставу сорок тисяч карб. (40.000), на другу — двадцять п'ять тисяч карб. (25.000).

Голова Ради [підпис]

Писарь [підпис].

[...]

ДАСО. Ф. Р-3976. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 21, 21зв.
Оригінал. Машинопис.

№ 218

Звіт Коржівського Товариства «Просвіта Роменській волосній політосвіті про соціально-партійний склад правління Товариства та про виконану нею роботу

2 травня 1922 року

Згідно наказу від 26/IV–22 р. за № 105 Коржівське Т-во «Просвіта» надсилає такі відомості

1. Назва гуртка	1. Коржівське Т-во «Просвіта»
2. Соціальний і партійний склад правління	2. а) Фабрікант Леонід Іванович, живе з служби, ніякої власности не має (безпарт[ійний]) б) Косушко Григорій Андрієвич бідняк (безпарт[ійний]) в) Волинський Ант. Михайлович бідняк, червоноарм[ієць] с начала 1919 года, (безпарт[ійний]) г) Івченко Прокопій Іванович бідняк (безпарт[ійний]) д) Онищенко Микола Олексієвич середняк (безпарт[ійний])
3. Яка проводиться робота	3. Робота в «Просвіті» проводиться така: читались на різні теми лекції, улаштувались вистави й концерти. Мається при «Просвіті» бібліотека, яка й дає селянам відповіді на різні запитання

В теперішній час робота в «Просвіті» тимчасово припиняється, позаяк в селі епідемія тифу з кожним днем посилюється.

2/5–22 р.

Голова Ради *Фабрікант*

ДАСО. Ф. Р-5572. Оп. 1. Спр. 185. Арк. 8, 8зв.
Оригінал. Рукопис.

**Звіт Русанівського Товариств «Просвіта» Гадяцькій
повітовій політосвіті про свою діяльність з 1917 р. і по
1 червня 1922 р.**

1 червня 1922 року

Русанівське Т-во «Просвіта» засновано з самого початку революції, в 1917 році. Зараз же за приводом місцевого учительства і взагалі інтелігентних сил села воно повело широку енергійну культурно-освітню і агітаційну роботу. Т-во мало книгозбірню, в якій налічувалось 512 прим. книжок. Воно улаштовувало читання, лекції, мітинги, розмови і вистави. Населення відгукнулось на ці заходи і Т-во в 1917 році нараховувало більше за сотню дійсних членів. Крім того всі лекції, читання і мітинги, які улаштовувались Т-вом, відвідувались селянами з великою охотою і зала Т-ва завжди була переповнена слухачами. Взагалі всі матеріали, які залишились від тих часів, свідчать про те, що між Т-вом і населення був тісний зв'язок, що це була організація, засновання якої викликало саме життя і яка користувалася прихильністю і шануванням населення.

Завдяки різним умовинам почасти місцевого характеру, а здебільшого частим змінам влади Т-во занепало. А коли стали помічати утиски організації, як от з боку Гетьманщини і Деникинщини, настала повна руїна — більшість членів розбіглося, документи часто знищені, часто розгублені, із 512 книжок не залишилося майже ні однієї. Тому ніяких відомостей за ці часи занепаду Т-ва не мається, бо ніяких документів в архіві ніде не залишилось. Відомо тільки, що існувала драмсекція, якою досить часто улаштовувались вистави, але ж це не була секція при Т-ві, а група аматорів, що не мала нічого спільного з Т-вом «Просвіта», відомо також, що Т-во багато разів відновлялось, деякий час животіло і знову умірало. Так було до 30 жовтня місяця 1921 року, коли були скликані загальні збори членів Т-ва і оголошені перереєстрація членів. З цього часу Т-во знову відновлюється і завдяки бажанню і енергії керовників, знову починає більш інтенсивне життя. Але ж такого розвитку і того відношення населення, яке помічалось в 1917 році воно не досягло.

Після перереєстрації, членів Т-ва зареєструвалось 31 чоловік (список членів Т-ва і правління при цьому надсилається).

Тоді ж засновані при Т-ві секції: лекційна, хорова і драматична, які існують і до цього часу. На протязі часу з 30 жовтня 1921 року і по 1 червня 1922 року відбулось: загальних зборів членів Т-ва — 4, засідань Ради Т-ва — 6, вистав — 12, концертів — 4 і лекцій на різні теми — 8. Найбільш охоче відвідувались населенням вистави, найменч — лекції на загальноосвітні теми.

В біжучий час, в зв'язку з літньою добою, праця в Т-ві не проводиться, позаяк всі члени Т-ва обтяжені іншою працею.

Голова Ради [підпис]

Писарь [підпис]

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 86. Арк. 36–37.

Оригінал. Рукопис.

№ 220

Із доповіді політосвіти Роменському повітовому комітету КП(б)У про виконану роботу з інформацією про реорганізацію та чистку «Просвіт», а також включення їх до складу інших культурно-просвітніх організацій

16 червня 1922 року

[...] Для создания идеологической надстройки в работе Просвит, которых числится 64, была проведена компания по реорганизации и чистке Просвит: были составлены комиссии из представителей парт[ии] на селе; компания послужила стимулом к сближению и заинтересованности ком'ячеек на селе в работах Политпросветов.

В некоторых волостях как Бобрик, удалось добиться влияния Компарт[ии] на работу Просвит; выработан и разослан единый Статут для всех Просвит. Через Просвиты удалось привлечь все культурные силы села для чтения лекций, бесед по научно-популярным вопросам.

Хаты читальни и библиотеки аккуратно снабжаются литературой по определенной системе (каждый месяц к 20); проводятся групповые чтения; фиксируется внимание масс к вопросам в литературе.

На селі проводилась політика поступового витеснення культурно-просвітительної роботи із вузьких форм суспільних установ, не закриваючи старих культурно-просвітительних установ, а поступово впитуючи їх в себе, і цим самим підчиняючи впливові органам проводячих культурну роботу на селі; були здійснені заходи для організації Сельбудинків, скликалися двічі наради. [...]

ДАСО. Ф. П-442. Оп. 1. Спр. 276. Арк. 6, 6зв.
Оригінал. Рукопис.

№ 221

Інформація в газеті «Известия...» про спробу реанімувати діяльність «Просвіти» в с. Перекопівка Роменського повіту

17 червня 1922 року

с. Перекопівка.

В с. Перекопівці, після де якого застою в справі народної освіти, — дякуючи впливові місцевого волпаркому — потроху помічається оживлення діяльності «Просвіти». Вибрано нове правління, яке виробило загальний і окремий по секціям, драматичній, літературно-лекційній і др. план дальнішої праці «Просвіти». Приступлено до ремонту літнього театру, який в недалекому часі буде готовий, а також улаштовується хата-читальня і клуб, при якому буде існувати бібліотека.

З великим зусиллям «Просвіти» удалось по дозвілу місцевого Земвідділу одержати землі, кількістю в четверть десятини, на якій колективним порядком уже посаджена картопля — з метою збудувати при «Просвіти» матеріальний фонд на культурно-просвітні потреби, і поширення бібліотеки, придбання костюмів і багато де чого.

Початок праці досить гарний. Є надія на далі поліпшити становище «Просвіти». — Час добрий Перекоповській «Просвіти» в її інтенсивній праці надалі.

ДКЗ «Посулля». *Известия. Орган Роменского Упаркома КПУ и Уисполкома. 1922. № 439. 17 июня. С. 3.*

№ 222

**Інформація в газеті «Известия...» про спробу
реанімувати діяльність Роменського просвітянського
Гуртка ім. Івана Котляревського**

22 червня 1922 року

16 червня відбулись в помешканні б[увшої] Соборної школи загальні збори, які виникли на ґрунті питання про ліквідацію гуртка, позаяк робота за останній час помітно занепаля.

Ґрунтовне питання захопило всіх членів гуртка і викликало серед їх зацікавлення, яке й породило палкі суперечки.

Врешті решт, приймаючи на увагу сучасний економічний стан кожного члена, загальний моральний здвиг і моральне отупіння, прийшли до згоди, постановивши — гуртка ні в якому разі не ліквідувати, а вжити всіх заходів до поліпшення роботи, запровадивши в гурток більш активніших просвітянських робітників.

Вибравши нову раду, збори розійшлись в 3 г[одини].

ДКЗ «Посудля». Известия. Орган Роменского Упаркома и Уисполкома. 1922. № 441. 22 июня. С. 2.

№ 223

Відчит Мельниківського Товариства «Просвіта» Бірківської волості Гадяцького повіту про виконану роботу з 1920 по 1 липня 1922 року

1 липня 1922 року

Т-во мешкає в х. Мельниковім, Бірк[івської] вол[ості]. Заснувалось Т-во в 1920 році. Перші установчі збори відбулись 17 березня 1920 року. На цих зборах було обрано Раду Т-ва і постановлено зарієструвати статут Т-ва. Статут був зарієстрований в Гадяцькім Відділі Освіти. Культурно-освітня діяльність Т-ва в 1920 році виявилась в тім: упорядковано було Просвітянську книгозбірню і придбано нових книжок від Гадяцького Відділу Освіти в кількості 87 примірників. Засновано драматичний гурток, який дав в 1920 році одну виставу.

Кошти Т-ва на 1-ше січня 1921 року: членські внески 650 карб., прибуток від вистави 10350 карб., разом прибутку 11000 карб. Рух в 1920 році 5695 карб. Осталось в касі на 1-ше січня 1921 року

5305 карб. Загальних зібрань в 1920 році було 5. Членів в 1920 році налічувалось 30.

Звіт за 1921 рік. На початок відвітного року налічувалось членів 30, вступило нових в відвітному році 16, вибуло в відч[ітному] році 1. На 1-ше січня 1922 року лічилося членів 45. На новий статут Т-во перейшло 20 березня 1921 року. Праця Т-ва в 1921 році виявилась в улаштуванні драматичних вистав. Протягом 1921 року було улаштовано 6 вистав. Були улаштовані читання для нашого населення. Читання провадились вечерами по суботах. Теми читаннь почасти наукового змісту, почасти белетристика. Мається просвітянський хор. Книгозбірня забрана в Бірки для улаштування районної книгозбірні. В відвітнім році були такі секції: театральна, шкільна, бібліотечна та музейна. Діяльність їх виявилось в улаштуванні вечірніх читань для дорослого населення.

Кошти Т-ва. На початку 1921 року було в касі 5925 карб. Поступило в касу в 1921 році 406060 карб., видатків за 1921 рік 328305 карб. осталось в касі на 1-ше січня 1922 року 83060 карб.

В президії Ради в 1922 році були такі члени: голова Ради Микола Пятак, писарь Данило Мельник, скарбник Василь Мельник. Загальних зібрань відбулось 6, засідань Ради 6.

Відвіт за 1922 рік. На початок відвітного року було членів 45. В відвітнім році вступило нових 1. Вибуло 28, лишилося на 1-ше липня 18. Діяльність Т-ва в відвітному році виявилась в тім: було улаштовано 6 вистав. На користь голодующих і на користь шкіл Мельниківської та Дрюківської. Провадилась читання для дорослого населення. Теми читань почасти наукового змісту, почасти белетристика.

Кошти Т-ва. На початок відч[ітного] року малося в касі 89060 карб. Поступило од вистав 5133000 карб. Членських внесків 35000 карб. Вільної жертви 1685, позичено на ремонт школи 300000 карб. Поступило вільної жертви на користь голодаючим 4 пуди зерна.

Росход в відч[ітному] році: одчислено в Політ просвіт і на голодающих 1780490 руб. Ремонт школи 2429000 карб. Виписка газети «Харьк[івські] вісти» 162000 карб. Одчислено Дрюківській школі 139050 карб. Росходи по виставам 1135110 карб. Зерна 4 пу-

ди одіслано в Повіт[овий] Відділ Освіти на користь голодаючим.
Таким чином на 1 липня 1922 року Т-во має дефіциту 228890 карб.

Голова Ради [підпис]

Писарь [підпис]

ДАПО, Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 140. Арк. 8, 8зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 224

Циркуляр Роменської повітової політосвіти інструкторам з народної освіти з вимогою зобов'язати «Просвіти» ставити один раз на місяць спектаклі, виручені кошти від яких повинні йти на допомогу голодуючим

14 липня 1922 року

На основани телеграммы Губполитпросвета Уполитпросвет предлагает усилить кампанию Помголода на селе, для чего организовать нижеследующее:

Обязать все Просвиты раз в месяц ставить спектакли, сбор с коих идет в комиссию Помголод (при Уфинотделе). Организовать сбор пожертвованный кружкам во время спектакля. Пред каждым спектаклем проводить краткие митинги на тему помощи голодающим. Ставьте этот вопрос на сходах, конференциях, с'ездах и т. д. Работайте в контакте с Комсомол, Волпарком; о ходе работ сообщайте ежемесячно к 23 числу.

Зав. Отнаобразом *Лавринович*

Зав. Уполитпросветом *Е. Барский*

Секретарь *С. Светов*

ДАСО. Ф. Р-5573. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 54.

Копія. Машинопис.

№ 225

Коротка історія Салогубівського товариства «Просвіта» Бацманівської волості Роменського повіту, складена на прохання волосного відділу народної освіти

*Серпень 1922 року**

Салогубівське Т-во «Просвіта» міститься в селі Салогубівка Бацманівської волости.

Своє заснування Т-во «Просвіта» почало з 1917 року перед Гетманською владою. Ініціаторами були дві людини, котрі побачивши село в великій темряві захотіли дати можливість селянам побачити і почути те, об чім вони до сього часу не мали ніякої свідомости. Саме головне на меті було провадити культ-просвітні справи не вмішуючись ні в які політичні справи. Праця Т-ва обмежувалась виставами і читанками, на які селяне звертали велику увагу. Не встигла «Просвіта» розвернути свою діяльність в повній своїй силі як тут посипались прикази: забороняються вистави, читання, лекції і всякі зібрання без дозволу Повітового Старости і урядника. Це було так за часів Гетманської влади. За часів Петлюри особистого гніту Т-во не почувало і помалу провадило свою працю далі. При Деникинській владі «Просвіта» зовсім залишила свою діяльність, завдяки великому гніту, який проявила з свого боку влада. Коли Деникина змінила теперішня влада, то Т-во знову почина оживати. Всі члени наново згуртовуються і починають провадити далі свою роботу.

Голова Салогубівського Т-ва «Просвіта» [підпис]

ДАСО. Ф. Р-5579. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 135-135зв.

Оригінал. Рукопис.

* Датування за суміжними документами.

№ 226

Звіт інструктора Михайла Стешенка Гадяцькій повітській політосвіті про стан політосвітньої роботи в Берестівській волості

25 жовтня 1922 року

В Берестівській волості політосвітня праця перебуває в занадто тяжкому становищі. В волості мається три політосвітніх організації. В Берестівці — «Хата-читальня» і «Просвіта». В с. Кімличці — «Просвіта». Велике село Семенівка не має ні єдиної політосвітньої установи. З зазначених в Берестівській волості установ працю провадили тільки «Просвіти». Діяльність «Просвіт» висловлювалася виключно в постанові вистав, головним чином побутового характеру. Ніякої другої роботи в галузі політосвіті «Просвіти» не вели.

Берестівська «Хата-читальня», котрою завідує т. Слабоспіцький (голова волосного комнезаможа) зовсім не функціонує, завдяки відсутності в неї літератури. Окрім малюнків відомих радянських діячів і таблиці з назвою «Хати-читальні» в цій установі більше нічого не мається. Причина такого культурного занепаду складає перше всього в неможливості добути на місці кошти, необхідні для постачання відповідною літературою «Хату-читальню».

Волостна місцева влада не має в своєму розпорядженні ніяких коштів на проведення політосвітньої кампанії. Відсутність місцевих коштів для утримання політосвітніх установ Берестівської волості і направлення діяльності їх на певний шлях гальмує організацію політосвітньої праці. По заяві голови Берестівського волвиконкома т. Шевченка Берестівський виконком не має права відпустити без дозволу Гадячського повітвиконкома на проведення політосвітньої кампанії в волості необхідних коштів. Наказа з повітового виконкома о відпуску визначених коштів на заснування політосвітніх установ не поступало. Поки повітовий виконком не надішле до всіх волостних виконкомів розпорядження з точними вказівками відкіля треба добувати кошти на політосвітню працю, до того часу не можна чекати продуктивної праці від волостних політосвітніх рад.

В Берестівській волості мною організовані політосвітні ради в с. Берестівці, Кімличці і Семенівці. Во всі організовані політосвітні ради вийшли представники місцевої влади (члени президій виконкома і комнезаможа), а також і представники «Робсел»¹⁰⁸.

Політосвітніми радами було постановлено провести в продовжені першого майбутнього місяця слідуочу політосвітню працю: відчинити школи для дорослих по ліквідації неписьменства, котрі в першу чергу повинні відвідувати незаможники і селянська молодь; заснувати в Кімличці і Семенівці «Хати-читальні»; реорганізувати всі культурно-просвітні організації для упорядкування діяльності в них; скласти кошторис на проведення політосвітньої кампанії в Берестівській волості і прохати повітовий Політосвіт вийти в посередництво перед Повітвиконкомом о затвердженні цього кошториса і відпуску коштів на політосвітню працю; прийняти політосвітнім радам всі заходи по негайному підшукуванню коштів

на місці; як що такі кошти будуть підшукані, то виписати в першу чергу для хат-читалень часопись «Бюлетень» (часопись Гадяцького повітвиконкома і парткому) і «Селянську правду» (Харківська часопись). Учителем школи для дорослих в с. Кімличчі охоче згодився бути учитель Кімличанської трудової школи (він же і голова Берестівського Робсел) т. Вашенко Олександр.

Інструктор по політосвіті *Михайло Стешенко*

1922 р. 25 жовтня

ДАПО. Ф. 3283. Оп. 1. Спр. 285. Арк. 4–6.

Оригінал. Рукопис.

№ 227

Із тез до доповіді «Політпросвіт робота на селі», складених за дорученням Роменського повітового комітету КП(б)У для повітової партійної наради з інформацією про причини занепаду «Просвіт»

*Листопад 1922 року**

[...] 2) Просвіты даже в лучшие моменты своего существования не создали гибкой и многосторонней системы просвещения; она пробавлялась подцензурной драмой и полученной пропагандой. Печать немощи лежала и лежит даже на самых сильных Просвитах. 3) Попытки КП(б)У овладеть Просвитами, сделать их красными большей частью кончились неудачей. Прекрасные схемы Политпросвета, сами безжизненные, не оживили Просвіты. Она умирает на наших глазах. Долженствующий собрать все революционно-культурные силы деревни сель-будынок нарождается крайне медленно. 4) Причина упадка Просвित выяснена. а) Бедность материальной культуры села. б) Просветительный саботаж наиболее образованной части села. в) Неподготовленность красных просветителей к овладению сокровищницей укр[аинской] культуры, которая должна стать «орудием ком[мунистической] пропаганды». [...]

ДАСО. Ф. П-442. Оп. 1. Спр. 276. Арк. 12, 12зв.

Оригінал. Рукопис.

* Датування за суміжними документами.

№ 228

**Доведення до відома Гадяцької повітової політосвіти
про припинення діяльності «Просвіт» на території
Русанівської волості¹⁰⁹**

9 листопада 1922 року

У Гадяцький «Політ-освіту».

Русанівський Культпросвіт при цьому надсилає відомість за Русанівське Т-во «Просвіта» та доводить до відома Гадяцький «Політ-освіту», що у Русанівській волості більше ніде не існує т-во «Просвіта».

Завкультпросвітою: *М. Шевченко.*

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 86. Арк. 50.

Оригінал. Рукопис.

№ 229

**Повідомлення в газеті «Известия...» — одна з останніх
згадок про діяльність «Просвіти» в с. Великі Бубни
Роменського повіту**

12 листопада 1922 року

Рівняйтесь по В-Бубнях

Бубнівське Т-во «Просвіта» в сучасні часи розвило величезну культурно-просвітню роботу.

Не проходить ні жодної неділі що-б Бубнівці не слухали зі сцени своїх артистів, виконуючих чудову п'єсу, гарних співів хору, музики та промов на різні теми. А це на перший початок те, що може задовольнити селянство. Причиною такої живої роботи з'являється участь всієї передової молоді в роботі й головне свідоме відношення до неї. Трупа и хор гаразд підібрані й організовані, маються постійні режисьор та регент.

Останній вечір був в день жовтневої революції. В залі школи, декорірованому червоними прапорами та патретами проводирів революції, в урочистій обстановці, перед великою аудиторією промайнували захоплюючи промови, чудові революційні декламації та співі й п'єса «Останній день Парижської Коммуни». Сцена зачине на під співі Інтернаціоналу. Настрій підвищений, всі задоволені і так не тільки в дні урочистих свят, але завже.

Мається надія, що Бубнівці не забаряться на далі звернути уваги й на інші форми культ[урно]-просв[ітньої] роботи як лекції, читанки і т. и. й слідуючій замітці про роботу Бубнівської Просвіти будуть одмічені успіхи цих боків роботи.

Інші просвіти — рівняйтесь по Бубнам.

Б-ко.

*Известия Роменского Уисполкома и Упаркома К.П.У. 1922.
№ 462. 12 ноября. С. 3.*

№ 230

Рішення загальних зборів Городищенського драматичного гуртка Конотопського повіту про реорганізацію його в Товариство «Просвіта»

22 грудня 1922 року

Протокол № 8

Загальних зборів Городищ[енського] драматичного гуртка
від 22 грудня 1922 року

На зібранні було 26 членів.

Головою зібрання був М.Е. Криницький
тов. голови К.П. Гажала
писарем Ф.В. Криницький

Денна повістка

1. Реорганізація гуртка
2. Переизбрання голови
3. Біжучі справи

Слухали
Реорганізація гуртка

Вирішили

Вирішили переіменовать
драматичний гурток
в товариство «Просвіта»,
котру зареєструвати в
повітовім Політпросвіті.
Головою «Просвіти» обрали
Ф.П. Сахновського,
скарбником обрали
М.О. Кривохижу,

Біжучі справи

Вибори тимчасового
голови гуртка

Голова зібрання [підпис]

Тов. голови [підпис]

Писарь [підпис]

писарем Ф.В. Криницького і
кандідатом К.П. Гажала
Тимчасовим головою
гуртка

обрали С.В. Горбенко

ДАСО. Ф. Р-4565 Оп. 1. Спр. 915. Арк. 8.
Копія. Машинопис.

№ 231

Підсумковий звіт Капустинського Товариства «Просвіта» завідувачу Гадяцької повітової політосвіти про свою діяльність (15 вересня 1921 — 15 вересня 1922 рр.)

10 січня 1923 року

В серпні місяці до Капустинець прибув інструктор поза-
шкільної освіти т. Гук, який скликав збори бувшого драматич-
ного гуртка, де з'ясував, що всі просвітні організації на селі
повинні з'єднатись до купи в одно Т-во; таким чином було за-
сновано Т-во «Просвіта», куди вступило з початку 30 членів:
22 чол[овіки] і 8 жін[ок], більшість молоді і учительство. Керува-
ти справою обрано одного учителя з середньою освітою і 4 чоло-
вік селян з низчою освітою. Надіслали до повіту статут, котрий
був затверджений 25/VIII 21 р. Просвітньої праці, крім вистав не
проводилось.

Вистави були поставлені:

21 вересня 1921 року «Чудо под Красным флагом» і «Кум мі-
рошник»¹¹⁰.

25 грудня 1921 р. «Розумний і дурень»¹¹¹.

22 січня 1922 р. «Наталка Полтавка».

19 лютого 1922 р. — дитяча вистава.

12 березня 1922 р. «Батькова казка»¹¹².

25 квітня 22 р. «Шахтарі».

1 травня 22 р. «Бувальщина»¹¹³ —

чистий прибуток від котрих цілком пішов на користь голодуючим, голодної дитини і допомогу червоній армії.

Книгозбірня існувала слабо. Малось 381 ріжних книжок, більшість сільсько-господарських. Давались книжки для читання на дім; застави не брали. Селянство цікавиться читати книжки, але їх не достало.

Взагалі можна сказати, що позашкільна праця проводиться на селі дуже кепське, позаяк приймають участь лише любителі, влада на місцях звертає мало уваги, а з повіту не налягають.

Секретарь бувшого Т-ва «Просвіта» *Хомич*

[...]

ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 205. Арк. 2–3.

Завірена копія. Рукопис.

№ 232

Протокол зборів Малосамбірського Товариства «Просвіта» Конотопського повіту про його ліквідацію шляхом перейменування

11 січня 1923 року

Протокол № 6

Зібрання Ради Мало-Самборського т-ва «Просвіта»

від 11 січня 1923 року

Прибули: голова ради І. Скакодуб, заступник М. Назаренко і члени С. Пономаренко, П. Міринчук під головуванням І. Скакодуба і писаря М. Назаренка.

Повістка денна

1. Про відкриття Народного дому в пом. «Просвіти» і про переіменования Мало-Самбірської «Просвіти» в «Мало-Самборське культурно-просвітне товариство».
2. Заява Ліди Іван. Шевченко об уволенні із членів «Просвіти».

Слухали

Ухвалили

- 1) Просить Конотопского Уполітпросвіта удовлетворить бажання переіменования
- 2) Заяву удовлетворить Л. И. Шевченко
Писар М. Назаренко

Голова *І. Скакодуб*

ДАСО. Ф. Р-4565. Оп. 1. Спр. 915. Арк. 21.

Копія. Рукопис.

№ 233

**Програма святкування Конотопською «Просвітою»
роковин Т. Г. Шевченка**

10 березня 1923 року

Українське товариство «Просвіта» міста Конотопу

Програм

святкування роковин Т. Г. Шевченка,

котрий намічає Т-во виконати

1. Реферат що до Шевченка.
2. Хор виконає кілька пісень на слова Шевченка та посвяти йому.
3. Деклямація на слова Шевченка та посвяти йому.
4. Оркестр струнний виконає декілька пісень на слова Шевченка та посвяти йому.
5. Бандура виконає декілька дум та пісень.
6. Драм-гурток виставе п'єсу «Невольник»¹¹⁴ або яку іншу що до Шевченка.
7. Хор виконає декілька пісень на слова Шевченка та посвяти йому.
Весь програм буде: слова Шевченка — кобзарь та посвяти йому.
Рада [три підписи]

ДАСО. Ф. Р-4565. Оп. 1. Спр. 915. Арк. 23.

Оригінал. Рукопис.

№ 234

**Повідомлення в газеті «Влада праці» про ліквідацію
«Просвіт» у Роменському повіті через «вливання» їх
у селянські будинки**

24 березня 1923 року

Політико і культурно-освітня робота на Роменщині

[...]

Смерть «Просвіт».

Просвіти на чолі з так званим «свідомим українським громадянством» ліквідовані, влились в сельбудинки як драмгуртки і працюють цілком по вказівках волполітпросвітових Рад. [...]

ДКЗ «Посулля». *Влада праці*. 1923. № 518. 24 березня. С. 3.

**Протокол зборів Гаврилівського Товариства «Просвіта»
Роменського повіту, в якому йдеться про ліквідацію
цього осередку шляхом перетворення за наказом
повітового відділу народної освіти в хату-читальню**

1 квітня 1923 року

Протокол № 7

Загальних зборів Гаврилівського т-ва «Просвіта», відбувщихся 1 квітня 1923 року під орудою голови зборів В. Носенка, його заступника П. Зозулі і секретаря С. Сороки

Порядок денний

1. Доклад голови «Просвіти» про переорієнтацію т-ва «Просвіта» в організацію «Хати Читальні» і завдання її.
2. Вибори Ради «Хати Читальні».
3. Біжучі справи.

1. Слухали доклад голови «Просвіти» І. Антоненка, що т-во «Просвіта» скасовані по розпорядженню УОНО*, а замість її організувати «Хати Читальні», потім було прочитано інструкцію про «Хати Читальні» для ознайомлення з її завданнями.

Заслухавши доклад Антоненка, вирішили організувати замість бувшого т-ва «Просвіта» — «Хату Читальню».

2. Визнаючи те, що представників від сільради, Комнезаму, Кооператії і вчителства була не намічена кількість — Доручити тимчасово виконувати обов'язки Ради «Хати Читальні» Раді «Просвіти», яка повинна призначити день нових зборів за для виборів Ради «Хати Читальні».

Голова зборів [підпис]

Секретарь [підпис]

Згідно оригіналу

Голова Ради «Хати Читальні» [підпис]

ДАСО. Ф. Р-5601. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 2.

Завірена копія. Рукопис.

* Уездный отдел народного образования.

№ 236

Із протоколу допиту завідувача пересувного книжкового фонду Роменської центральної міської бібліотеки Леонтія Кириченка про «Просвіту» в с. Плавинище Роменського району

27 квітня 1936 року

ВОПРОС: Где Вы работали по библиотечному делу и в качестве кого?

ОТВЕТ: С 1917 г. по 1923 г. я работал в селе Плавинищах Роменского района в товариществе «Просвита» в качестве секретаря, зав. библиотекой и в качестве председателя «Просвиты». Кажется, с 1923 г. по 1926 г. я работал в Роменском музее секретарем и заведующим библиотекой, одновременно работал заведующим библиотекой партийного клуба, с 1926 по 1929 год работал заведующим библиотекой Роменской центральной окружной. С ноября 1933 г. работал до ареста [початок квітня 1936 р.] в Роменской центральной городской библиотеке заведующим передвижным фондом.

ВОПРОС: За что Вы неоднократно снимались с работы?

ОТВЕТ: Кажется, в 1927 или в 1928 году я был уволен за распространение украинской к/р литературы.

ВОПРОС: Кто Вам содействовал в обратном устройстве на работу в библиотеке?

ОТВЕТ: Читая произведения Остапа Вишни, зная как Вишня своими фельетонами высмеивает искривления на местах, я поехал в Харьков к Остапу Вишне, который и поместил в газете по моей просьбе фельетон о моем снятии, после чего я был восстановлен на работе. В фельетоне Остап Вишня высмеял почти всех районных работников, которые были против моего восстановления на работу.

ВОПРОС: Подробно расскажите об обстоятельствах Вашего знакомства с Вишней.

ОТВЕТ: В Харькове я зашел в редакцию, точно не помню, или газета «Вісті», или какого-то журнала, где встретил Вишню... просил восстановить меня на работу. Как будто бы Вишня заметил, что на Роменщине вообще много интересных дел. Выслушав меня, Вишня просил составить ему конспект имеющихся у меня материалов и передать ему. Составленный мной лично конспект был отвезен Вишне на квартиру и передан ему.

ВОПРОС: Откуда Вы узнали адрес Вишни?

ОТВЕТ: После встречи с Вишней в редакции я спросил у него адрес и договорился о том, что зайду к нему на квартиру.

ВОПРОС: Какой у Вас был разговор с Вишней на квартире?

ОТВЕТ: На квартиру к Вишне я зашел с работником Роменской библиотеки Мищенко Раисой Борисовной, которая хорошо была знакома до того с Вишней, а потому я, отдав материалы Вишне, не мог с ним ничего говорить. Мищенко с Вишней разговор имела ... она мне и рекомендовала обратиться к Вишне.

ВОПРОС: «Просвіта» в 1923 г. не существовала, а Вы показываете, что по 1923 г. работали в «Просвите» в селе Плавинищах. Настаиваете ли Вы на этих показаниях?

ОТВЕТ: Да, показания свои ... я подтверждаю.

ВОПРОС: Скажите следствию о роли в «Просвите» родственника Гайдюка?

ОТВЕТ: Гайдук работал в драмкружке товарищества «Просвіта».

ВОПРОС: Назовите своих знакомых по Ромнах.

ОТВЕТ: Павлюченко — директор второй трудовой школы, Лысенко Софья Львовна — учительница, Семенчик Михаил Максимович — художник, заведующий Роменским музеем, Галюн Иван Павлович — учитель и научный работник музея, Билим, Калужский — врачи, а также врач Волков Дмитрий Игнатович. Одновременно сообщаю, что в 1935 г., я был снят Райнаробразом ... восстановлен на работе РКК.

*ГДА УСБУ в СО. Спр. П-13143. Арк. 38—40.
Машинопис. Копія.*

№ 237

Із протоколу допиту вчительки школи № 1 м. Ромни Софії Лисенко про націоналістичні погляди просвітянина Леонтія Кириченка

2 липня 1936 року

Вопрос: Знаете ли вы Кириченко Леонтия Евтихевича, работавшего в Роменской библиотеке?

Ответ: Кириченко Леонтия Евтихевича я знаю с начала 1923 года. В тот период времени он работал в библиотеке села Пла-

винищи Роменского района, откуда он и происходит. Кириченко тогда возглавлял в этом селе «Просвиту», насчитывающую в своих рядах до 60 человек. В «Просвите» было очень мало молодежи, в основном она состояла из лиц среднего возраста и преимущественно из зажиточных.

Кириченко по тому времени характеризуется антисоветским человеком. Возглавляя «Просвиту», он проводил активную работу по внедрению националистических идей крестьянским массам. «Просвита» проводила в основном работу по воспитанию у крестьян любви к «самостоятельной Украине». Я помню как участники «Просвиты» развивали недружественное враждебное отношение к лицам другой нации, например — русским, называя их кацапами и т. д. Кириченко возглавлял эту организацию и естественно идеологически вдохновлял и руководил, так как был более развит других. В «Просвиту» бедняков не принимали, называя их — «последними людьми».

Приблизительно в 1923 году в последних месяцах Кириченко Леонтий оставил с. Плавинищи, переехав в Ромны, но часто бывал в Плавинищах продолжая оказывать свое националистическое влияние. [...]

Лысенко Софья Львовна.

Оперуполном[оченный] СПО УГБ [підпис]

ГДА УСБУ в СО. Спр. П-13143. Арк. 92, 92зв.

Оригінал. Рукопис.

№ 238

З протоколу допиту звинувачуваного вчителя Григорія Хмеловського з «чистосердечними» зізнаннями про свою участь у роботі «Просвіт» х. Харченки та с. Хустянка колишнього Роменського повіту

29 вересня 1937 року

ВОПРОС: Материалами следствия Вы изобличены в антисоветской деятельности. Расскажите правдиво о своей антисоветской работе?

ОТВЕТ: [...] С начала революции, точнее 1920 года, т. е. периода моей политической зрелости и до последних дней, я являюсь

Не смотря на мое категорическое отрицание этого факта, как вымышленного и ни на чем не обоснованного, не указав ни времени ни содержания этих песен. Меня насильно заставили подписать этот протокол, а через 8 месяцев в лагере мне объявили, что я осужден Суд[ебной] Тройкой по ст. УК 54-10 КРА сроком на 10 лет. Каковой я и отбыл в Уствымлаге НКВД Коми АССР.

Узнавши в настоящее время, что органами Правосудия СССР по ликвидации наследия «Культы личности» заявления осужденных, считавших себя невиновными, пересматриваются Прокуратурой и по установлению фактов невиновности снимается судимость.

Считая себя невинно осужденным, я прошу пересмотреть мое дело и снять с меня судимость. Что мне даст возможность как старику нетрудоспособному, инвалиду II гр., ходатайствовать о назначении пенсии для дальнейшего существования, к этому я имею документы трудового стажа 17 лет.

Что касается этой «Просвіти», то я работал в 1921 году в кооперативе счетоводом, в это время там же работал учитель Кордя Сава Прохорович, он в это время был уполномоченным в пос. Воронеже от Шосткинского РайОНО. Он пригласил меня участвовать в организуемом хоре, открывшейся первой культурно-просветительской организации в пос. Воронеже «Просвіти».

Ознакомив меня с уставом таковой, утвержденным Наркомпросом. В Уставе я не нашел ничего предосудительного, кроме полезной культурно-просветительской работы. Тем более, что до революции в нас таковая культ[урная] работа совсем отсутствовала. Хотя и был Драм[атургический] кружок из интеллигенции того времени, а с началом революции таковой распался и с 1918–1921 года никто этим не занимался, а молодежь революционного времени стремилась к знаниям, развитию и каждый из нас, активных участников революционного строительства, понимал, что в такой грандиозной работе революционной реконструкции управления государством мало одного желания, а нужны и знания, грамотность, а нам этого и не хватало.

А жизнь неумолимо требовала грамотных, культурных специалистов из рабочей и крестьянской массы, на которых можно было надеяться, что им можно поручить любое дело и они не подведут.

Желая развивать культурно-массовую работу среди сельской молодежи я считал, что организация хора, музыкальн[ый] кружок, Драм[атургический] кружок, библиотеку, чтение лекций на политические и поучительные темы, хотя это и не большие, а все таки плоды просвещения.

Все это проводилось в «Просвіті» под непосредственным руководством РОНО, каково утверждало программы всей работы. Молодежь вместо вечорниц и дебоширств почала понемногу посещать концерты с танцами, постановками и многие записывались в эти кружки, начиная принимать в них активное участие. Я участвовал в хоровом кружке с весны 1921 г. по день реорганизации таковой по ноябрь 1922 г.

За время революции много создавалось разных первичных организаций, а по истечении [времени] они реорганизовались и на их месте организовались более усовершенствованные. Так было и с «Просвітой», которая была реорганизована в ноябре 1922 г. и вместо нее был открыт «Селянский будинок» и весь инвентарь «Просвіти» был отдан по акту вновь избранному правлению «Селянского будинка».

В сентябре 1922 года руководящий состав «Просвіти», состоящий из учителей и учеников средних учебных заведений, разъехались на свои места учебы. Вследствие выбытия членов правления пришлось сделать перевыборы правления «Просвіти». В новый состав правления и я был избран, а правлением был избран Головою и пробыл в этой должности 2 м-ца до реорганизации таковой согласно распоряжения РОНО.

Если бы было действительно какое нибудь преступление с моей стороны в 1922 г. за «Просвіту», то в то время тоже были следственные органы и людей совершавших преступления тоже наказывали¹¹⁵. [...]

ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 2. Спр. 323. Арк. 57–60.
Оригінал. Рукопис.

№ 240

Уривок зі спогадів Юрія Самбреса про українізацію освіти на Охтирщині в 1920–1921 рр. та про політику советизації «Просвіт»

1957 рік

[...] Довготривалою спопсеєю, що, разом з реалізацією ідей соцвуху й будуванням трудової школи, були найголовнішою творчою діяльністю Повітвіднаросу, була ще так звана «дерусифікація школи», а, простіше кажучи, її українізація. Термін «дерусифікація» був лише ввічливою й обережною назвою останньої, бо до ідеї українізації зрусифіковані політичні керівні кола повіту ставилися нетерпимо як до буржуазно-націоналістичної справи. їм було зручно з російською мовою й перевчатися на українську — не хотілося.

Ми виходили з тих засад, що царська русифікаторська політика настільки глибоко зрусифікувала школу на Україні, що сама собою вона вже не в змозі стати народною за мовою й культурою й потребує особливих заходів для свого національного відродження. Оцю підтримку в поверненні школи до народної мови й культури ми й називали дерусифікацією.

На практиці це складається з того, що вчителі вивчали мову, студіювали граматику й правопис, знайомилися з українським красним письменством, розбирали методику навчання української грамоти дітям, переводили шкільне діловодство й відчитність в обов'язковому порядку на українську мову. Нами по волосних відділах народної освіти нашого повіту були заведені навіть окремі штатні одиниці «інструкторів українознавства», а в Повітвіднаросі мене призначено, за сумісництвом, на посаду «головного повітового інструктора українознавства».

Вся наша культурно-політична кампанія дерусифікації знаходила підтримку в Харкові; там лише посміхалися, правда, з її назви, й казали, що можна було б з українізацією й не ховатися за штучно підібране слово (балачки про це на нарадах у Губерніяльному відділі народної освіти). Але нам це слово на Охтирщині дуже допомагало.

Тяжкою була справа і з шкільними підручниками. Радянських підручників, навіть російською мовою, було замало. А українських — і зовсім бракувало. Українською мовою були лише хіба

букварі, дрібні політичні популярні книжечки та деякі перші після букваря читанки. Лишалися ще на складі колишнього земства й деякі українські підручники, друковані за часів Центральної Ради, що їх у радянській школі теж ніяк було використати.

Особливо ж драгували нас російські підручники старого, дореволюційного видання, яких виявилось багато на складі Повітового відділу народної освіти: задачники із задачами про баришників-купців, про масло в лямпадах, про цибики чаю та їх перепродаж, про басейни з трьома трубами й т. п.; вправи з правопису російської мови на літеру «ять»; прописи каліграфії й початкові монархічного змісту підручники Пуциковича з російської історії, псалтирі. Ми знайшли вихід: віддирали від Пуциковича й подібних книжок папітурки й палили тими підручниками грубу в затишному кабінеті Гриця в керованій ним школі (він, за сумісництвом, був завідувачем, по-нинішньому, директором семирічки). Майже півзими гріло нас тепло тих джерел науки... Єдиною незручністю було лише те, що таке паливо лишало по собі силу попелу й забивало грубу.

Натомість ми популяризували творчість самих учителів у складанні для дітей задачок, пов'язаних з радянською дійсністю, підборі письмових вправ й уривків до читання, в письмі грифлем чи навіть крейдою на фанерах, замість паперу, бо зшитків з паперу вже тоді гостро бракувало. Але нічим не можна було надолужити брак історичних підручників, і історію України викладали фактично як хто умів і хотів. Щоліта, правда, відбувалися курси для вчителів, де цикл українознавства посідав поважне місце, й це чимало допомагало українізації вчительства.

Значною політичною кампанією було також перетворення «Просвіт» на «Червоні просвіти». Ми цим мали на оці дві мети: з одного боку — радянізували політичний зміст їхньої роботи, вичищаючи з них, наскільки, звичайно, це було здійсниме на практиці, старий ультранационалістичний та етнографічний зміст просвітянської роботи часів Центральної Ради (особливо в роботі їхніх драмгуртків і бібліотек), а подруге, й це, власне кажучи, нас особливо турбувало, — ми тим самі зберігали саме існування й мережу «Просвіт», бо їм загрожувала масова ліквідація з боку партійного комітету більшовиків, що почав надто вороже ставитися

до них, як до джерел запідозрюваного ним скрізь потенціального націоналізму.

Молодої енергії у нас було невичерпне море, й ми її витрачали не лише на роботу в народівіті, а ще й брали ініціативну ролю в організації українізованих вечірок тощо для місцевого вчителства. [...]

Самброс Юрій. *Щаблі. Мій шлях до комунізму*. [Б. м.]: Сучасність, 1988. С. 132–134.

№ 241

Уривок зі спогадів Юрія Самброса з характеристиками керівників Охтирського відділу народної освіти й активних діячів просвітянського руху в повіті (1917–1921 рр.): Бориса Антоненка-Давидовича, Матвія Довгополюка та Григорія Сергієнка

1957 рік

[...] Борис¹¹⁶ був розумний, високообдарований, талановитий парубок, з усміхненим лагідним обличчям, огрядний, трохи по-хахляцькому вайлуватий, але внутрішньо енергійний і напористий, гостро-спостережливий, емоційний, дошкульний на слово, завжди витриманий і культурний. З-під широкого лоба з темно-каштановим непокірним чубом поблискували вдумливою іронією розумні молоді очі. Йому на той час було ледве 22 роки (1899 року народження). Він недавно скінчив охтирську гімназію й вступив до університету, але був уже широкоосвіченою, начитаною людиною з політичними переконаннями марксиста й з українською душею. З українською літературою й поточними питаннями українського визвольного руху був прекрасно обізнаний. З ним завжди було цікаво говорити, він умів дивитися на речі й явища по-своєму, оригінально і помічав у них такі риси й якості, яких інші не бачили. Своєю ж емоційністю він запалював усіх, з ким стикався. Не можна було не вірити в те, у віщо він вірив, його ентузіазм був могутнім засобом організації психіки інтелігенції.

За того часу він був непоправний фантазер і романтик. Барви минулого з рідної історії іноді заступали йому дійсність, а людей та ідеї, траплялося, він бачив не такими, як вони є, а тими, в ко-

го він вірив. Звідси й трагічні факти в його житті: невдале одруження; перехід з лав укапістів до більшовиків, а потім — навпаки; «романтичні втечі» знов до укапістів; необережна довірливість до декого зі своїх непевних «друзів»; непрактичність у своїй письменницькій кар'єрі; зрештою, заслання і трагічна там загибель¹¹⁷. Якби не та емоційність мислення і не той, властивий йому непрактичний романтизм поведінки, йому, гадаю, судилася б у житті значна слава й широка діяльність. Тим більше, що в нього була якась виключна здібність запалювати інших, бути організатором психіки інтелігенції.

Іншим, ніж Борис, був Матвій¹¹⁸. Незграбно-атлетична, вище середньої, постать з трохи кривими, мов літера «ікс», ногами, завжди у крагах (штанів на випуск ніколи не носив), у шкірянці чи в напіввійськовій, типу френча, сорочці (європейського, з комірцями й краватками, одягу ніколи не носив), з довгим, закинутим назад, темним волоссям, з карбованими вустами, опуклими вилицями, плебейським широким носом і грубим, басовитим голосом та невихованими рухами, він на перший погляд видавався навіть хамоватою людиною, від якої треба сторонитися, щоб не наразитися на грубість. Проте все це було лише зовнішнє.

Насправді ж, попри свою безсумнівну властолюбність, надмірну упертість, певний егоїзм і рокіт громового голосу, — у нього була надто сентиментальна, мрійлива й постична натура. Все своє життя він пнувся в поети, писав не зовсім грамотні, хоч і не позбавлені образности, вірші й оповідання під псевдонімом Толь Хуртовина, видаючи їх власним коштом, багато читав, знав літературу й мав художній смак і чуття.

Його завжди тягло до крайностей. Любив відкидати норми «міщанської» моралі (нема чого гріха таїти: при цьому у нього нерідко летіли шкереберть і норми доброї комуністичної моралі...), любив маскуватися в шати байронівського розчарування й скепсису, любив критикувати політичні партії всіх напрямів, граючися в анархізм, який у його трактовці, проте, виглядав досить кумедно, лише як однобоке визнання свободи й прав для самого себе.

Однак, всі протиріччя в ньому, його часом награність та інстинктивне шукання пози й оригінальності заради звертання на

себе уваги, — всі ці перераховані кумедні й навіть несерйозні риси його психіки, що іншу людину зробили б просто гідним сміху блазнем, потопали без сліду в загальній величчї й силі його змістовного, міцного й оригінального духовного обличчя. Це був видатний вольовий характер, дійова людина гострого розуму й залізної цілеспрямованості та натиску, це був таран, що пробивав будь-яку перепону на шляху до завжди розважно поставленої мети.

Організаторські здібності у нього були насправді великі. Він був не лише вольовий, міцний, сильний, але й талановитий організатор. З фаху — агроном середньої освіти, він віддався педагогічній роботі саме як педагог-організатор. Своїм вольовим тоном, громовим голосом, пристрасстю, вмінням промовляти й висувати щось нове, хай різке, але завжди оригінальне або, як ми між собою казали, своєю любов'ю «бахкати», огорошувати людей — він imponував усім, легко здобував великий авторитет, тим більше, що люди почували за ним практичність, хазяйновитість, розум і знання справи, за яку він брався.

Через це йому прощали й немилосердну, до жорстокості, вимогливість, як адміністратора, бо водночас він був і прекрасним, чулим товаришем, свійською простою людиною, органічно далекою від зазнайства.

Він вів, будиши позапартійним, широку громадську комуністичну роботу в місті й повіті. Матвія, як радянського діяча, знав увесь повіт: агрономи поважали його знання й охоче радилися з ним у питаннях сільського господарства; молодь закохано наслідувала його у гостроті думок, в його «бахканні», милувалася з його громового голосу й впевненої поведінки лева; жінки бачили в ньому хвацького джигуна (яким він і справді був); чоловіки — хто, правда, з лайкою, хто з заздощами, а хто й з сердешною приязню, але всі одностайно, — бачили в ньому безперечно сильну людину; діди ж та бабусі знали його як справжнього антихриста, що висміював Бога й попів на антирелігійних диспутах, зруйнував монастир на святій горі і повикидав звідти труни й кістки преподобних ченців...

До Бориса Матвій ставився з майже батьківською ніжністю, обережністю, теплотою й любов'ю, хоч сам віком був лише на кілька років старший. Не зважаючи на протилежності характерів, у

них обох було й багато спільного: мрійність, постичне чуття, пристрасть, щира революційність, вірність радянській владі, ідейність у слугуванні розвиткові української культури. І це їх ріднило й робило щирими друзями.

Я, третій з-поміж них, найщиріше й назавжди потоваришував з ними обома. Очевидно, в мені були такі риси й якості, що гуртували нас. Товариші поважали в мені розвиток, начитаність, обізнаність в українському русі й культурі, тверді політичні радянські симпатії, літературний смак, нахил до вправ з літературної критики й до логічного обґрунтування всіх думок і тверджень. Жартуючи, мене звали «системою»... Я завжди все зводив до якогось порядку, до схеми, системи, а також вдало писав всілякі «тезиси», резолюції, статuti, положення й т. ін., на які тоді був великий «попит». З природи ж я був м'якою, тихою, навіть боязкою людиною, сам не наважувався на кардинальні дії й заходи, але в гурті був незамінним творчим помічником, ініціативним у думках, напористим, педантичним й акуратним. Віком я був одноліток з Матвієм (1920 мені було вже 26 років).

Ми втрьох міцно тоді потоваришували, й вогонь тої святої дружби я донесу до самої смерти...

Четвертим співучасником охтирського сузір'я купки ентузіястів був Гриць¹¹⁹. Навіть в роки найбільшого довір'я до нього він все ж посідав якесь окреме, хоч і близько-товариське місце поміж нас. Як і Борис, він недавно тоді скінчив Охтирську гімназію, був майже одноліток з ним, але мав надто інфантильний зовнішній вигляд, здавався підлітком. Худорлявий астенік, з вогкими, холодними долонями і довгими пальцями блідих рук, з прихованим у глибині холоднуватих очей якимось потаємним, мов прихована хвороба, блиском, з тремтінням рук при хвилюванні й з ледве помітним, але все ж виразним хитанням головою при напруженні уваги, він був завжди якийсь невиразний, явно егоїстичний, нервовий і холодний. Наявний загальний розвиток, культурність, розум, начитаність, високе знання української мови й відданість українському визвольному рухові робили його достойним товаришем. А хвороблива честолюбність і цупкий потяг до влади, до керування іншими зробили з нього доброго адміністратора, що пре-

красно вмів тримати людей у руках і, крім того, добре впорювався з господарськими справами. При чому себе ніколи не забував: він перший і єдиний з нас (крім, пізніше хіба Матвія) найкраще обставив своє життя: завів мешкання з умеблюванням, послугами тощо. Практичність, власна користь — ось що завжди визначало його, хоч і в стриманих, умілих межах.

Спочатку, в перші роки нашої дружби, Гриць був нашим найближчим спільним товаришем. Пізніше, з ускладненням обставин, коли іноді визирали й інші сторони його душі й характеру, й особливо, коли виникла навіть підозра в можливості таємного зв'язку Гриця з органами політичного розшуку, наші дружні відносини з ним значно охололи...

Ми добре товаришували з ним, але все ж таки не любили його, підсвідомо вгадуючи в його душі холодне, отруйне серце властолюбця-єгоїста. Коли доля розкидала нас усіх нарізно, ми, тісне сузір'я, назавжди зберегли між собою нашу дружбу, лише з Грицем у всіх нас вона якось механічно, сама собою, легко обірвалася.

Цікаво, що життя вповні підтвердило правильність нашого підсвідомого неповного довір'я до Гриця. Він вивершив своє життя таємним брехливим донощиком на нас, на його близьких друзів, облудно оббріхуючи Бориса, Матвія, мене, Хому, Юрка Миргородського й багатьох інших знайомих, а також зробився й зрадником батьківщини. Під час окупації України гітлерівцями в 1942–44 роках він зробився в Сумах німецьким чиновником, заступником бургомістра, грабував майно у людей і обставляв награбованими речами та меблями своє житло. Його дружина Шура розказувала пізніше, що жив він тоді «добре», що приватні хазяї й підприємці, задобрюючи, залюбки частували його, виводили по ресторанах, робили йому подарунки. При поверненні радянської влади його за все це й за службу в німців засуджено на 25 років каторги. [...]

Самброс Юрій. Щаблі. Мій шлях до комунізму. [Б. м.]: Сучасність, 1988.

С. 118–123.

**Спогади Юрія Самброса про свою роботу в
Тростянецькій «Червоній Просвіті» 1921–1922 рр.**

1957 рік

[...] Багато часу довелося мені, по-старому, віддавати й роботі в тростянецькій «Червоній просвіті». Вона була міцною, з малими коштами від драматичних вистав, зорганізувала навколо себе інтелігентні українські сили, робітничу молодь з цукроварні і молодь з села й була спроможна здійснювати серйозні культурні заходи. На свої кошти й силами своїх членів-учителів (І. Яровий, Ю. Миргородський і я) вона явочним порядком зорганізувала «Однорічні педагогічні курси», на яких відбувалося викладання за програмою підготовки вчителів. На цих курсах, що ними я завідував, училося більше десятка членів «Просвіти». Пізніше їх ліквідувала Губпрофосвіта, здійснюючи скорочення своєї розбухлої мережі установ, і жадного випуску наші курси так і не дали. Але їхнє освітнє значення в самій «Просвіті» було поважне.

Багато часу я віддавав бібліотечі «Просвіти» й за допомогою симпатичного, хорошого бібліотекаря її — Кості Савича — зрештою добився зразкової її роботи й досить багатого набору книжок. Наслідком тих моїх творчих бібліотечних занять було написання мною підручника в питаннях організації й бібліотечної техніки невеликих просвітянських бібліотек. Рукопис мав багато малюнків, схем і був мною, в єдиному примірнику, написаний від руки й виключно дбайливо. Коли Михайло Панченко був головним редактором у Державному видавництві України (1922 чи 1923 року), я, за його пропозицією, надіслав йому цей свій рукопис; він обіцяв його видати. Проте рукопис у безладних нетрях ДВУ загубився, чернетки у мене не лишилися, й моя праця так і не побачила світу. [...]

Самброс Юрій. *Щаблі. Мій шлях до комунізму*. [Б. м.]: Сучасність, 1988.

С. 143–144.

ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ

1. Учасники Роменського російсько-українського вокально-музично-драматичного товариства, 1912 р.

2. Павло Лисий (1895–1919) — службовець Конотопського ваготно-ремонтного заводу, заступник голови «Просвіти» в с. Підлипному Конотопського повіту, голова шкільної ради при сільській управі. Ініціатор переведення сільської школи на викладання українською мовою. Один з організаторів хорової та театральної самодіяльності молоді села. У складі підлипенського загону самооборони, брав участь у боях під Крутами. За відомостями краєзнавця Лисого І.А., загинув від кулі односельця-зрадника під Вапняркою.

3. Просвітянська група молодих робітників Конотопських залізничних майстерень на святкуванні 100-літнього ювілею Тараса Шевченка. На світлині зображені Микола Шуляк (репресований за націоналізм органами НКВС у 1938 р., 10 років таборів), Іван Рожко, Семен Римар, Ілля Кікоть, Василь Кобро (розстріляний німцями у 1942 р.), Дмитро Шевко (заарештовувався органами НКВС у 1938 р. за націоналізм), Василь Парпура, Павло Логвин (репресований у 1937 р. за контрреволюційну діяльність, 10 років таборів), Іларіон Урюхін (заарештовувався органами НКВС за націоналізм у 1938 р.), Василь Стеценко (репресований у 1937 р., 10 років таборів), Сергій Немамот, Кирило Сасим, Олексій Нечипоренко, Дмитро Комісаренко (заарештовувався у 1938 р. за націоналізм).
Конотоп, 1914 р.

4. Члени Сумського Товариства «Просвіта». В центрі її керівник —
Василь Покровський, 1917 р.

5. Члени українського гуртка містечка Шостка на мітингові
1 травня 1917 р.

6. Павло Зайцев (1886–1965) — відомий вчений, шевченкознавець, перший голова ради Лебединської «Просвіти» в 1917 р.

7. Іван Довгий (1889–1937) — активний учасник Підлипенської «Просвіти» 1910–1917 рр., розстріляний за постановою «особливої трійки» 26 жовтня 1937 р.

8. Никанор Онацький (1875–1937) — художник, письменник, секретар Сумської «Просвіти» ім. Т. Г. Шевченка у квітні 1917 р. Страчений за постановою «особливої трійки» у листопаді 1937 р.

ОХТИРСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПОВІТОВИЙ З'ІЗД.

24 травня 1917 року в м. Охтирці на Харківщині

одбувся з'їзд представників сел, великих хуторів і організацій Охтирського повіту. З'їзд скликала Рада Охтирської Української Громади.

З'їзд одкриває Д. Базилевський і пропонує, квірати представл.м.

Головою з'їзду обрано матроса Чорноморського флоту Д. Савиленко, товаришами два представники од селен м. Охтирки і членами по одному представнику од кожної волости.

Голова оголошує з'їзд одкритим і пропонує встановити почитиві пам'яті великого борця за правду і вольності народу українського, небувального Т. Г. Шевченка і всіх за волю України життя положивших.

Всі присутні встали.

Починається прийняття з'їзду Д. Базилевський передає привітання з'їзду представника від Союзу Георгієвських Кавалерів А. П. Осоквітцова і про те, що Союз той одкриває в с. Зутині, Охтирського повіту привіт для дітей (іконі Т. Шевченка і на книгозбірню при цьому дає 100 карб.

Починається застання з'їзду. Першому заступнику слово з Рудинському. В своїй великій промові оратор оповідає про історичні часи на Україні, про приєднання України до Московщини, зазначає на яких умовах Україна приєдналась (Переяславський Трактат) і як ті умови були зламані вироком Москвою. Потім перейшовши до сучасних політичних подій в Росії і на Україні, оратор досить вразливо зазначає чого ми домагаємось і чому домагаємось зараз, а не чекаєм Установчих Зборів. Далі оратор перейшовши до листів встановчих сирин, зазначає, що Охтирське Земство в своїй просвіті народу стоїть на самому останньому місці і що в інтелігенція на український рух дивиться занадто байдуже, що показує в поштової учительської з'їзду.

Після з. Рудинського секретарь з'їзду читає присутнім Переяславський Трактат а також УНІ.

9. Звіт про роботу Охтирського Українського повітового з'їзду 24 травня 1917 р., на якому закликали створювати «Просвіти» в селах повіту.

ЗАКЛИК до членів Глухівської Української Громади.

Нічого доводити, що без помешкання („поміщення“) неможлива ніяка праця Громади. Помешкання треба мати таке, щоб ми мали змогу сходитись там що суботи чи що неділі, щоб поговорити поміж собою про свої діла й приємно провести вечір—поспівати, почитати, послухати пісень то-що. Щоб наняти таке помешкання, треба мати прибутку („доходу“) в рік, принаймні („по крайній м'єрї“) **півтори тисячі кар.** Де ж їх узяти? Членських внесків не хватить. Та ми й не знаємо, скільки тих внесків буде, бо може хто падає й не буде робити їх Концерти, вистави, вечірки? Але ж може як раз ті особи, що можуть улаштувати вечірки на концерти, через що-небудь виїдуть з Глухова? Що ж тоді робити?

От же, на мою думку, наймати помешкання можна тільки після того, як

1) усі члени **зараз** же зроблять членські внески за цілий рік та 2) коли кожний член внесе **по своїй зможі, але не менше свого вступного внеску**, гроші в скарбницю Громади на **запасний капітал!** Коли не буде хватать прибутків, щоб платити за помешкання, тоді будуть трагитись гроші з запасного капіталу. В кінці року кожний член, коли він не захоче бути членом надалі, може одержати назад свій внесок на запасний капітал в тому розмірі, який лишиться (останеться) невитраченим (пропорціонально внескам інших членів); як що, значить, з запасного капіталу ніяких трат не буде, то кожний одержить („получить“) усі свої гроші та ще й з 7%—ми.

От же звертаюся до Вас, Шановні Громадяне, з проханням зробити зараз же внески—членські за весь рік та на запасний скарб („капітал“). Внески приймаються в Земській Управі д. Н. І. Кунаком до 2-х годин дня й записуються самим членом в підписаний лист, підписаний головою ради та писарем. Зібрані гроші отдаються кожного дня на схованку в касу Земської Управи.

Як до 12 липня збереться внесків на запасний капітал не менш 1000 карб., то зараз же буде найнято відповідне помешкання (таке помешкання вже є на увазі, тільки не треба гаяти часу, щоб не втеряти цього помешкання).

4 липня (юля) 1917 року. м. Глухів.

Голова Ради Глух. Укр. Громади **Д. Онацький**

10. Заклик до членів Глухівської Української Громади
здавати гроші на найм приміщення, 1917 р.

11. Григорій Вашенко (1878–1967) — відомий педагог, член Роменської «Просвіти» в 1917 р.

12. Михайло Федоренко (1884–1937) — голова Українського гуртка в Шостці 1917 р. та організатор «Просвіти» в с. Ображіївка 1918 р. Розстріляний за постановою «особливої трійки» 23 листопада 1937 р.

13. Ромни. В центрі будівля Народного Дому, який Роменська міська дума передала 7 липня 1917 р. у користування місцевій «Просвіті».

14. Драматична секція Роменської «Просвіти», 1917 р.

Одкривайте просвіти!

Московське царське правительство держало наш народ у темноті, щоб він не міг боротись з ним за свої права і вольности.

Ми знаєм як трудно тепер тим, хто не може сам читати книжок і газет, розбиратись у великих вопросах.

Наші, люде одкривають по селах товариства просвіти (просвіщенія), де читають книжки і газети, де читають лекції, де просвіщають людеї.

Одкривайте такі „просвіти“ скрізь де їх іще не має, звертайтесь до Охтирської Української громади, щоб вона послала до вас таких людеї, що допоможуть вам у цьому ділі.

Зараз в Охтирському уїзді вже є такі „просвіти“ в Котельві, Хухрі, Кираковці, Тростяниці.

15. Заклик у газеті охтирських соціалістів-революціонерів «Голос села» (від 2 липня 1917 р.) організувати «Просвіти» в селах Охтирського повіту.

16. Голова «Просвіти» с. Білка Охтирського повіту 1917 р. народний учитель Яків М'яло (1878-?). Фото 1910 р.

17. Посвідчення керівника Сумської «Просвіти» Василя Покровського, делегата Першого Всеукраїнського з'їзду «Просвіт» у Києві 20–23 вересня 1917 р.

Прохвіта
 Представник

№ 82

Виз
 Цим уведили що Данил Григорович
 Товстий є дійсно відповідальний діяч
 Капустинського т-ва „Прохвіта“ приїжд
 ливши на Київський Всеукраїнський
 з'їзд „Прохвіта“.

Слово Ан. Товстого
 виступи Г. Кавковська.

1917 р. Вер.
 с Капустинці, Гадяцького повіту
 по Житомирщині.
 Капустинський громадський комітет
 свідчить, що діяч української Радичу

18. Посвідчення Демида Товстого, делегата Першого Всеукраїнського з'їзду «Прохвіта» у Києві 20–23 вересня 1917 р. від «Прохвіти» с. Капустинці Гадяцького повіту.

Представник Сумської „Прохвіти“ д-ій Покровський зазначив, що через брак відповідного числа свідомих людей та через загальні на Харківщині перешкоди з боку ворожих елементів т-во не виявило тої діяльності, яку могло розвинути при інших обставинах. В місті Сумах закладаються деякі українські організації та шириться свідомість по-між середньо-шкільною молоддю.

Виступав ще від „Прохвіти“ Вовчанського повіту д-ій Доброславський, який зробив коротеньке повідомлення.

19. Повідомлення про виступ керівника Сумської «Прохвіти» Василя Покровського на Першому Всеукраїнському з'їзді товариства «Прохвіта» у газеті «Нова Рада» від 22 вересня 1917 р.

Роменське Товариство „Просвіта“

С К Л И К У Є

на день 3-го грудня (декабря) 1917 року в 10 годяв ранку в Народнім Будинку в Ромнах.

Повітовий З'їзд Просвіт.

ПОРЯДОК ДНЯ:

1. Пивідомлення з міст.

- а) Коли заснувалась „Просвіта“?
- б) Скільки членів має „Просвіта“?
- в) Як платять внески члени?
- г) Скільки грошей має „Просвіта“?
- д) Чи є в Просвіті книгозбірня?
- е) Скільки книжок має книгозбірня?
- ж) Чи відбувались народні читанки?
- з) Що читали?
- і) На які теми бажалиб, щоб були прочитані лекції?
- к) Чи є в селі недільна школа?
- л) Чи є хор і чи давались вистави?
- м) Чи користуються члени „Просвіти“ полесцями у книгозбірні і на виставах?

2. Завдання „Просвіт“, які ні митяв перший Всеукраїнський З'їзд „Просвіт“.

3. Плани організації поз-шкільної освіти.

4. Практичні вивазки і наради.

- а) Програма читанок
- б) Вибір п'єс
- в) Хорові співи і репертуар
- г) Хто веде школу для дорослих і методичні поради

5. Біжучі справи і внески.

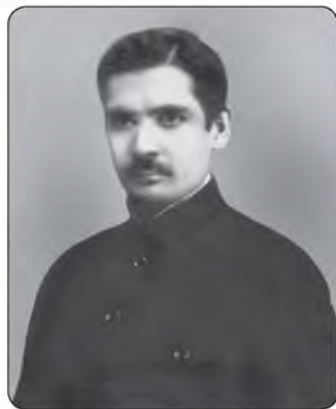
Кожна „Просвіта“ і кожний просвітний гурток повинні на З'їзд прислати своїх делегатів по 2 чоловіки від кожної Просвіти і просвітнього гуртка.

Делегати повинні принести з собою докладні відповіді на поставлені в 1 му пункті порядку дня (а—м) питання.

Рада Роменської Просвіти.

20. Оголошення про скликання 3 грудня 1917 р.
в Ромнах повітового з'їзду «Просвіт».

21. Михайло Івченко (1890–1939) —
відомий український письменник,
фундатор Роменської «Просвіти» в 1917 р.

22. Тодось Муха — активіст
Роменського осередку
«Просвіти», адміністратор
Роменського українського
драматичного театру.
Фото 1908 р

23. Тихін Осадчий (1866–1945), відомий теоретик кооперативного руху, економіст, один з керівників Української селянської спілки, член Української Центральної Ради, очолював «Просвіту» с. Гирявка Конотопського повіту в 1917 р.

24. Семен Обруч (1888–1940) — член Центральної Ради від м. Конотоп, один з організаторів і активних діячів Конотопської «Просвіти» в 1920 р., з 1926 р. — голова окружної церковної ради Української православної автокефальної церкви.

25. Будинок Бережного на Покровській площі в Сумах, де у 1918 р. розташовувалась місцева «Просвіта». Фото 1928 р.

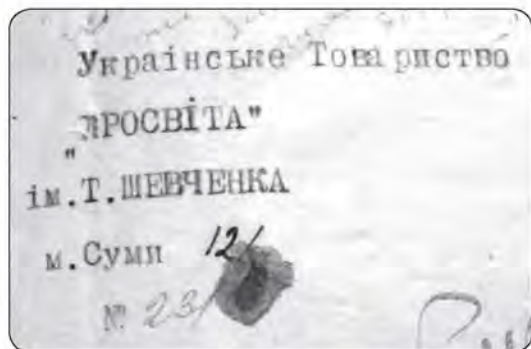

26. Організатори чехівської вечірки та члени Ради Великописарівської «Просвіти» на сцені великописарівського театру. Сидять (зліва направо): І.С. Гайоренко, І.П. Гайоренко, А.А. Пільдегович, А.П. Яковлева, Б.І. Ястремський, В.О. Пономаренко, П.А. Сапухін, П.М. Калюжний. Стоять: Жуковський, О.І. Яковлев, Ф.С. Рижавський, 10 липня 1918 р.

27. Повідомлення про курси з українознавства, організовані Сумською «Просвітою», серпень 1918 р.

28. Штамп Сумського товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка. З оригіналу, серпень 1918 р.

29. Печатка Лебединського товариства «Просвіта». З оригіналу. Жовтень 1918 р.

30. Оголошення в сумській газеті «Луч» про відкриття «Просвітою» курсів української історії, жовтень 1918 р.

31. Оголошення в газеті «Сумской вестник» про проведення «Просвітою» літературних вечірок, жовтень 1918 р.

32. Микола Грищенко (1878–1937) — учасник Лебединської «Просвіти» та завідувач повітових українських курсів у 1918 р. Розстріляний за постановою «особливої трійки» в Сумах 26 листопада 1937 р.

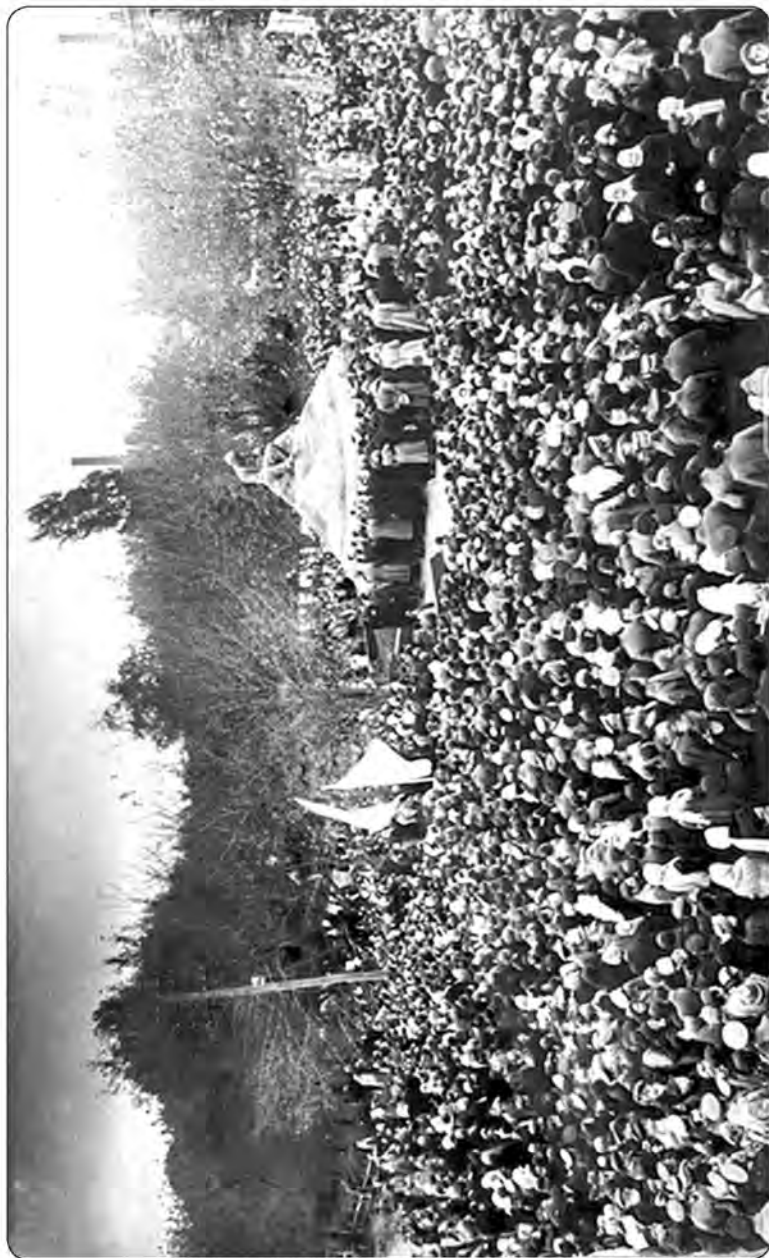

33. Григорій Пустовар (1889–1960) — активний учасник Лебединської «Просвіти» в 1918 р.

34. Відомий кобзар Іван Кучугура-Кучеренко (1878–1937), що відвідав м. Суми на запрошення Т-ва «Просвіта» в 1918 р.
Фото 1902 р.

35. Письменник Яків Мамонтов (1888–1940), делегат від Сумської «Просвіти» на Другому Всеукраїнському з'їзді «Просвіт» у Києві 3–5 листопада 1918 р.
Фото 1913 р.

36. Відкриття 27 жовтня 1918 р. першого повнофігурного пам'ятника Тарасу Шевченку в Ромнах (скульптор Іван Кавалерідзе), у створенні якого активну участь приймала місцева «Просвіта».

37. Обкладинка першого номера видання Роменського Товариства «Просвіта» часопису «Просвітянин», 11 березня 1919 р.

38. Обкладинка культурно-просвітнього часопису «Просвітянин-Кооператор», що виходив у Ромні в 1919–1920 рр.

39. Портрет фундатора і одного з керівників Роменської «Просвіти» Дмитра Лисенка роботи художника Євдокима Минюри, 1920 р.

40. Портрет одного з керівників Роменського осередку «Просвіти» вчителя Івана Василенка, розстріляного денікінцями в 1919 р. роботи художника Євдокима Миньюри, 1920 р.

41. Абонементна книжка № 62 читача бібліотеки Роменської «Просвіти» Степана Бабки, 1920 р.

42. Микола Ганжа — голова
Новолозівської «Просвіти»
«Промінь» Роменської волості,
репресований, 1921 р.

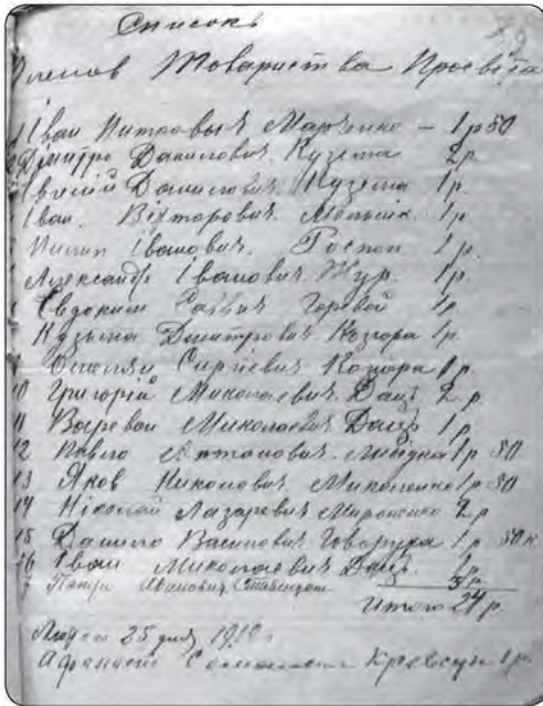
43. Борис Антоненко-Давидович
(1899–1984) — письменник,
активний діяч Тростянецької
та Охтирської «Просвіт»
в 1917–1920 рр.

44. Матвій Довгополюк
(1893–1944) — відомий педагог,
літератор, учасник просвітянського
руху на Охтирщині.
Фото кінця 20-х рр.

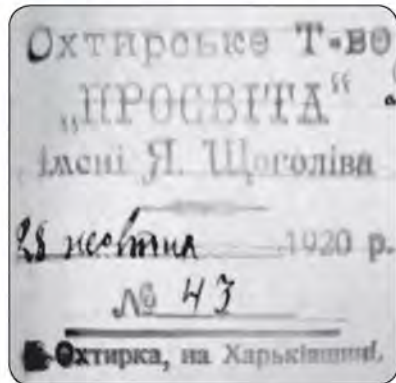

45. Юрій (Георгій) Самброс
(1894–1975) — відомий діяч
народної освіти на Сумщині
20-х рр., організатор
«Червоних Просвіт» на
Охтирщині й Тростянецьчині.

46. Список членів Синівського товариства «Просвіта» Гадяцького повіту, які 25 лютого 1919 р. сплатили членські внески.

47. Штамп Охтирського товариства «Просвіта» ім. Якова Щоголіва. З оригіналу, жовтень 1920 р.

48. Печатка Біловодського Товариства «Просвіта» Роменського повіту. З оригіналу, квітень 1921 р.

49. Настя Гудимович (1899–1922) — активістка «Просвіти» в містечку Вороніж Глухівського повіту, розстріляна більшовиками в серпні 1922 р. як зв'язкова штабу Армії УНР у Чернігівській губернії.

50. Відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку в містечку Вороніж Глухівського повіту, ініціатива створення якого належала місцевій «Просвіті», літо 1921 р.

51. Вимогова відомість на отримання заробітної плати службовцями Коржівського Товариства «Просвіта» Роменського повіту, червень 1921 р.

Звіт про діяльність

в отриманні плати службовцями Коржівського Товариства «Просвіта» за червень місяць 1921 р.

Ім'я та по батькові	Положення	Вік	Старість	Висота	Родина
Петросяк Іван Фед.	слова	33	5.400.	5.400.	
Котун Павло Фед.	кларк	35	5.400.	5.400.	
Олександр Федор Дмит.	дел. до сов.	33	5.300.	5.400.	
Савицький Степан Іван.	болотий	35	5.750.	5.750.	
Григорук Леон Іван.	виробник	6	1.940.	1.940.	
Работи				23.900.	

Товариство Коржівське
м.а. «Просвіта» М. Романівський

Гаскар Губинський

АНКЕТА Культурно-просвітительных кружков. 35

Где организован: в м. «Просвіта», павільон, терраса, ода, дружина
с. Мельня

1. Кто заведет: М. Мельня

2. Партидность: независимая

3. Имущественная библиотека при т.о. «Просвіта»: нет

Если есть, то каково количество литературы:

а) агитационная

б) научно-политическая

в) беллетристическая, художественная

4. Количество членов т.о. «Просвіта»: 73

5. Принимают ли участие члены организации и члены их семей в работе: некоторые члены

6. Машинки, пишущие и пишущие: 18

7. Принимают ли участие интеллигенция (в частности интеллигентная молодежь): да

8. Машинки, пишущие и пишущие: да

9. Какие секции существуют при т.о. «Просвіта»:

а) библиотечная

б) агитационная

в) театральная

1. В какой и в какой день: либеральное

12. Устраиваются ли собрания и сколько раз в 1921 г.: нет

13. Если нет - указать причину: нет средств, нет места

14. Работа секции: нет

15. а) проводятся ли чтения: редко

б) лекции, беседы: редко

16. На какую тему читались лекции или велась беседа: история, география, литература

17. Формы, вид, объем (длина) лекции: лекция

18. Посещаемость библиотеки: нет

19. Имущественная библиотека при т.о. «Просвіта»: нет

20. откуда получается литература: раньше из т.о. «Просвіта»

Председатель «Просвіта»

Губинський

52. Відповідь на анкету Кролевецької повітової політосвіти осередку «Просвіта» с. Мельня, липень 1921 р.

53. Обкладинка кримінальної справи 1936 р. активіста «Просвіти» с. Ведмеже Степана Бабки та голови «Просвіти» с. Плавнище Леонтія Кириченка Роменського повіту.

54. Просвітяни доби національно-визвольних змагань через багато років. Зліва направо: краєзнавець Павло Сапухін, педагог Юрій Самброс, письменник Борис Антоненко-Давидович. Фото 22 травня 1959 р.

ПРИМІТКИ

- ¹ Довгий Іван (1889–1937) — з с. Підлипне Конотопського повіту, активний учасник українського гуртка в 1910–1917 рр., член Української партії соціалістів-революціонерів (есерів) з 1917 року, з того ж 1917 р. — член Центральної Ради від Конотопу, в 20-х рр. — ще й учасник автокефального руху. Вперше заарештований і засуджений за контрреволюційну діяльність проти існуючого ладу в 1929 р., але справу в 1931 р. було переглянуто і припинено за недоказаністю. Працював токарем на Конотопському паровозо-вагоноремонтному заводі. В 1937 р. знову був заарештований і рішенням «особливої трійки» розстріляний. — *Док. № 3.*
- ² «Дзвін» — місячник марксистського напрямку (української робітничої соціал-демократичної партії), що виходив у Києві в 1913–1914 рр. за редактуванням В. Левинського та при найближчій участі В. Винниченка, Лесі Українки, С. Черкасенка, Д. Антоновича, Л. Юркевича. — *Док. № 3.*
- ³ «Рілля» — український господарський часопис, заснований 1907 р. в Санкт-Петербурзі діячем української кооперації Є. Архипенком під назвою «Українське бджільництво». 1910 р. його видання перенесли до Києва, де він почав виходити під назвою «Рілля». Виходив до 1916 р., коли у зв'язку з Першою світовою війною був закритий царським урядом. — *Док. № 3.*
- ⁴ «Рада» — єдина щоденна українська громадсько-політична, економічна і літературна газета ліберального напрямку українською мовою на Наддніпрянщині. Виходила в Києві в 1906–1914 рр. Видавалася і фінансувалася Євгеном Чикаленком. Газета була закрита російською владою вже на другий день після початку Першої світової війни. У вересні 1919 р. у Києві випуск газети було поновлено, але після виходу вісьми номерів 24 вересня 1919 р. вона була заборонена військовою владою денікінської Добровольчої армії. — *Док. № 3.*
- ⁵ Насправді у цей дореволюційний час організації «Просвіта» у с. Підлипному бути не могло, але склався гурток свідомої української молоді. Його члени й стали вже після Лютневої революції на початку квітня 1917 р. членами організованого в селі товариства «Просвіта». Свою участь в організації вони уявляли як пряме продовження попередньої просвітнянської діяльності. Тому й на дореволюційні часи перенесли назву «Просвіта». Якраз один із членів цього українського гуртка писав у єдину на 1913 р. українську газету «Рада» про заборону царською владою та церквою українських культурних заходів

у с. Підлипному: «Хоча в нашому селі свідомих людей і не багацько, все ж таки скупчилось було біля церковного хору чимало дорослих і молоді. Утворилась маленька культурна організація. Почали думати над тим, як би розумно скористати вільний час. Надумались виставити у церковній школі «Мартина Борулю» з благодійною метою: весь прибуток міркували повернути на допомогу бідним дітям, які хотіли б ходити в школу, але не мають навіть в що одягтись. Та не на їхнє вийшло. Благочинний заборонив; мовляв в церковній школі можна влаштуувати тільки церковні вечірки.

Після цього почали шукати іншого помешкання. Обібрали сільську зборню. Написали до справника прохання про дозвіл виставити пьесу «Мартин Боруля». Справник дозволив, та заборонив його помішник. Аматори тепер сидять прибиті. Праця пропала марно.

Коли отаких перешкод та турбот приходиться зазнавати тільки через те, що люде хочуть виставити стару, загально-відому цілком цензурну пьесу, то можна уявити собі, як то трудно провадити культурну працю на селі» [*Рада*. 1913. № 193. 24 августа. С. 4].

А в 1914 р., як засвідчує допит під час сталінського Великого Терору одного з активістів цього українського просвітянського гуртка Михайла Нерода, молодь села організувала на власні кошти бібліотеку української літератури. Перед революцією бібліотека була виявлена урядником, «від якого прийшлося відкупатися». Далі М. Нерод прямо говорить, що «Просвіта» в с. Підлипному була організована Ялисеєм Лисенком, який після Лютневої революції приїхав із Києва [*ДАСО*. Ф. Р-7641. Оп. 5. Спр. 887. Арк. 72–72зв.]. — *Док. № 4*.

⁶ Українська партія соціалістів-революціонерів — найбільш масова і впливова українська політична партія часів Української революції. Створена на установчому з'їзді 4–5 квітня 1917 р. з гуртків і груп, що діяли від 1905–1907 рр. Вважалася селянською партією, на квітень 1917 р. мала 75 тис. членів. Програма партії декларувала перебудову капіталістичного ладу на соціалістичний та на республікансько-демократичну форму правління, скасування приватної власності на землю та її соціалізацію. В національному питанні — перетворення Росії на федерацію рівноправних національно-територіальних республік. Лідери: М. Ковалевський (голова), П. Христюк, М. Шаповал. Офіційний друкований орган — «Боротьба». УПСР мала найбільшу фракцію в Українській Центральній Раді та Малій Раді. — *Док. № 4*.

⁷ Павло Зайцев (1886–1965) — відомий український вчений, шевченкознавець. Народився в с. Бездрик під Сумами. Закінчив сумську

Олександрівську гімназію і в 1904 р. вступив до Санкт-Петербурзького університету на юридичний факультет. Перед Лютневою революцією він уже зарекомендував себе як активний учасник українського руху в Петрограді. У березні 1917 р. приїхав до Лебединя як уповноважений Головного комітету Всеросійського Селянського Союзу для організації відділення цього Союзу в Лебединському повіті. Як відомо з місцевої преси, тут 27 березня Зайцев взяв участь у роботі Першого Лебединського повітового вчительського з'їзду, а 4 квітня у приміщенні Народного Будинку прочитав лекцію «Українське питання в історичному висвітленні», 50% грошової виручки від якої пішло на новостворюване товариство «Просвіта» та Лебединське відділення Всеросійського Селянського Союзу. Але після обрання головою Ради Лебединської «Просвіти» він був на пропозицію історика Дмитра Дорошенка призначений Тимчасовим урядом комісаром Косівського повіту на Підкарпатті. На цій посаді він перебував з початку травня і до 11 липня 1917 р. — Док. № 8.

⁸ Вже 20 квітня Роменська міська Дума безкоштовно виділила Українській Громаді місце для побудови книгарні [ДАСО. Ф. 1153. Оп. 1. Спр. 3717. Арк. 90зв.]. — Док. № 10.

⁹ Гнат Михайличенко (1892–1919), революціонер, письменник, політичний діяч. Якраз у 1917 р. він повернувся в рідне Миропілля із сибірської каторги. Пізніше — один із лідерів Української партії соціалістів-революціонерів (боротьбистів). З 12 травня по 3 липня 1919 р. обіймав посаду Народного комісара освіти УСРР Вбитий денікінцями. — Док. № 12.

¹⁰ Всеросійські Установчі Збори — виборна представницька установа, яка після повалення самодержавства мала вирішити найважливіші питання майбутнього державно-політичного устрою Росії, ухвалити її основні закони. Про скликання Установчих зборів було вперше заявлено у декларації Тимчасового уряду від 3 березня 1917 р., але вибори відбулися лише 12–13 листопада. Більшовики, які на той час захопили владу в Петрограді, зазнали відносної поразки на цих виборах. В цілому по Росії вони отримали 25% голосів, а по Україні — 10%, тоді як російські й українські соціалістичні партії — 75%. Установчі збори відкрилися в Петрограді 6 січня 1918 р. Вони відмовилися визнати і узаконити владу Рад, як форму державної влади, на чому наполягали більшовики. Після першого засідання були розігнані більшовиками. — Док. № 14.

¹¹ Український національний фонд — добровільні фінансові пожертви, збір яких був організований Українською Центральною Радою, необхідних для свого власного функціонування. А на Других загальних зборах

Центральної Ради 22–23 квітня у Києві Фінансова комісія ухвалила навіть влаштувати День Національного фонду 9 травня усюди, де є українські організації; у День Національного фонду мають проходити вистави, концерти, лекції, мітинги, ярмарки українських виробів збір грошей на вулицях, продаж українських газет і книжок, національних прапорців тощо з метою збирання коштів для поповнення скарбниці Центральної Ради. — Док. № 18.

¹² Зміна назви села відбулася в 1948 р. Зараз це село Іванівка Великописарівського району Сумської області. — Док. № 19.

¹³ «Нова Рада» — щоденна політико-економічна й літературна газета. Виходила в 1917–1919 рр. Вважалася наступницею «Ради», закритої в 1914 р. Спочатку видавцем газети було «Товариство для підмоги науці, літературі і штуці», а потім з 1918 р. вона стала офіційним органом Української партії соціалістів-федералістів. У 1917 р. на своїх шпальтах газета багато уваги приділяла просвітянській проблематиці. — Док. № 19.

¹⁴ «Рідне слово» — харківська газета, що її видавав Український організаційний комітет. Уже в першому номері від 1 квітня 1917 р. в ній подавалися рекомендації щодо заснування «Просвіт» на селі. — Док. № 19.

¹⁵ При утворенні на початку 1939 р. Сумської області до її складу ввійшли території, що до 1923 р. знаходилися в межах колишньої Полтавської губернії. Це Андріївська, Берестівська, Капустинська, Липоводлинська, Подільківська, Русанівська та частина Бірківської волостей Гадяцького повіту; Груньська, Комишанська, Куземинська волості Зіньківського повіту; Андріяшівська волость Лохвицького повіту цієї губернії. — Док. № 20.

¹⁶ Українська соціал-демократична робітничка партія утворилася 1905 р. на базі Революційної української партії (РУП). Висувала вимоги демократичної республіки, перетворення приватної власності на громадську, передачу землі у власність держави, заміну регулярної армії народною міліцією. У національному питанні — автономії України у складі Росії. Соціальну базу складала інтелігенція, студенти, робітники. Активізувалася 1917 р. УСДРП стала керівною (разом з УПСР) партією Української революції. Нараховувала за деякими даними до 40 тис. членів. Лідери: Володимир Винниченко (голова), Дмитро Антонович, Симон Петлюра, Борис Мартос, Микола Порш. Друкований орган — «Робітничка газета». Партія мала другу за чисельністю фракцію в Центральній Раді. Винниченко був заступником голови Української Центральної Ради та головою першого українського уряду — Генерального Секретаріату. — Док. № 21.

- ¹⁷ Мова тут може йти про Український національний фонд. — *Док. № 22.*
- ¹⁸ Олена Пчілка — псевдонім, справжнє ім'я Ольга Петрівна Косач (5.07.1849—4.10.1930), відома українська письменниця, фольклористка, публіцистка, громадська діячка, мати поетеси Лесі Українки, рідна сестра відомого політичного мислителя, соціаліста Михайла Драгоманова. У травні 1920 р. після чергового Гадяцького повітового з'їзду «Просвіт», на якому вона виступила проти советизації цієї організації та більшовицької політики русифікації була заарештована ЧК, але за наполяганням тодішнього військового комісара Гадяча боротьбиста Петра Мусієнка була звільнена і вислана з міста. — *Док. № 25.*
- ¹⁹ Тимчасовий Уряд (2 березня — 25 жовтня 1917 р.) — вищий виконавчорозпорядчий і законодавчий орган влади Росії між двома революціями — лютневою і жовтневою. — *Док. № 25.*
- ²⁰ Універсал Української Центральної Ради — мова йде про Перший Універсал Української Центральної Ради до українського народу на Україні й поза Україною суцього від 10 червня 1917 р., в якому проголошувалась автономія України. — *Док. № 25.*
- ²¹ Українська Центральна Рада — громадсько-політична організація, утворена в ніч з 3 на 4 березня 1917 р. в Києві для керівництва українським національним рухом. В ході Української революції перетворена на національний парламент який відігравав провідну роль у відновленні державності України. Припинила своє існування в результаті державного перевороту 29 квітня 1918 р. — *Док. № 25.*
- ²² «Заповіт» — вірш Тараса Шевченка, що став своєрідним національним українським гімном. — *Док. № 25.*
- ²³ Совет рабочих и солдатских депутатов — виборні політичні організації робітників і солдат Росії, що почали виникати під час Лютневої революції. Після жовтневого більшовицького перевороту в Петрограді вони стали органами державної влади. — *Док. № 26.*
- ²⁴ Народний дім — загальнодоступна культурно-просвітницька установа, які в імперській Росії почали створюватися ще в 1880 рр. Особливо широко розповсюдились після революції 1905 р. Народні дома намагалися об'єднати всі форми освітньої та дозвілдової діяльності. Організуюючи культурне дозвілля населення, вони ставили перед собою завдання розвивати позашкільну освіту, боротися з неписьменністю, вести лекційну роботу. У них розміщувалися бібліотека з читальною, театральнорекційний зал зі сценічним майданчиком, недільна школа, вечірні класи для дорослих, хор, чайна, книгарня. При деяких Народних домах влаштувалися музеї, де зосереджувалися різного типу наочні

- посібники, які використовуються при читанні лекцій в процесі систематичних занять, пересувні й постійно діючі виставки. — *Док. № 26.*
- ²⁵ Івченко Михайло (1890–1939) — відомий український письменник, у 1917–1919 рр. жив у Ромнах. Належав до партії українських соціалістів-революціонерів. У 1929 р. заарештовувався у справі Стілки Визволення України. — *Док. № 27.*
- ²⁶ Вашенко Григорій (1878–1967) — пізніше відомий український педагог, автор праці «Виховний ідеал» (1946). — *Док. № 27.*
- ²⁷ Праця «Життя Ісуса» (в 2 томах) німецького гегельянця і протестантського теолога Давида Штрауса (1808–1874) виходила в 1835–1836 рр. В ній розвивається ідея про міфологічний характер свідчень про Ісуса в євангеліях. — *Док. № 31.*
- ²⁸ Брошура «Християнство і соціалізм» (1874) являє собою переписку між священником Гогофом і німецьким соціал-демократом Августом Бебелем (1840–1913). Бебель в ній критикує ідею поєднання ідеалів християнства й соціалізму з марксистських позицій, а саму релігію з позицій атеїзму. — *Док. № 31.*
- ²⁹ Книга французького історика позитивістського спрямування Ернеста Ренана (1823–1892) «Життя Ісуса» (1863) розвивала ідею про історичність особи Ісуса. Ця праця, хоча й мала меншу наукову цінність, ніж подібна праця Д. Штрауса більше подобалась читацькому загалу. — *Док. № 31.*
- ³⁰ Мається на увазі Селянська спілка — масова профспілкова організація незможного селянства, що формувалася під проводом Української партії соціалістів-революціонерів. — *Док. № 32.*
- ³¹ «Наша спілка» — народна газета. Видавав її Роменський Союз кредитових і споживчих товариств, до складу якого входили кооперативи Роменського, Прилуцького, Лохвицького та Гадяцького повітів Полтавської губернії. Видавалася в 1917–1918 рр. 2–3 рази на тиждень. Редактор — А. Підпалій. — *Док. № 32.*
- ³² «Народна воля» — щоденна газета, орган ЦК Всеукраїнської селянської спілки та Центрального кооперативного комітету України. Фактично була друкованим органом Української партії соціалістів-революціонерів. Виходила в 1917–1919 рр. — *Док. № 32.*
- ³³ Давидов Борис Дмитрович (1899–1984), пізніше відомий як письменник Борис Антоненко-Давидович, народився у передмісті Ромни Засуллі у родині машиніста-залізничника. На початку 20-х рр. деякий час жив і працював у місті Охтирка. Як літератор дебютував памфлетом «Полкан». Належав до літературних груп «Аспіс» і МАРС («Майстерня

революційного слова»). Автор психологічної прози («Смерть», 1928; «За ширмою», 1963), начерків і репортажів («Землею українською», 1930), які советська преса засуджувала як ідеологічно шкідливі. 2 січня 1935 р. заарештований і 23 вересня засуджений до 10 років за ст. 54–11, 20–54–8 КК УРСР (співучасть у організаційній діяльності для вчинення терористичних актів). Звільнений у 1947 р., але у 1951-му знову заарештований і засуджений на довічне заслання до Красноярського краю за «приналежність до антирадянської терористичної організації і націоналістичну діяльність». Повністю реабілітований у 1956 р. Брав активну участь у рухові шістдесятників. Один із духовних лідерів української інтелігенції 60–70-х рр. У романі «За ширмою» (1963) описав роки перебування в таборі і на засланні. Автор книги «Як ми говоримо». Відомі також його спогади про період визвольних змагань в Україні 1918–1919 рр., опис найвідомішого із сфальсифікованих судових процесів кінця 20-х років — процесу над СВУ. Лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка (1991). — *Док. № 33.*

³⁴ «Борці за мрії» — п'єса Івана Щоголіва (Тогобочного) (1862–1933), написана в 1903 р. — *Док. № 37.*

³⁵ «Панна-штукарка» — комедія Олександра Володського (1875–1932), написана у 1906 р. — *Док. № 37.*

³⁶ «По ревізії» — п'єса-водевіль на одну дію Марка Кропивницького (1840–1910), написана ним у 1882 р. — *Док. № 37.*

³⁷ «Наймичка» — драма у 5 діях, написана Іваном Тобілевичем (Карпенком-Карим) у 1885 р. — *Док. № 37.*

³⁸ 4 серпня 1917 р. російський Тимчасовий уряд видав «Тимчасову інструкцію Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду», за якою обмежувалася дія повноважень виконавчого органу Української Центральної Ради Генерального Секретаріату територіями Волинської, Київської, Подільської, Полтавської і частково Чернігівської губерній. Таким чином, Харківська губернія була виведена з-під юрисдикції Генерального секретаріату, що спричинило вибух невдоволення серед національносвідомих сил Слобожанщини. Виступаючи на Першому Всеукраїнському з'їзді «Просвіт», голова Сумської «Просвіти» Василь Покровський ще раз наголосив, що «Просвітою було вжито всіх заходів, щоб Харківщину було прилучено до України» [*ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 157. Арк. 35зв.*]. До речі, рада селянських депутатів Лебединського повіту Харківської губернії також винесла постанову вважати «повіт українським і вимагати від Тимчасового Правительства приєднання його до тих губерній, котрими відає Генеральний секретаріат».

ральний Секретаріат» [Рідне слово. 1917. № 22. 31 жовтня. С. 4]. Але Генеральний Секретаріат Центральної Ради зміг повернути землі Харківської, а також Херсонської, Катеринославської та Таврійської (без Криму) губерній до складу України лише після більшовицького перевороту в Петрограді 24 жовтня, що й було зафіксовано у III Універсалі Української Центральної Ради від 7 листопада 1917 р. — *Док. № 38.*

³⁹ Всеукраїнський з'їзд «Просвіт» відбувся 20–23 вересня 1917 р. у Києві за ініціативою відділу позашкільної освіти генерального секретарства народної освіти УЦР. У з'їзді взяли участь делегати 232 просвітянських організацій. На вимогу делегатів Катеринославщини, Харківщини, Херсонщини і Таврії з'їзд ухвалив домагатися негайного приєднання цих губерній до України, а також утворення генеральних секретарств судових, продовольчих, військових, поштово-телеграфних справ та шляхів. Важливе місце зайняв розгляд питання про українізацію закладів освіти різних рівнів та визначення напрямків діяльності «Просвіт». Реалізація рішень покладалася на обрану з'їздом Головну управу Всеукраїнської спілки товариств «Просвіта». — *Док. № 40.*

⁴⁰ «Павуки та мухи» — брошура німецького соціаліста Вільгельма Лібкнехта (1826–1900), в якій в алгоричній формі виводяться буржуазія (павуки) та пролетаріат і пауперизоване селянство (мухи) та популярно викладаються марксистські погляди про експлуататорський характер капіталістичного суспільства і необхідність його знищення шляхом класової боротьби. Українською мовою виходила тричі: в 1905 р. в Чернівцях і в 1917 р. — в Катеринославі та Полтаві. — *Док. № 43.*

⁴¹ «Киевская мысль» — щоденна громадсько-політична та літературна газета ліберального напрямку. Видавалася в 1906–1918 рр. Видавець Р. Лубковський. Після Лютневої революції опинилась під керівництвом Київського комітету РСДРП (меншовиків). В передових статтях негативно ставилася до більшовицького жовтневого перевороту та діяльності Центральної Ради. — *Док. № 45.*

⁴² «Вільне козацтво» — національні добровільні військово-міліційні формування часів національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Виникли у процесі розвалу російської армії з лютого по травень 1917 р. з метою захисту сіл, а згодом і Української Держави, в умовах зростання громадського безладу й бандитизму. Організаційна структура копіювала давній козацький устрій: основою організації була сотня, що набиралася з громадян одного села чи міста не молодших за 18 років і не мала чітко означеної кількості. Сотні волості формувалися в курінь, курені — в полки, а полки губернії об'єднувалися в Кіш. Очолюва-

- ла організацію Генеральна козацька рада та наказний отаман на чолі з козацькою старшиною: осавулом, писарем, хорунжим, скарбником. — *Док. № 47.*
- ⁴³ «Чарівний ліхтар» — апарат для проєкції зображень. Прототип сучасніших діапроектора та епідіаскопа. — *Док. № 52.*
- ⁴⁴ Під час реформування місцевого самоврядування на українських землях з осені 1917 р. земські установи почали перейменовуватися в «народні». А 19 грудня 1917 р. виконавчим органом Української Центральної Ради — Генеральним Секретаріатом було прийняте спеціальне рішення про перейменування старих земських інституцій і відтоді «повітове земське зібрання» вже офіційно почало називатися «повітовою народною радою» (П. Н. Р.). — *Док. № 54.*
- ⁴⁵ Українські Установчі Збори — представницький орган, завданням якого було затвердити новий лад і встановити конституцію Української держави, що його намагалася утворити Українська Центральна Рада (УЦР). 12 жовтня 1917 р. УЦР ухвалила основи законопроекту про вибори до Українських Установчих Зборів і доручила Малій Раді остаточно затвердити закон та провести вибори. III Універсал призначав день виборів на 9 січня 1918 р., а день скликання — 22 січня 1918 р., зазначаючи, що до Українських Установчих Зборів законодавча влада належить УЦР. До Українських Установчих Зборів обиралися члени на основі загального, рівного, безпосереднього і таємного голосування, з дотриманням принципу пропорційного представництва. В листопаді 1917 р. Мала рада УЦР затвердила Головну комісію у справах виборів до Українських Установчих Зборів. З ухваленням Закону про вибори УЦР затвердила 10 виборчих округів. Крім них, було утворено 2 флотські та 5 фронтових виборчих округів. У зв'язку зі складними політичними обставинами, в яких перебувала Українська Народна Республіка в кінці 1917 р. — на початку 1918 р., вибори відбулися лише в окремих округах. Із 301 мандата Головна комісія визнала дійсними обрання тільки 172 депутатів. Однак через припинення діяльності УЦР Установчі збори скликані так і не були. — *Док. № 57.*
- ⁴⁶ В результаті Сумська повітова народна управа заклала у видатки на 1918 р. одноразову допомогу «Просвіті» (на книгозбірню) у розмірі 1000 карбованців [*ЦДАВО України*. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 362. Арк. 5]. — *Док. № 58.*
- ⁴⁷ Мова йде про Перший з'їзд українського вчителства Слобожанщини 15–16 квітня 1917 р. в Харкові, на якому вчителі — учасники з'їзду визнавали необхідність створення української школи, але з урахуванням

- прав національних меншин, порушували проблему забезпечення нової школи підручниками, ставили питання поступової українізації середніх та вищих навчальних закладів. Стосовно підготовки педагогів з'їзд ухвалив увести українську мову як викладову в учительських семінаріях та інститутах, а предмети українознавства мали ввійти до програм 8-го класу жіночих гімназій. — *Док. № 60.*
- ⁴⁸ Вулиця Соборна була перейменована на вулицю Тараса Шевченка вже більшовиками 5 липня 1920 р., а пам'ятник Шевченку роботи І. Кавалерідзе навпроти 1-ї жіночої гімназії був встановлений у 1926 р. — *Док. № 66.*
- ⁴⁹ Курси з української мови в Лебедині працювали з 24 липня по 24 серпня 1918 р. і зібрали більше 150 вчителів [*Земские известия*. 1918. 25 июля]. — *Док. № 77.*
- ⁵⁰ «Пан Штукарович, або Оказія, якої не було» — п'єса С. Зінвича на дві дії, написана в 1900 р. — *Док. № 79.*
- ⁵¹ «Піймав облизня» — п'єса-жарт українського актора і драматурга Трохима Колісниченка (1876–1941), написана ним у 1906 р. — *Док. № 79.*
- ⁵² «Каторжна» — історична драма на 5 дій також відома як «Жертва» українського актора і драматурга Павла Барвінського (Ізраїльтянка) (1862–1908), написана ним у 1898 р. — *Док. № 79.*
- ⁵³ «Тарас Бульба» — драма на сім дій Михайла Старицького (1840–1904) за однойменною повістю Миколи Гоголя, написана в 1897 р. — *Док. № 80.*
- ⁵⁴ «Мазепа» — романтична трагедія Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) (1845–1907), написана в 1897 р. — *Док. № 80.*
- ⁵⁵ Всеросійський Земський Союз («Всероссийский земский союз помощи больным и раненым воинам, состоящий под покровительством Ея Императорского Высочества Великой Княгини Елизаветы Федоровны») — суспільно-політична організація, яка виникла з початком Першої світової війни в серпні 1914 р. і займалась обладнанням госпіталів, санітарних поїздів, пунктів харчування, заготівлею медикаментів, білизни, навчанням медичного персоналу. — *Док. № 80.*
- ⁵⁶ Газета «Нова Рада» від 1 листопада 1918 р. повідомляла, що Кролевецька «Просвіта» питання з Народним домом продовжує вирішувати, крім того по селах повіту нею засновано 12 осередків товариства [*Нова Рада*. 1918. № 202. 1 листопада. С. 3]. — *Док. № 80.*
- ⁵⁷ Мається на увазі брошура майбутнього ідеолога консерватизму Осипа Назарука (1883–1940) «Що се є: суспільні класи, боротьба клас, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація» (перше видання —

- 1906 р.). Написана з соціалістичних позицій у студентські роки, коли він ще був членом Русько-Української радикальної партії у Львові. — *Док. № 81.*
- ⁵⁸ «Лебедина пісня (Калхас)» — драматичний етюд на одну дію, написаний Антоном Чеховим (1860–1904) в 1887 р. — *Док. № 83.*
- ⁵⁹ «Юбилей» — жарт на одну дію, написаний Антоном Чеховим у 1891 р. — *Док. № 83.*
- ⁶⁰ «Предложение» — жарт на одну дію Антона Чехова. П'єса написана в 1888 р. — *Док. № 83.*
- ⁶¹ Стещенко Іван (1873–1918) — член Центральної Ради, генеральний секретар освіти. Здійснював українізацію шкільництва. Був убитий в Полтаві 30 липня 1918 р., як виявилось пізніше, більшовиками. — *Док. № 84.*
- ⁶² Департамент позашкільної освіти 31 серпня повідомив Сумську «Просвіту», «що Рада Т-ва має право видавати посвідчення, але вони не будуть мати офіційного значіння, а лише моральне» [*ЦДАВО України*. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 374. Арк. 6.]. — *Док. № 84.*
- ⁶³ «Просвіта» в с. Рогинці була заснована 22 травня 1918 р. на основі драматичного гуртка, що діяв тут ще з 1914 р. — *Док. № 86.*
- ⁶⁴ Мова йде про Василя Яременка (1895–1976), пізніше відомого українського актора, народного артиста СРСР (з 1954 р.). — *Док. № 86.*
- ⁶⁵ Як видно з фінансового звіту міській управі від 20 вересня Сумською «Просвітою» в театрі Дмитра Корепанова 3 вересня був поставлений спектакль за п'єсою І. Карпенка-Карого «Бондарівна», квитки було продано 349 глядачам і виручено за них 606 крб. 05 коп., 5 вересня — вистава за баладою Тараса Шевченка «Така її доля», на якій була присутня 291 особа, виручка — 470 крб. 57 коп., 8 вересня ставилася п'єса І. Тогобочного «Жидівка вихрестка», на ній були присутні 746 глядачів і виручено 1504 крб. 54 коп., 12 вересня комедію Г. Грушевського «Розбиті надії» переглянуло 487 осіб, за квитки виручено 844 крб. 13 коп., 14 вересня на спектаклях «Така її доля» та С. Васильченка «На перші гулі» побувало 409 глядачів, прибуток — 810 крб. 48 коп., 15 вересня ставилася п'єса за однойменним твором Тараса Шевченка «Мати-наймишка», на якій були присутні 677 осіб, виручка — 1488 крб. 34 коп. З урахуванням дефіциту весь прибуток від зіграних у вересні спектаклів становив 6499 крб. 69 коп. [*ДАСО*. Ф. 354. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 35]. У відповідь на прохання «Просвіти» звільнити грошові надходження за ці спектаклі від внесення благодійного збору у міську казну Сумська управа, у свою чергу, попрохала її все таки внести

- в касу 748 крб. 65 коп., а коли міська дума задовольнить клопотання «Просвіти», то кошти їй будуть повернені [ДАСО. Ф. 354. Оп. 1. Спр. 56. Арк. 28]. — Док. № 91.
- ⁶⁶ «Робітнича газета» — щоденний орган ЦК Української соціал-демократичної робітничої партії. Видавалася з перервами з 30 березня 1917 по 1919 р. Головний редактор — В. Винниченко, згодом — І. Мазепа. — Док. № 92.
- ⁶⁷ Державна варта Української Держави — орган охорони правопорядку і державної безпеки доби Гетьманату, створений 18 травня 1918 р. за постановою уряду Ф. Лизогуба як департамент у структурі МВС. — Док. № 92.
- ⁶⁸ Головою Ради Міністрів Української Держави був тоді Федір Лизогуб (1851–1928). — Док. № 95.
- ⁶⁹ Гальковський Микола (1868–1933) — відомий російський філолог-славіст. Серед науковців найпопулярнішою його працею залишається «Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси» (Т. 1–2. Х.; М., 1913–1916). Педагогічна діяльність Гальковського пов'язана з Сумами, Білопільям, Лебедином. У Лебедині він видав такі свої художні та наукові твори як «Петр Великий в народной поэзии» (1909), «Наказной гетман Полуботок» (1909), «Стихотворения» (1909), «Повести и рассказы» (1910). Займався громадською роботою — був гласним Лебединського повітового земства, членом місцевого учительського союзу. У 1917 р. був директором Лебединської чоловічої гімназії. — Док. № 97.
- ⁷⁰ Пустовар Григорій (1889–1960) — член українського гуртка в Сумській Олександрівській чоловічій гімназії, учасник Української революції 1917–1921 рр. Після поразки визвольних змагань емігрував і жив у Єгипті, Болгарії, Чехословаччині, член кількох українських емігрантських громадських організацій. Брав участь у заснуванні часопису «На руїнах» (1921–1922). У 1927 р. закінчив агрономічний відділ Української господарської академії в Подєбрадах (Чехословаччина) із званням інженера-агронома. Помер у Словаччині. — Док. № 97.
- ⁷¹ Лікар Пантелеймон Домашенко (1892–?) пізніше, у 1940 р., за свою належність до Української партії соціалістів-революціонерів був засуджений до п'яти років таборів, а у 1949 р. ще й висланий теж на п'ять років до Красноярського краю РРФСР [ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 7. Спр. 180. Арк. 67, 73]. — Док. № 97.
- ⁷² Гроші у сумі 7567 карбованців Міністерство перерахувало Лебединські «Просвіті» на початку січня 1919 р. При цьому Департамент поза-

- шкільної освіти попросив надіслати йому ще план позашкільної роботи Лебединської «Просвіти» та звіт про витрачання коштів [ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 374. Арк. 22]. — *Док. № 99.*
- ⁷⁵ Другий Всеукраїнський з'їзд «Просвіт» відбувся 3–5 листопада 1918 р. у Києві. Скликаний він був за ініціативою Департаменту позашкільної освіти Української Держави. На ньому було задекларовано необхідність створення у майбутньому Всеукраїнської спілки «Просвіт». — *Док. № 100.*
- ⁷⁴ Кавалерідзе Іван (1887–1978) — відомий український скульптор, кінорежисер, драматург. Народився на хут. Ладанському Роменського повіту. Проживав у Ромнах в 1917–1923 рр. Тут створив один з перших пам'ятників Тарасові Шевченкові (урочисто відкритий 27 жовтня 1918 р.). Якраз цією п'єсою С. Васильченка «На перші гулі» І. Кавалерідзе й дебютував у Роменському театрі при «Просвіті» як режисер-постановник 6 листопада 1918 р., про що й повідомляє один з активних діячів Роменської «Просвіти» Микита Мищенко. Крім того, в 1919 р. у цьому професійному театрі він здійснив постановки ще й таких спектаклів, як «Останній сніп» Л. Старицької-Черняхівської, «Розумний і дурень» І. Тобілевича та «Лісова пісня» Лесі Українки. Перебуваючи в Ромнах, І. Кавалерідзе також викладав малювання у художній школі. — *Док. № 101.*
- ⁷⁵ Революційний комітет (Ревком) — тимчасові надзвичайні органи влади, що створювались більшовиками під час Громадянської війни в Росії (1918–1921). Зосереджували всю повноту громадянської та військової влади. — *Док. № 107.*
- ⁷⁶ Відразу після переходу на нове літочислення до дати дня народження Шевченка за старим стилем, а це 25 лютого, спочатку додавали 13 днів, як це потрібно для XX ст., хоча різниця повинна бути в 12 днів, бо Шевченко жив у XIX столітті. Та спеціалістів з історичної хронології, як видно, в наркоматі освіти не було. Зараз ця помилка виправлена і його день народження святкується не 10, а 9 березня. — *Док. № 108.*
- ⁷⁷ Минюра Євдоким (1880–1963) — український художник. Працював у основному в жанрі пейзажу. Народився у с. Реутинці Кролевецького повіту Чернігівської губернії. У 1917–1924 рр. мешкав у Ромнах, викладаючи малювання. Виконав багато декорацій до вистав Роменської «Просвіти». Малював також портрети роменських просвітян. — *Док. № 109.*
- ⁷⁸ Як засвідчує наступний номер «Известий» на ремонт пам'ятника виконком затвердив кошторис у розмірі 8130 крб. 30 коп. Потреба в ремонті була пов'язана з тим, що пам'ятник Т.Г. Шевченку був виготовлений з бетону і відкритий 27 жовтня 1918 р., коли надворі вже були заморозки і це відобразилося на якості роботи. — *Док. № 114.*

- ⁷⁹ Часопис «Просвітянин-Кооператор» виходив у Ромнах у травні 1919 — лютому 1920 рр. Видавало його товариство «Просвітянин-Кооператор», редактор Ф. Т. Черненко. Це був спільний орган просвітян і кооперативів Роменського повіту. У першій половині номеру друкувалися статті, дописи з проблем просвітянського життя, художні твори, а в другій — матеріали з проблем кооперативного руху. — *Док. № 118.*
- ⁸⁰ Далі в цьому номері часопису «Просвітянин-Кооператор» подається інформація про те, що в комісію з побудови бюста Шевченку в Медвежому «Просвіта» запросила І. Кавалерідзе, М. Міщенко, Е. Миньору, П. Василенка П. Ганчаренка, І. Бойка, С. Гвоздецького, А. Харченка, Т. Муху та І. Семича. Проект бюсту попросили зробити І. Кавалерідзе. На виготовлення бюсту було зібрано 4000 карбованців. — *Док. № 119.*
- ⁸¹ «Лиха іскра поле спалить і сама щезне» — п'єса Івана Тобілевича (Карпенка-Карого), написана ним у 1895 р. Спочатку називалася «Сербин». — *Док. № 120.*
- ⁸² Вашкевич Григорій (1837–1923) народився поблизу х. Шумське Роменського повіту. Зустрічався з Тарасом Шевченком у студентські роки в Петербурзі після повернення поета із заслання в 1857 р. Як філолог допомагав М. Костомарову у редагуванні та підготовці до друку «Кобзаря» 1860 та 1867 рр. видання. У своїй колекції мав багато рукописів Шевченка, які передав у 1914 р. Науковому товариству у Києві. Старовинний торбан Шевченка, який він також зберігав у себе зараз знаходиться у Роменському краєзнавчому музеї. — *Док. № 135.*
- ⁸³ Це Колодяжний Євген — другий після Василя Покровського керівник Сумської «Просвіти». У 1918 р. він працював юристом (на посаді податкового інспектора). Належав до партії українських соціалістів-революціонерів і вважався «старим революційним робітником» [ДАСО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 26-27]. У квітні 1918 р. за ініціативи «Просвіти» був затверджений урядом УНР комісаром Сумського повіту. За Директорії 21 грудня 1918 р. Сумськими земськими повітовими зборами знову був обраний комісаром повіту і 26 грудня затверджений на цій посаді Харківським губернським комісаром. З 10 березня по 15 липня 1920 р. виконував обов'язки губернського комісара Поділля від Директорії УНР. У міжвоєнний період проживав на території Польщі, у м. Рівне, керував книгарнею «Наша культура» та працював у магістраті. Далі жив у Німеччині, де й помер. — *Док. № 139.*
- ⁸⁴ Як засвідчує зміст анкет, направлених в інші волосні осередки «Просвіт» Гадяцьким відділом народної освіти у цьому питанні стояло сло-

- во «російських», але у Подільківській «Просвіті» (та і в інших) вперто пишуть — «московських». — *Док. № 140.*
- ⁸⁵ Система Фребеля — система виховання, розроблена видатним німецьким педагогом і теоретиком дошкільного виховання Фрідріхом Фребелем (1782–1852). Фребель є засновником перших дитячих садків, завдання яких, на відміну від дитячих притулків, полягало в навчанні і вихованні дітей. Основна мета дитячих садків Фребеля полягала у сприянні розвитку природних здібностей дитини: діти ростуть як квіти (звідси термін «дитячий садочок») і завданням вихователів було піклування про них і сприяння їх найбільш повному розкриттю. В цій системі головний акцент робиться на активності самої дитини, на необхідності спонукання і організації її власної діяльності. Тому у вихованні дітей дошкільного віку підкреслюється велике виховне і освітнє значення гри. — *Док. № 142.*
- ⁸⁶ Дьюї Джон (1859–1952) — американський філософ-інструменталіст і реформатор освіти. Метою виховання за Дьюї було формування такої особистості, яка уміла б пристосовуватися до різних ситуацій в умовах вільного підприємництва. — *Док. № 142.*
- ⁸⁷ Українська комуністична партія (боротьбистів) — політична організація, що діяла в 1918–1920 рр. Утворилася внаслідок розколу в Українській партії соціалістів-революціонерів (УПСР) влітку 1918 р. На першому (п'ятому) з'їзді в березні 1919 р. прийняла нову назву (Українська партія соціалістів-революціонерів (комуністів), також вживалася назва «Українська партія соціалістів-революціонерів (комуністів-боротьбистів)»). 6 серпня 1919 року партія уклала акт про об'єднання з нещодавно відокремленим лівим крилом Української соціал-демократичної партії (незалежників) (УСДРП-Н) — Українською соціал-демократичною партією (незалежників-лівих), після чого її назву було змінено на остаточну — Українська комуністична партія (боротьбистів). Назва партії пов'язана з назвою її центрального друкованого органу — київською газетою «Боротьба». — *Док. № 142.*
- ⁸⁸ Відомий український письменник Борис Антоненко-Давидович (1899–1984) уже влітку 1917 р. входив до Ради Тростянецької «Просвіти», 19–20 листопада 1917 р. був делегований на другий з'їзд «Просвіт» Слобожанщини від Охтирської «Просвіти», а в 1920–1921 рр. очолював Охтирський повітовий відділ народної освіти. З його ініціативи Охтирська «Просвіта», що була започаткована ще в 1917 р. нотаріусом Базилевським відновила свою діяльність як «червона» «Просвіта» ім. Я. Щоголіва. У 1921 році він став членом Української Комуніс-

- тичної Партії (укапістів) і виїхав до Києва. Також див. примітку 33. — *Док. № 145.*
- ⁸⁹ Мова йде про Олександра Твердохлібова (1840–1918) — відомого краєзнавця та садівника, дослідника історичної спадщини Слобожанщини. Працював учителем повітового училища й жіночої прогімназії в м. Охтирка. — *Док. № 145.*
- ⁹⁰ Тобто Бориса Антоненка-Давидовича. Детальніше див. примітки 33, 87. — *Док. № 147.*
- ⁹¹ «Січ» — спортивно-гімнастичне та парамілітарне товариство, було засноване на Галчині Кирилом Трильовським у 1900 році. На територію Великої України його діяльність була перенесена в 1917 р. Внаслідок завоювання влади більшовиками «Січі» тут припинили своє існування. — *Док. № 147.*
- ⁹² Український національний союз (УНС) — координаційний осередок українських політичних партій (УПСФ, УСДРП, УПСР, УПСС) і культурно-громадських, професійних організацій (Селянська Спілка, Учительська Спілка, Правниче Товариство, Союз Залізничників, Всеукраїнська Поштово-Телеграфна Спілка, Лікарська Спілка, централія «Просвіти», Всеукраїнський Земський Союз тощо). Утворився на початку серпня 1918 р. на базі Українського національно-державного союзу і стояв в опозиції до політики гетьманського уряду. Коли Скоропадський проголосив федерацію України з майбутньою небільшовицькою Росією саме УНС підняв проти гетьмана повстання. — *Док. № 148.*
- ⁹³ Пізніше, у 1924–1936 рр., Степан Бабка завідував Роменською окружною та районною центральною бібліотекою. 8 квітня 1936 р. був заарештований і засуджений на три роки таборів за зберігання троцькістської і націоналістичної літератури. Реабілітований лише у 1994 р. — *Док. № 149.*
- ⁹⁴ Самброс Юрій (Георгій) (1894–1975) — відомий діяч народної освіти Сумщини 20-х рр., кандидат педагогічних наук. Українізатор освіти на Охтирщині початку 20-х років. Організатор «Червоних Просвіт» на Охтирщині та Тростянецьчині. З 1925 р. — викладач педагогіки новоствореного Сумського педагогічного технікуму. Автор багатьох методичних посібників з педагогіки («Педагогічні гуртки в школах», «Театральна робота в школі», «Вивчення рідної мови в школі і вузі», «Шкільні свята і вечори» тощо). В 1933 р., боячись переслідувань з боку репресивних органів, виїхав до Росії. Про своє життя залишив спогади («Щаблі. Мій шлях до комунізму»), в яких подав цілу хроніку українського національного відродження та його творців, а

- також сталінського погрому цього чергового піднесення українства. — *Док. № 151.*
- ⁹⁵ «Чумацькі діти» — перероблений Пантелеймоном Кулішом твір Адама Міцкевича «Повернення батька», що став п'єсою для дитячого театру. — *Док. № 167.*
- ⁹⁶ Давидовський Григорій (1866–1952) — відомий композитор, хормейстер і педагог, заслужений артист УРСР, уродженець с. Мельня теперішнього Конотопського району. В репертуарі просвітянських хорів та музикантів були популярними такі його твори як поема для хору «Україна», хорова сюїта «Бандура», фантазія за темами українських пісень «Кобза», «Запорізький марш» тощо. Деякий час твори Давидовського більшовиками вважалися націоналістичними і заборонялися до виконання. — *Док. № 167.*
- ⁹⁶ «Хатня революція» — комедія драматурга й актора Олександра Володського (1875 — після 1932), написана ним у 1909 р. — *Док. № 169.*
- ⁹⁸ Гурток імені Івана Котляревського вважався одним із 7 осередків товариства «Просвіта» в м. Ромни [ДАСО. Ф. Р-5810. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 8 зв.]. — *Док. № 170.*
- ⁹⁹ «Зимовий вечір» — драматичний етюд, написаний Михайлом Старицьким у 1888 р. за повістю Елізи Ожешко «У зимовий вечір». — *Док. № 181.*
- ¹⁰⁰ Затиркевич-Карпинська Ганна (дівоче прізвище — Ковтуненко) (1855–1921) — відома українська акторка, виступала в українських трупах М. Кропивницького, М. Садовського, М. Старицького, П. Саксаганського. За час своєї творчої кар'єри зіграла близько 130 ролей. Ще в 1882 р. брала участь у роботі аматорського театрального гуртка в м. Ромни, грала ролі: Тетяни («Москаль-чарівник» І. Котляревського) та Одарки («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка). — *Док. № 181.*
- ¹⁰¹ Корольчук Олександр (1883–1925) — український режисер і актор, вперше на запрошення місцевої «Просвіти» на чолі частини трупи М. Садовського гастролював у Ромнах у травні-серпні 1918 р. Знову разом з частиною трупи М. Садовського прибув до міста у липні 1920 р. і обійняв посаду головного режисера драматичного театру при «Просвіті». До цього творчого колективу приєдналася і знаменита Ганна Затиркевич-Карпинська, що мешкала тоді в своєму родинному маєтку в с. Блотниця. — *Док. № 181.*
- ¹⁰² Хоча в газеті роменського виконкому «Известия...» від 3 червня 1919 р. повідомлялося, що «Просвіта» на хуторі Левандівка була заснована 25 травня 1919 р. Тому, в цьому випадку, мова йде про перереєстрацію роботи осередку за новим советським статутом. У Роменському пові-

- ті абсолютна більшість осередків «Просвіт» у грудні 1920 — лютому 1921 рр. добровільно перейшли у своїй діяльності на новий советський Статут, а у квітні–травні 1921 р. вони були офіційно перереєстровані. — *Док. № 188.*
- ¹⁰³ Постановою Президії ВУЦВКУ від 26.02.21 «Про святкування пам'яті Т. Г. Шевченка» 11 березня, день 60 роковин смерті геніального українського поета і великого революціонера Т. Шевченка, було оголошено Всеукраїнським святом. — *Док. № 192.*
- ¹⁰⁴ 14 грудня 1920 р. Рада Народних комісарів УСРР утворила при Народному комісаріаті освіти Головний комітет політосвіти. Головнополітосвіта організаційно об'єднала і підпорядкувала собі всю культурно-освітню роботу Наркомосу, Політуправління фронтів та військових округ, ЦК комсомолу. Політосвіта існувала у структурі Роменського повітового відділу освіти і фактично вся робота осередків «Просвіт» повіту з кінця 1920 р. проводилася під її безпосереднім керівництвом і контролем. — *Док. № 195.*
- ¹⁰⁵ «Бондарівна» — п'єса Івана Тобілевича (Карпенка-Карого), написана ним у 1884 р. — *Док. № 195.*
- ¹⁰⁶ «Крути та не перекручай» (1896) — комедія Михайла Старицького, що є обробка п'єси Панаса Мирного «Перемудрив». — *Док. № 201.*
- ¹⁰⁷ «Повернувся з Сибіру» — драма на 5 дій Любові Яновської (1861–1933), написана в 1897 р. — *Док. № 212.*
- ¹⁰⁸ Робсел — Робітничо-селянська інспекція УСРР, орган класового контролю, легалізований у формі державного контролю, створена 25 лютого 1920 р. шляхом злиття органів Народного комісаріату державного контролю УСРР і Верховної соціалістичної інспекції, 23 травня 1920 р. реорганізована в Народний комісаріат робітничо-селянської інспекції УСРР. — *Док. № 226.*
- ¹⁰⁹ На території Русанівської волості на грудень 1921 р. існувало 11 осередків «Просвіт» — Русанівський, Лучанський, Побиванський, Байрацький I і Байрацький II, Яснопольщинський, Пирятинщинський, Михайлівський, Ющенківський, Графчинський та Кулябкинський [ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 86. Арк. 5]. — *Док. № 228.*
- ¹¹⁰ «Кум-мірошник, або Сатана в бочці» — жарт-водевіль на одну дію Дмитра Дмитренка, вперше був поставлений на сцені в Харкові 3 березня 1850 р. в бенефіс Карпа Соленика. Окремим виданням ця п'єса вперше була опублікована в Києві 1884 р. — *Док. № 231.*
- ¹¹¹ «Розумний і дурень» — комедія Івана Тобілевича (Карпенка-Карого), написана ним у Новочеркаську 1885 р. — *Док. № 231.*

- ¹¹² «Батькова казка» — п'єса Івана Тобілевича (Карпенка-Карого), написана ним була у 1892 р. Спочатку мала назву «Артист». Після переробки дістала назву «Гріх і покаяння», а після останньої переробки 1893 р. — «Батькова казка». — *Док. № 231.*
- ¹¹³ «Бувальщина, або На чужий коровай очей не поривай» — п'єса-жарт Антона Велисовського. — *Док. № 231.*
- ¹¹⁴ «Невольник» — драма Марка Кропивницького створена на основі поеми Тараса Шевченка «Невольник» у 1872 р. і вперше поставлена 2 лютого 1882 р. у Києві. — *Док. № 233.*
- ¹¹⁵ З кримінальної справи Павла Рубашова також дізнаємося, що «Просвіта» в містечку Вороніж була організована в 1920 р. Ініціатором створення «Просвіти» були колишній директор гімназії Влоиков, професор Роман Череновський та вчитель Сава Кордя. Деякий час керівником «Просвіти» була Настя Гудимович, розстріляна в 1922 р. ЧК як член Київського повстанкому. При Воронізькій «Просвіті» функціонували вечірні курси з ліквідації неписьменності, а в її складі були такі секції як хорова, драматургічна та самоосвіти. Активісти цього осередку всіляко опиралися перетворенню його в листопаді 1922 р. на Селянський будинок, намагаючись зберегти «Просвіту» як «українсько-національну організацію» [ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 2. Спр. 323]. — *Док. № 239.*
- ¹¹⁶ Відомий український письменник Борис Антоненко-Давидович. У 1920–1921 рр. він був головою Охтирського повітового відділу народної освіти. Детальніше див. примітки 33, 85. — *Док. № 241.*
- ¹¹⁷ Ю. Самброс не був поінформований про долю Б. Антоненка-Давидовича після його заслання. — *Док. № 241.*
- ¹¹⁸ Це Матвій Довгополук (1893–1944) — письменник, відомий педагог та агроном. Він був заступником Б. Антоненка-Давидовича в Охтирському відділі народної освіти і завідувачем підвідділу професійної освіти, а після переїзду останнього до Києва у 1921 р. його призначили завідувачем цього відділу. У 1922 р. був призначений завідувачем дитячою колонією, що незабаром отримала назву «Охтирське дитяче містечко». Крім того, М. Довгополук приймав участь в організації і діяльності Краснопільської «Просвіти», за що й був заарештований і «особливою трійкою» при управлінні НКВС по Харківській області 27.11.1937 ув'язнений на 10 років у виправно-трудовах таборах. Спочатку працював на лісорозробках на Далекому Сході, потім агрономом, а в роки Другої світової був повернутий у Росію, де й помер в ув'язненні у м. Рибінськ (Волгоград) в лікарні від дистрофії та серцевої недостатності 28.02.1944. — *Док. № 241.*

- ¹¹⁹ Сергієнко Григорій у 1920–1921 рр. був завідувачем підвідділу соціального виховання Охтирського повітового відділу освіти. Ще влітку 1917 р. приймав участь у роботі Охтирської «Просвіти». В 20–30-х рр. працював на керівних педагогічних посадах у м. Суми. У березні 1938 р. був заарештований і звинувачений як учасник української націоналістичної організації, але після 14 місяців перебування під слідством з-під варти був звільнений. В часи німецької окупації, з 1 лютого і до 18 вересня 1942 р., перебував на посаді заступника бургомістра м. Суми. В 1942 р. за участь у Сумській «Просвіті» і ОУН Сергієнко заарештовувався СД і перебував під вартою 4 місяці. 5 вересня 1945 р. вже советським військовим трибуналом був засуджений до 20 років каторжних робіт. У 1957 р. термін покарання був зменшений до 10 років і Сергієнко вийшов на волю. У 1997 р. він був реабілітований. — *Док. № 241.*

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- Арк. — аркуш
 б/р. — біжучого року
 Віднарос — відділ народної освіти
 Волвіднарос — волосний відділ народної освіти
 Волнароб — волосной отдел народного образования
 Волпарком — волосний партійний комітет
 г. — город
 год. — година
 губ. — губернія
 ДА УСБУ в СО — Державний архів Управління служби безпеки України в Сумській області
 ДАКО — Державний архів Київської області
 ДАПО — Державний архів Полтавської області
 ДАСО — Державний архів Сумської області
 ДАХО — Державний архів Харківської області
 д. — деревня
 д.д. — добродії
 ДІКЗ «Посулля» — Державний історико-культурний заповідник «Посулля»
 др. — другие
 и. д. — исполняющий должность
 ІР НБУ ім. В. І. Вернадського — Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
 Комнезам — комітет незаможних селян
 Комсомол — коммунистический союз молодежи
 КЗ «ОМКМ» — Комунальний заклад «Охтирський міський краєзнавчий музей»
 КП(б)У — Комуністична партія (більшовиків) України
 к./р. — контрреволюціонер
 КСМУ — Комуністична спілка молоді України
 м. — місто
 М.Н.О. — Міністерство народної освіти
 Наркомпрос — Народный комиссариат просвещения
 Научпроп — підвідділ наукової пропаганди
 обл. — область
 Оп. — опис
 Отнаробраз — отдел народного образования
 п. — пан
 п/в — підвідділ
 П.Н.Р. — повітова народна рада
 пов. — повіт

- Політосвіта — підвідділ
політичної освіти
- Помголод — комітет допомоги
голодаючим
- пос. — поселок
- р. — ріка
- р. — рубль
- ревиз. — ревизионная
- р-н — район
- Робос — професійна спілка
працівників освіти
- Робсел — робітничо-селянська
інспекція
- Р. Р. С. і С. Депутатів — Рада
робітничих, солдатських і
селянських депутатів
- Р.С.Ф.С.Р. — Российская
Советская Федеративная
Социалистическая
Республика
- с. — село
- свящ. — священник
- сл. — слобода
- СОКМ — Сумський обласний
краєзнавчий музей
- Т. — том
- тис. — тисяча
- т. д. — так далі
- т. ин. — таке інше
- т-во — товариство
- т. п. — тому подібне
- х. — хутір
- Ч. — число
- УГБ — Управление
государственной
безопасности
- україст — член Української
комуністичної партії
- Унароб — уездный отдел
народного образования
- УНР — Українська Народна
Республіка
- УОНО — уездный отдел
народного образования
- Уполитпросвет — уездный
отдел политического
просвещения
- У.Ц.Р. — Українська
Центральна Рада
- ЦДАВО України —
Центральний державний
архів вищих органів влади та
управління України
- ЦДАГО України —
Центральний державний
архів громадських
організацій України

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Авраменко А.	46	Білода Л.	279
Авраменко, Петро	245	Білоусова З.	215
Александров В. В.	63	Блюмштейн, Волько	див. Коряк
Алексей Михайлович (Романов)	55	Володимир	
Алчевська, Христя	205	Бобров	286
Андриевский, Степан	246	Богданова	41
Антоненко І. 328		Богданович М. К.	65, 67, 93, 98,
Антоненко-Давидович,		161, 169, 180	
Борис	28, 29, 36, 219,	Богомаз О.	49
233, 235, 236, 237, 271, 337, 365,		Бойко Ів. Г.	164, 384
370, 376, 385, 386, 389		Бондаренко	223
Антонович, Дмитро	371, 374	Бородаевский А.	46
Апостол	62	Боряк	286
Аркас, Микола	11	Брень, Юрко	219, 222, 225, 233
Архипенко Є.	371	Брус К.	45, 46
Б		Бузанем	119
Бабка, Степан	238, 364, 370, 386	Будник	46
Бажан, Олег	38	Будяк	251
Бажан, Яків	282	Букшований Є. Ф.	233, 234
Базавлук	45, 46	Булгакова А. С.	48
Базилевський	8, 164, 219,	Бурлюк	46
220, 221, 222, 225, 229, 232, 233,		Бутенко	153
236, 385		Бутник, Борис	143
Базіченко П.	61, 62	Бутримин Ф.	61
Байрон	228	В	
Бальва, Тимофей	246	Вареник	67
Барвінський (Ізраїльтянку),		Вареник	219, 221, 222,
Павло	380	225, 227	
Барский Е.	319	Василенко, Іван	24, 63, 64,
Бацман	69	67, 217, 218	
Башин Ф.	164	Василенко, Микола	8, 47
Башта, Свирид	69	Василенко П. І.	200, 384
Бебель, Август	69, 376	Василенкова	128
Безпальй, Ігнат	42	Васильок, Тодось	179
Бережний	12, 120, 357	Васильченко, Степан	160, 161,
Береза	103	185, 381, 383	
Березова М. А.	48	Вахнянин, Анатоль	5
Берестовський І.	74, 111	Вашкевич, Григорій	200, 384
Белікова В.	164	Ващенко, Григорій	9, 36, 67, 239,
Билим	330	240, 350, 376	

Вашенко, Олександр	322	Городецький, Сергій	282
Велисовський, Антон	389	Гребенщиків, Сергій	19, 36, 206,
Величко, Людмила	38	209	
Вернадський, Володимир	36	Гревізирський	241
Винниченко, Володимир	132, 160,	Гретер	128
180, 371, 374, 382		Гринько, Григорій	25, 34
Вишня, Остап (Губенко)	329, 330	Гринько, Іван	278
Вілінський, Василь	155	Грищенко, Микола	359
Вітко І.	84	Грінченко, Борис	50, 116,
Власенко, Валерій	38	118, 119, 146, 185, 210, 258	
Влойков	389	Грушевський Г.	381
Вовкушевський, Олексій	69, 70	Грушевський, Михайло	8, 10, 11,
Волинський Ант.	307, 313	47, 136, 255	
Воліковський А. Т.	169	Губа І. С.	69
Волков, Дмитрій	330	Гудик, Михайло	90
Володський, Олександр	377, 387	Гудик, Степан	90
Ворона, Уляян	42	Гудимович, Настя	368, 389
Вялків	56, 57	Гук, Іван	286, 287,
Г		288, 289	
Гажала К. П.	324, 325	Гурнак У. Е.	48
Гайдєй В. О.	82, 148, 160	Д	
Гайоренко І. П.	357	Давиденко	196
Гайоренко І. С.	357	Давидів, Борис див. Антоненко-	
Галенко	217, 218	Давидович, Борис	
Галич В.	213	Давидов див. Антоненко-	
Галюн, Іван	330	Давидович, Борис	
Галь-Галь	20, 146	Давидовський, Григорій	260, 387
Гальковський, Микола	150, 382	Давыдов див. Антоненко-	
Ганжа, Микола	365	Давидович, Борис	
Ганжара	144	Данилевич, Василь	11
Гвоздецький С.	384	Даниленко, Кость	21, 153, 157
Глущенко І.	279	Данилов Я. М.	63, 163,
Гоголь, Микола	380	198, 199	
Гогоф	376	Дауа, Іван	84, 85, 96
Голобородько І	61	Даценко	295
Головацький, Яків	150	Демченко Д.	46
Головченко, Оксана	242	Демченко, Ілля	246
Головченко, Хома	242	Денікін, Антон	23, 214, 320
Гончаренко Е.	49	Дзюба	46
Гончаренко П.	384	Діаконов О.	164
Гончарова, Людмила	38	Діателович Г.	279
Горбенко С. В.	325	Діброва, Григорій	38
Горещький П.	134	Дмитренко, Дмитро	388

Добкина В.	59	(Ковтуненко), Ганна	16, 276, 387
Довгий, Іван	42, 347, 371	Західний М.	62
Довгополук, Матвій	17, 29,	Зацаринний, Іван	87, 88, 164
30, 237, 337, 338, 366, 389		Зеленська П.	279
Домашенко, Пантелеймон	150,	Зеленський О.	279
153, 382		Зеленський П.	279
Дорченко	30	Зеленський У.	279
Дорошенко, Дмитро	373	Зіневич С.	380
Дорошенко, Петро	12	Зленко, Костянтин	7, 40
Драгоманов, Михайло	261, 262,	Зозуля П.	328
289, 375		Золотоверхий І. Д.	27, 28
Дробилко, Василь	233, 234	И	
Дудка, Петр	246	Іванов	119
Дунаєв	28, 196	Іванченко, Іван	246
Дунайський див. Шовкун-Дунайський		Іванченко, Сергій	246
Дух К. Я.	15	Івашенко І. Ф.	48, 55
Духно П.	46, 150, 159	І	
Дьюї, Джон	215, 385	Іваненко Е. П.	252
Дьяченко А.	46	Іванущенко, Геннадій	36, 44, 111,
Д'яконова Н. Т.	252	139, 141, 238	
Е		Івченко В. В.	169
Евсевський Ф. А.	169	Івченко, Михайло	65, 66, 165,
Елизавета Федорівна	380	240, 355, 376	
Є		Івченко, Прокопій	313
Євселєвський Л.	27, 32	Івченко П. М.	251, 252
Євтушенко	140	Ісаєнко М. А.	134
Євтушенко, Ніна	38	Ісус	376
Ємець, Олександр	88	Ішуніна М.	81
Єрмоленко	81	К	
Ж		Кавалерідзе, Іван	16, 18, 160, 161,
Жеребко І.	161	162, 169, 180, 200, 201, 361, 380,	
Жуковський	357	383, 384	
З		Кавцевич, Роман	45
Завалусва Г.	215	Калужський	330
Заєц, Олександр	280, 281	Калюжний А. 46	
Занченко	218	Калюжний П. М.	357
Зайцев, Павло	8, 45, 46, 347,	Кандиба, Сергій	20, 143, 144
372, 373		Канцімал, Михайло	244
Зайцева, Зина	118	Карасик, Антон	12
Закорко, Пилип	45	Карл XII	228, 229
Залізник, Володимир	244	Карпенко, Александр	237
Запорожець М. П.	150	Карпенко-Карий, Іван	12, 191, 377,
Затиркевич-Карпинська		380, 381, 384, 388, 389	

Карпійчук	189	Кондратьєв, Гарасим	55
Картавченко А.	46	Кононенко, Ефим	246
Касьянов, Георгій	31	Кордя, Сава	333, 389
Катерина II	43	Корепанов, Дмитро	21, 119,
Кашин П. А.	48	162, 381	
Кашенко, Адріан	10, 11, 255	Коркішко Г.	59
Кваша П. П.	134, 135	Корниєнко, Антон	245
Квітка, Марія	155	Корниєнко, Микити	45
Квітка-Основ'яненко, Григорій	221, 387	Король, Гордій	234
Кекало М.	154	Корольов В.	81
Кеніг	242	Корольчук, Олександр	16, 276, 387
Керенський	312	Коротенко, Ксана	219, 221,
Кетгер	306	227, 229	
Кириєвський, В'ячеслав	38	Корик, Володимир	9, 32
Кириченко, Леонтій	253, 329,	Косикова	119
330, 331, 370		Коснор С.	270
Кібець	251	Костомаров, Микола	384
Кієнко	290	Косушко	313
Кієнко, Митро	69	Коськин, Панько	219, 221, 227,
Кікоть, Ілля	345	228, 229, 230, 231, 232, 233	
Кісіль Т. О.	164	Котляревський, Іван	24, 171, 195,
Кістяківський	155	196, 252, 254, 262, 263, 264, 301,	
Клименко, Демид	56	317, 387	
Клочко-Жовнір (Клочко), Семен	27, 287, 288, 289	Коцюбинський, Михайло	7, 40,
Клюєва, Ольга	38	41, 133	
Кобро, Василь	345	Кравченко І. П.	116
Ковалєвський М.	372	Кравченко О.	49
Коваленко, Григорій	11	Кравченко, Пилип,	56
Коваленко Г. М.	234	Кравченко С.	153
Коваленко К.	130	Крамаренко, Микола	12, 54, 60
Коваленкова	119	Кривохижа М. О.	324
Кожушко	70	Криницький М. Е.	324
Козаченко К.	270	Криницький Ф. В.	324, 325
Козюра, Володимир	96	Крих Д.	62
Колісниченко, Трохим	380	Крицкий, Игнат	42
Колодязний, Євген	111, 112, 119,	Кроленко И.И.	64
126, 138, 143, 162, 207, 384		Кропивницький, Марк	143,
Коломак, Микола	244	201, 377, 387, 389	
Коломак, Надія	244	Крюков	30
Коломієць О. П.	24	Кузьменко, Інна	38
Комісаренко, Дмитро	345	Куліш, Пантелеймон	150, 387
		Кураковський	82

Курило	279	Лысенко С. И.	48
Курносів, Євген	157	Львов	47
Куць, Олексій	234	М	
Кучер, Юхим	69	Мазепа, Іван	11, 228, 229, 231
Кучменко І.	84	Мазепа, Ісаак	382
Кучугура-Кучеренко, Іван	145, 146, 360	Май-Маєвський В.	202
Кущиренко А.	279	Маликов Д.	71
Кущ, Дмитро	275	Маляренко Е.	57
Л		Максименко, Василь	254
Лавринович	319	Мамонтов, Яків	360
Лазебний Кал.	279	Мануйлов	47
Лакіза, Никита	42	Манько, Михайло	38
Левинський ВІ.	371	Маркс, Карл	312
Левитанський	332	Мартинюк, Ростислав	38
Левченко Т.	297	Мартос, Борис	374
Ленський, Олексій	36	Матвієвський, Павло	281, 282
Леонтенко Гр.	127, 128	Мелоданович О. М.	233, 234
Леонтенко, Николай	245	Мельник А.	48
Леонтенко, Пантелеймон	245	Мельник, Василь	318
Леонтенко, Фома	245	Мельник, Данило	318
Лизогуб, Федір	382	Меняйло, Степан	246
Лисенко	275, 276	Мещанінов, Олександр	12, 60
Лисенко А. С.	217, 218	Микола II (Романов)	5
Лисенко, Дмитро	67, 205, 206, 363	Миколаєнко, Яків	85
Лисенко, Микола	41, 79, 260	Минюк, Петро	85
Лисенко, Софія	330, 331	Минюра, Євдоким	169, 363, 364, 383, 384
Лисенко, Ялисей	372	Миргородська, Дуся	244
Лисий, Іван	24, 344	Миргородський, Юрій	243,
Лисий, Павло	344	244, 341, 342	
Литвиненко М. Г.	252	Мирний, Панас	388
Литвиненко Н. Н.	48	Мирнов, Даниил	246
Литвиненко Н. П.	252	Мирошніченко, Ігнат	56
Литвиненко Т. А.	251, 252	Мирошніченко, Обрам	56
Лібкнехт, Вільгельм	378	Мирошніченко, Павло	56
Лихошерст	101	Миславський	66, 67
Лобко Т.	46	Михайличенко Є.	49
Логвин, Павло	345	Михайличенко, Гнат	49, 373
Ломакин М.	66	Мищенко, Раїса	330
Лубковський Р.	378	Мінін, Віталій	281, 282
Лукасевич Є.	81	Міняйло, Степан	92
Луценко	195	Міринчук П.	326
Лысенко, Ялисей	42	Мірошніченко, Стасик	219, 221, 228

Міхно О. П.	82, 148, 160	Ожешко, Еліза	387
Міцкевич, Адам	387	Олесь (Кандиба), Олександр	146
Мищенко, Микита (М. М.)	65, 66, 67, 160, 161, 383, 384	Олещенко	255
Міщенко	91	Олійник Т.	9
Міщенко, Людмила	38	Омельченко	66, 67
Моренець В.	41	Омельяненко	82
Мороз Л.	92	Онацький	62
Мошко П.	270	Онацький, Дометій	67, 68, 145
Мурзинський	222, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 232	Онацький, Никанор	347
Мусієнко, Петро	375	Онищенко, Микола	313
Муха, Тодось	140, 214, 355, 384	Онищенко, Семен	245
М'яло, Яків	71, 352	Опанасенко О.	49
Н		Опарій, Сергій	281, 282
Надточій, Василь	45	Осадчий, Павло	275
Надточій, Лук'ян	45	Осадчий, Тихін	356
Назаренко М.	326	Отрішко Я.	197
Назарук, Осип	134, 380	П	
Наумець, Володимир	225, 231, 232	Павленко	222, 225, 228, 231, 232, 233
Наумець, Карпо	219, 220	Павлоченко	330
Небажаний Г.	131	Палій, Оксана	16
Недопад	286	Панасейко І. 60	
Нейолова	196	Панасенко, Владислава	38
Немамот, Сергій	345	Панченко, Володимир	38
Нерод М.	372	Панченко, Михайло	342
Нестеренко	279	Паріч І. Г.	234
Нехотящий	166	Парпура, Василь	345
Нечипоренко І.	104	Патока К. І.	161
Нечипоренко М.	8, 44, 45	Пейсахович	63
Нечипоренко, Олексій	345	Петач, Микита	8
Никитина М.	46	Петлюра, Симон	238, 245, 320, 374
Никифоров, Федір	129	Петренко	159
Николайко	276	Петренко	239
Новик, Антон	56	Петренко Л. С.	71
Носенко В.	328	Петро І	43
О		Пиво, Яків	244
Овраменко	134	Писарчук	222, 229
Овруч, Семен	356	Підпригора (Воликівська), Ірина	16
Овчаренко В.	84	Підпалій А.	376
Овчинников	210	Пільдегович А. А.	357
Огнев П. П.	63	Піскун, Валентина	38
		Плахта Г.	295

Погуляйченко, Іван	52	Рокитська, Марія	56
Покровський, Василь	8, 12, 47,	Рубашов, Павло	332, 389
52, 53, 54, 72, 86, 111, 112, 346,		Рубісова	143, 144
352, 353, 377		Рудченко	62
Положай П.	278	Русова, Софія	82
Полтářов	163	Рябоконь Г.	61
Полуботок, Павло	220, 227	Рязанова, Тетяна	38
Поляченко, Кондрат	42	С	
Помаленький Хв.	49	Савич, Кость	244, 342
Пономаренко А.	46	Савченко, Наталя	38
Пономаренко В. О.	357	Садовський М.	387
Пономаренко С.	326	Сай, Юрко	27, 255
Попов Т.	297	Саксаганський, Панас	16, 387
Попов Ф.	61	Салівон А.	161
Поповиченко	142	Салій Г.	164
Порш, Микола	374	Самброс, Юрій	29, 36,
Потій, Іван	69	237, 240, 245, 272, 335, 337, 341,	
Прийменко	8	342, 366, 370, 386, 389	
Прокопович В. К.	159	Самоквасов	163
Пролісок, Мусь	59	Сапухін, Павло	137, 138, 357, 370
Прохватило, Трохим	71	Сасим, Кирило	345
Пуме, Зінаїда	45	Сафонов Т.	200
Пустовгар, Григорій	150, 360, 382	Сахновський Ф. П.	324
Пуцикович	336	Светов С.	319
Пчілка Олена (Косач)	61, 62, 375	Свириденко І.	279
Пятак, Микола	318	Світлинників Юр.	164
Пятяний, Олексій	90	Севрюк	200
Пятяний, Степан	90	Семенченко	221, 225, 228, 232
Р		Семенчик, Михайл	330
Радченко	230	Семич І.	384
Раковський, Християн	25, 270	Семінько А.	126, 127
Раподель Л.	164	Сергієнко, Григорій	28, 29, 235,
Рахубовська О.	253	236, 271, 337, 390	
Раченко, Іван	282	Сергійко А.	214
Реванська А.	161	Сердюк	119
Ренан, Ернест	69, 376	Сердюк, Михайл	246
Решетник, Іван	85	Середа І.	279
Рижавський Ф. С.	137, 357	Сиволапий, Омелян	89
Римар, Семен	345	Синицький М.	81
Ровинський	63, 64	Синявський, Олекса	8
Рогальський	295	Ситник М. Х.	134
Родзинко	47	Скакодуб І.	326
Рожко, Іван	345	Скірта Г.	253

Товариство «Просвіта» на Сумщині

Склярєнко С. Я.	200	Ткач, Николай	42
Сковорода, Григорій	221, 222	Ткаченко, Карпо	45
Скоропадський, Павло	10, 19, 20, 21, 140, 206	Тобілевич, Іван див. Карпенко-Карий, Іван	
Скрипка	196	Товстий, Демид	353
Скрипник, Людмила	93, 97, 98, 99, 240	Тогобочний див. Щоголів, Іван	
Слабоспіцький	321	Токарь, Тарас	45
Соленик, Карпо	388	Торський В. див. Коряк Володимир	
Соловей	295	Трильовський, Кирило	386
Сологуб див. Мелоданович О. М.		Трубицький, Олександр	234
Соляник Д.	130	Турчин, Юхим	234
Сорока С.	328	Тхорь, Михаил	42
Співак-Чарівник Ів.	49	У	
Ставицький, Петро	84, 96	Українка, Леся (Косач)	371, 375, 383
Старицька-Черняхівська (Старицька), Людмила	12, 160, 383	Улько Й. В.	48
Старицький, Михайло	12, 228, 380, 387, 388	Урюкін, Іларіон	345
Степовий	290	Ф	
Стєценко, Василь	345	Фабрикант	306, 307, 313
Стєценко М. М.	169	Фарина С.	27, 32
Стєшенко А. 46		Федоренко, Михайло	350
Стєшенко, Іван	138, 156, 381	Федоров	236
Стєшенко, Михайло	320, 322	Федоров А. К.	48
Столипін, П.	7	Федоров В. К.	48
Сторонній	303	Федько О. В.	33
Судак П. Я.	24	Федько Р.	279
Сумцов, Микола	153, 157	Фєненко, Михайло	143, 144
Сухонос, Онисько	45	Филипенко Д. С.	69
Сушко, Антон	246	Франко, Іван	146
Т		Фребель, Фрідріх	215, 385
Таранец	119	Х	
Таранушенко Н.	46	Харитоненко, Павел	52
Тарасевич, Іван	282	Харченко	295
Тарахно І. А. 2-ой	48	Харченко А.	384
Твердохлібов, Олександр	219, 221, 222, 386	Харченко, Антон	234
Тендітний О. Н.	134, 135	Харченко П. С.	234
Терентьєв, Владислав	38	Харченко, Степан Мих.	233
Тєслєнко, Архип	10, 255	Харченко С. П.	233, 234
Тимошенко Іл.	164	Хацкєлевич	222, 223
Тимченко, Євген	50	Хвильовий, Микола (Фітільов)	34, 35
		Хмєловський, Григорій	331
		Хмєльніцький, Богдан	12, 43, 110, 119
		Хмурий	205

Хоменко, Степан	45	251, 253, 254, 255, 260, 278, 282,	
Хомич	326	285, 286, 301, 312, 327, 345, 347,	
Хоткевич, Гнат	10, 228	358, 361, 368, 375, 380, 381, 383,	
Христюк П.	372	384, 388, 389	
Хуртовина, Толь див. Довгополок, Матвій		Шевченко С. М.	286
Ц		Шевченко, Федор	245
Царицын Т. В.	64	Шеремета, Василь	90
Циганенко С.	69, 164	Шеремета, Тимофій	90
Цимбал, Василь	146	Шереметинський А.	82
Цілюрник, Петро	282	Шерстюк, Ніна	45
Ч		Широколавіна Г.	252
Чайківський	62, 81	Шкурат, Микола	196
Черновський, Роман	389	Шкурат, Степан	16
Черкасенко, Спиридон	312, 371	Шовкопляс (Шов-с), Федір	75, 129, 130, 178, 179
Черненко, Андрій	45	Шовкун-Дунайський	119
Черненко Ф. Т.	384	Шоломій, Омелян	45
Чехов, Антон	137, 381	Шрамко, Арсеній	305, 306
Чешко, Захар	45	Штраус, Давид	69, 376
Чигринцев І. Ф.	63, 64, 66	Штурка, Сергей	246
Чижов Е.	62	Шуляк, Микола	345
Чикаленко, Євген	371	Шут В. І.	252
Чігринцев див. Чигринцев І. Ф.		Щ	
Чугаїв Г.	164	Щеголев С.	6
Ш		Щелинський	51
Шалахов, Александр	246	Щербак, Антон	73
Шалівська, Зоя	38	Щоголів, Іван	377, 381
Шаповал М.	372	Щоголів, Яків	29, 292, 367, 385
Шагов	239	Ю	
Швидкий, Федір	62, 142	Юркевич, Лев	371
Шевко, Дмитро	345	Я	
Шевченко	321	Якименко	62
Шевченко, Йосип	234	Якименко	89
Шевченко, Ліда	326	Яковлев О. І.	357
Шевченко М. 323		Яковлева А. П.	357
Шевченко, Олексій	38	Яновська, Любов	388
Шевченко, Тарас	10, 12, 17, 18, 19, 21, 41, 46, 47, 48, 52, 53, 55, 60, 67, 73, 110, 112, 114, 115, 116, 120, 124, 134, 139, 140, 142, 150, 151, 163, 167, 168, 170, 172, 177, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 210, 215, 218, 241, 245,	Яременко	195
		Яременко, Василь	16, 140, 381
		Яровий І.	342
		Ярошенко, Ксенія	85
		Ястремський Б. І.	357

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

А			Блотниця, с. Роменського пов.	387
Аксютинці, с.			Бобринь, с. Роменського пов.	61, 92
Роменського пов.	89, 92		Бобринская вол. див. Бобринька вол.	
Америка		41	Бобринька вол.	
Андріївська вол.			Роменського пов.	184, 300
Гадяцького пов.	374		Богодухів, м.	155
Андріяшівська вол.			Богодухівський пов.	137
Лохвицького пов.	374		Божок, с. Кролевецького пов.	308
Артюхівка, с. Роменського пов.	92		Болгарія	382
Ахтырка див. Охтирка			Борімля див. Боромля	
Ахтырский уезд див. Охтирський пов.			Боромля, с. Охтирського пов.	13,
			21, 164, 241	
Б			Буковина	41
Баранівка, с. Сумського пов.	52		В	
Барвінкове, м.	155		Вапнярка, м.	244
Батурин, м.	22		Ведмеже, с. Роменського пов.	14,
Бахмач, м.	22		27, 82, 83, 92, 164, 178, 186, 238,	
Бацмани, с. Роменського пов.	14,		370	
289, 290			Велика Писарівка, сл.	
Бацманівка, с.	92		Богодухівського пов.	137
Бацманівська вол.			Велика Україна	386
Роменського пов.	69, 300, 319		Великий Самбір, с.	
Бацмановская вол.			Конотопського пов.	113
див. Бацманівська вол.			Великі Бубни, с.	
Бєєве, с. Гадяцького пов.	14, 61,		Роменського пов.	14, 92,
146, 295			291, 323, 324	
Бездрик, с. Сумського пов.	372		Велико-Бубнівська вол.	
Берестівка, с. Гадяцького пов.	251,		Роменського пов.	68, 301
320, 321			Велико-Бубновская вол.	
Берестівська вол.			див. Велико-Бубнівська вол.	
Гадяцького пов.	57, 374		Великописарівський р-н	374
Беседівка, с. Роменського пов.	92		Веприк, с. Гадяцького пов.	61
Бишкінь, с. Лебединського пов.	48		Верхня Сироватка, с.	
Білка, с. Охтирського пов.	13, 71,		Сумського пов.	13, 141
133, 352			Вишеньки, с.	
Білківська вол.			Кролевецького пов.	133
Охтирського пов.	164		Україна див. Україна	
Білопілья, м.	13, 164, 174, 382		Вовківці, с.	
Бірки, с. Гадяцького пов.	61		Роменського пов.	14, 17, 21, 86,
Бірківська вол.			87, 88, 92, 130, 131, 164	
Гадяцького пов.	317, 374			

Вовчанськ, м.	9, 154	Д	
Волинська губ.	377	Далекий Схід	389
Волковская вол.	300	Деревки, с. Охтирського пов.	283
Волошнівка, с.		Дмитрівка, с.	
Роменського пов.	83	Конотопського пов.	22
Ворожба, с. Сумського пов.	145	Добротове, с.	
Вороніж див. Вороніж		Кролевецького пов.	133
Вороніж, сел. Глухівського пов.	18,	Древняя Русь	382
38, 332, 333, 368, 389		Дубов'язівський р-н	234
Ворскла, р.	220, 222	Є	
Воскресенівка, х.	234	Європа (Європа)	194
Г		Єгипет	382
Гаврилівка, с. Роменського пов.	14,	Ж	
69, 92		Житне (Житне), с.	
Гадяч, м.	36, 61, 90, 375	Роменського пов.	92, 187, 259
Гадяччина	13, 27	Житомир, м.	6
Гадяцький пов.	13, 14, 22,	Журавне, с. Охтирського пов.	91
24, 57, 60, 61, 84, 90, 96, 142, 146,			
164, 205, 209, 251, 253, , 297, 374,			
376		З	
Гайворон, м.		Западинці	
Конотопського пов.	22	(передмістя м. Ромен)	101
Галичина	5, 41, 43, 237, 386	Заредаківщина, х.	
Галиція див. Галичина		Роменського повіту	254
Галка, с. Роменського пов.	92, 185	Засулля, с. Роменського пов.	14,
Галочка, х. Роменського пов.	68	27, 92, 127, 245	
Геллера, х. Роменського пов.	204	Засулье див. Засулля	
Герасимівка, с.		Засульская вол.	
Роменського пов.	92	див. Засульская вол.	
Гетьманщина	250	Засульская вол.	
Гирявка, с.		Роменського пов.	89, 254, 301
Конотопського пов.	22, 356	Західна Україна	5
Глинская вол.		Зіньківський пов.	374
Роменського пов.	301		
Глухів, м. 7, 40, 41, 67, 68, 143, 145		І	
Глухівський пов.	21, 332, 368	Іванівка, с.	
Голінка, с. Конотопського пов.	22	Великописарівського р-ну	374
Греція	248	Іванівська Слобода, с.	
Гринівка, с. Роменського пов.	14	Роменського пов.	14
Грунська вол.		Ігольна вул. (м. Ромни)	18
Зіньківського пов.	374	Ізюмський пов.	155
Гусинка (район м. Охтирка)	220		

К		Короп, м.	133
Калинівка, с. Роменський пов.	10	Косаровщина, х.	
Кам'янець-Подільський, м.	6	Роменського пов.	68
Канівський пов.	55	Косівський пов.	373
Капустинська вол.		Костянтиноградський пов.	205
Гадяцького пов.	10, 27, 255, 374	Котельва, с. Охтирського пов.	13
Капустинці, с. Гадяцького пов.	14,	Красна Лука, с. Гадяцького пов.	61
61, 142, 164, 325, 353		Красне, с. Конотопського пов.	22
Катеринослав, м.	6, 60, 378	Краснопілля, с.	
Катеринославська губ.	378	Кролевецького пов.	133
Катеринославщина	78, 378	Краснопілля, с.	
Київ див. Київ		Охтирського пов.	13, 292
Київ, м.	5, 20, 36, 41,	Красно-Слободская вол.	
72, 76, 82, 153, 157, 207, 237, 240,		Роменського пов.	301
352, 353, 360, 371, 374, 375, 378,		Красноярський край	377, 382
383, 384, 386, 388, 389		Кролевець, м.	7, 143, 144
Київська губ.	55, 377	Кролевецький пов.	27, 30
Кириківка, с. Охтирського пов.	13	Крим	378
Кириківська вол.		Крупське див. Воскресенівка	
Охтирського пов.	164	Крути, ст.	244
Кімличка, с.		Куземинська вол.	
Гадяцького пов.	320, 321	Зіньківського пов.	374
Климентієве, х.		Курманівська вол.	
Охтирського пов.	13, 164	Роменського пов.	275, 276, 300
Книшівка, с. Гадяцького пов.	61	Курмановская вол.	
Кобеляцький пов.	205	див. Курманівська вол.	
Комишанська вол.		Курська губ.	48, 51
Зіньківського пов.	374	Курщина	48, 51
Конотоп, м.	7, 9, 22, 24, 31, 38,		
99, 100, 143, 327, 345, 356, 371		Л	
Конотопський пов.	20, 21, 76,	Ладанський, х.	
166, 167, 174, 324, 326, 344, 371		Роменського пов.	383
Конотопський р-н	42, 387	Лебедин, м.	8, 10, 27, 36, 45, 46,
Конотопщина	21, 167	128, 148, 151, 244, 373, 380, 382	
Коренецька, с.		Лебединський пов.	10, 13, 27, 48,
Роменського пов.	186	54, 163, 373, 377	
Коржі, с. Роменського пов.	14	Лебединщина	30
Коржівська (Коржевська) вул.		Левандівка, х. Роменського пов.	
(м. Ромен)	195, 218	184, 281, 387	
Корвинская вол.		Левченки, с. Роменського пов.	311
Роменського пов.	134, 301	Липова Долина, с.	
Королівщина, с.		Гадяцького пов.	14, 61
Роменського пов.	92	Липове, с. Роменського пов.	186

Липоводолінська вол.		Михайлівка, с.	
Гадяцького пов.	374	Лебединського пов.	280
Липоводолінщина	14	Мутин, с. Крелевецького пов.	308
Липовская вол.			
Роменського пов.	300	Н	
Литовка, с. Охтирського пов.	302	Наддніпрянська Україна	5, 7, 371
Лозово-Магдалинівка, х.		Наддніпрянщина	
Роменського пов.	92, 204	див. Наддніпрянська Україна	
Локня, с. Роменського пов.	92	Нижньовеселівка, с.	
Локня, с. Сумського пов.	278	Охтирського пов.	13, 164
Лохвицький пов.	374, 376	Нижня (Нижча) Сироватка, с.	
Лука, с. Сумського пов.	52	Сумського пов.	13, 21, 44, 118
Лучка, с. Гадяцького пов.	14, 60,	Ніжин, м.	41
61		Німеччина	384
Лютенька, с. Гадяцького пов.	61	Новолозівка (район м. Ромни)	14,
Львів, м.	5, 215	22	
		Новочеркаськ, м.	388
М			
Майдан, пл. (м. Лебедин)	50	О	
Малий Самбір, с.		Образіївка, с.	
Конотопського пов.	76	Глухівського пов.	350
Малі Бубни, с.		Овлаші, с.	
Роменського пов.	92	Роменського пов.	92, 164, 247
Малоросія	219, 221, 222	Одеса, м.	5, 6
Медвежевская вол.	301	Орієнбаум	
Медвеже див. Ведмеже		(прав. Оранієнбаум), м.	125
Медвежье див. Ведмеже		Охтирка, м.	8, 10, 36, 235,
Межиріч, с.		236, 237, 302, 376, 386	
Лебединського пов.	30	Охтирська вол.	164
Мелітополь, м.	6	Охтирський пов.	10, 21, 27,
Мельники, х. Гадяцького пов.	317	28, 29, 56, 70, 71, 84, 88, 91,	
Мельня, с.		219, 235, 270, 271, 283, 302,	
Крелевецького пов.	369, 387	348, 351, 352	
Миколаїв, м.	6	Охтирщина	28, 31, 292, 335,
Миколаївська вул. (м. Чернігів)	41	366, 386	
Миропілля, с. Суджанського пов.	8,		
48, 49, 51, 373		П	
Миропіль див. Миропілля		Панська вул. (м. Ромни)	18, 218
Митченки, с.		Пархомівка, с.	
Конотопського пов.	22	Охтирського пов.	13
Михайлівська вол.		Пекаревская вол.	
Лебединського пов.	280	Роменського пов.	301
Монастирська вул. (м. Ромни)	218	Пекарівка, с. Роменського пов.	14

Перекопівка, с.		Редькин, х. Роменського пов.	204
Роменського пов.	14, 18, 24, 27, 69, 74, 114, 115, 116, 176, 316	Реутинці, с.	
Перекопская вол.		Кролевецького пов.	383
Роменського пов.	300	Рибінськ, м.	389
Петербург див. Петроград		Рим, м.	248
Петрівка, с. Гадяцького пов.	61	Рівне, м.	384
Петроград, м.	5, 371, 373, 375, 384	Рогинська вол.	
Петропавлівська вул. (м. Суми)	55	Роменського пов.	301
Підлипне, с. Конотопського пов.	7, 24, 42, 344, 371, 372	Рогинці, с. Роменського пов.	135, 136, 139, 381
Підставки, с. Гадяцького пов.	10, 14	Розбишівка, с. Гадяцького пов.	61
Піски, с. Роменського пов.	306	Ромен див. Ромни	
Плавинище, с. Роменського пов.	14, 92, 329, 330, 331, 370	Роменська вол.	
Погреби, с. Роменського пов.	92	Роменського пов.	274, 300, 365
Поділля	384	Роменская вол. див. Роменська вол.	
Подільки (Поділки), с.		Роменський пов.	9, 10, 13, 14, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 68, 69, 74, 82, 83, 86, 89, 97, 114, 117, 123, 127, 130, 135, 164, 176, 178, 180, 184, 185, 187, 190, 195, 197, 200, 2101, 204, 213, 233, 238, 245, 247, 254, 256, 268, 275, 281, 282, 289, 300, 323, 327, 328, 331, 367, 369, 370, 376, 383, 384
Гадяцького пов.	14, 59, 85, 164, 209, 212	Роменський р-н	33, 180, 181, 203, 234, 329, 331
Подільківська вол.		Роменщина	14, 28, 33, 92, 215, 327
Гадяцького пов.	96, 374	Ромни, м.	8, 15, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 28, 33, 36, 38, 67, 82, 99, 101, 121, 140, 171, 179, 180, 182, 186, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 213, 214, 239, 240, 247, 258, 263, 279, 301, 330, 331, 350, 354, 361, 363, 376, 383, 384, 387
Подільська губ.	377	Ромны див. Ромни	
Покровська площа (м. Суми)	12	Росія	86, 124, 207, 383, 386, 389
Политикин, х.		Россия див. Росія	
Роменського пов.	68	РРФСР	288, 382
Полтава, м.	5, 62, 240, 378, 381	РСФСР див. РРФСР	
Полтавська вул. (м. Ромни)	47, 218	Рубанка, с. Роменського пов.	134
Полтавська губ.	9, 374, 376, 377	Русанівка, с. Гадяцького пов.	11, 14, 24, 61
Полтавщина	72, 139, 145, 205, 239, 240		
Польща	124, 384		
Попівка, с. Конотопського пов.	22		
Правобережна Україна	55		
Прилуцький пов.	3476		
Протасівка, с.			
Роменського пов.	117		
Прощівка (район м. Ромни)	14, 234		
Р			
Радичів, с. Кролевецького пов.	133		
Рашівка, с. Гадяцького пов.	61		

- Русанівська вол. Гадацького пов. 261, 297, 312, 323, 374, 388
- Рясне, с. Охтирського пов. 13, 22
- С**
- Саї, х. Гадацького пов. 255
- Салогубівка, с.
Роменського пов. 92, 319
- Самотоївка, с.
Охтирського пов. 88
- Санкт-Петербург див. Петроград
- Сари, с. Гадацького пов. 61
- Свердловская обл. 237
- Свинарне, с. Гадацького пов. 61
- Семенівка, с. Гадацького пов. 320, 321
- Сергіївка, с. Гадацького пов. 61
- Середня Азія 243
- Сибір 57
- Симферополь, м. 209
- Синівка, с. Гадацького пов. 11, 14, 84, 262
- Січ 227
- Слобідка, с. Роменського пов. 92
- Слобожанщина 12, 13, 21, 148, 153, 156, 377, 379, 385, 386
- Словаччина 382
- Смеловский р-н 332
- Смелянська вол.
див. Смілянська вол.
- Смілянська вол.
Роменського пов. 278, 301
- Соборна, вул. (м. Суми) 18, 116
- Соснівка, с. Конотопського пов. 22
- Старо-Іванівка, с.
Охтирського повіту 302
- Стецьківка, с. Сумського пов. 13
- Стешевщина, х.
Гадацького пов. 61
- Суджанський повіт 48, 51, 55
- Суми, м. 8, 10, 12, 19, 21, 36, 38, 47, 52, 55, 60, 126, 138, 139, 141, 145, 244, 341, 357, 359, 360, 372, 382, 389
- Сумська обл. 14, 35, 36, 238, 239, 374
- Сумський пов. 10, 19, 21, 44, 72, 73, 74, 112, 147, 154, 164, 384
- Сумський полк 55
- Сумщина 7, 8, 9, 22, 23, 33, 35, 36, 37, 40, 43, 145, 238, 366 386
- Т**
- Таврійська губ. 378
- Таврія 78, 378
- Талалаевская вол.
див. Талалаївська вол.
- Талалаевский р-н 238
- Талалаївська вол.
Роменського пов. 200, 301
- Ташкент, м. 243
- Терни, с. Лебединського пов. 129
- Томашівка, с. Роменського пов. 14, 92
- Тростянецьчина 28, 366, 386
- Тростянець, м. 13, 70, 240, 241, 242
- Тростянецька вол.
Охтирського пов. 164
- У**
- Угроїди, с. Охтирського пов. 84
- Україна див. Україна
- Україна 200, 201, 202, 207, 219, 220, 221, 222, 225, 228, 232, 235, 237, 238, 241, 243, 248, 377, 378, 386
- Урал 234
- Успенський майдан
(м. Охтирка) 225
- УСРР 388
- Х**
- Харченки, х. Роменського пов. 233, 331, 332
- Харків, м. 5, 29, 36, 45, 109, 148, 153, 157, 236, 237, 241, 329, 335, 379, 388

Товариство «Просвіта» на Сумщині

Харківська губ.	10, 44, 73, 75, 377, 378	Ш	Шевченка, бульв. (м. Охтирка)	219
Харківська обл.	36, 389	Шевченка, вул. (м. Суми)	18, 55, 116	
Харківщина	56, 60, 75, 76, 78, 84, 154, 158, 378	Шевченківська, вул. (м. Ромни)	18	
Харківці, с. Галяцького пов.	61	Шиманівка Охтирського пов.	220	
Харьков див. Харків		Шостка, сел. Глухівського пов.	21, 38, 332, 345, 350	
Херсонська губ.	378	Штепівка, с. Лебединського пов.	34	
Херсонщина	78, 378	Шумське, х. Роменського пов.	384	
Хітці, с. Галяцького пов.	61	Ю		
Хмелів, с. Роменського пов.	191	Юнаківка, с. Сумського пов.	13, 21, 118, 278	
Хмеловская вол.		Юнаковка див. Юнаківка		
Роменського пов.	300	Юнаковская вол.		
Хоменки (Хоменків), х.		Сумського пов.	278	
Галяцького пов.	14, 61	Я		
Хоминці, с. Роменського пов.	92	Янків Ріг, с. Охтирського пов.	13, 56	
Хоружевская вол.		Яснопольщина, х.		
Роменського пов.	300	Галяцького пов.	312	
Хоружівка, с. Роменського пов.	13			
Хрещатик, х. Роменського пов.	92			
Хустянка, с. Роменського пов.	331, 332			
Хустянская вол. Роменського пов.				
233, 301				
Хухра, с. Охтирського пов.	13			
Хухрянська вол. Охтирського пов.	164			
Ц				
Ціпки, с. Галяцького пов.	61			
Ч				
Червлене, с.				
Лебединського пов.	54			
Чернече-Слободская вол.				
Роменського пов.	300			
Чернівці, м.	378			
Чернігів, м.	5, 6, 8, 36, 143, 176			
Чернігівська губ.	368, 377, 383			
Чернігівщина	76, 176			
Чехословаччина	382			

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ, ВМІЩЕНИХ У ЗБІРНИКУ

Розділ I. Початок просвітянського руху на території сучасної Сумщини (1910–1916)

1. Лист письменника Михайла Коцюбинського до студента Костянтина Зленка про намір відкрити у Глухові філію Чернігівської «Просвіти». 18.05.1907. 40
2. Інформація зі звіту Чернігівської «Просвіти» за 1907 р. про намагання відкрити філію товариства у Глухові. 1908. 41
3. Інформація з протоколу допиту Івана Довгого з с. Підлипного Конопотського району про існування в ньому «Просвіти» в 1910 р. 1.12.1929. 42
4. Інформація з протоколу допиту члена Центральної Ради Івана Довгого, мешканця с. Підлипне Конопотського району, про учасників місцевої «Просвіти». 29.09.1937. 42

Розділ II. «Просвіти» Сумщини в період Української революції (1917–1920)

5. Листівка із закликом «Просвіти» с. Підлипне на Конопотщині до відстоювання національних прав українців. 2.04.1917. 43
6. Повідомлення в харківській газеті «Рідне слово» про заснування «Просвіти» в с. Нижня Сироватка Сумського повіту. 8.04.1917. 44
7. Повідомлення в газеті «Рідне слово» про збір коштів у м. Лебедин на «Просвіту», повітовий учительський з'їзд та про призначені на 6 квітня збори для заснування «Просвіти». 8.04.1917. 45
8. Повідомлення в газеті «Лебединские известия» про заснування «Просвіти» в м. Лебедин. 8.04.1917. 46
9. Повідомлення в газеті «Лебединские известия» про заснування «Просвіти» в м. Суми. 13.04.1917. 47
10. Прохання Ради Роменської Української Громади до Роменської міської управи про побудову своєї книгарні-кіоску. 16.04.1917. 47
11. Повідомлення в газеті «Лебединские известия» про заснування «Просвіти» в с. Бишків Лебединського повіту. 20.04.1917. 48
12. Повідомлення в харківській газеті «Рідне слово» про заснування «Просвіти» в містечку Миропілля Суджанського повіту Курської губернії. 22.04.1917. 48
13. Інформація в газеті «Лебединские известия» про резолюції, прийняті Радою Лебединської «Просвіти». 27.04.1917. 49
14. Повідомлення в газеті «Нова Рада» про заснування «Просвіти» в містечку Миропілля Суджанського повіту Курської губернії, про скликання нею віче та про рішення, ухвалені на ньому. 4.05.1917. 51

15. Програма свята Національного відродження в Сумах 21 травня 1917 року. 21.05.1917. 52
16. Стаття в газеті «Сумской вестник» керівника «Просвіти» Василя Покровського з нагоди свята Національного відродження в м. Суми. 21.05.1917. 52
17. Інформація в газеті «Лебединские известия» про заснування «Просвіти» в с. Червлене Лебединського повіту. 28.05.1917. 54
18. Прохання товариства «Просвіта» до Сумської міської думи про увічнення пам'яті Т. Г. Шевченка. 29.05.1917. 54
19. Допис підпоручика Вялківа до газети «Рідне слово» про заснування «Просвіти» в с. Янків Ріг Охтирського повіту. 3.06.1917. 56
20. Прохання Семенівського сільського комітету Берестівської волості Гадяцького повіту до Ради Полтавського товариства «Просвіта» надіслати їм Статут для організації осередку товариства. 6.06.1917. 57
21. Стаття в газеті «Наша спілка» з поясненням обставин, що унеобходжують перетворення роменської «Української Громади» на «Просвіту». 11.06.1917. 57
22. Повідомлення в «Газеті Гадяцького земства» про поставлений товариством «Просвіта» с. Подільок спектакль та розподіл коштів від продажу квитків. 12.06.1917. 59
23. Повідомлення в газеті «Вістник т-ва "Просвіта" в Катеринославі» про участь Сумської «Просвіти» у святі Національного відродження в місті 21 травня 1917 р. 25.06.1917. 60
24. Повідомлення в «Газеті Гадяцького земства» про утворення «Просвіти» в с. Лучка Гадяцького повіту. 26.06.1917. 60
25. Повідомлення в «Газеті Гадяцького земства» про зібрання «Просвіт» Гадяцького повіту та утворення на ньому Спілки «Просвіт». 26.06.1917. 61
26. Постанова Роменської міської думи про передачу в користування місцевій Українській Громаді-«Просвіті» Народного дому. 7.07.1917. 63
27. Звіт у газеті «Наша спілка» про загальні збори, на яких Роменську «Українську Громаду» було перетворено в «Просвіту». 13.07.1917. 64
28. Повідомлення в газеті «Наша спілка» про передачу Роменською міською думою Народного Дому «Просвіті» та асигнування на відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку 1000 карбованців. 13.07.1917. 67
29. Лист голови Глухівської Української Громади Дометія Онацького до Секретаріату Центральної Ради з інформацією про стан справ у Громаді та з проханням призначати на посади вчителів у середні та початкові школи міста Глухів свідомих українців. 18.07.1917. 67

30. Повідомлення в газеті «Наша спілка» про утворення осередку «Просвіти» на хуторах Велико-Бубнівської волості Роменського повіту. 30.07.1917. 68
31. Повідомлення про перетворення «Української громади» на «Просвіту» в с. Перекопівка Роменського повіту. 5.08.1917. 69
32. Інформація про заснування «Просвіти» в с. Гаврилівка Бацманівської волості Роменського повіту. 8.08.1917. 69
33. Допис Бориса Давидова в газеті охтирських есерів «Голос села» про роботу Тростянецької «Просвіти». 8.08.1917. 70
34. Допис голови Боромлянської «Просвіти» Охтирського повіту Д. Маликова до газети «Голос села» про заснування товариства. 8.08.1917. 71
35. Повідомлення в газеті «Голос села» про утворення осередку «Просвіти» в с. Білка Охтирського повіту. 8.08.1917. 71
36. Допис в газеті «Сумской вестник» із закликом до українців Сумського повіту активізувати свої націєтворчі зусилля. 22.08.1917. 72
37. Інформація в газеті «Наша спілка» про роботу новоствореної «Просвіти» в с. Перекопівка Роменського повіту. 27.08.1917. 74
38. Повідомлення в газеті «Нова Рада» про лист Сумської «Просвіти» до Центральної Ради з протестом проти спроб відокремити Харківську губернію від України. 10.09.1917. 75
39. Привітання загальних зборів «Просвіти» і Селянської Спілки с. Малий Самбір Конотопського повіту Українській Центральній Раді та її Генеральному Секретаріату. 10.09.1917. 76
40. Повідомлення про роботу Першого Всеукраїнського з'їзду «Просвіт» та ухвалені на ньому постанови. 20.09.1917. 76
41. Інформація про відкриття «Просвітою» в с. Ведвежому Роменського повіту недільної школи для дорослих. 21.10.1917. 82
42. Інформація в газеті «Наша спілка» про переведення з ініціативи Ведмежівської «Просвіти» вчителя-українофоба на інше місце роботи та про необхідність навчання дітей у початковій школі вчителями — «свідомими» українцями. 21.10.1917. 83
43. Допис у газеті «Наша спілка» про «Просвіту» в с. Волошнівці Роменського повіту та про опір її діяльності з боку священника й завідувача народної школи. 21.10.1917. 83
44. Повідомлення в газеті «Нова Рада» про заснування осередку «Просвіти» в с. Угроїди Охтирського повіту. 24.10.1917. 84
45. Протокол зібрання членів правління Товариства «Просвіта» с. Синівка Гадяцького повіту. 2.11.1917. 84

46. Лист від Сумської «Просвіти» до повітової земської управи з висвітленням завдань цієї організації та проханням про виділення коштів для бібліотеки. 23.11.1917. 85
47. Допис у газету «Наша спілка» з інформацією про заснування товариства «Просвіта», Селянської спілки та Вільного козацтва в с. Вовківці Роменського повіту. 25.11.1917. 86
48. Інформація в харківській газеті «Нова громада» з проханням Ради Самотоївської «Просвіти» Охтирського повіту до Харківської губернської земської управи про допомогу у справі народної освіти й українізації. 26.11.1917. 88
49. Повідомлення в газеті «Наша спілка» про заснування «Просвіти» в с. Аксютинці Роменського повіту та про протидію її діяльності селян старшого покоління. 30.11.1917. 89
50. Статут «Спілки Просвіт» Гадяцького повіту, ухвалений на з'їзді «Просвіт», що відбувся 29 жовтня 1917 р. в м. Гадяч 2.12.1917. 90
51. Повідомлення в харківській газеті «Нова громада» про заснування «Просвіти» в с. Журавне Охтирського повіту. 2.12.1917. 91
52. Протокол повітового з'їзду «Просвіт» Роменщини. 3.12.1917. 92
53. Протокол загального зібрання членів Синівського Товариства «Просвіта» Подільківської волості Гадяцького повіту. 9.12.1917. 96
54. Повідомлення в газеті «Наша спілка» про з'їзд «Просвіт» Роменського повіту 13.12.1917. 97
55. Запрошення тимчасового комітету Конотопського Товариства «Просвіта» жителям повіту і міста прийти на загальне організаційне зібрання. 15.12.1917. 99
56. Повідомлення в газеті «Наша спілка» про заснування «Просвіти» у Западинцях, передмісті Ромнів. 23. 12. 1917, 101
57. Стаття в газеті «Наша спілка» з критикою діяльності Роменської «Просвіти». 23.12.1917. 101
58. Доповідь Сумської повітової земської управи Сумським повітовим земським зборам за клопотанням Українського Товариства «Просвіта» про призначення їй одноразової грошової допомоги в розмірі 5000 карбованців. Кінець 1917. 103
59. Зразковий Статут Українського Товариства «Просвіта», затверджений Бюро Всеукраїнської Спілки «Просвіт», 1917 рік. 104
60. Доповідь Сумської «Просвіти» повітовим земським зборам про вирішення питань народної української освіти. 3.01.1918. 109
61. Лист Ради Сумської «Просвіти» до Сумської повітової земської управи з пропозицією прийняти на посаду інструктора з позашкіль-

- ної освіти колишнього голову цієї організації Василя Покровського. 3.01.1918. 111
62. Рішення Сумської повітової земської управи про надання «Просвіті» приміщення для репетицій. 11.01.1918. 112
63. Повідомлення в «Черниговской земской газете» про селянські громадські організації с. Великий Самбір Конотопського повіту, включаючи «Просвіту». 19.01.1918. 113
64. Прохання Роменської «Просвіти» до виконавчого комітету Роменської ради робітничих, солдатських і селянських депутатів про надання в користування піаніно. 7.03.1918. 113
65. Повідомлення в газеті «Роменский день» про святкування дня народження Тараса Шевченка в с. Перекопівка Роменського повіту. 8.03.1918. 114
66. Клопотання Товариства «Просвіта до Сумської міської думи про перейменування вулиці Соборної на вулицю Т. Г. Шевченка та про встановлення бюсту Шевченка навпроти І-ої Сумської жіночої гімназії. 28.05.1918. 116
67. Допис в газету «Народное слово» про відкриття «Просвітою» в с. Протасівка Роменського повіту книгозбірні-читальні. 30.05.1918. 117
68. Повідомлення в газеті «Сумской вестник» про заснування «Просвіти» в с. Юнаківка Сумського повіту. 9.06.1918. 118
69. Повідомлення в газеті «Сумской вестник» про виставку дитячих іграшок у приміщенні «Просвіти». 11.06.1918. 118
70. Повідомлення в газеті «Сумской вестник» про вечір пам'яті Бориса Грінченка, організований місцевою «Просвітою». 12.06.1918. 118
71. Договір Сумської земської повітової управи з «Просвітою» про здавання під найм товариству двох кімнат, арендованих земством у будинку Бережного. 14.06.1918. 120
72. Повідомлення в газеті «Народно слово» про четвертий Роменський повітовий з'їзд товариств «Просвіт». 26.06.1918. 121
73. Допис до роменської газети «Народное слово» з розмірковуваннями і пропозиціями про два можливі шляхи розвитку сільських «Просвіт»: у бік розважальної «європейської» клубної діяльності чи в бік розвитку традиційних національно-етичних форм. 27.06.1918. 123
74. Прохання Сумської «Просвіти» до міської управи про надання субсидії в розмірі 2000 карбованців у зв'язку зі скрутним матеріальним становищем товариства. 29.06.1918. 126
75. Допис в газеті «Народное слово» активіста «Просвіти» с. Засуддя Роменського повіту Гр. Леонтенка про можливі шляхи вдосконалення роботи товариства на селі. 2.07.1918. 127

76. Повідомлення в харківській газеті «Земське діло» про відновлення роботи Лебединської «Просвіти». 3.07.1918. 128
77. Прохання вчителя народного училища села Терни Федора Никифорова до Лебединської земської повітової управи звільнити його від відвідування курсів української мови у зв'язку з відсутністю потреби вивчати українську мову. 6.07.1918. 129
78. Допис Федора Шовкопляса в газету «Народное слово» про активізацію діяльності «Просвіти» с. Перекопівка Роменського повіту. 16.07.1918. 129
79. Повідомлення в газеті «Народное слово» про святкування «Дня “Просвіт”» в с. Вовківці Роменського повіту. 17.07.1918. 130
80. Прохання Ради Кролевецької «Просвіти» до Департаменту позашкільної освіти Міністерства народної освіти допомогти їй отримати у користування Народний Дім та зі звітом про свою роботу. 18.07.1918. 132
81. Інформація в газеті «Народное слово» про відзначення «Дня “Просвіт”» на х. Рубанка Коровинської волості Роменського повіту. 24.07.1918. 134
82. Стаття в газеті «Народное слово» про перелони, які чинить роботі «Просвіти» в с. Рогинці місцевий священник. 25.07.1918. 135
83. Допис студента Павла Сапухіна до харківської газети «Земське діло» про чехівську вечірку, яку організувала «Просвіта» сл. Велика Писарівка Богодухівського повіту. 10.08.1918. 137
84. Відношення Сумської «Просвіти» до Міністерства народної освіти з повідомленням про відкриття нею курсів українознавства та української мови, а також з проханням пояснити, чи має право Рада «Просвіти» видавати посвідчення тим, хто прослухав курси. 12.08.1918. 138
85. Оголошення в газеті «Луч» про відкриття «Просвітою» української мішаної гімназії в Сумах. 14.08.1918. 139
86. Допис Тодося Мухи до газети «Народное слово» з інформацією про відкриття «Просвіти» та поставлені спектаклі в с. Рогинці Роменського повіту. 23.08.1918. 139
87. Оголошення в газеті «Земские известия» про курси української мови, що їх організувала для державних службовців часів Української держави гетьмана Скоропадського Лебединська «Просвіта». 27.08.1918. 140
88. Оголошення в газеті «Луч» про відкриття в Сумах української гімназії. 31.08.1918. 141
89. Повідомлення в лебединській газеті «Земские известия» про відкриття Сумською «Просвітою» гімназії в с. Верхня Сироватка. 12.09.1918. ... 141
90. Інформація в гадяцькій газеті «Рідний край» про поставлену театральну виставу в с. Капустинцях Гадяцького повіту. 14.09.1918. 142

91. Прохання Сумської «Просвіти» до міської управи про звільнення від сплати благодійного збору за поставлені спектаклі у вересні 1918 р. 20.09.1918. 142
92. Зі звіту Бориса Бутника, який був відряджений Чернігівською губернською «Просвітою» до Конотопу, Кролевця та Глухова для з'ясування стану справ у повітових організаціях товариства та про їх утиски гетьманською владою. Вересень 1918. 143
93. Оголошення в газеті «Луч» про концерт кобзаря Івана Кучугури-Кучеренка в Сумах. 3.10.1918. 145
94. Допис в газету «Рідний край» з доріканням на бездіяльність «Просвіти» в с. Беєве Гадяцького повіту. 3.10.1918. 146
95. Резолюція з'їзду представників Товариства «Просвіта» Сумського повіту відносно державності української мови, направлена Голові Ради Міністрів Української Держави. 9.10.1918. 147
96. Повідомлення про четвертий з'їзд «Просвіт» Слобожанщини у Харкові. 13.10.1918. 148
97. Звіт Ради Лебединського Товариства «Просвіта» загальним зборам про виконану роботу та план діяльності на майбутнє. 13.10.1918. 148
98. Звіт в газеті «Земське діло» про четвертий з'їзд Спілки «Просвіт» Слобожанщини в місті Харкові 13 жовтня 1918 року з відзначенням роботи Сумської «Просвіти». 28.10.1918. 153
99. Прохання Ради Лебединської «Просвіти» до Департаменту позашкільної освіти Міністерства народної освіти і мистецтва перевести кошти на позашкільну освіту їй безпосередньо, а не Лебединській міській управі, у зв'язку з антиукраїнською позицією останньої. 29.10.1918. 158
100. Повідомлення про Другий Всеукраїнський з'їзд «Просвіт». 4.11.1918. 159
101. Повідомлення Микити Мищенка в газеті «Наше слово» про виставку-концерт Роменської «Просвіти» в Народному Домі. 14.11.1918. 160
102. Прохання Товариства «Просвіта» до Сумської міської управи увільнити спектакль від грошового податку. 6.12.1918. 162
103. Повідомлення в газеті «Наше слово» про надзвичайні загальні збори Роменського Товариства «Просвіта». 25.12.1918. 162
104. Інформація в газеті «Луч» про прохання Верхньосироватської «Просвіти» до Сумської земської управи виділити їй кошти на облаштування бібліотеки. 27.12.1918. 163
105. Дані про кількість «Просвіт» на Сумщині в 1918 році. 1919. 163
106. Оголошення в часопису «Кооперация и жизнь» про організацію Конопотпською «Просвітою» українського хору. 15.01.1919. 165

107. Циркуляр Комісаріату народної освіти Конотопського повіту з роз'ясненням своєї позиції щодо діяльності «Просвіт» й інших культурно-просвітніх організацій та з обіцянками їх підтримки за умови, якщо вони будуть стояти на позиціях більшовицької влади. 1.03.1919. 166
108. Матеріал у часописі «Кооперация и жизнь» з методичними вказівками сільським «Просвітам» Конотопщини як провести Шевченківське свято. 1.03.1919. 167
109. Розповідь у часописі «Просвітянин» про регентсько-режисерські курси при Роменській «Просвіті». 11.03.19. 169
110. Повідомлення в часописі «Просвітянин» про відкриття книгарні Роменської «Просвіти». 11.03.1919. 170
111. Повідомлення в часописі «Просвітянин» про видавничу діяльність Роменської «Просвіти». 11.03.1919. 171
112. Повідомлення в часописі «Просвітянин» про роботу Роменського культурно-просвітнього Гуртка імені Івана Котляревського. 11.03.1919.
113. Повідомлення в часописі «Просвітянин» про повітовий з'їзд «Просвіт» Роменщини. 11.03.1919. 171
114. Звернення «Просвіти» до Роменського міськвиконкому з проханням про ремонт пам'ятника Тарасу Шевченку. 30.03.1919. 172
115. Повідомлення в часописі «Кооперация и жизнь» про організацію Спідки «Просвіт» Конотопського повіту. 1.04.1919. 173
116. З кореспонденції в сумському часописі «Луч» про роботу Білопільської «Просвіти» в 1918 р. 17.04.1919. 174
117. Резолюція Чернігівського комітету Української партії соціалістів-революціонерів (комуністів) з приводу необхідності реорганізації товариств «Просвіта» на засадах комуністичної революції. 30.04.1919. 175
118. Допис до часопису «Просвітянин-Кооператор» активіста осередку «Просвіта» с. Перекопівка Роменського повіту з сумними враженнями від святкування дня 1 Травня, організованого більшовиками. 18.05.1919. 176
119. Інформація в часописі «Просвітянин-Кооператор» про Шевченківське свято в с. Ведмежому Роменського повіту, організоване місцевою «Просвітою». 18.05.1919. 178
120. Повідомлення про утворення советської української трупи при роменській «Просвіті». 18.05.1919. 179
121. Повідомлення в журналі «Просвітянин-Кооператор» про з'їзд «Просвіт» Роменського повіту та його рішення. 24.05.1919. 180
122. Наказ представникам Ведмежівського товариства «Просвіта» на повітовий з'їзд «Просвіт», що відбувся у Ромнах 23 квітня 1919 р. 24.05.1919. 182

123. Повідомлення в газеті «Известия...» про відкриття «Просвіти» на х. Левандівка Бобринської волості Роменського повіту. 3.06.1919. 184
124. Інформація про відновлення роботи Товариства «Просвіта» в с. Галка Роменського повіту. 8.06.1919. 185
125. Повідомлення про інструкторську поїздку представника Бюро «Просвіт Роменського повіту по сільських осередках товариства. 8.06.1919. 187
126. Інформація про будівництво «Просвітою» с. Житне Роменського повіту приміщення для своїх потреб. 8.06.1919. 187
127. Повідомлення про відкриття при Роменському робітничо-селянському університеті українського відділу та читання лекцій. 27.06.1919. 188
128. Інформація про відкриття Засульським осередком «Просвіти» підготовчих курсів з навчання грамоти. 1.07.1919. 188
129. Повідомлення в часопису «Просвітянин-Кооператор» про проблеми, які виникають у Калинівській «Просвіті» з читанням лекцій селянам. 1.07.1919. 189
130. Інформація в часописі «Просвітянин-Кооператор» про діяльність Хмельницького Товариства «Просвіта» Роменського повіту. 19.07.1919. 190
131. Публікація в часописі «Просвітянин-Кооператор» з розмірковуваннями про потребу в Товариствах «Просвіта» та «Народний дім». 30.08.1919. 191
132. Повідомлення в часописі «Просвітянин-Кооператор» про відкриття Роменським просвітянським гуртком імені І. Котляревського безплатних репетиторських курсів для найбідніших дітей. 30.08.1919. 195
133. Повідомлення про організацію та роботу «Просвіти» на тютюновій фабриці Дунаєва в Ромнах. 30.08.1919. 196
134. Повідомлення в часописі «Просвітянин-Кооператор» про заснування юнацького гуртка при Липівській «Просвіті» Роменського повіту. 30.08.1919. 197
135. Розповідь активіста «Просвіти» про історію створення та відкриття 27 жовтня 1918 року пам'ятника Тарасу Шевченку в Ромнах. 15.11.1919. 198
136. Повідомлення про спробу «Просвіти» відкрити в Ромнах українську гімназію під час окупації міста російськими денікінськими військами. 15.11.1919. 202
137. Інформація про діяльність Лозово-Магдалинівського осередку «Просвіти» Роменського повіту. 15.12.1919. 204
138. Некролог на смерть фундатора Роменської «Просвіти» Дмитра Лисенка. 16.12.1919. 205

139. Уривок зі спогадів Сумського повітового старости російського генерала Сергія Гребенщикова про відносини з Сумською «Просвітою» за часів Української Держави гетьмана Скоропадського. 1919. 206
 140. Відповідь Товариства «Просвіта» с. Подільки Гадяцького повіту на анкету повітового відділу народної освіти. Січень 1920. 209
 141. Розписка від завідувача Гадяцьким повітовим відділом народної освіти про одержання коштів від Синівської «Просвіти» на потреби Червоної Армії. 7.01.1920. 212
 142. Повідомлення про роботу з'їзду «Просвіт» Роменського повіту. 10.01.1920. 213
 143. Оголошення в газеті «Известия...» про відновлення роботи бібліотеки Роменської «Просвіти» після вигнання більшовиками з міста денікінської Добровольчої армії. 26.02.1920. 217
 144. Повідомлення в газеті «Известия...» з розповіддю А. С. Лисенка про розстріл денікінцями одного з керівників Роменської «Просвіти», вчителя Івана Василенка та про свій випадковий порятунок. 7.03.1920. 217
 145. Оповідання Бориса Антоненка-Давидовича про Охтирську «Просвіту» у 1917 р. 1922. 219
 146. Із заяви до начальника обласного управління НКВД звинуваченого вчителя Василя Дробилка про існування «Просвіти» на х. Харченки Хустянської волості Роменського повіту. Грудень 1937. 233
 147. Із протоколу допиту сумського педагога Григорія Сергієнка про осередок «Просвіти» в Охтирці 1917-1918 рр. 31.03.1938. 235
 148. Із протоколу допиту педагога Григорія Сергієнка з інформацією про Охтирську «Просвіту» 1917-1920 рр. 5.06.1945. 236
 149. Із протоколу допиту звинувачуваного Степана Бабки зі свідченнями про його участь у роботі «Просвіти» с. Ведмеже Роменського повіту. 2.06.1950. 235
 150. Уривок зі спогадів відомого українського педагога Григорія Ващенка про лютневу революцію 1917 р. та утворення «Просвіти» в Ромнах. Травень 1955. 239
 151. Уривок зі спогадів Юрія Самброса з інформацією про Тростянецьку «Просвіту» 1918 р., її активістів та їхню подальшу долю. 1957. 240
 152. Фрагмент зі спогадів «червоного партизана» Петра Авраменка про «Просвіту» в с. Засулля Роменського повіту в 1917 р. 1967. 245
- Розділ III. Советизація та ліквідація «Просвіт» (1920-1923)**
153. Прохання Овлашівського Товариства «Просвіта» до Роменського повітового відділу народної освіти про виділення одного з бараків для будівництва хати для товариства. 15.01.1920. 247

154. Повідомлення про відкриття регентсько-режисерських курсів у Ромнах для підготовки кадрів для сільських «Просвіт». Лютий 1920.247
155. Допис селянина-просвітянина в роменську газету «Известия...» про конфлікт між Перекопівською «Просвітою» і місцевими вчителями. 6.02.1920. 249
156. Протокол загального зібрання членів товариства «Просвіта» с. Берестівка Гадяцького повіту. 12.02.1920. 251
157. Прохання про допомогу драматичного Гуртка ім. Івана Котляревського до Роменського повітового відділу народної освіти. 16.02.1920. 252
158. Повідомлення Ради Плавинищівської «Просвіти Роменському волосному відділу народної освіти про відкриття нею школи для неграмотних і грамотних. 2.03.1920. 253
159. Листівка-запрошення Синівського ревкому Гадяцького повіту на святкування дня народження Тараса Шевченка, яке улаштує місцева «Просвіта». 8.03.1920. 253
160. Прохання Василя Максименка до Погожожкриницької «Просвіти» про зарахування його вчителем школи для неграмотних. 16.03.1920. 254
161. Прохання Роменського Бюро «Просвіт» до повітового відділу народної освіти про передачу їм у розпорядження «чарівного ліхтаря». 16.03.1920.254
162. Звіт Товариства «Просвіта» х. Саї Капустинської волості підвідділу позашкільної освіти Гадяцького повітового відділу народної освіти про свою діяльність за березень місяць 1920 року. 3.04.1920. 255
163. Стаття в газеті «Пламя революції» про роботу Засульської «Просвіти» Роменського повіту. 20.04.1920. 256
164. Лист Роменського Бюро «Просвіт» до повітового відділу народної освіти з проханням у сприянні проведення свята «Дня Просвіт». 22.04.1920. 257
165. Прохання Житянського Товариства «Просвіта» до Роменського повітового відділу народної освіти про допомогу на будівництво Народного Дому. 22.04.1920. 258
166. Проект резолюції другого Гадяцького з'їзду «Просвіт», в якому йдеться про залежність діяльності позашкільного підвідділу повітового відділу народної освіти від рішень, прийнятих на з'їздах «Просвіт». 9.05.1920. 259
167. Звіт про діяльність Синівського Товариства «Просвіта» Гадяцькому повітовому відділу народної освіти з 7 лютого по 1 травня 1920 р. 14.05.1920. 260
168. Прохання Побиванського Товариства «Просвіта» Русанівської волості до Гадяцького повітового відділу народної освіти про виділення коштів. 7.06.1920.261

169. Оголошення Синівського волосного виконавчого комітету Гадацького повіту із закликом до селян взяти участь у вечорі, присвяченому роковинам смерті Михайла Драгоманова, що його влаштує місцева «Просвіта». 21.06.1920. 261
170. Скарга правління Гуртка ім. Івана Котляревського Роменському міськвиконкому на виселення його із займаного приміщення з інформацією про свою культурно-просвітню діяльність та заслуги перед революцією. 24.06.1920. 262
171. «Зразковий» Статут для діяльності «Просвіт» у Советській Україні, розроблений Наркомосом. Липень 1920. 264
172. Із доповіді селянського відділу при Роменському повітовому партійному комітетові селянському відділу Полтавського губернського партійного комітету КП(б)У інформація про з'їзд «Просвіт» Роменського повіту та вплив комуністів на прийняті ним рішення. Липень 1920. 268
173. Повідомлення позашкільному підвідділу Роменського відділу народної освіти про репертуар хору при Хустянському Товаристві «Просвіта». 1.07.1920. 269
174. Рішення із протоколу № 32 засідання Політбюро ЦК КП(б)У про початок завоювання більшовиками «Просвіт». 12.07.1920. 270
175. Повідомлення в газеті «Известия...» про комунізацію «Просвіт» Охтирського повіту. 28.07.1920. 270
176. Оголошення в охтирській газеті «Известия...» про необхідність реєстрації існуючих «Просвіт» повіту у підвідділі позашкільної освіти повітового відділу народної освіти. 1.08.1920. 271
177. Уривок зі статті завідувача Охтирського повітового відділу народної освіти Б. Антоненка-Давидовича про необхідність дерусифікації нової советської трудової школи. Серпень 1920. 271
178. Стаття працівника Охтирського повітового відділу народної освіти Юрія Самбреса про необхідність використання національного й освітнього потенціалу «Просвіт» у сфері позашкільної освіти для переорієнтації селянства на бік більшовиків. Серпень 1920. 272
179. Прохання Роменського волосного відділу народної освіти до Роменського повітового відділу народної освіти про допомогу «Просвітам» Роменської волості. 10.08.1920. 274
180. Протокол волосного з'їзду голів «Просвіт» і педагогів Курманівської волості Роменського повіту з вимогами до них представників більшовицької партії брати активнішу участь у розбудові советської влади. 22.08.1920. 275
181. Подяка вчителів українській трупі при Роменській «Просвіті» за переглянуті ними спектаклі. 7.09.1920. 276

182. Відповідь Смілянського Товариства «Просвіта» Роменського повіту на анкету повітового відділу народної освіти про свою діяльність. 24.10.1920. 276
183. Прохання уповноваженого Могильської «Просвіти» до Роменського відділу народної освіти про виділення піаніно для проведення вистав. 7.12.1920. 278
184. Повідомлення в газеті Сумського ревкому «Знамя труда» про роботу Юнаківської «Просвіти». 18.01.1921. 278
185. Протокол загальних зборів Мало-Будківської «Просвіти» про реорганізацію товариства за новим статутом з ініціативи інструктора підвідділу позашкільної освіти Роменського повітового відділу народної освіти товариша Курила. 29.01.1921. 279
186. Прохання Загребельської «Просвіти» до Роменського повітового відділу народної освіти про виділення її членам кількох безплатних місць для перегляду спектаклів Роменської советської трупи. 8.02.1921. 279
187. Прохання Михайлівського волосного відділу народної освіти до Лебединського повітового відділу народної освіти посприяти звільненню від служби в армії організатора «Просвіт» Олександра Зайця, зважаючи на його незамінність. 9.02.1921. 280
188. Протокол селянських зборів про заснування Товариства «Просвіта» на х. Левадівка Роменського повіту. 19.02.1921. 281
189. Із доповіді Кролевецького відділу народної освіти з питань позашкільної освіти про необхідність реорганізації «Просвіт» повіту за новим більшовицьким статутом. Лютий 1921. 283
190. Інформація про утворення «Червоної Просвіти» в селі Деревки Охтирського повіту. Березень 1921. 283
191. З інструкції Охтирського повітового відділу народної освіти волосним відділам, у якій йдеться про їх пряме керівництво місцевими осередками «Просвіт». Березень 1921. 284
192. Вказівка Охтирського повітового відділу народної освіти сільському активу на місцях, включаючи «Червону Просвіту», влаштувати святкування дня пам'яті Тараса Шевченка як поета не національного, а пролетарського. Березень 1921. 285
193. Протокол Гадяцького повітового з'їзду «Просвіт», на якому був взятий курс на їх советизацію. 24.04.1921. 286
194. Заклик в газеті «Голос селянина» просвітянина з с. Бацмани Роменського повіту йти працювати в «Просвіти». 11.05.1921. 289
195. Звіт клубу Великобубнівської «Просвіти» Роменській повітській політосвіті про виконану роботу та плани на майбутнє. 15.05.1921. 290

196. З місячного відчиту Охтирського повітового відділу політосвіти Харківській губернській політосвіті за травень 1921 р. про закриття Охтирської й Краснопільської «Просвіт». Червень 1921. 292
197. З відчиту Охтирського повітового відділу політосвіти Харківській губернській політосвіті з 1 вересня 1920 по 1 червня 1921 рр. про організацію й роботу «Червоних Просвіт» на Охтирщині та закриття деяких з них через український шовінізм і контрреволюцію. Червень 1921. 292
198. Замітка в охтирському часопису «Трудова освіта», в якій «Просвітам» пропонується перейти на самоокупність у своїй театральній діяльності. Серпень-вересень 1921. 293
199. Протокол № 1 зібрання ініціативної групи з заснування Товариства «Червона Просвіта» в с. Беєве Гадяцького повіту. 30.09.1921. 295
200. Інструкція Полтавської губполітосвіти щодо реорганізації «Просвіт». 2.11.1921. 296
201. Звіт завідувача Хоружівської волполітосвіти Роменській повітій політосвіті про роботу місцевої «Просвіти» з 16 жовтня по 7 листопада 1921 р. 8.11.1921. 296
202. Рішення Лучанського Товариства «Просвіта» Русанівської волості Гадяцького повіту про припинення своєї діяльності у зв'язку з неможливістю виконати вимоги нового советського статуту. Листопад 1921. 297
203. Із доповіді науково-просвітницького підвідділу Кролевецького повітового відділу народної освіти про проведену роботу з інформацією про відновлення ним діяльності «Просвіт». Листопад, 1921. 298
204. Дані Роменського повітового статистичного бюро про кількість осередків Товариства «Просвіта» у Роменському повіті. Грудень 1921. 300
205. Повідомлення в охтирській газеті «Голос незаможника» про загальні збори советизованої «Просвіти» с. Старо-Іванівка та прийняті на них рішення. 3.12.1921. 302
206. Повідомлення в газеті «Голос незаможника» про заснування «Червоні Просвіти» в с. Литовка Охтирського повіту. 21.12.1921. 302
207. Звіт Локнянського осередку Товариства «Просвіта» Кролевецькій повітій політосвіті про виконану у 1921 р. роботу 27.12.1921. 303
208. Розмірковування члена Бобриського волосного комітету КП(б)У Роменського повіту про необхідність реорганізації «Просвіт», щоб поставити їх діяльність на службу пролетарській ідеології. Грудень 1921. 304
209. Скарга Коржівської «Просвіти» Роменській волосній політосвіті на секретаря Лозівського сільського комітету комсомолу Арсенія Шрамка у зв'язку з неповерненням ним театрального реманенту. 24.01.1922. 305

210. Звіт ревізійної комісії осередку «Просвіти» с. Піски Роменській волосній політосвіті про роботу товариства за 1921 р. 28.01.1922. ... 306
211. Звіт Коржівського Товариства «Просвіта Роменській волосній політосвіті про перерахунок коштів, отриманих від поставлених спектаклів на користь голодуючих губерній. Січень 1922. 307
212. Щомісячний звіт Божківського Товариства «Просвіта» Кролевецькій повітовій політосвіті про виконану роботу. 31.01.1922. 308
213. Звіт Липоводолинського Товариства «Просвіта» Гадяцькій повітовій політосвіті про виконану роботу за січень місяць 1922 р. 5.02.1922. 308
214. Список майна Процівського Товариства «Просвіта», підготовлений для Роменського волосного відділу народної освіти. Лютий 1922. 310
215. Список майна Товариства «Просвіта» с. Левченки Роменської волості. 11.02.1922. 311
216. Циркуляр Роменської повітової політосвіті волосним політосвітам з наполегливою пропозицією до «Просвіт» взяти активну участь у святкуванні днів Лютневої революції та Паризької Комуні. 13.03.1922. 311
217. Звіт про діяльність драматичної секції при Русанівському Товаристві «Просвіта» Русанівському волосному відділу освіти Гадяцького повіту за березень місяць 1922 р. 30.03.1922. 312
218. Звіт Коржівського Товариства «Просвіта Роменській волосній політосвіті про соціально-партійний склад правління товариства та про виконану нею роботу. 2.05.1922. 313
219. Звіт Русанівського Товариств «Просвіта» Гадяцькій повітовій політосвіті про свою діяльність з 1917 р. і по 1 червня 1922 р. 1.06.1922. 314
220. Із доповіді політосвіті Роменському повітовому комітету КП(б)У про виконану роботу з інформацією про реорганізацію та чистку «Просвіт», а також включення їх до складу інших культурно-просвітніх організацій. 16.06.1922. 315
221. Інформація в газеті «Известия...» про спробу реанімувати діяльність «Просвіти» в с. Перекопівка Роменського повіту. 17.06.1922. 316
222. Інформація в газеті «Известия...» про спробу реанімувати діяльність Роменського просвітянського Гуртка ім. Івана Котляревського. 22.06.1922. 317
223. Відчит Мельниківського Товариства «Просвіта» Бірківської волості Гадяцького повіту про виконану роботу з 1920 по 1 липня 1922 року. 1.07.1922. 317
224. Циркуляр Роменської повітової політосвіті інструкторам з народної освіти з вимогою зобов'язати «Просвіти» ставити один раз на місяць

- спектаклі, виручені кошти від яких повинні йти на допомогу голодуючим. 14.07.1922. 319
225. Коротка історія Салогубівського товариства «Просвіта» Бацманівської волості Роменського повіту, складена на прохання волосного відділу народної освіти. Серпень 1922. 319
226. Звіт інструктора Михайла Стешенка Гадяцькій повітовій політосвіті про стан політосвітньої роботи в Берестівській волості. 25.10.1922. 320
227. Із тез до доповіді «Політпросвіт робота на селі», складених за дорученням Роменського повітового комітету КП(б)У для повітової партійної наради з інформацією про причини занепаду «Просвіт». Листопад 1922. 322
228. Доведення до відома Гадяцької повітової політосвіті про припинення діяльності «Просвіт» на території Русанівської волості. 9.11.1922. 323
229. Повідомлення в газеті «Известия...» — одна з останніх згадок про діяльність «Просвіти» в с. Великі Бубни Роменського повіту. 12.11.1922. 323
230. Рішення загальних зборів Городищенського драматичного гуртка Конотопського повіту про реорганізацію його в Товариство «Просвіта». 22.12.1922. 324
231. Підсумковий звіт Капустинського Товариства «Просвіта» завідувачу Гадяцької повітової політосвіті про свою діяльність (15 вересня 1921 — 15 вересня 1922 рр.). 10.01.1923. 325
232. Протокол зборів Малосамбірського Товариства «Просвіта» Конотопського повіту про його ліквідацію шляхом перейменування. 11.01.1923. 326
233. Програма святкування Конотопською «Просвітою» роковин Т.Г. Шевченка. 10.03.1923. 327
234. Повідомлення в газеті «Влада праці» про ліквідацію «Просвіт» у Роменському повіті через «вливання» їх у селянські будинки. 24.03.1923. 327
235. Протокол зборів Гаврилівського Товариства «Просвіта» Роменського повіту, в якому йдеться про ліквідацію цього осередку шляхом перетворення за наказом повітового відділу народної освіти в «хату-читальню». 1.04.1923. 328
236. Із протоколу допиту завідувача пересувного книжкового фонду Роменської центральної міської бібліотеки Леонтія Кириченка про «Просвіту» в селі Плавинище Роменського району. 27.04.1936. 329
237. Із протоколу допиту вчительки школи № 1 м. Ромни Софії Лисенко про націоналістичні погляди просвітянина Леонтія Кириченка. 2.07.1936. 330

238. З протоколу допиту звинувачуваного вчителя Григорія Хмеловського з «чистосердечними» зізнаннями про свою участь у роботі «Просвіт» х. Харченки та с. Хустянка колишнього Роменського повіту. 29.09.1937. 331
239. Із заяви Павла Рубашова до Сумського обласного прокурора з проханням про реабілітацію та з інформацією про «Просвіту» в містечку Вороніж Глухівського повіту. 12.01.1957. 332
240. Уривок зі спогадів Юрія Самброса про українізацію освіти на Охтирщині в 1920–1921 рр. та про політику советизації «Просвіт». 1957. 335
241. Уривок зі спогадів Юрія Самброса характеристики керівників Охтирського відділу народної освіти й активних діячів просвітянського руху в повіті (1917-1921 рр.): Бориса Антоненка-Давидовича, Матвія Довгополюка та Григорія Сергієнка. 1957. 337
242. Спогади Юрія Самброса про свою роботу в Тростянецькій «Червоній Просвіті» 1921–1922 рр. 1957. 342

**ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ,
ВМІЩЕНИХ У ЗБІРНИКУ**

№ п/п	Назва	Джерело	Сторінка
1	Учасники Роменського російсько-українського вокально-музично-драматичного товариства, 1912 р.	ДКЗ «Посулля». Ф. 6126.	344
2	Павло Лисий (1895–1919) — службовець КВРЗ, заступник голови «Просвіти» в с. Підлипному, голова шкільної ради при сільській управі. Ініціатор переведення сільської школи на викладання українською мовою. Один з організаторів хорової та театральної самодіяльності молоді села. У складі підлипненського загону самооборони, брав участь у боях під Крутами. За відомостями краєзнавця Лисого І.А., загинув від кулі односельця-зрадника під Вапняркою.	Приватний архів Зої Шалівської.	344
3	Просвітянська група молодих робітників Конотопських залізничних майстерень на святкуванні 100-літнього ювілею Тараса Шевченка. На світлині зображені Микола Шуляк (репресований за націоналізм органами НКВС у 1938 р., 10 років таборів), Іван Рожко, Семен Римар, Ілля Кікоть, Василь Кобро (розстріляний німцями у 1942 р.), Дмитро Шевко (заарештовувався органами НКВС у 1938 р. за націоналізм), Василь Парпура, Павло Логвин (репресований у 1937 р. за контрреволюційну діяльність, 10 років таборів), Іларіон	Світлина з зібрання Музею Івана Гончара (Київ).	345

	Урюхін (заарештовувався органами НКВС за націоналізм у 1938 р.), Василь Стеценко (репресований у 1937 р., 10 років таборів), Сергій Немалот, Кирило Сасим, Олексій Нечипоренко, Дмитро Комісаренко (заарештовувався у 1938 р. за націоналізм). Конотоп, 1914 р.		
4	Члени Сумського Товариства «Просвіта». В центрі її керівник — Василь Покровський, 1917 р.	СОКМ. КН-30658. Ф-2904.	346
5	Члени українського гуртка містечка Шостка на мітингові 1 травня 1917 р.	СОКМ. КН-26923. Ф-2787.	346
6	Павло Зайцев (1886–1965) — відомий вчений, шевченкознавець, перший голова ради Лебединської «Просвіти» в 1917 р.		347
7	Іван Довгий (1889–1937) — активний учасник Підлипенської «Просвіти» 1910–1917 рр., розстріляний 26 жовтня 1937 р.	ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 5. Спр. 70.	347
8	Никанор Онацький (1875–1937) — художник, письменник, секретар Сумської «Просвіти» ім. Т. Г. Шевченка у квітні 1917 р. Страчений за постановою «особливої трійки» у листопаді 1937 р.		347
9	Звіт про роботу Охтирського Українського повітового з'їзду 24 травня 1917 р., на якому закликали створювати «Просвіти» в селах повіту.	Із фондів КЗ «ОМКМ».	348

10	Заклик до членів Глухівської Української Громади здавати гроші на найм приміщення, 1917 р.	ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 159. Арк. 12.	349
11	Григорій Ващенко (1878–1967) — відомий педагог, член Роменської «Просвіти» в 1917 р.		350
12	Михайло Федоренко (1884–1937) — голова Українського гуртка в Шостці 1917 р. та організатор «Просвіти» в с. Ображівка 1918 р.	Приватний архів В'ячеслава Кириєвського.	350
13	Ромни. В центрі будівля Народного Дому, який Роменська міська дума передала 7 липня 1917 р. у користування місцевій «Просвіті».	З фондів ДІКЗ «Посулля».	350
14	Драматична секція Роменської «Просвіти», 1917 р.	З фондів ДІКЗ «Посулля».	351
15	Заклик у газеті охтирських соціалістів-революціонерів «Голос села» (від 2 липня 1917 р.) організувати «Просвіти» в селах Охтирського повіту.	Голос села. 1917. № 1, 2 липня. С. 4.	351
16	Голова «Просвіти» с. Білка Охтирського повіту 1917 р. народний учитель Яків М'яло (1878–?). Фото 1910 р.	З архіву Андрія В'юнника. <i>Опубліковано</i> : Історія села Білка. URL: https://bilka-selo.wixsite.com/bilka/bilka-gallery	352
17	Посвідчення керівника Сумської «Просвіти» Василя Покровського, делегата Першого Всеукраїнського з'їзду «Просвіт» у Києві 20–23 вересня 1917 р.	ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 161. Арк. 139.	352

18	Посвідчення Демида Товстого, делегата Першого Всеукраїнського з'їзду «Просвіт» у Києві 20–23 вересня 1917 р. від «Просвіти» с. Капустинці Гадяцького повіту.	ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 161. Арк. 82.	353
19	Повідомлення про виступ керівника Сумської «Просвіти» Василя Покровського на Першому Всеукраїнському з'їзді товариства «Просвіта» у газеті «Нова Рада» від 22 вересня 1917 р.	Нова Рада. 1917. № 143. 22 вересня. С. 3.	353
20	Оголошення про скликання 3 грудня 1917 р. в Ромнах повітового з'їзду «Просвіт».	ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 159. Арк. 91.	354
21	Михайло Івченко (1890–1939) — відомий український письменник, фундатор Роменської «Просвіти» в 1917 р.		355
22	Тодось Муха — активіст Роменського осередку «Просвіти», адміністратор Роменського українського драматичного театру. Фото 1908 р.	З фондів ДІКЗ «Посулля».	355
23	Тихін Осадчий (1866–1945), відомий теоретик кооперативного руху, економіст, один з керівників Української селянської спілки, член Української Центральної Ради, очолював «Просвіту» с. Гирявка Конотопського повіту в 1917 р.		356

24	Семен Обруч (1888–1940) — член Центральної Ради від м. Конотоп, один з організаторів і активних діячів Конотопської «Просвіти» в 1920 р., з 1926 р. — голова окружної церковної ради Української православної автокефальної церкви.	Привагний архів Ніни Іванової.	356
25	Будинок Бережного на Покровській площі в Сумах, де у 1918 р. розташовувалась місцева «Просвіта». Фото 1928 р.		357
26	Організатори чехівської вечірки та члени Ради Великописарівської «Просвіти» на сцені великописарівського театру. Сидять (зліва направо): І.С. Гайоренко, І.П. Гайоренко, А.А. Пільдегович, А.П. Яковлева, Б.І. Ястремський, В.О. Пономаренко, П.А. Сапухін, П.М. Калюжний. Стоять: Жуковський, О.І. Яковлев, Ф.С. Рижовський, 10 липня 1918 р.	СОКМ. КН-32385. Ф-2948.	357
27	Повідомлення про курси з українознавства, організовані Сумською «Просвітою», серпень 1918 р.	Луч. 1918. 2 августа. С. 3.	358
28	Штамп Сумського товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка. З оригіналу, серпень 1918 р.	ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 374. Арк. 5.	358
29	Печатка Лебединського Товариства «Просвіта». З оригіналу, жовтень 1918 р.	ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 374. Арк. 10зв.	358
30	Оголошення в сумській газеті «Луч» про відкриття «Просвітою» курсів української історії, жовтень 1918 р.	Луч. 1918. 10 октября. С. 1.	359
31	Оголошення в газеті «Сумской вестник» про проведення «Просвітою» літературних вечірок, жовтень 1918 р.	Сумской вестник. 1918. 137 (13 октября). С. 1.	359

32	Микола Грищенко (1878–1937) — учасник Лебединської «Просвіти» та завідувач повітових українських курсів у 1918 р. Розстріляний за постановою «особливої трійки» в Сумах 26 листопада 1937 р.	ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 6. Спр. 505.	359
33	Григорій Пустовар (1889–1960) — активний учасник Лебединської «Просвіти» в 1918 р.		360
34	Відомий кобзар Іван Кучугура-Кучеренко (1878–1937), що відвідав м. Суми на запрошення Т-ва «Просвіта» в 1918 р. Фото 1902 р.		360
35	Письменник Яків Мамонтов (1888–1940), делегат від Сумської «Просвіти» на Другому Всеукраїнському з'їзді «Просвіти» у Києві 3–5 листопада 1918 р. Фото 1913 р.	ЦДАМЛМ України. Ф. 264. Оп. 1. Од. зб. 71. Арк. 3.	360
36	Відкриття 27 жовтня 1918 р. першого повнофігурного пам'ятника Тарасу Шевченку в Ромнах (скульптор Іван Кавалерідзе), у створенні якого активну участь приймала місцева «Просвіта».		361
37	Обкладинка першого номера видання Роменського Товариства «Просвіта» часопису «Просвіт'янин», 11 березня 1919 р.		362
38	Обкладинка культурно-просвітнього часопису «Просвіт'янин-Кооператор», що виходив у Ромні в 1919–1920 рр.		363

39	Портрет фундатора і одного з керівників Роменської «Просвіти» Дмитра Лисенка роботи художника Євдокима Мінюри, 1920 р.	ДІКЗ «Посулля». Ж. 203. КН-17127.	363
40	Портрет одного з керівників Роменського осередку «Просвіти» вчителя Івана Василенка, розстріляного денікінцями в 1919 р. роботи художника Євдокима Мінюри, 1920 р.	ДІКЗ «Посулля». Ж. 202. КН-17126.	364
41	Абонементна книжка № 62 читача бібліотеки Роменської «Просвіти» Степана Бабки, 1920 р.	З фондів ДІКЗ «Посулля».	364
42	Микола Ганжа — голова Новолозівської «Просвіти» «Промінь» Роменської волості, 1921 р.	ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 5. Спр. 707. Арк. 46.	365
43	Борис Антоненко-Давидович (1899–1984) — письменник, активний діяч Тростянецької та Охтирської «Просвіт» в 1917–1920 рр.		365
44	Матвій Довгополок (1893–1944) — відомий педагог, літератор, учасник просвітнянського руху на Охтирщині. Фото кінця 20-х рр.	Реабілітовані історією. Сумська область: у трьох книгах. Суми, 2013. Книга друга. С. 499.	366
45	Юрій (Георгій) Самброс (1894–1975) — відомий діяч народної освіти на Сумщині 20-х рр., організатор «Червоних Просвіт» на Охтирщині й Тростянецьчині.	Голубченко В. Освіта Сумщини в іменах. Суми, 1912. С. 304.	366
46	Список членів Синівського товариства «Просвіта» Гадацького повіту, які 25 лютого 1919 р. сплатили членські внески.	ДАПО. Ф. Р-3283. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 89.	367

47	Штамп Охтирського товариства «Просвіта» ім. Я. Щоголіва. З оригіналу, жовтень 1920 р.	ДАСО. Ф. Р-6766. Оп. 1. Спр. 64. Арк. 77.	367
48	Печатка Біловодського Товариства «Просвіта» Роменського повіту. З оригіналу, квітень 1921 р.	ДАСО. Ф. Р-5600. Оп. 1. Спр. 249. Арк. 4.	367
49	Настя Гудимович (1899–1922) — активістка «Просвіти» в містечку Вороніж Глухівського повіту, розстріляна більшовиками в серпні 1922 р. як зв'язкова штабу Армії УНР у Чернігівській губернії.		368
50	Відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку в містечку Вороніж Глухівського повіту, ініціатива створення якого належала місцевій «Просвіті», літо 1921 р.	ІР НБУВ. Ф. 278.	368
51	Вимогова відомість на отримання заробітної плати службовцями Коржівського Товариства «Просвіта» Роменського повіту, червень 1921 р.	ДАСО. Ф. Р-5600, Оп. 1. Спр. 250. Арк. 21.	369
52	Відповідь на анкету Кролевецької повітової політосвіти осередку «Просвіти» с. Мельня, липень 1921 р.	ДАСО. Ф. Р-149. Оп. 2. Спр. 15. Арк. 35.	369
53	Обкладинка кримінальної справи 1936 р. активіста «Просвіти» с. Ведмеже Степана Бабки та голови «Просвіти» с. Плавинище Леонтія Кириченка Роменського повіту.	ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 14. Спр. 142.	370
54	Просвітяни доби національно-визвольних змагань через багато років. Зліва направо: краєзнавець Павло Сапухін, педагог Юрій Самброс, письменник Борис Антоненко-Давидович. Фото 22 травня 1959 р.	ДАСО. Ф. Р-7802. Оп. 2. Спр. 4. Фото 1.	370

SUMMARY

Prosvita Society is one of the oldest national educational organizations in Ukraine (it was founded on 8 December 1868 in Lviv). It aims to raise the national, cultural and educational level of all Ukrainians, as well as to increase the level of their national identity. In the Sumy region, Prosvita cells began to be actively formed after the February Revolution of 1917. Then they acted as the main ‘Ukrainizers’ of the ‘Malorussian people’ through education and libraries, theatre and choral activities, Ukrainian Studies courses and lectures. Introducing this thematic array of documents to a wide scientific circulation and public discourse, the compilers set themselves the task: a) to give historians a collection of documentary sources for studying the history of the educational movement in the early twentieth — early twenty-first centuries on the territory of the modern Sumy region; b) in addition, these documents are also self-sufficient narrators that will help the general readership to independently form a holistic view of the educational movement in the Sumy region. The history of Prosvita of the Sumy region in this collection is represented by various types of sources: archival documents, memoirs, epistolary, creative literature and illustration. The publication includes more than 340 documents and illustrative materials. In addition to archival sources, the collection widely uses previously unpublished materials of newspaper and magazine periodicals 1917–1922, 1942–1943, 1989–2007. A separate block in the collection presents illustrative photographic materials. In its entirety, the documents and materials of the collection allow one to get a fairly complete picture of the activities of the Prosvita society in Sumy region in 1910–2017. The materials of the publication provide a large amount of evidence about the society itself and, more broadly, about the educational movement in the Sumy region.

They relate to the institutional formation of Prosvita, the organizational structure of the society, the statutory activities it carried out (book publishing, theatre, libraries, choral activities, lectures, school openings and the elimination of illiteracy), relations with public authorities and political organizations and Prosvita's own political activity. The documents also give an idea of the quantitative composition of the organization and its leadership, the economic component of the activity and so on. Thus, using the methods and techniques of generalization and typology, it is possible to create a generalized picture of the educational movement in the Sumy region, based on a fairly strong background source. The authors hope that the publication of documents of the history of the educational movement in the Sumy region will stimulate further research in this direction.

Науково-документальне видання
Товариство «Просвіта»
на Сумщині.
Документи і матеріали: у 2 т. Том 1 (1917–1923)

Упорядники: Артюх В.О., Іванущенко Г.М.
Комп'ютерний набір: Артюх В.О., Іванущенко Г.М.
Художнє оформлення, макет, підготовка до друку: Ткачов О.О.
Технічний редактор: Мигаль В.А.

Українською мовою.
Підписано до друку 14.10.2022 р.
Формат 60x80/16. Папір офсетний.
Умовн.-друк. арк. 25,34. Обл.-вид.арк. 23,43
Наклад 100 прим.

Видавець «Триторія», ТОВ
майдан Незалежності, б. 3, оф. 420,
м. Суми, 40030, Україна
<https://trytoria.business.site>

*Свідоцтво про внесення суб'єкта господарювання
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 5222 від 28.09.2016 р.*

*На першій сторінці обкладинки світлина мітингу в с. Андріївка Гадяцького повіту
восени 1917 р. (з фондів Державного історико-культурного заповідника «Посулля»).*

*На четвертій сторінці обкладинки часопис «Просвітянин», що його видавала
Роменська «Просвіта» в 1919 р.*

ПРОСВІТЯНИН

Культурно-просвітний журнал

XV

268
1600

1919 р.

№ 1.

Народився
25 л 1814р.

Тарас Григорович ШЕВЧЕНКО

Помер
26 л 1861р.

Видання Роменського Товариства Просвіта
Українська Друкарня.